

1948

Egy elhivatott történész pályafutása: az indulás

Pityu (ifj. Deák István) a háború befejeztével beiratkozott az egyetemre, történelem szakra, amire kisgyerekkora óta készült. Két idevágó rövid történet: 7 éves lehetett, amikor egyszer megfázott, belázasodott (akkoriban az ilyesmit mindenki influenzának nevezte), és ijedten kérdezte, nem fog-e meghalni, hiszen IV. Károly király is influenzában halt meg. A másik: 10-évesen kedvenc olvasmányai a statisztikai zsebkönyvek voltak, és rengeteg adat maradt meg a fejében. Egyszer megkérdezte apánsat: 'Mi az, hogy törvénytelen gyerek?' 'Ha két ember szereti egymást, de nem férj és feleség, mégis gyerekük születik, azt nevezik törvénytelennek.' De hogy csökkentse a dolog jelentőségét, hozzátette: 'Csakhogy ez nagy ritkaság.' 'Hogyhogy ritkaság!' — csattant fel Pityu. 'Évente csak Budapesten 3257 ilyen születik.'

A Városmajor utcai iskola után a Cisztercita gimnáziumba ment, 1944-ben érettségizett. Az egyetem mellett dolgozott is: 1944 májusában segédmunkás, kerékpáros kifutó volt a Lukács fürdőnél, az ostrom után a Múzeum körúton, a Lantos-féle neves antikváriumban lett eladó. Váratlanul nagy szerencse érte: Unterreiner Viktor, aki apánskal közösen népművészeti, kézműipari termékek előállításának szervezésével foglalkozott, meghívást kapott Marseille-be, egy ilyen jellegű nemzetközi vásár magyar anyagának szervezésére. Beadta az útlevelekérést, kiegészítve azzal, hogy ő háborús rokkant, féllábú, és nem tud franciául, csak úgy láthatja el a feladatot, ha vihet magával egy mozgékony és a nyelvet ismerő titkárt – jelen esetben ifj. Deák Istvánt. A hatóságok figyelmetlen munkájának köszönhetően ő ugyan nem kapta meg az útlevelet, de Pityu igen. Ennek nem lehetett ellenállni: 1948 szeptemberében kiutazott Párizsba.

A továbbiakat mondja el ő maga, érdekes, szellemes, jó stílusú leveleiből, és a legújabb kor történelmét feldolgozó számtalan tanulmányából kicsipegetett részletekben. A hazai életről pedig a mi öneki szóló beszámolóink tudósítanak (gyakran csak virágnyelven). Sajnos a leveleken (főleg az enyéimen) sokszor nincs dátum, és a lassú postai közvetítés miatt a levelek és a rájuk adott válaszok

nem okvetlen követik egymást (mint utóbb kiderült, a 'kémelhárítók' visszatartották a leveleket, olvasták, fényképezték, esetleg lefordították, ezért néha 4-5 hét volt az átfutási idő, és hosszú szünet után egyszerre marokszám érkeztek a várva-várt levelek). Helyenként kissé rövidítenem is kellett, és nincs meg minden levél, bár ő is, a szüleim is 10-évenként csoportosítva, rendezve, dossziékba zárva igyekeztek mindet megőrizni, sok viharos költözködés közt.

1948. szeptember 28. Anyu első levele Pityu elutazása után: „Drága Pityukám, egész nap rád gondolok. Apu most érkezett vissza (*elkísérte Pityut a határig*), nézegeti a menetrendet, hol jársz most. Ha igaz, Salzburg körül. Remélem, zökkenő nélkül megy az utazás. Kelenföldről hazajöttem, és bár ilyenkor nem szoktál itthon lenni, elmenekültem a lakásból. Elénekeltem Apunak a Három a kislányból az 'Árva a ház' (*Schubert*) szülők szívét fájdtató dalát. Viszont annyian gratulálnak, hogy ha szerencsésen megérkeztél és kellemes otthont találtál, többé nem leszek szentimentális. Ne éhezz, úgy hallom, diákok számára minden hónapban lehet élelmiszercsomagot küldeni. Jaj de szeretnék látni a párizsi utcákon!”

1948. október 1. Anyu Pityunak: „Most jött a sürgöny, hogy szerencsésen megérkeztél.” Innen két oldalon keresztül csak kérdések, kérdések. Hasonlóképpen az október 5.-i levélben is, többek között: 10 kg kristálycukrot lehet küldeni, érdemes-e, eladható-e Párizsban? Találkoztam Káldor mamával, izentem a fiuknak, hogy elolvashatják a leveleidet nálam. Az első levelek ilyen szenzációk még, a többit majd nem mutogatom, de most mindenkit esz a kíváncsiság!”

1948. szeptember 30. Pityu első útibeszámolója, Párizsból: „Linzben rengeteg az amerikai katona, ezzel szemben az orosz zónában alig láthatók katonák. A magyar határon próbáltam elszámoltatni a nálam lévő kávékat, de nem engedték, ezt a meglepő érdektelenséget a vámolható áru, pénz stb. iránt különben minden határon tapasztaltam. Annál kellemetlenebb, hogy a nálam levő leveleket mind elolvasták, mindegyiket meg kellett magyaráznom, és leszidtak, hogy miért viszek annyit magammal. Az egész vonaton 20 magyar útleveles lépett át a határon. Az osztrák kalauzok és rendőrök Bécs előtt kopottak és soványak, nyugat felé mind elegánsabbak, Innsbrucknál már hotelportásszerű kalauz kérte a jegyemet. Bécs piszkos és romos. A pályaudvaron várt Kelemen Péter. Jókedvű és megelégedett. Havi 40 dollárból jól él, aminek nagybátyja is örül, mert Amerikában ugyanez 200 dollárba kerülne. Egész nap csellózik és nőzik. Tartózkodási engedélyt szerzett, ezt a helyszínen simán megadják. A zónahatárok észrevehetetlenek. Orosz vizsgálat, aztán a vonat átgördült az amerikai és szovjet zónát elválasztó híres hídon az Enns folyó felett, a rohamsisakos amerikaiak a gördülő vonatra ugrottak fel, csak az útlevelet nézik. Az osztrákok, a volt nácik kivételével, simán átmehetnek, csak a menekültek nem közlekedhetnek a zónák között.”

A vonaton megbarátkozott egy 9 éves kisfiúval és a mamájával, mire Párizsba értek, a mama megtömte finomságokkal, és meghívta Brüsszelbe, segítséget ígért állás- és vízumügyek terén.

„Megérkezve, letettem a koffert a megőrzőbe, metróra ültem és találomra kiszálltam a Café de la Paix előtt. Ráültem a kiskofferre és hápogtam. Luxusautók százai, csodás kirakatok, angolok, amerikaiak, arabok, indusok, zsidók – és nők! Egy óra múlva kikötöttem a Gare St Lazare környékén, bementem a Hotel de Liege-be. A patron igen csodálkozott, hogy egyedül vagyok, háromszor is megkérdezte, hol a második. A szobához fürdőszoba is tartozik, Éva konyhája (*a lenti kis lakásban*) táncterem ehhez képest... ezután kimentem a Champs Elysée-re, az Étoile-ra, a Szajnához, a Citén keresztül a Boul.Michelre és a Parc de Luxembourgba. Meglátogattam Havas Bandit és Garát.*

* *Havas Endre volt rádiós kollégám, gróf Károlyi Mihály párizsi nagykövet titkára, sajtóattasé volt. A Rajk pör idején hazarendelték, lecsukták, a börtönben agyonverték.*

Gara László párizsi magyar irodalmár, műfordító, aki számos rangos francia költőt és rajtuk keresztül francia értelmiségieket ismertetett meg a magyar költészettel. Számunkra legjelentősebb munkája az 1962-ben, az Éditions du Seuil kiadásában megjelent Anthologie de la Poésie hongroise, amely a 12. századtól a 20. közepéig felöleli a magyar költészet legjavát. Párizsban jártunkkor családunk tagjai mind találkoztak vele, és persze legszorosabb barátság fűzte

barátaink közül Pődör László műfordítóhoz, a Corvina Kiadó nagyműveltségű francia szerkesztőjéhez (meghalt 1985-ben), Somlyó György költőhöz (meghalt 2006-ban), és Csécsy Magda (Máda) francia nyelvészhez, aki 1947-ben itthon szerzett magyar-francia szakos tanári diplomával és egy évre szóló ösztöndíjjal Párizsba ment, majd 40 évet töltött ott, először gimnáziumi tanárként, majd az Alliance Francaise nyelviskolai tanárként, végül a nizzai egyetem általános nyelvészeti tanszékén, ahol a magyar nyelv tanítását is meghonosította. Ezután ment férjhez, 67 évesen, Kanadában a 77 éves Sömjén Jánoshoz, leánykori udvarlójához, aki jogász, közjegyző, műfordító, kamarazenész, nagy síelő és vitorlázó volt – röviddel hazaköltözésük után meghalt. Csécsy Magdának itt jelent meg az élete legfontosabb szakaszáról beszámoló könyve: 'Negyven év Franciaországban'. Helikon Kiadó, 2006. Magda/Máda 2007-ben, 86 évesen halt meg.

Elképzelhetetlenül boldog vagyok, hogy itt vagyok. Évák siessenek ide, mert nagyonis érdemes. Legújabb szóviccem: 'Itt sem minden fenéig Eiffel.' A Boulevard St Germain-en láttam existencialistákat. Ők a legjobb és legelegánsabb nőekkel járnak. Az igazi existencialisták öltözéke a következő: méteres ondulált haj, ugyanolyan szakáll, kordbársony kabát, koszos nadrág, halászmódra térdigérő felhajtással, meztelen szőrös lábszár, zarándok-saru. A nem igaziak hatszoros talpú antilopcipőt és csodálatos sálkölteményeket viselnek. A kutya sem törődik velük."

Ezalatt idehaza

1948. március 22-i, Ferencz Sárinak írott levelem részlete (*A Ferencz család 1938-ban Kanadába vándorolt ki, Sári az USA-ban szerzett orvosi diplomát, a híres baltimore-i John Hopkins kórházban dolgozik és gyerekek velük születt szívbajáról írt könyvet, tanulmányokat. Barátságunk immár 72 éves*) „Megünnepeltük az első házassági évfordulókat és nem győzünk csodálkozni, hogy már egy éve házások és ilyen tökéletesen boldogok vagyunk. Egy szenzáció történt: Pali megnyert egy Petőfi-illusztrációs pályázatot a linómetszet-sorozattal. Ez kevés pénzt jelentett volna (azt sem tudták kifizetni), a lényeg, hogy ez az első nyilvános siker. Közben persze mindenféle pénzkereséssel is próbálkozik: a prágai nemzetközi rádiós kiállítás dekorációs terveit készítette (persze csak itthon), és most fejezte be egy ¾ órás Bartók-hangjáték összeállítását a Bartók Nemzetközi Zeneversenyre. Alkalmanként németül tolmácsol. Egyelőre meg tudunk így élni, és nagyon ambicionálom, hogy ne kelljen állást vállalnia, csak fessen és ne törődjön mással. Most éppen a Velencei tónál van, beutalással. Kiállításra készül, de annak bére 2000 Ft 2 hétre, ezt persze nem tudjuk összehozni. Nagyon szeretnénk fél évre kijutni Párizsba, mindenfelé kérvényezzük (például az aubussoni gobelin-üzemnél), de félok, hogy nem fog sikerülni.

Mikes Ilut sikerült felvétetnem a Rádióhoz magam helyett titkárnőnek, mert engem, mint újdonsült lektort, nagyon érdekes feladattal bíztak meg: én szervezem a külföldi rádiókkal a műsor-cserét, könyveket, folyóiratokat, koncertlemezeket küldök ki, montázsokat csináltatok számukra, saját válogatásomban, és persze sok népzenét. Párizs legalább háromszor hetenként vesz át tőlünk koncertet, a BBC október folyamán 8 Bartók-hangversenyünket közvetítette (és ez mind az én művem!)

Itt az élelmezési és újjáépítési helyzet jó, azt mondják, jobb mint Nyugat-Európában. Az emberek folyton politizálnak, másról alig is beszélnek, és én néha irigykedve gondolok arra, milyen jó lehet ott nálad a kórházban, ahol biztosan nem sok szó esik a szocialista realizmus és a szürrealizmus harcáról, a marxista világrendről, az államosítás helyességéről vagy igazságtalanságáról, mindarról, ami itt teljesen átítatja az ember gondolkodását – és ami nélkül, igaz, nem lehetne élni Európában."

1948 március. Részlet Pali önéletrajzából

* *A teljes szöveg megjelent a Veress-monográfia 42. oldalán*

„Végvári Lajos művészettörténész segítségével összehoztam egy tárlatot a főváros kiállítási helyiségében, amely később Fényes Adolf-teremként több további bemutatómnak adott helyet. Romos városképeken kívül néhány csendéletet állítottam ki, meg a Petőfi-illusztrációk sorozatát.

Bármilyen meglepő, nagyon meg voltam elégedve magammal, s a kiállítás sikerével. Azzal büszkélkedtem, hogy korosztályomból elsőnek sikerült 'kiugranom', és egységes, kiértelt eredménnyel a nyilvánosság elé állni. A siker ismervét láttam a jó kritikai visszhangban is." Annál fájdalmasabban érintette, hogy ott, a helyszínen ajánlott fel neki szeptembertől gyorsfordítói állást Káldor György az MTI-nél. Úgy érezte, el kell fogadnia, hiszen az 'Alkotás' (Kassák folyóirata, ahol a folyóirat betiltásáig segédszerkesztőként dolgozott), megszűnt, az MTI jó fizetést, hol délelőtti, hol délutáni rövid munkaidőt, festésre sok szabadidőt jelentett, én is, a család is helyeselte a döntését. Érezhető volt, hogy közeleg a fordulat a politika minden vonalán (a kultúrpolitikában is), szaporodtak a baljós jelek.

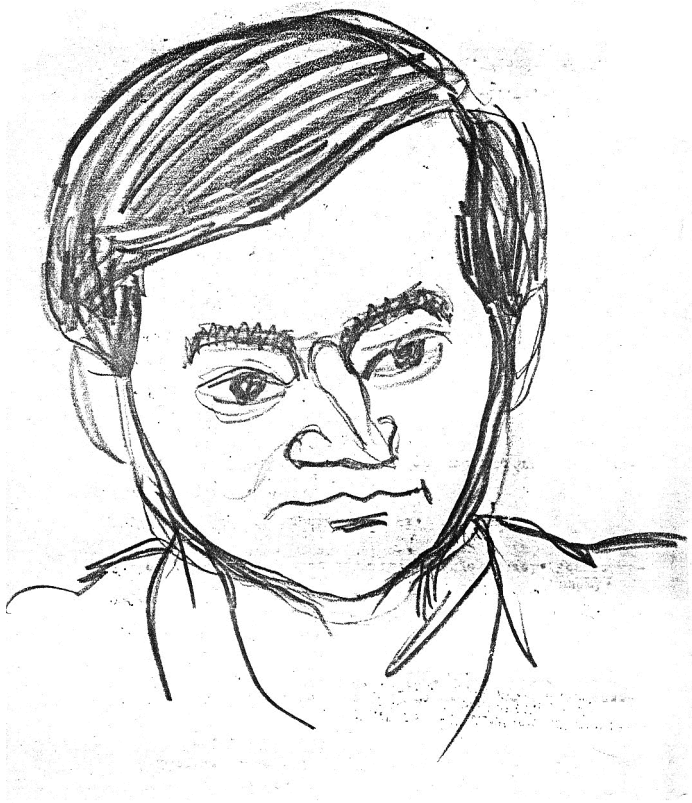
Június 1-én tehát beállt az MTI-be. A nyugati hírszolgálatokat fordította, több nyelvből, és kedvességével, széleskörű ismereteivel mindenkit meghódított. Szinte rendszeresen kapott rendkívüli jutalmat, az 1956-os 'hözöngése' után a népszerűsége mentette meg az elbocsátástól. Áthelyezték 1963-ban a Konjunktúra- és Piackutató Intézetbe, majd 1971-ben ugyanitt hírlapkiadó rovatvezető lett (addigra tökéletesen beletanult a nemzetközi valutaügyekbe). A Heti Világgazdaság alapításában jelentős szerepet vitt.

Kedvelt szójáték-verseny folyt az MTI szerkesztőségeiben. Néhány példa:

Az egyik gépíró ezt költötte Paliról: 'Ecset a fegyvere, s pálmalevél övezi homlokát.' Pali elégetlenkedett, mert így egy s-sel írták a nevét. A lány elpanaszolta anyjának, aki kapásból így helyesbített: 'Veress pálcával 25-öt a fenekére.' Pali is költött ilyeneket mirőlünk: 'A frufu zsinaton nem illedelmes viselet.' 'Szappan kacsóját nem éri.' 'Égnek a láb, hajlik a törzs, ó karcsú tornászlány, hagyd már abba.' És nekem: 'Az eredeti jó gondolatok hatása általában ösztönző, de az ő fejéből pattant ideáké valósággal serkentő.'

1948. június 25. Az én levelem Diósjenőre – ebben az évben ide vonult el Pali független festési szabadságra: „Úgy örülök, hogy mielőtt beállsz a gürbe (amiért rettenetesen fáj a szívem és rossz a lelkiismeretem, meg szégyellem magam), egy icipicit jól érzed és kipihened magad, a sokféle dolgod után. Mostanában olyan keveset voltál itthon, alig voltunk egyedül és soha nem értünk rá beszélgetni. Nagyon fájt nekem, hogy terveidet, gondolataidat legtöbbször Évinek mondtad el, nem nekem. Elismerem Évi szellemi fölényét, de régen mindig nekem magyaráztál. Igazán ennyire csalódtál az én félműveltségemben? Úgy-e azért szeretsz és nem érzel annyira méltatlannak magadhoz (mint ahogyan én érzem magam).”

Kedves lakásunkban sokan megfordultak. Minden szerda este 'nyílt napot' tartottunk, telefonunk nem lévén, ilyenkor biztosan megtalálhattak saját barátaink és Évi sógornóm sok érdekes, a Kultuszminisztériumban megismert művész- és muzsikus-barátja: elsősorban Weöres Sándor, akivel már-már összeházasodtak, Farkas Ferenc zeneszerző, Rákos Sándor költő és akkori felesége, Varga Magda (elválásuk után, és Szentpál Mónikával kötött házassága előtt időnként nálunk keresett menedéket), Képes Gézáék, Vargha Balázs és felesége: Gimes Ágnes, Somlyó György, Iván Szilárd szobrász, Vidéky Brigitta, Sikuta Gusztáv festő, Megyeri Barna, a kiváló szobrász (csak 46 évet élt), Rákosi Zoltán, Imecs Béla, Derzsi Sándor, Péterfi Pista (Basilides Mária operaénekesnő fia), aki szobrásznak készült, de csont-tbc-je akadályozta a munkában. Még egy fontos látogatóról kell beszélnem: egy nap teljesen váratlanul megjelent nálunk maga a nagy PÖG (Pogány Ödön Gábor), a Magyar Nemzeti Galéria igazgatója, és kerek három órán át nyüstölte Palit, lépjen be sürgősen a Pártba, a haza és a maga érdekében. Dolgavégezetlenül távozott.

Pali rajza Weöres Sanyiról

Később kezdődött barátságuk Székely Péter – Pierre Székellyel, aki valahányszor Pesten járt, minálunk lakott.

1982-ben Székely ajánlására állíthatott ki hat magyar festő Párizsban, az Orly Sud repülőtéren: Csáji Attila, Dombay Győző, Papp Oszkár, Rác András, Szemadám György és Veress Pál. A MALÉV ingyen szállította a képeket. Sok nézője, kevés vásárlója volt a nagy csarnokban elhelyezett tárlatnak.

Veress Éva sógornőm

Idézek Évi sógornőm 1949. október 25-én munkaügyben beadott életrajzából:

„Iskolát a Szilágyi Erzsébet leánygimnáziumban és az Új Iskolában végeztem. A Pázmány Egyetemen több megszakítással 8 félévet végeztem, mint néprajzos. Időközben a Dermata Művek budapesti irodájában dolgoztam, mint levelező. 1943 júniusától 1945 márciusáig a Kultusz-minisztérium testnevelési ügyosztályának alkalmazásában állottam: vidéki bábjáték-csoportokat szerveztem és tanítottam a leánylevente-központ megbízásából. 1944 augusztusában kötöttem házasságot dr. Gegus Imrével, ezt az esztendőt társadalmi szempontból teljes passzivitásban töltöttem; előbb hosszas betegségbe estem *, majd gyermeket vártam.

**úgy emlékszem, a skarlát szívpanaszokat okozott, ezért vitték a szülei Parádra, hogy megerősödjön – és így ismerkedhettem meg én vele és a Veress családdal*

1945. augusztusától egy esztendeig a Szabadművelődési Tudományos Intézetben voltam bábjáték-előadó. 1946. okt. 1-én a minisztérium művészeti főosztályára osztottak be, először a kulturnapok szervezéséhez, 1947 elején pedig irodalmi ügyek intézéséhez. Irodalmi és bábjáték-előadóként dolgoztam 1949. szept. 15.-ig; ekkor a népművelési minisztérium szervezése során az osztályt

átszervezték és szerződésemet felbontották. Minisztériumi munka mellett a mai Bábszövetség korábbi szerveinek és megmozdulásainak organizációjában vettem részt, részben mint kezdeményező. A Nemzeti Parasztpárt tagja vagyok. Társadalmi munkát a Közalk.szaksz. VKM csoportjában végeztem, mint osztálybizalmi, kulturcsoportban és nőbizottságban. Tagja vagyok a Magyar-Szovjet társaságnak, a Bábszövetség külső munkatársa vagyok. Jelenleg a Magyar Néprajzi Társaság adminisztrációjában dolgozom.”

A többi egy valamivel későbbi, Keresztúry Dezső miniszterhez intézett kérvényéből: „Tisztelettel kérem, hogy az Egyetemi Néprajzi Intézetnél való elhelyezkedésemet lehetővé tenni szíveskedjék. Meggyőződésem, hogy nemcsak tudományos téren, hanem a kilátásba helyezett újabb kulturpolitikai munkakörben sem nélkülözhetem tovább azt a tudományos alapfelkészültséget, amelyet az egyetem körében végeztem, koncentrált munka jelent. Ethnológiai szempontból viszont – úgy hiszem – már azért is hasznos munkát végezhetnék, mert a többszintű társadalmi munka tanulságait megfelelő módon át tudnám vinni a tudomány vonalára. Megjegyzem még, hogy az eddigi munkám során szerzett elméleti és adminisztratív képzettség mellett fordítói gyakorlatom van, és írok, olvasok angolul, németül és franciául. Kérem Miniszter Urat, adjon alkalmat rá, hogy azon a téren dolgozzam, amelyen képességeimet legjobban próbára tehetem, s ha sikerül, legjobban érvényesíteni tudnám.”

Részletek egy dátum nélküli, 1949-es szubjektív életrajzi leveléből: „1945 augusztusában a Szabadművelődési Tudományos Intézetbe kerültem, jelenlegi munkahelyemre, mint irodalmi és bábjáték előadó. A vidéki bábjátás megszervezésében kezdeményezőként vettem részt. A Nemzeti Parasztpárt tagja vagyok, a szakszervezetben osztálymegbízotti, nőbizottsági és kulturális munkát végzek. A felsorolt adatok mögötti összefüggéseket, szubjektív életrajzomat legjobban mindjárt politikai fejlődésemmel kezdhetem: a Szabó Dezső, később Németh László és a Márciusi Front köré csoportosuló diák-kör vonzásába kerültem már kis gimnazista koromban. Ez az erős hatás táplálta és biztatta amúgyis erősödő szociális lelkifurdalásomat. Érettségi után egyetemre kerülve, magyar-néprajz-történelem szakos voltam, de egyfelől az ásatag légkör, másfelől a diákság nívótlansága, felelőtlensége elriasztott és lemondtam arról, hogy tudós vagy tanár legyek. A falukutatást, úgy ahogy akkor csináltuk, nemcsak reménytelennek, de károsnak is láttam, a Dermatánál meg-tanultam, milyen is a megélhetési harc közelről. Nem tudtam ellenállni a konkrét társadalmi munka csábításának, és beálltam a Kokas Eszter vezetésével alakuló leány-levente mozgalomba, a báb-játás megszervezése volt a feladat. A kezdeti rokonszenv hamar kemény kritikába ment át, de a munka olyan izgalmas és hasznosnak tetsző volt, hogy vállaltam a kompromisszumot. Munkám nyomaira találtam a felszabadulás után az úttörőknél, iskoláknál, szabadművelődésnél. 20 éves fővel tanfolyamokat tartani országszerte, szervezni, könyveket szerkeszteni, üzemeket látogatni, stb. csábító és tanulságos is volt. Belekezdtem a magam szakállára egy üzemi munkáslány-szociográfiába a kőbányai SzIT gyárban, de befejezni nem tudtam. Az ostrom – férjem és apám halálával – teljes változást hozott az életembe. Most már életformámmal, érdekemmel, kapcsolataim meg-szüntével is kiváltam a régi ’polgári életből’. Ideológiailag egyenesbe kellett jönnöm, kidobni gondolkodásomból mindazt, ami romantikus és zavaros volt.”

Évi az évek során sokat betegeskedett, 1949-ben diftériát kapott, utána szívizomgyulladás, a szíve javult, de nem jött egészen rendbe. Amint valamennyire megerősödött, a sztálinvárosi múzeumba került igazgatónak, elmondhatatlan lakás- és munkakörülmények közé, majd áthelyezték igazgatóként a türkevei múzeumba.

Így élt 1955-ig, amikor én már a harmadik gyereket vártam és mindenki aggódott, hogyan fogjuk győzni munka mellett a népes család testi-lelki méltó ellátását. Anyám lépett közbe, ő igyekezett Évit meggyőzni arról, jól tenné, ha feleségül menne Heckenast Gusztáv történészhez, aki lánykora óta szerette őt, és amióta Évi egyedül maradt, kitartóan követte, minden hétvégén leutazott hozzá vidéki múzeumaihoz. Ilymódon visszakerülne Budapestre, és Gusztáv Pauler utcai lakásában magához vehetné Ildikót. Évi elfogadta az érvelést, férjhezment. Csendesesen, türelmesen, egymás szokásait figyelembe véve ott élt együtt a két nagyon különböző természetű ember. (Ildi azonban nem tudott megbarátkozni Gusztávval, sírva kísérte el anyját az esküvőre.) 1963-ban, mindnyájunk

által Nagymaminak nevezett anyósom halála után, beköltöztek az ő Határőr úti, kissé kibővített földszinti lakásába, a családi házba. Évi bámulatosan önzetlen, csupa-jóság, rendkívül művelt, remek ember volt, régi barátságunkat a közös család és a közös lakóhely még elmélyítette, nekem örökké hiányozni fog.

Péter Katalin történésznek (*a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója, az MTA doktora*) a miskolci egyetemen, dátum 1990 felolvasott tanulmányából álljon itt néhány részlet.

„Veress Évát intellektuális kíváncsiság hajtotta örökös munkába. A szellemileg független tudós megtestesítője volt. Mindig dolgozott, de őszintén nem érdekelt, elismerik-e vagy sem. Tehetségük alapján ítélte meg az embereket, a hivatalos tekintéllyel szemben érzéketlen volt. Valamilyen bűvös kör működött körülötte. Eredetiségét, egyénisége nagyságát nem lehetett nem tudomásul venni, úgyhogy ha nagyon akart valamit, bizonyosan elérte. Jó példa erre, ahogyan a számítógépes munkába engedték bekapcsolódni. Ma ez már nem tűnik nagy lehetőségnek, amikor minden asztalon kompjuter áll, de akkor még, amikor ő az elektronikus adatkezelésben rejlő távlatokat felismerte, az 1960-as évek elején, nagyon nehéz volt a számítógéphez odaférni. A Magyar Tudományos Akadémia egyet üzemeltetett, aminek az ideje percre be volt osztva. A legbefolyásosabb természettudósok használták, még Szentágothai János munkatársai is büszkén vonultak be a gépterembe, ha rájuk került a sor. A csoda több helyiséget foglalt el: nagy vasládák sorozata, működéskor zúgott, zakatolt, azt lehetett hinni, összedönti a házat. A mellette dolgozó matematikusok bonyolult fejtegetéseket adtak elő róla, történész ésszel nem lehetett megérteni. De miközben mások távoli víziókat vázoltak az égre, egyszer csak elterjedt a hír, hogy Veress Éva matematikust keres. Mi nem értettük, milyen az adatkezelés módja, a mai fiatalabbak nyilván nem értik, miért kellett ehhez matematikus, hiszen szoftverek tömegében élnek. A hatvanas években nemcsak Magyarországon, hanem általában még sehol sem voltak kész programok, minden kutató külön társult hozzáértő matematikussal, de nem volt könnyű ilyet találni, mert programozó matematikus-képzés nem folyt, és a munka ára még nagyobb arányban volt magasabb a történésznél, mint ma. Ráadásul szinte elérhetetlen volt az ún. gépidő. Veress Éva azonban nagyon akarta, és mindent megszerzett. Nyilván bonyolult feladat volt, természettudományos problémákon edzett szakembereknek elmagyaráznia, miért és hogyan kívánja a kora-újkori paraszti táplálkozásról szóló adatokat térképre vinni. Csak 1972-re gyűlt össze annyi tapasztalat, hogy 'Számítógép és történettudomány' címmel a Történettudományi Intézetben kerekasztal-konferenciát rendezhettek. Veress Éva oroszánrészt vállalt a szervezésből, és két előadást tartott olyan kiválóságokkal együtt végzett munkájáról, mint Cseh László, Haraszi György és Varga Dénes. Közben, ilyen kezdetleges módszertani viszonyok között, írt egy briliáns, nagy tanulmányt a 16. századi parasztháztartás szervezetéről. Első munkáját a parasztsaládról 1958-ban adta ki. John Hajnalnak a házasság európai rendjéről szóló tanulmánya Veress Éva munkájával egyidejűleg jelent meg, és ő saját logikájára támaszkodva járta végig azt a gondolati utat, amit a műhelyekbe szerveződött nyugati tudományosság sok vita közepette tett meg. Nyugat-Európában az ilyen munkához elsősorban az egyházi anyakönyveket használták, a születéseket, haláleseteket és házasságokat regisztráló feljegyzések sokhelyütt már a 15. századtól fennmaradtak. Magyarországon az anyakönyvezés kezdeteit nem ismerjük, de a 18. század előtti időkből nem maradtak fenn anyakönyv-sorozatok. Sokan nem értették, miért vág neki óriási, nem egy embert igénylő feladatoknak. Én mindig csodáltam, példaképemnek tekintettem, de igazán csak utólag értettem meg. Kísérleteznie kellett módszerekkel, témákkal. Ezért lett nagy, rejtélyes még azoknak is, akik a legtöbbször becsülték.”

Török Katalin megemlékezése és egyben pontos szakmai életrajza: 'Búcsú Veress Évától' (Agrártörténeti Szemle /Historia Rerum Rusticarum, XXXII. évfolyam, 1990.1-4. szám).

Szüntelen orvosi kezelések ellenére és sok szenvedés után, 1989. augusztus 25-én meghalt.

A sok részvétlevélből most csak Pityuéből közlök három mondatot: „Kevés olyan remek embert ismertem, mint Évi. Öröm volt látni, nagyszerű rokonnak tartottam, akire érdemes volt odahallgatni. Milyen szívélyes volt, mennyire érdeklődő, milyen művelt és okos!”

A két széles rokonság

Mindkét családban erősek voltak a családi kötődések. Rendkívül fontos szerepet vitt Pali unokatestvére, Veress Kati: életvidám, tevékeny, erélyes, született tanárnő.

Veress Kati Mányi Dorkával, 1979

Német-magyar szakot végzett, alighogy tanítani kezdett, bebörtönözték az apját, mint a Magyar Közösség tagját. Dr. Veress Gábor gépészmérnök az IBUSz elnök-vezérigazgatója volt. 1944 októberében egy nyilas tiszt jelent meg az irodájában és közölte, ha mégegyszer ott találja, keresztüllövi. Fehérváry István 'Börtönvilág Magyarországon' című könyvében (*kiadta a Magyar Politikai Elitéltek Szövetsége, Budapest 1990*) ezt írja a Magyar Közösségről: „A Közösség célját a magyar faj fennmaradására, életterének biztosítására, történelmi hagyományainak ápolására irányította. A szervezet nem volt antiszemita, hanem németellenes! Elleneztek minden diktatúrán alapuló államformát, így a Szovjetunió államformáját is. A Közösség tagjai támogatták egymást.

Nem mint párt, hanem mint független szervezet kívántak az ország életére befolyást gyakorolni.” 1947 elején tartóztatták le őket, légbőlkapott vádak alapján. 1956 nyarán szabadultak, de addigra Gábor bácsi, aki cukorbeteg volt és nem kapott a börtönben megfelelő gyógyszert, régen meghalt. Pali elmondta, hogy ő óvta Gábor bácsit a Közösségben való szerepléstől, tarokkozó öregurak társaságának tekintette őket, és attól tartott, joggal, hogy fölöslegesen bajba kerülnek. A börtönből szabadulókat rehabilitálták, lakáshoz, álláshoz juttatták őket, de aki már nem élt, annak nem járt semmi, így Icu néni, az özvegye nem kapott nyugdíjat. 1951-ben, Katival együtt kitelepítették őket az Alföldre, nehéz gazdasági munkára. Amikor a tábort feloszlatták, Mátramindszenten, majd Homokterenye községben talált Kati tanítói állást, az ő fizetéséből éltek. Remekül helytállt, az iskolai tanításon túl szervezett énekkart, cigánygyerekeknek külön oktatást, könyvtáros volt, részt vett a község életében. Mikor végre megkapták az engedélyt a Pestre költözésre, egy ideig Kispesten egy ócska fészkerben laktak, a deszkák eresztékei közt behullott a hó, aztán a Közösség volt vezetője, Arany Bálint mérnök szerzett nekik lakást az újjalotai lakótelepen, végre emberi körülmények között éltek. Ő volt a teljes Veress família összekötője, anyja halála után egyedül maradt, ő tartotta a kapcsolatot Veress Jenő fiaival, Vincze Palkó és Császár Marika gyerekeivel és unokáival, Ildiékkel és mivelünk, főleg rajta keresztül tudtunk egymásról. Többféle szervi baja, túlsúlya és nehéz járása ellenére egy parcellázáskor Csömörön olcsón vett egy telket, hétvégeken kijárt szőlőt, gyümölcs-fákat, veteményest gondozni – egyébként élete végéig németet tanított és nevelőtanár volt a művészeti gimnázium kollégiumában. Minden évben Katalin-napkor családi összejövetelt rendezett, pici Őrs vezér tér közeli panel-lakásán. 1997-ben halt meg.

Nagy szégyenem, hogy erősködtem, én fogom folytatni ezt a hagyományt, de csak egyetlen Katalin-napi összejövetelre futotta az elhatározásból.

Röviden beszámolok az én apai ági unokatestvéreimről. Deák Pál gyerekei: Deák Péter 1920 márciusában született. Közgazdasági technikumai érettségi után közgazdasági egyetemet végzett, majd a Fejérmegyei Iparcikk vállalatnál volt vezető állásban. Felesége Gritzbach Éva, fiuk ifj. Deák Péter fizikus, akadémikus prof. és lányuk Éva vállalkozó. Kettejüktől két lány- és egy fiúunokájuk van.

Deák Pálék lánya, Marcsi (Marianne), 1922. január 22-én született, 2 héttel előttem. Érettségi után Pestre került, a Hitelbankban, majd a Beruházási Bankban dolgozott, olajügyi előadóként, néhány évig Aranyi György külkereskedelmi tisztviselő felesége volt, elváltak. Egyetlen lányuk Krisztina, nyelvtanár, Anna és Eszter anyja. Mariannak lánykorában volt egy svájci udvarlója, Ernst Zellwäger, aki feleségül akarta venni és magával vinni Svájcba. Neki jobb élete lett volna, de nekem hiányzik: ő nem csak unokatestvérem, de igazi jó barátnőm is volt, máig is naponta mozdulok, hogy a telefonhoz menjek. Okos, minden iránt érdeklődő, szerény, segítőkész ember volt, szerettük egymást. Néhány éven át minden csütörtök délután nagyokat sétáltunk, beszélgettünk (ezzel valamennyire átsegített a Zsóka elvesztése utáni legrettenetesebb éveken). Súlyos csontritkulása miatt élete utolsó három évét lakásába zárva töltötte, némán túrt keserves fájdalmak között. 1999. március 11-én halt meg. A legfiatalabb testvérük, Tamás haláláról már írtam (1944).

Imi és Juliska 1925 körül

Deák Imréneknek nem született gyerekük. Felesége, Grósz Juliska, csinos, talpraesett, minden intellektuális érdeklődéstől távoli fehérvári lány volt. 1944-ben az úgynevezett Kasztner vonaton a Bergen-Belsen-i koncentrációs táboron keresztül jutott el Svájcba. Ott lakott élete végéig egy női ruha szalon-tulajdonos nővérénél, sűrűn hazalátogatott, szebbnél-szebb ajándékokkal megrakodva. 1971-ben meghalt.

Deák Károlynak két fia van: Charles K. Deak (akit máig is Kiskarinak hív a család), törvényszéki anyagszakértő, fotós, és még sok más minden, például bűvész is. Felesége, a lengyel származású Jenny Bocinski tanárnő volt, fiuk, James (Jimmy), antikvárius, lányuk Tina, Christina Deak (férje Daniel Kendzior), egy kislányuk van. A másik fiú Deák Gedeon (Gida) vegyészmérnök, felesége Marilyn Radinsky pszichológus. Gidának két fia és egy lánya van: a 'kis Gedeonnak' három fia, Dariusznak kettő, Phoebenek nincs gyereke. Mindnyájan az Egyesült Államokban élnek.

Anyai ági unokatestvéreim: Zsófinak, anyám hugának (1900—1971) két fia volt: Mátyás (Matyi, 1922—1999) kereskedelmi attachéként dolgozott Kínában, Kuwaitban, Milánóban. Első felesége Bokor Zsuzsi volt, az ismert Váci utcai Vajna és Bokor könyvkiadó és kereskedő lánya, aki az államosítás után a Corvina Kiadó kereskedelmi vezetője lett. Elváltak, Zsuzsi másodszor férjhezment és Ausztráliába költözött. Matyi második felesége Fehér Éva, ugyancsak elváltak, gyereke egyiküknek sem lett. A harmadik feleséget Kínából hozta: Pan Tjamint (később a Jasmin keresztnévet vette fel) angol tolmácsként ismerte meg, összeházasodtak, 1956-ban Pekingben fiuk született. Utoljára Milánóban lett kereskedelmi tanácsos, majd 1973-ban otthagya a Külügyet és Svájcban telepedett le. Fia Ákos (Svájcban Andreas Chillag), egy nemzetközi vállalatnál dolgozik, felesége svájci lány, Annemarie Sulzer, menedzser, kislányuk Alexandra, kisfiuk Sebastian. Zürich közelében élnek. Zsófi másik fia Csillag Ottó (1928—1977) elektromérnök és közgazdász volt, évekig dolgozott Srinagárban. Felesége Szentkirályi Ágnes. Fiuk, Péter, 1966-ban Új-Delhiben született, akadémiai kutató, villamosmérnök és szcenárióíró.

A három Timár-testvér: Zsófi, Annus és Pali 1950 körül

Timár Palinak és Sziráki Máriának nem volt gyereke. Már nem voltak fiatalok, amikor összekerültek, és csak nagysokára házasodtak össze, az 1970-es években. Pali két nővére, anyánk és főleg Zsófi, mindvégig ellenezte ezt a kapcsolatot, mésalliance-nak tartotta, mert Mária, akit ők, fensőbbségük jelzéséül, következetesen Mancinak neveztek, szakácsnő volt a Haris közti Gizella panzióban, amelyet a nagymama halála után néhány rövid évre, az államosításig, Pali örökölt. (1950. október elsején államosították a panziót, három nap alatt kellett végleg likvidálni, kiüríteni. Kapott némi kártalanítást, ez éppen arra volt elég, hogy kifizesse az adótartozást és kielégítse az

elbocsájtott személyzetet.) Állásba került az IBUSz Idegenforgalmi osztályán. Mi szerencsésnek tartottuk a párválasztását: Timár Pali igen jóindulatú, de meglehetősen gyámoltalan ember volt, és ráadásul mindig elégedetlen az életével, Mária pedig készségesen a kedvében járt. Szegedre költöztek, szép lakásuk volt, Mária első házasságából származó lányai is kedvesen fogadták. Mária hamarosan meghalt rákban, és Pali röviddel ezután, a temetőben, a sírja melletti padon, öngyilkos lett.

Azok a bizonyos ötvenes évek

Mindennek ellenére csodálatosan boldogok voltunk

Előljáróban el kell mondanom, hogy bármilyen keserű csalódás ért is minket, akik 1946-47-ben, egy ideig még 1948-ban is, hittük, hinni akartuk, hogy eljött a várva-várt új világ, bármilyen nehéz életünk volt is, bármennyire gyűlöltük is a tengernyi hazugságot, ami körülvett (szerencsére ki tudtunk maradni a kórusból, bár ez persze megnehezítette a pályánkat, illetve elsősorban Paliét), mi azért, mindennek ellenére, csodálatosan boldogok voltunk a magunk kis zárt világában. Szerettük a munkánkat, szerettük a lakásunkat, a kertünket, és persze mindenekfölött édes, okos, szép kislányainkat – meg egymást. Sajnos lassacskán kiderült, hogy az ötvenes évek már negyvenkilencben jócskán megkezdődtek.

„Hat fiút akarok neked szülni!”

Boldog életünket kezdetben csak én zavartam meg, afölötti bánatommal, hogy várva-várt első terhességem megszakadt: 1948. július 4-én, az ötödik hónapban, egy halott kisfiút szültem, egyedül a kórházi ágyon. Kézbe fogtam, nézegettem, gyönyörűnek találtam, éveig sirattam. (Ráadásul ezért nem lehettem ott Pali első kiállítási megnyitóján.) Attól fogva örökké sóhajtoztam, rettegettem, hogy soha nem lehet gyerekem. Ezért aztán 1949-ben, mint veszélyeztetett terhes, négy nyári hónapot fekvé tölöttem, egész nap a kertben, mondhatatlan békében és boldog várakozásban. Csak a 7. hónapban mehettem vissza dolgozni a Rádióba.

Megkezdődhetek az előkészületek a gyerek fogadására. Ildit nagytestvérként vettük magunkhoz, hiszen addig is együtt voltunk. Dóra nagymama leköltözött a mi kis lakásunkba, mi meg feljöttünk a félemeletre, ahol ma is lakom. (A lakáscsere közben az anyósom a szép nagy fenti lakásában sirdogált, amiért el kellett hagynia Ildit – bár ő is tudta, hogy a kislánynak jobb helye lesz nálunk –, én meg az imádott kis fészünköt, békés fiatal-házass-voltunkat sajnáltam otthagyni. Pali fel-le futkosott a két bánatos nő között és igyekezett mindkettőnköt megvigasztalni. Előzőleg kifestette a gyerekszobának szánt helyiséget, Évi télikert-szerű volt szobáját, és játékvonatokat festett a falra.) Évi ritka hazajöveleihez a szülők volt hálósobáját tartottuk fenn.*

**Második férjhezmenetele után ez lett Pali műterme – ma már Kristófé.*

Később, Panka születése után, a gyerekek a nagyobbik szobát kapták meg, körben óriási állatfreskókkal. Az úgynevezett könyvesszobában betlehemi jelenet bújik meg a tapéta alatt: Mária modellje Évi volt, a Kisjézusé Ildi. — Máig furcsállom, miért is nem kérdeztem meg, unitárius létére miért festett 'szentképet', és csodálkozom azon, hogy erre már a hadifogságban is készült, több kis vázlatot készített hozzá. – Az ostrom utáni, természetesen sajátkezű tatarozások során kerültek freskók a konyha és a fürdőszoba falára is, azóta sajnos mind tönkrement.

1950. január 15-én tehát megszületett az első gyerekünk, Fruzsina.

Mint amolyan első szülés, nem volt könnyű, utána még be is lázasodtam, nagy fájdalmaim voltak, műtéttel hoztak rendbe, néhány hétig bent kellett maradnom a kórházban. Pali azt állította, ezekben a hetekben kezdett el ősülni, de annál boldogabb volt az egész széles család, amikor hazakerült ez a szépen fejlődő, mosolygós, türelmes kislány. (Az unitárius keresztelő otthon volt, keresztszülők dr. Borsiczky Sanyi és Kovácsné Keresztes Évi – Keri.)

Még javában szoptattam, amikor meglepetésemre kiderült, hogy megint másállapotban vagyok, és 1951. április 18-án, szinte fájdalom nélkül, 1-2 óra alatt világra jött Panka.

Távirat a Cité Universitaire-be: PANNIKA SZERENCSESEN MEGERKEZETT GYOENYOERUE KOEZEL NEGY KILO MINDKETTEN JOL VANNAK CSOKOLUNK Nagyobb és erősebb volt Fruzsánál, szőke, szürkészemű. Magzatkorukban mindegyiknek kettős nevet adtunk (akkoriban még nem tudták előre megállapítani, fiú lesz-e vagy lány), így az első 'benne-gyereket' Frudaninak, a másodikat Pandaninak neveztük. Mikor aztán egyikből sem lett fiú, később a harmadiknál megfordítottuk a varázsszót, Danizsónak hívtuk – a trükkünk nem vált be.

Akkoriban alig 6 hét szülési szabadság járt, csak csalással lehetett ezt 12 hétre kihúzni, úgy hogy az utolsó pillanatig dolgoztam, az orvostól kapott igazolás segítségével a szülés előtti időre engedélyezett 6 hetet is a szülés után vettem ki, és így 3 hónapot tölthettem velük otthon. Így már azért is örültünk az újabb szülési szabadság lehetőségének, hogy tovább maradhassak otthon Fruzsával, de amikor dolgozni kezdtem, a fiatalok tapasztalatlanságából eredő könnyelműségével, egy nagyon helyes 17-éves Kisbözsire bíztuk, aki otthon, falun, kistestvérei gondozásával szerzett gyakorlattal és veleszületett kedvességével, meg persze Dóra nagymama felügyelete alatt, ellátta a feladatot – mindaddig, amíg fel nem fedeztük, hogy valami baja lehet, és el nem vittük orvoshoz. Kiderült, hogy tbc-s, azonnal beutalták a budakeszi tüdőszanatóriumba, ahol idővel kigyógyították, mi pedig Fruzsikát rémülten vittük kivizsgálásokra – szerencsére nem fertőződött.

Egy nagy ugrás előre: 1955 nyarán, amikor, hatalmas pocakkal, a harmadik gyereket vártam, beutalást kaptunk az Országos Béketanácsból egy szép, nyaralótelep-szerű tihanyi üdülőbe. Én már nem mentem velük, minden napnyi szabadságot a szülés utánra kuporgattam, de Pali hősiesen vállalta, hogy megnyaraltatja Ildikót és a két kicsit. A Béketanácsos kolléganők segítettek, így még némi akvarellezésre is maradt ideje. Weltner Magda, a Külügyi osztály titkárnője és az én barátnőm, hosszú levélben számolt be a lányokról: „Nagyszerű gyerekeid vannak: bájosak, kedvesek, engedel-mesek, semmi baj nincs velük. Fruzska kedves és közvetlen volt már az első perctől, Panka egy pár napig ki sem nyitotta a száját, zord volt és hallgatag. Ám egyszerre csak elhangzott az első 'Magda néni', minden buzdítás és felszólítás nélkül, és azóta naponta ezerszer ilyen kezdetű mondat hangzik el, hogy: Magda néni, amikor az oviban..., és buzognak belőle a véget nem érő történetek. Én egyik ámulatból a másikba esem. Nem kétséges, hogy botanikus lesz belőle, ez a 4-éves kislány elképesztő tájékozottságot árul el. Minden virágot ismer, a kérdéseivel minduntalan zavarba hoz. 'És Magda néni, amikor az ovival Visegrádon voltunk, találtunk egy igazi hőscincért, igen, találtunk egy igazi meg egy nem igazi hőscincért. És láttam egy lökhajtásos repülőgépet, aminek nincs motorja. És a páros lepke hogyan pározza össze egymást? És ha van egy híd, akkor a téglák hogyan tudnak megmaradni a levegőben? És én tudom, hogy az éget nem lehet megfogni, mert az ég csak levegő, Fruzska mondta', ... és ez így megy egész nap. Azt kell mondanom, hogy ez a gyerek művelt, ebben a korban nem lehet többet tudni. Választékosan fejezi ki magát, hallatlanul tájékozott.” Ezt én még kiegészítem azzal, hogy már tudott olvasni, és őstől az óvónéni, ha dolga volt, rábízta, olvassa fel ő a mesét a többieknek.

1955. július, az én levelem Palinak Tihanyba: „Mindenki nagyon csodál téged ezért a hősi vállalkozásért, férfiaknak, nőknek egyaránt imponálsz. Ez legyen vigaszod és erősítőd a nehéz órákban. Örülök, hogy Fruzska egyedül mosakszik, látom hogy Krisztina milyen önálló. *Ugyanis Marcsit Krisztinával odaköltöztettem, és Tönkö Ágit, Erzsike kislányát is félnapokra, hogy játsz-hassanak a kertben, óvoda után. Egy a lányainknak Tihanyba küldött levélben azt írtam: 'Krisztina Fruzska ágyában alszik, Panka bögréjéből reggelizik, Ildi tányérjából vacsorázik, mint a törpéknél Hófehérke.'* Nagyon meggondolkoztatott az, hogy pár délutánt együtt töltöttem Krisztinával és Ágival: mindketten szinte a pimaszságig közvetlenek, elfogulatlanok, önérzetesek és önállóak, ellentétben a mieinkkel. Ági rögtön kivonult játszani az utcára, Krisztina sűrűn lejár Nagymamihoz – képzelj el akár csak Fruzsát is ebben a helyzetben, Ildiről és Pankáról nem is beszélve. Talán mert kivételesen védett helyzetben vannak az esztik és a nagymamák révén, sosem voltak egyedül bezárva egy lakásba. Muszáj nagyobb önállóságra szoktatni őket.”

Csak hogy az újabb gyerek világrajövetele előtt váratlan megrázkódtatás érte a családukat:

egy rendkívüli kitelepítés. Magyarázatát a következő fejezetre hagyom.

1955. aug.12. Az én levelem Békés megyébe, Körösnagyharsányba, odatelepített szüleimnek: „Hát ennek a gyerekek úgy látszik, nem sürgős. Alighanem sejti, hogy ott benn a legjobb. Orvosi szakvélemény: 'Mára várható, de ha egy héten belül nem jön, menjek be a kórházba. Van vagy 4 kg, erős szívhangokkal.' Járok dolgozni változatlanul, bár únom a sürgétést ott is, Kariék, Ilonka, Zsófi, Timár Pali is napjában többször felhív. Remélem, nem izgultok miattam, olyan jól vagyok, pihenten, frissen érzem magam.”

1955. augusztus 17. szerda. Még elmentem munkába – az Országos Béketanács külügyi osztályára, idekerülésem történetét majd elmondom –, és a kolléganők rémült sürgetése közben elrendeztem minden félbemaradó dolgomat, majd a vállalati autóval gyorsan be a Vas utcai kórházba. Ezzel teljes lett a családunk. (Itt jegyzem meg, hogy a három lány más-más kórházban, más-más orvosnál született: Fruzsza a Siesta-szanatóriumban *, nagyon jó barátunk, a kedves, fiatal dr. Borsiczky Sanyinál, Panka dr. Salacznál, egy orvosdinasztia idős tagjánál az Alkotás utcai Sportkórházban, mert az első szülésem utáni komplikációk miatt anyám megtiltotta, hogy megint Sanyihoz menjek, Zsókanál vissza akartam térni Sanyihoz, de éppen szabadságon volt a Vas utcai kórházból, így a helyettesénél, dr. Víg Ottó orvosnál szültem. Egyébként a környékbeli fiatal mamák mind azt mondták, mindegy, ki az orvos, csak az Ági madám legyen ott, és az első és harmadik szülésnél ő segédkezett.

**A Siesta szanatórium helyén ma részben az Országos Érsebészeti Működik, részben az Országos Onkológiai Intézet (Városmajor utca—Ráth György utca). Az előcsarnokban két márványtábla: 'E falak között gyógyították a Siesta szanatórium betegeként József Attilát 1937-ben', és 'E falak között gyógyították Babits Mihályt 1938-ban'.*

Ennyit a szülésekről. Most felveszem az elejtett szálakat, mindegyiket messziről kezdem. Elmagyarázom, miért beszélek Országos Béketanácsról, kitelepítésekről, állásváltásokról, és arról, mit jelentettek nekünk magunknak az ötvenes évek.

Kezdem a Veress család történetével a Rákosi korban. Dóra nagymama csendben, szerényen, örömtelenül élte özvegyi életét, rosszkedvűen, de nem szerencsétlenül. Minden kedden összejött a Gerbeaud-ban (akkor Vörösmarty cukrászda) régi barátnőivel. (Kränzchen-nek – koszorúcskának – nevezték az ilyen női 'traccs-partykat', anyámnak is volt hasonló, kedden viszont ő volt nálunk az ügyeletes nagymama). Osztrák születésére való tekintettel 1957-ben útlevelet kapott, amikor ez még csodaszámba ment, meglátogatta Bécsben az édesanyját, aki egy öregek otthonában a mi viszonyainkhoz képest elképesztően jó körülmények közt élt, és megcsodálta a bécsi üzletek kínálatát. (1961-ben még egyszer, utoljára Bécsbe ment, a fivéréivel is találkozott.) Egész életében gyönyörűen horgolt, kesztyűkkel, kis terítőkkel ellátta az egész családot. Látható örömmel főzött nálunk (neki magának nem volt már háztartása, özvegyi nyugdíja 200,- ft volt – édesanyjái Bécsben 1200 Schilling!), persze mindig együtt étkeztünk. Az unokákra vigyázott, bár játszani nem igen tudott velük – kivétel Zsóka volt, akivel szívesen kártyázott –, de megtanította őket hímezni, kötni, horgolni, meg kuktáskodásra. Rendszeres reggeli feladata (és szórakozása) volt, hogy a három kislány, óvodába-iskolába indulás előtt, levonult hozzá, és ő fonta be a hat kis copfot (Fruzsza fekete, Panka szőke, Zsóka bronzbarna haját).

Fruzsa, Nagymami és Panka a Határőr utcai erkélyen

A viszonyunk nem a szokványos anyós-meny kapcsolat volt, kedveltük egymást, gyakran mentem vele kettesben moziba, minden fizetéskor kapott tőlem valami apróságot, ő pedig mindenben segített és igazodott a mi étkezési és egyéb szokásainkhoz. Egészen meghatott, amikor egyszer mentegetődztem, mert a gyerekek esténkénti nagy ugrálása-táncolása éppen a feje fölötti szobában zajlott, de kiderült, örül neki, mert úgy érzi ilyenkor, hogy ő is részt vesz a családi dárídóban.

Elpletykálom egy szomorú idilljét: 1954-ben történt, hogy egy, a Határőr úton lakó orvos megszólította az utcán, látásból ismerték egymást, és elmondta, hogy ő, amióta Veressék ideköltöztek, figyeli őt, mindig nagyon tetszett neki, mindent tud róla (özvegyesség, gyerekek, unokák). Ő már régen elvált, szeretné feleségül venni. Nagymami hallani sem akart róla, bár nagyon jó megjelenésű, hozzá illő korú (pár évvel 60 fölött voltak mindketten), rendes ember, de nem érzett lelkiert, hogy új életet kezdjen, pedig mi is rábeszéljük. A doktor időnként továbbra is jelentkezett, azután egyszer levelet írt, kérte, hogy látogassa meg, mert súlyos beteg, meg fog halni. Ezután többször elment hozzá, a férfi azt mondta, jobb is, hogy nemet mondott, mert másodszor is özvegyen maradna. Egy nap a doktor nővére jött át, a fivére kéreti, halálán van, a szíve felmondja a szolgálatot. Utolsó pillanatáig meséltetett Dóra mamával a gyerekeiről, unokáiról, így halt meg a kezét fogva, csendben. Később egyszer megjelent a lánya, egy szép gyűrűt hozott, a fiókban egy cédulával találta. Nagymami nem fogadta el. Szegénynek ez az ügy is csak izgalmat, gondot, bánatot okozott.

1961 októberében rövid időre elment a testvéreihez Bécsbe. 1962 őszén mégegyszer utazott: Marosvásárhelyre ment Csifőékhez. Onnan már betegen jött meg (rendkívül magas vérnyomás, amit hirtelen nyomott le az orvos, enyhe zavarodottság). 1962. november 2-án meghalt. A lányainknak nem volt már nagymamája.

Segítség a sok kisgyerekhez mindig akadt: akkoriban nem volt nehéz háztartási alkalmazottat találni, mert a falvakban, a 'padláslesöprések' idején – így nevezték az emberek a terménybeadási kötelezettség könyörtelen behajtását – , nehéz volt az élet, az anyák küldték a városba szolgálni a nagyobbacska lányokat, ahol könnyebb a munka, jobb a koszt, és a fizetésüket félretehették a stafirunghoz. Budapestre azonban csak úgy jelentkezhettek be, ha volt már állásuk. Sajnos döbbenetesen tudatlankák voltak, bizonyosságul részlet egy Boros Terike nevű 'bébi-

szitterünkkel' folytatott beszélgetésemről (Palinak írtam 1951-ben, Súrról): „Terike: Én mosnék fogat, de ahogy kefélem, mindjárt tele a szám vérrel. Én: Talán túl kemény a fogkeféd. Terike: De hiszen édesapám meg édesanyám is azzal mosta a fogát. Tera mama (büszkén): Még lánykoromban vettem, ennek egynek se volt (megvetően az ura meg az öreg felé bök.)” Hát igen, a hirdetés útján szerzett lányokat először meg kellett tanítani a villanykapcsoló és a vízcsap használatára, a WC-ről nem is beszélve, és pár hónap múltán, amikor úgy érezték, már tökéletes fővárosi kisasszonyok lettek, állást szereztek valamilyen gyárban, ahol kötött volt a munkaidő, nem úgy, mint a háztartásban, és a munkásszálláson vidám élet folyt. Kaptam is levelet egy másik leányzó mamájától, ebből idézek. Megköszöni, hogy vigyázok a lányára, és hogy értesítettem őt, hogy csalják a gyárba. „tesék neki megmondani ha ot hagyja a hejit és elmegy a gyárban akar ide haza a küszöböt nem lípheti át soha többet és míg asztis tugya meg hogy van neki édes anya mert én 19 éves koráig fel neveltem tiszteségesen és most akar elromlani. Én hazulról semi élelmet nem küldök neki amit ot keres keves lesz neki kosztra kedves nacságos azon gizinek a bátya szorakozot marival és az most ot baracskán börtönben ül valamijért és februárba akarnak hozá meni elne tesék engedni mert ötet az a fiju soha nem veszi el meg ne tugyam mert megemlegeti még ő ráér mert azon a kis ruhán kívül nincs semije ha marit kitecik fizetni tesék neki megmondani hogy külgye haza mert vetem neki kéztől egy nagyon szép amerikás ágy teritöt 450 forintér és aszt ki kel fizetni vannak neki itthon szép ruhák az nem kel hanem ágynemü lepedő ezkel neki nem lehet a pénst elpocsékolni minden hónapban 50 forint hijával tesék neki megmondani külgye haza drága nacságos azon kezit csokolom Suhajné, Abaújszántó.”

A sűrűn váltakozó háztartási alkalmazottak közt volt azonban néhány, aki igazán lelkiismeretes volt, szerette a családot és mi is őt. Ilyen volt az első, a már említett Kisbözsi, aki szakmát tanult, később is el-ellátogatott hozzánk. Egy másik, Szloboda Irén, daloskedvű, kedves lány, aki egyszer hihetetlen átéléssel előadta nekünk egy bakonyi esküvő teljes műsorát, a vőfélyek verseitől a menyasszony búcsúzkodásáig: hogyan köszöni meg anyjának a nevelést, sírva, de módjával, mert az ablakon át figyelik az asszonyok, ha nagyon sír, azt mondják, a szülők úgy erőltették, nem is szereti a vőlegényt, ha nem sír eléggé, azt mondják, boldog, hogy kiszabadult otthonról. Irén nem sokkal ezután férjhezment, de a hűgát, Esztert beajánlotta hozzánk maga helyett. Szloboda Eszter öt évig volt nálunk, őt kértük fel keresztanyaságra Zsókához, nagyon szerettük. Sokáig tartottuk a kapcsolatot.

Az anyagi helyzetünkről is kell ejteni néhány szót. Siralmas volt, mint mindenkié. Kéthetenként kaptuk a fizetést, hogy könnyebb legyen kihúzni a hónap végéig (sőt amikor még a Rádiónál dolgoztam, az örületes infláció idején, Kelen Péter Pál remek üzletember gazdasági igazgatónk jóvoltából naponta kaptunk fizetést, és futhattunk a legközelebbi élelmiszerboltba, mert délutánra már semmit sem ért a pénzünk!). Így havonta kétszer volt 'hónap vége', amikor teljesen kiürült az a kis fiók, ahová mindketten beraktuk a fizetésünket, és onnan szedtük ki mind az öten, körömszakadtáig takarékoskodva. A mindennapos terheken kívül a ház építési kölcsönének a törlesztése is gondot okozott. Bár apósom a kölcsön felvételekor a szerződésnek megfelelően életbiztosítást is kötött, és sajnos meg is halt, a biztosítást a háborús eseményekre való tekintettel nem valorizálták, de a kölcsönt bezzeg igen, havi részletekben, éveken át, nyögve fizettük. A hóvégi nyomor idején gyakran fordultam kölcsönért Timár Palihoz, következő hónapig. Nagyon csodáltam unokanővéremet, Marcsit, aki mindig be tudta osztani kevéske fizetését, legfőljebb a hónap végén zsíros-meg lekvároskenyereken éltek. Az anyagi helyzetünk csak évek múlva lett rózsásabb.

1959 áprilisában, amikor sikerült rávennem Palit szokott évi alkotószabadságára (akkor éppen a szentendrei Hőterv üdülőben kapott jó helyet), az én megnyugtatósnak szánt levelemből ez olvasható ki: 'Az e-heti kosztpénzem megvan, Tarisznyás Györgyi pénteken kap fordítási honoráriumot, abból kapok kölcsön 500-at a gyerekek ballonjának kiváltására meg kosztra. Ezt a rákövetkező héten a fordítási honoráriumomból adom meg. Jövő héten lesz Táncművészet-pénz is. Fessél sokat, jót, csak a kiállításra gondolj, semmi másra, a viláért se pénzre!'

Pityu Párizsban!

Jöjjenek végre Pityu remek beszámolóí Párizsról, a nyugati életről, kultúráról, lányokról, utazásairól – és küzködéséről a fennmaradásért, továbbtanulásért, pénz és családi háttér nélkül.

Pityu (jobbaldalt) Párizsban

1948. október 6. Pityu haza: „Tegnap moziban voltam egy Marie-Claire Chauvet nevezetű csinos diáklánnyal. Szörnyű és egyben gyönyörű filmet láttunk, La Dernière étape, lengyel film Auschwitzról, helyszíni felvételek, volt deportált szereplők. Egy volt deportált lány mondja el a történetét, 1942-45. Kétszer néztük végig. Kijövet valaki rámkiált: 'Álljon meg!' Hát ki más ez, mint Mr. Rupert Gosling. Itt nyaral két hétig, az UNO-nak fordít. Folyton kérdezte Évát.

Meglátogattam M. Nagelt, igen kedves volt. Érdekes, hogy egy ilyen nagy kiadványt elnöke, Sartre, Cocteau, stb. kiadója, milyen pocsekul beszél franciául. Csak mint fizetés nélküli gyakornok helyezkedhetem el (a könyvkereskedelem védett szakma, csak 2 % lehet külföldi), de a kereskedők bizalmatlanok, határozott hátrány, hogy gyakorlatom van, és hogy több nyelvet beszélek, nem hiszik el – joggal – , hogy nem fogok fizetést kérni. 'Vous etes véritablement un polyglotte' – kiáltott a derék francúz, mikor álszerényen hencegve bementem, hogy beszélek német, francia, angol, magyar, latin, ó-görög és olasz nyelven. Most beutalt a Librairie d'Assas című kis üzletébe, ahol papírt is árulnak. Nem nagyon csábító.”

1948. október 10. Pityu haza: „Mint már írtam, az utazás a legsimábban ment, semmi se hiányzik, csak Mada csomagja. Mádának már megvallottam, nem volt elkeseredve.” (Anyu: Bezzeg a szülei! Az apja szinte dührohámot kapott a telefonnál. Valószínűleg a koffervizsgálatnál maradt le a csomag.) Remélem, nem volt titok elrejtve a süteményben. Ma Marie-Claire Chauvet-éknél ebédeltem, rajtuk kívül csak magyarokkal vagyok, már majdnem mindenkit ismerek, Éva és Pali jóvoltából mindenütt szívesen fogadnak: Justh Béla, Köpeczi Béla, M. Gara, mind feltétlen hódolóí

Évának. Különösen Justh nagyon kedves, bár kissé savanyúan értesült Éva férjhezmeneteléről.* Regényeket ír, egész jól keres és nekem már sok hasznos tanáccsal szolgált. (*Két-három futó találkozás, Duna-parti séta után megkérte a kezemet. Nem adtam.*)

1948. október 12. Pityu: „Apu felszólítására újra nekiláttam csúfos kudarcba fulladt háziiparunk fejlesztéséhez. Meglátogattam Forgácsnét, aki egy rakás tisztázatlan kérdéssel bombázott. Emődi Elek hozzá intézett levele elég zavaros.” Nem folytatom a 7-oldalas levél ismertetését, sajnos a szereplők közül már senki nem él, nem tudni, ki adott el mit és kinek a hasznára, ki az Unterreiner-cég francia megbízottja, valóban eladhatók-e a magyar hímzések, cserepek – mindez most már sosem fog kiderülni.

1948. október 19-20. Pityu: „Minthogy munkaengedély híjján nem vehettek fel a Librairie d'Assasba, az Illustration nyomdájába, Nagel úr egyelőre tanulni berakott kis 'Librairie contemporaine et existentialiste' nevű könyvkereskedésébe. A céget egy mérsékelt exaltált színész svájci férfiú képviseli, úgy látom, jól ki lehet vele jönni, nagyon intelligens, kedves, kitűnő humorú, nagyon lassú és rossz kereskedő.

M. Nagel egyébként tegnap megbízást adott nekem egy párizsi magyar könyvkereskedés alapítására. Helyiség egyelőre az üzlet fele (a Palais Royal mellett), fizetést nem akarózik adni, ezt a jövő nagy üzletek részesedéséből fogom élvezni. A Nagel cég megbízásából már több levelet intéztem a Magyar Könyvkiadók vezetőihez, melyekben a nemes kultúrcél érdekében nagy százalékot és igen kedvező fizetési feltételeket kértem. Tény, hogy Franciaországban 80 000 magyar él, egész Nyugat-Európában egyetlen magyar könyvkereskedés sincs (Párizsban szép lengyel és cseh üzlet található), ezzel szemben tény az is, hogy 1. a magyar könyv itteni viszonylatban drága és vacak, 2. terjesztésükkel az itteni Függetlenségi Front már foglalkozik, 3. elméletem szerint az itteni magyarok közül akinek jól megy, az még a nevét is letagadja, akinek pedig rosszul, honvágya van és szeretne magyarul olvasni, de nincs pénze. Dehát ez csak olyan huhogás (*Pityu pesszimizmusát így csúfoltuk*), és minthogy az üzlet sem M. Nagel, sem az én részemre nem jár kockázattal, boldogan belementem és nagyon büszke vagyok átütő sikeremre. (Nagyon köszönöm Káldor György levelét, ez vezetett be.) Addig is bejárok M. Harold üzletébe, ahol menthetetlenül mint M. Etienne vagyok bevezetve. A 'Librairie existentialiste' bolondok, csepürágók, költők, bohacirkuszosok, írók, színészek és sznobok kedvelt találkozóhelye, ahol kliensek pompásan eltársalognak (akár Lantosnál, csak kissé érdekesebb közönség), és ahol módomban állt találkoznom M. Cocteau, M. Sartre és M. Marais hírességekkel. Harold bemutatása után Cocteau egy érdeklődő ah-szócskát hallatott, melyet ki-ki a maga ízlése szerint értékelhet, Sartre azonban, mint jó egzisztencialistához illik, még ennyire sem erőltette meg magát. Jean Marais hosszasan eltársalgott velem, érdeklődött honi viszonyaink, és különösen az Eternel Retour hazai sikerei iránt. Nagyon meg voltam hatódva, de Harold sietve figyelmeztetett, hogy Marais igen kedves szokott lenni a fiatalokhoz, a helyi női nem elkeseredésére. Anne, egy csinos norvég lány reggeltől estig Marais lakása előtt kóvályog, hogy csak egy pillantásra láthassa őt, Marais-nélküli óráit pedig nálunk tölti az üzletben. Harold ma meglepte egy őt ábrázoló fényképpel, melyre, közvetlenül a feje mellett, Marais arcképét ragasztotta. Anne boldog volt, szegény számár. A hasonló fotómontázs Harold specialitása, és a főkirakaton, mely most kizárólag Sartre-ral foglalkozik töméntelen fényképpel, van egy állandó mellékkirakata, ahol fantasztikus aktualitások feldolgozása látható. A főhelyen Sartre, Cocteau, Eluard, Aragon, Mme Colette, Albert Camus, Gide látható a zuhany alatt, 7 atléta alak a 7 költő fejével, vagy hősszerelmes alakra ragasztott karikatúra-fejekkel, amint jobbnál jobb nőket ölelgetnek, M.X. álma, vagy Ahogyan M.Y. elképzeli feliratokkal. Jellemző a franciákra, hogy a legegyszerűbb asszonyok is gyakran megállnak a kirakat előtt, és órákig röhögnek meg vitatkoznak. Sartre, Kirkegaard, Shaw, Picasso neve csak úgy röpköd a levegőben. Nagyon örülök, hogy az egzisztencialisták igen jó véleménnyel vannak a jazzról, és az üzlet felét amerikai, főleg néger jazzkirályok képei borítják. Sartre hosszú és komoly cikket írt a jazzról. Harold holnap behozza legújabb lemezeit és zenedélután lesz. Miután kölcsönösen leszidtuk az európai, főleg német sláger-muzsikát, Harold szívébe zárt és még szívesebben

magyaráz mindenféléről. Nagyon jól ismeri a magyarokat, Karinthyt, Kosztolányit, Sárközit – persze csak a műveiket. Szájtátva hallgatom egész nap. Azt hiszem, Éva és Pali számára csodálatos élményt jelentene ez az üzlet. Azt sem tudom, melyik könyvhöz fogjak előbb, annyira nem olvastam semmit, Harold Aragon verseit szavalgatja nekem. Csütörtökön Harold elvisz egy vitaestre, ahol Tristan Tzara megmagyarázza kommunistává válását. Szombaton bejutok a titokzatos Tabu-ba, az egzisztencialisták híres pinceklubjába, ahol a legjobb nők találhatóak. Ezeknek természetesen semmi közük Sartre-hoz, aki komoly filozófus, bizony nem is értem a könyvét, pedig most rágom.

Hétfőn Marie-Claire-rel elmentem az U.R.I.F. (Union Républicaine de la Jeunesse Francaise) vitaestjére, ahol vesztetre kiderült magyar mivoltom. Rögtön a pódiumra állítottak és követelték, hogy beszéljek. Végül kérdés-felelet játékban állapotunk meg, kissé csalódtak bennem, mert nem voltam úgy oda MEFESZ-ünk (*baloldali magyar egyetemista szövetség*) kiválóságától. Igen tájékozottak, harciasak és határozottak. A gyűlés végén megbeszélték legközelebbi tüntetésük programját, ahol a mozgalom többszázfőnyi vértanújára fogják emlékeztetni az embereket.” Itt sorra idézi a lapok állásfoglalását a már két hete tartó bányászsztrájkról, a kétségbeesítő anyagi következményekről, a retorziókról és De Gaulle ’faszimusáról’.

1948. október 25. Pityu haza: „Valamennyi könyvet máris adogatok el levelezéssel. Csoda helyeken élnek magyarok! Egy érdekes levél: ’Mélyen tisztelt elvtárs! (sic) Tessenek nekem bármilyen olvasnivaló magyar könyvet küldeni 500 frank erejéig. Minden lehet, csak Szív Újság ne legyen. Hazafias tisztelettel Kovács Márton legionárius. Dél-Algéria, Sidi-el-Bakr oázis.’”

Anyu ugyanaznap azt írja Pityunak: „Milyen szegényes a mi leveleink tartalma a te izgalmasan érdekes leveleidhez, eseménydús életed leírásaihoz! Azóta talán megismertél újabb szenzációs embereket. Éva, Pali majd a bőrükből ugrottak ki az izgalomtól, amikor olvasták. Nagyon féltlek az ottani zűrök miatt, kérve kérlek, ha valami zavargások lesznek, ki se mozdulj, vigyázz magadra, már elég volt az életveszélyből, a kíváncsiság nem kell hogy odavigyen, nem nagyon tudnak mutatni olyat, amit át nem éltünk.”

És az én levelem: „Legutolsó, az egzisztencialista könyvesboltról szóló leveled extázisba hozott mindenkit. Micsoda büdös szerencséd van! A párizsi magyar könyvkereskedésnek nincs sürgős szüksége Pali Petőfi-linómetszeteire? Egyébként ha abban a reakciós városban lehetne Csillagot kapni, akkor láthatnád, hogy minden számban van Palinak rajza. Tegnap voltunk anyuékkal Kodály-koncerten, ő maga vezényelt. A Rádió tele van külföldiekkel. Csak ennek a Bartók-fesztiválnak volna már vége! Az eredmény: hegedű első: Sirio Piovesan, olasz, de Pécsen tanul. Zongora: Peter Walfisch, Izrael. Vonósnégyes: Tátrayék. Zeneszerzés: a barátunk, Járdányi Pál és Tardos Béla. A napokban benn volt az újságban, hogy a Clotild utcát Stollár Béla utcának keresztelték.”

Pityu ugyanaznap ír haza, beszámol barátja, Sággy Gyurka kalandos útjáról. „Három nap alatt tette meg az utat Gratzól Párizsig, Svájcban keresztül. Az egyetemi index fényesen bevált: a francia-amerikai zónahatáron felszálltak a csendőrök. A váratlan támadás nem ijesztette meg, újságja mögött fölényesen átnyújtotta indexét. A csendőr megnézte, megnyalozott ujjával belelapozott (valószínűleg a szigorlatok érdekelték), aztán tisztelgett és továbbment. Az osztrák-svájci határon a Rajnába vetette magát, mindinkább fogyó csomagját a feje fölött tartva, és csuromvizesen futott be egy ragyogóan kivilágított svájci városba. Az emberek gyanakodva nézték, bemenekült az erdőbe. Másnap alsónadrágjai árából Baselbe utazott, onnan gyalog francia területre bujdosott, végre vasuti jegyével igazolva magát, Párizsba ért, egyenesen hozzám, a Hotel de Liege-be.”

Anyu 1948. november 3-i leveléből: „Örültünk Sággy Gyurka levelének, az utazása leírását végig-nevettük, pedig elég keserves lehetett szegénynek. Olyan az egész, mint egy regény, szóval mint az életünk már évek óta. Csupa csoda, hogy még élünk, hogy átvészeltük és elérünk oda, ahová indulunk. A jó Isten segítsen benneteket továbbra is. (Menjete el néha templomba!)” Apu, ugyanaznap: „Csodálom Gyurka ügyességét, remélem, mindketten szerencsét fogtok csinálni odakint. Amit ír,

fantasztikus, de őszintén szólva annyira, hogy él bennem a gyanú, hogy belejátszik a fantázia is. Azt tanácsolom, bármennyire nehezetekre esik is, ne lakjatok együtt. Mindkettőtöknek eminens érdeke, hogy ne csak a francia nyelvet, hanem sokkal inkább a francia észjárását sajátítsátok el.”

1948. november 9. Anyu. „Mi is voltunk olyan diákkávéházban, amelyben a levelet írtad, és ma is felejthetetlen, annyira élveztem a sok helyes fiatal fiút, lányt. Milyen jó dolguk van, miért nem lehettem én is ott fiatalon és önállóan, de akkor is ilyen nyomorult életet éltünk, amikor én lány voltam.” Anyu mesélte, hogy lánykorában jóformán nem voltak fiatal férfiak Pesten, mind katona volt, ha meg nem, akkor a lányok megvetették, mert untauglich vagy lógós. További tanácsa: „Ha minden kötél szakad, ne a kétszersült-gyárba, hanem a grófhoz menj, sok előkelő, finom szokást tanulhatnál ott. Egyelőre külföldön ez még igen fontos, és legalább láthatod, hogy előkelő és gazdag emberek hogyan élnek otthon, egymás közt.”

Az én 1948. nov.10.-i levelemből: „Egy kicsit aggaszt barátod társasága. Gyurka nagyon helyes, de egy hajszállal linkebb a kelleténél. Amennyiben haza akarnál jönni, nem tenne jót a hírednek pl. a kinti követségen. – Most abba kell hagynom a levelet, mert Prágából telefonáltak, hogy egy 80 tagú bolgár énekkar hazautaztában néhány napot, a mi költségünkre, Pesten óhajt tölteni, gondoskodjunk szállásról, stb. Kissé fel vagyok dúlva.”

1948. november 23. „Balog Péter, székelyudvarhelyi szobrászművészjelölt francia állampolgár barátom, hihetetlen szerencséjére Párizsban született, szülei mézeshetei alatt. Egy árva szót nem beszél franciául, vele egy darab Hargita költözött a hotelünkbe, és egy nagy darab honvagy erdélyi gyalogtúránk után.

(1942-ben csodálatos túrára vitt el apánk, Csillag Ottó unokatestvéremmel együtt, amíg anyánk Szovátán fürdőkúráján volt. Menetközben csatlakozott hozzánk három fiatalember: Tóth András, a Széchenyi könyvtár történésze, Katona Ferenc jogász és dr. Udvarhelyi György, Amerikában élő neves sebész). Később kiderült, hogy Veress Pali és legjobb barátja, Kováts Gyurka, ugyanakkor nagyjából ugyanazokat a hegyeket járta.)

És egy mondat a levél végéről: „Kicsit hasfájós arra gondolni, hogy karácsonykor nem leszünk együtt. 'Mindjárt bög – mondta Weisz a Pál utcai fiukban.’ ”

1948. december 2. Anyu Pityunak. Beszámol arról, mennyi utánjárásába került Pityu könyv-ügyeinek intézése: Nemzeti Bank, Hold utca, Könyv. Hiv., IBUSz és a kiadók, és mindenhová újra meg újra. Ha jól értem, magyar könyveket rendelt Pityu a párizsi boltba, de egy legújabb rendelet szerint csak az IBUSz útján, és ott vásárolt könyvet lehet külföldre küldeni. A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülete azonnal tiltakozott, ezért másnap megváltoztatták a rendelkezést, teljes a fejtelenség. A Vágóhídhöz is ki kellett menni, mert a franciák nem engedték be a Közért-csomagokat, mind visszajött, indokolás nélkül, de Apu kitalálta, hogy nehogy a bányászok kapják. Veressékről: Évát nagy kár érte, a Rádióban kilopták a pénztárcáját 645 forinttal: a karácsonyi ajándéknak készülő sötétkék irhabundájának ez volt az utolsó kifizetendő részlete. Pali képeladás-ból finanszírozta a bundát (1850,- forint!), és büszke, hogy még ezt a részletet is pótolni tudta. Éva:”Pali karácsonya így szerény lesz, rá már igazán nem jut pénz, ezt beláthatja. (Belátta.)”

1948. december 4. Pityu haza : „Nem akarom elkiabálni, de Harold egyik jóbarátja, Jean Marabini, a Librairie des Nations Unies tulajdonosa, a Combat napilap munkatársa rendelt magához, hogy együttműködésünk kérdését megvitassuk. Az üzlet a XVI. kerületben, az Avenue Kléberen van, szemben az UNESCO palotájával. Kis üzlet, de politikai, szociológiai és angol-amerikai irodalomból nagyon sokat tanulhatok. Könyvanyaga egészen más, mint a mi szigorúan irodalmi üzletünknek.”

Harold információi: Jean Marabini olasz származású, apja gazdag repülőgéppalkatrészgyáros. Felesége emigráns orosz, a háztartáshoz egy magyar cseléd lány is tartozik. Állítólag 1937-ben Spanyolországban harcolt a nemzetközi dandárban, 1939-ben Finnországban a finnek oldalán, majd Londonba került, innen Olaszországba küldték az ellenállás megszervezésére, majd Franciaországba, ahol a Garibaldi légió szervezésében vett részt és dolgozott az első földalatti újságban, a Combat-ban. 1949 januárjában Budapestre készül, hogy objektív cikket írjon a középeurópai helyzetről. 10-12 napig marad, azt az ajánlatot tette, hogy nálatok lakik és kosztol,

ezalatt náluk lakom én, vagy fizetik a hotelszámlámat. Meg fogjátok szeretni.”

Éva és Marabini 1949 januárjában a Duna-parton

„Falom a könyveket, kritizálok és kritikákat hallgatok, mert magától Vercors-tól hallhatom véleményét saját gyönyörű kis regénye, a Les Armes de la nuit-ről, Camus, ha nem is nekem, de nekünk nyilatkozik színdarabja, a csodálatos Peste-ből készült L'État de siege siralmas előadása és bukása okairól.”

1948. december 9. Anyu Pityunak. „Alighanem sikeresen el tudtam intézni a könyv-exportot, mégis igénybe vettem a protekciós ismeretséget, elmentem az IBUSz elnökéhez, Berényi Sándorhoz, aki felhívta Schwartz igazgatót. Utóbbira a Nagel név varázserővel hatott, na és Berényi utasítása precedenst teremtett, így megindulhat az export.”

1948. december 11. Pityu, haza: „Múlt héten nyakára hágtunk a pénzünknek, és már csak egy kerek

50-es birtokában kijelentettem, hogy ez pedig nem lesz föl váltva. Rávetettük tehát magunkat a szalonára, és elvonultunk éjszakai munkára a Les Halles-ba, a központi vásárcsarnokba. Hosszú vacakolás után, mivel nem vagyunk szervezett munkások, pótkiszegítő munkát kaptunk a kókuszdió osztályon. Az átkozott kókuszdiókat halomba kellett rakni, természetesen mindig legurultak és a munkások röhögtek. Két éjszakát dolgoztunk, és nem nagy vággyal néztünk a harmadik elé, amikor is csak a tintahal- és angolna-stószolóknál remélhettünk munkát, Sággy Gyuri azonban meglátogatta nagybátyja egy párizsi ismerősét, egy asztalosüzem Vázsonyi nevű tulajdonosát, aki némi báj-társalgás után megkérdezte: 'Mondd, édes fiam, nincs szükséged véletlenül pénzre?' Ezzel előkotort 10 000 frankot – majd megadod, ha pénzed lesz –, és vállonveregette. Így hát újra császárok vagyunk.”

Itt mondom el, hogy kezdetben néha sikerült engedélyt szerezni arra, hogy 'Közért-csomagot', vagy kristálycukrot küldjünk Párizsba, úgy látszik, ez utóbbiban ott még nagyobb hiány volt, mint nálunk.

1948. december 16. Én Pityunak. „Érdekes meghívást kaptunk Cynthia Jolly angol énekes diáklány útján, aki ösztöndíjas Kodály-tanítványként népzenei kutatott Magyarországon, és egy bemutató-műsorhoz meghívott Somogy-megyéből néhány muzsikust: egy 73 éves énekest – akit először Bartók hozott Pestre 1936-ban –, egy 63 éves dudást, és egy hosszúfurulyást.

Tudni kell, hogy a Néprajzi múzeumban őrzött dudát évek óta senki sem tudta megszólaltatni. Előadásukat én vettem fel viaszlemezre, és küldtem ki a BBC-nek, a jól sikerült programot pedig Michael Burn, a Times kelet-európai tudósítója bérelt lakásán ünnepeltük meg: Kodály, a somogyi muzsikások, egy sor zeneakadémiás fiatal, részben külföldiek, de már mind tud magyarul, aztán Népi kollégisták, Káldor György, Boldizsár Iván újságírók, külföldi laptudósítók, és mi ketten, Pali meg én. A lakás egyébként Bajor Gizi és férje Germán orvos professzor tulajdona volt (*XII., Stromfeld Aurél út, ma Színészmuzeum*). Remek hangulat, hol a parasztok muzsikáltak – Kodály jegyezte a dallamokat –, hol Cynthia énekelt, nagyon szépen, Kodály kísérette, hol pedig az egész társaság szerb népi táncot lejtett az óriási lakáson végig, vagy francia népdalokat énekelt, vagy csárdásozott. Vezetett ebben a dudás hatvanéves felesége, akivel a fürge Káldor sem győzte az iramot. A házigazda a születésnapját ünnepelte, a büfé álomszerű volt, a fürdőszoba óriási terem, talpig rózsaszín márványból.”

Csakhogy amíg mi a demokratikus szép jövőben reménykedve ünnepeltünk, kiélesedett a hatalmi harc az egyház és az állam között: 1948 karácsonyán letartóztatták Mindszenty József hercegprímást, aki annakidején nem azonosult ugyan a Horthy- és a nyilasrendszerrel, de a kibontakozó demokratikus rendszerben polgárháborús légkört igyekezett teremteni, megakadályozni a földosztást, az iskolák államosítását és a megegyezést állam és egyház között. Ezért letartóztatták, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, majd az 56-os forradalomban szabadult, be akart kapcsolódni a politikai életbe, és mi felháborodva hallgattuk rádiószózatát október 26-án, amikor a nagybirtokok, főleg persze az egyházi birtokok visszaadását követelte. November 4-én az amerikai követségre menekült, majd az amerikaiak kívánságára Bécsbe költözött, ott halt meg 1975-ben. És sorra megkezdődtek a politikai pörök.

[Pityu megjegyzése 2010-ben. Ez egy kicsit vonalas összefoglalása a Mindszenty ügynek („polgárháborús légkört igyekezett teremteni,” „megegyezés az állam és az egyház között” (szép kis megegyezés); Éva általában nem így gondolkodott.]

1949

1949. január 3. Én Pityunak: „Nagyon meghatódtunk a karácsonyi telefonodon, jó volt beszélni veled, de utána mindenki bögött egy sort. Az az érzésem, ha még találkozunk is az életben, ez úgy 20-30 éven belül aligha következik be. Néhány napja (pontosabban a Párizsi Magyar Intézet

bezárása óta) némi politikai miszem van. Ma ugyan erősen felderültem, mert kinevezett a Rádió lektorra! Fizetés szempontjából: az 1-5 éves újságíró kollektívát kapom (1,100,-). Állítólag az egész vállalatnál csak 20 embert léptettek elő, nagyon büszke vagyok. Most bevezettetjük a telefont és nagyurak leszünk.

A karácsony: Pali két éjszaka alatt tündéri kis betlehemet faragott fából, én öltöztettem a figurákat, parányi mécses ég benne, minden pásztornak más pofája van, jók az állatok, egyszóval gyönyörű, Pali élete főművének tartja, és halálra sértődik, ha valaki nem dicséri meg. (Mikor ezt a betlehemet már megviselték a karácsonyok, barkácsolt a lányainak még egyet, nagyobbat.) Sütöttem persze mézeskalács-karácsonyfát is.

A mézeskalács-karácsonyfák még 2000 után is minden karácsonyra elkészültek

Az irhabunda mellett kaptam Palitól egy 5-kötetes, új kiadású Shakespeare-t, bibliapapíron, új fordításokban, gyönyörű!”

1949. január 6. Pityu, haza: „Írtam már a norvég lányról, Anne-ről, aki két héttel ezelőtt drámai – természetesen angol nyelvű – beszélgetés után bejelentette, hogy sajnos még sem tud velem megszokni, és visszatér imádott szerelméhez, Jean Marais-hoz, akitől természetesen nem sok jót remélhet. Feldúlva távoztam és csak két nap múlva tudtam meg, hogy Anne válasunk napján vonatra ült és Norvégiába távozott.

Deák Kari és Nemes Tamás hajnalban megérkezett, kézenfogtam őket és elvezettem a prefekturára, az idegenek hivatalába. 'Étrangers, lisez ces avis' – könyörög lépten-nyomon ezer tábla, de mit befolyásolhat ez olyanokat, mint Kari és Tamás, akik ha eltévednek, megállítanak valakit az utcán és azt kérdezik: 'Gare Saint Lazare' (ott van ugyanis a Rue de Liege, ahol laknak). Ici vagy Ici – és mutatják az irányokat, minden hiábavaló magyarázat elkerülése érdekében. Sötét aggódalmak közt hagytam ott őket, de az ottaniak már értik a csíziót. Kiveszik a zsebükből irataikat, felveszik az ujjlenyomataikat, ide-oda tologatják őket. Utólérhetetlen művészettel szedik ki belőlük a választ olyan kérdésekre, mint hogy miért jött Franciaországba és miből kíván megélni. Hát miből is? Tamás, aki író? Kiskarinak lesz mit aprítani a tejbe, nyugodtan nézhet a dolgok elébe.”

1949. január 10. Pityu, haza: „A Gary Davis-bizottság múltja és eredménye növekvőben van, és német szakembereik holnapután viaszlemezre fogják venni vitafelolvasásunkat, melyet a másik német zsenivel, Sággy úrral, aki valóban kitűnően beszél, és egy Grossert nevű, kétségbeejtően francia kiejtésű nagyfejűvel fogunk véghezvinni. A viaszlemezeket a stuttgarti és a müncheni rádió le fogja játszani, munkánk azonban, egyelőre, a világegyetem egységének üdvére, ingyenmunkának ígérkezik.” Apu január 24.-i levelében panaszkodik, hogy nem sikerült fognia a rádióadást, megpróbálta az összes számbajövő állomást: Frankfurtot, Münchent, Stuttgartot, Kölnt, de Koblenznek se híre, se hamva.

1949. január 14. Apu, Pityunak: “Nemrégiben fejeztem be a *La Lie de la Terre-t (A föld söpredéke)*. Ilyen érdekes élményregényt még nem is olvastam. Meg fogod látni, mi a ‘sale méteque’ sorsa, ha baj van, és egy kicsit le fog lohadni a lelkesedésed. Nagyon találó, amit Arthur Koestlerről mondsz, ebben a könyvben a franciákat tartja a világ legutolsó nációjának, egy másikban az angolokat. Sajnos teljesen igaza van, az emberek, ha tömeggé, nemzetgé vagy állammá tömörültek, a legutolsók a világon. Csak az a vigasztaló, hogy az isteni igazságszolgáltatás pontosan működik, és a világ azt kapja, amit megérdemel. Politikai elgondolásai nagyjából megegyeznek az enyéimmal, bár elismerem, époly utopisztikusak. Szeretnék az íróról bővebbet hallani, itthon soha sem hallottam a nevét, bár magyar ember.”

1949. január 17. Pityu, haza: “Számításaim szerint a 21. levelet küldöm nektek, ami legalább 200 oldalt jelent.” (*Három és fél hónap alatt, vagyis hetente közel két levél.*) Anyu válaszleveléből: “Megszámoltam, tényleg a 21. levél, és megint milyen élvezetes. Hogy fogsz te örülni majd egyszer, ha végigolvasod, amikor ezeket az emlékeket már újak homályosítják el!”

1949. január 24. Apu, Pityunak: “A Korody-ügy. (*Ez virágnyelven az esetleges Ausztráliába kivándorlási lehetőséget jelenti.*) El sem tudod képzelni, mennyire megváltozott a felfogás ebben a tekintetben. Úgy látszik, ez az év lesz az, amikor teljesen megfordul a kocka valamilyen irányban, és a bizonytalanság érzése fogja el az embereket. Viszont azok a lehetőségek, amelyek itthonlétedkor még megvoltak, úgyszólván megszűntek. Nem adnak kivándorló-útlevelet, és azokban a kivételes esetekben, amikor mégis megadják, alig lehet valami személyes holmit magukkal vinni. Természetesen nem ezek az okok a legfontosabbak, hanem az, hogy úgy látom, itt a helyem, és lemondtam arról, hogy ezzel a kérdéssel tovább foglalkozzam. A garázs lassanként önmagától meg fog szünni, magánkocsi alig van már, közületi nem állhat nálunk. Szóval szerencse, hogy elvették a többit. Tapogatózom más elhelyezkedés iránt.”

A ‘Korody-ügyre’ anyu is reagál: “Itt élned, halnod kell. Gyávák vagyunk már, mindent felégetni. Te élj jól, kellemesen, szabadon, és járd a világot!”

1949. január 22. Én, Pityunak. “Schöpflin Gyulát, kedvelt műsorigazgatónk, kinevezték stockholmi követnek. Megy ki családostul, de nagyon nem szívesen, mert már most is átkozódó cikkeket írnak ellene a svéd lapok, és meglehetősen ellenségesen fogadják. Egyrészt azt írják, hogy véresszájú kommunista gyilkos, betörő, másrészt, hogy disszidálni megy, miután itt jól megszédte magát. Egyik sem igaz. Nagy az izgalom nálunk, ki lesz az utód. (*Szilágyi Pál lett az utód, de csak igen rövid ideig: európai műveltsége alkalmassá tette arra, hogy a Rajk-per vádlottjai közé kerüljön.*) Ami a leveleiben hangoztatott szabadságot illeti, ne felejtse el, hogy te most egyszerre kerültél ki a szülői házból és az országból, a legteljesebb felelőtlenségbe, mert hiszen nem tartozol senkinek semmivel, ha akarsz, megélsz kint, ha akarsz, hazajössz a család szárnyai alá – szóval az egyéni körülményeid változtak meg nagyon kedvezően. Persze jön ehhez még más is, de azért szabadságod 99 százaléka nem politikai szabadság. Egyébként most voltunk teleknézőbe, mert apu kiadta a garászból a nagyapai örökség-pénzt, be kell fektetni, nem tudjuk, mit csináljunk. A telek most nagyon olcsó, de kérdés, el lehet-e adni, amikor szükségünk lesz pénzre. Vennék aranyékszert, de az most nagyon drága — és holnapra kell döntenet. Hiába, a gazdagság nem boldogít. (*Arany nyakláncot és karkötőt vettem, meg pár morzsa tört aranyat, az ékszert nem hordtam, ez ma is*

megvan. Még élt bennünk az az érzés, hogy mozgatható értéket szabad csak beszerezni, ki tudja, mi vár ránk még.)

Most hetek óta nagy munkában vagyunk: a Szikra megbízta Palit egy újabb könyv, Lukács György egyik esztétikai tárgyú könyvének magyarra fordításával. Én gépelem, a felét sem értem, és nagyon tiszteltem Palit, mert folyékonyan, villámgyorsan (*és dühödten*) diktálja kapásból. Nagyon belejött az MTI-nél, mindig az elsők közt volt stiláris szempontból.

1949. január 31. Pityu, haza: “Nagyon köszönöm a sok újságot, amit küldtök, de a Magyar Nemzet helyett inkább folyóiratokat kérek. Itt hozzájutok a Szabad Néphez, ami sokkal érdekesebb. Szomorúan gondolok a negyvenes évek gyönyörű Magyar Nemzeteire. Hát kihalt az értelmes írógárda? Ennyi bárgyúság egy vasárnapi számban, mint Bethlen Margit, Babay cikkei. Annál nagyobb örömmel olvasom a folyóiratokat. Hozzájutottam a Magyarok, Csillag, Vigilia és Új Idők egy-egy számához. Otthon csak átlapoztam, itt első betűtől az utolsóig mindent elolvastunk és megvitattunk. Megvan a kellő távlat, hogy értékelhessük az irományokat. A Vigilia és az Új Idők Fodor József ellenére sem lett érdekesebb, mint régen. A Magyarok, és különösen a Csillag annál inkább. Napokig lelkesedtem Nagy Lajos önéletrajzáért, türelmetlenül várom a folytatást. Jó, hát nem olyan, mint régen Veres Péter volt. A többi novellából szaglik, hogy a szerző leült kikotolni egy vérbeli realista novellát egy traktorállomásról. Vonatkozik ez Karinthy Cini bányanovellájára is. Várom a véleményeteket, és a további számokat Pali illusztrációival.

Néhány nappal ezelőtt felöltöttem szmókingomat és elvonultam a Valahol Európában díszbemutatójára. Előadás után felvonultunk a Théâtre des Champs-Élysées díszlépcsőjén. Kint bámész százak, a lépcsőn a köztársasági gárda állt sorfalat, lófarkas ezüst sisakban, kivont karddal, magas lakkcsizmában, mereven, elképesztően elegánsak voltak. A közönség frakkban és estélyi ruhában.” Itt következik a leírás a szépséges nőkről és bájait szabadon hagyó estélyi öltözetükről.

1949. február 9. Anyu panaszolja, hogy ‘Marabu’ az utolsó pillanatban lemondta a vacsora-meghívásukat, kész a rengeteg finom halászlé, kisütve egy halom fánk, de hiába, Boldizsár Ivánék testületileg cipelik mindenfelé: meghívták ebédre a rózsadombi villába, utána autóval városnézőbe: Gellérthegy, a Vár, Svábhegy, Margitsziget, a Palatinuson jó későn ebédeltek, ez persze megint megváltoztatta a programot. “Legalább láthatta, hogy ebben a demokráciában micsoda jólét és luxus van.” Timár Pali is meg volt híva vacsorára, ők ketten sokat járkálnak együtt, Pali remekül beszél franciául. Holnap elviszik Marabut egy fegyházat megnézni, azután a Mátrába. Olyan jól érzi magát, azt mondja, idehozatja a feleségét és Pityunak adja az üzletet.

1949. február 12. Éva, Pityunak: “Hát a Marabu, az külön fejezet. Kezdem azon, hogy a Rádió összes női szerelmesek belé, és az az általános kívánság, bár kompromittálná magát annyira otthon, hogy kénytelen legyen ide disszidálni. Rengeteg hecc volt vele: eleinte itt nem akarták, hogy közvetítsen a párizsi rádióknak, később már a párizsi rádióknak nem kellett, szóval a Külügytől kezdve mindenki lázban égett miatta. Most éppen valami félreértés következtében (vagy a szokott megbízhatatlansága okán) mi a rádióban vártunk rá, ő meg kiment hozzánk a lakásba, hogy lefényképezzük. Bánatában Pali a következő verset költötte:

Szép állat a Marabu,/ most miatta mar a bú.

Apu sóhajtozik, hogy nincs semmi dolga a hivatalban, de Kovács Pali szerint ez nagyjövőjű iroda, majd lesz munka. Korolovszky Lajos hazajött Londonból, hogy elintézzze a hazahívását, mert úgy utál kinn lenni. Teljesen balra toródott és nagyon meg van lepve, hogy itt talál olyanokat is, akik nem lelkes kommunisták.”

1949. február 21. Pityu, haza: Először hosszú beszámoló moziélményeiről, majd “Örülök, hogy Marabini olyan jól érzi ott magát, hogy oly sok mindent talált szépnek Pesten, és hogy olyan nagy nyilvános érdeklődés veszi ott körül.” Évának: Örülök, hogy izlett a zöldfarkú állat.” Ennek a története: Marabinnal küldött egy friss ananászt, amit levittünk a hűvös pincébe. (Frizsiderünk nem volt, csak egy kicsi jégszekrény – szekér hordta hetenként egyszer a jégtömböket az utcákon.

A jegesember harsány Jeges, jeges ! kiáltásai hallatára minden házból futottak a nők, kezükben vödörrel.) Egyszerre beszaladt lélekszaladva Terike, kis falusi cselédlányunk, a kezében nagy konyhakéssel: ‘Tessék gyorsan jönni, a pincében a polcon egy szörnyű zöldfarkú állat ül, nem merem megölni!’”

Marabinit első nap apu vitte várost nézni: “Az itteni élettől, az emberek jó kinézésétől, az üzletek gazdagságától el volt ragadtatva, le is fényképeztette magát egy teli ételmisszer-kirakat előtt. Kölcsönadott egy matematikai könyvet, amit te is tanulmányoztál, a 0 és a végtelen összefüggéséről. Az az érzésem, hogy abszolút helyesen fogta meg a problémát, ez látszik a most lefolyt nagy tudományos vitából is.” Megfejtettem a virágnyelvet: Arthur Koestler 1940-ben írt, ‘Le Zéro et l’Infini’ című regényéről van szó, amely világhírre emelte a szerzőt Nyugaton – és tiltott listába zárta nálunk. Apu még hozzáfűzi, hogy Marabini (*Jean, akit a levelezésben Jánosként emlegetnek*) még nem ért rá tanulmányozni a könyvet, “és ennek a studiumnak a hiánya meglátszik álláspontján. Ezt nem azért írom, mintha rosszalnám, mert hisz az ellenkezője, főleg Évák helyzetében, hiba volna.” Apu február 26-án még ír Marabinirol: “Timár Palival együtt kikisértem a Nyugatira, és mint mondtam Jánosnak, nem csak azért jöttem ki az állomásra kora reggel, hogy tőle búcsút vegyek, hanem azért is, mert ilyen útnakindításban az ember egy kicsit részesedik, és úgy érzi, hogy legalább a technikai lehetősége megvan a világlátásnak. János igen kitűnő ember, jóeszű és jószándékú. Nem tudott ugyan ellenállni a Boldizsár Ivánék által igen ügyesen inscenált ünnepeltetéseknek, de különben látszik, hogy szereti az igazságot. Sajnos nem ilyen főnököt kívánok neked, mert hisz minden, csak nem üzletember, fogalma sincs sem pénzről, sem adminisztrációról. Csütörtök este végre nálunk vacsorázott, ott volt Éva (Pali szolgálatban), vacsora után Füsüék és Unterreinerék. A tejföls paprikás csirkéről dicshimnuszokat zengett, a Rigó Jancsitól majdnem hányt.

Próbálok elhelyezkedni, Takács Pista segítségével. Tegnapelőtt voltam szűrésen, de nem nagyon váltam be, ‘túlságosan polgári gondolkodásom miatt.’”

1949. február 28. Én, Pityunak: “Nálunk elég sok baj van. Évinek szívizomgyulladás van, nem érzi jól magát, isten tudja, meddig kell feküdnie. Ildikó kezd javulni, tegnap kelt fel először hosszú idő után, Dóra nagymami sincs jól a szívével. A mi külön bánatunk, hogy az MTI-ben új munkarendet csináltak, mindenki két hétig délelőttös, reggel 7-től 1/2 4-ig, két hétig délutános, 1/2 4-től éjfélig. Ez azt jelenti, hogy mi a délutános heteken egyáltalán nem találkozunk: éjjel 1 körül ér haza, vigyáz, hogy fel ne ébresszen, mert reggel korán (5-6 óra körül) kell kelnem. Csendben megyek el, mert ő csak 2 óra felé aludt el. A kosztolás is végtelenül komplikált így: kislábosban hozok neki enni a rádió étkezőjéből. Havas Bandi egy pillanatra beugrott a Rádióba, de máris visszautazott Párizsba. (Ezt elmondhatod a Marabunak, aki politikai okokat gyanított a hazajövetelében.)

Figyelmeztetlek, hogy Pesten megint kapni pacsnit és császárzsömlét! Mi ehhez képest a te híres baguette-ed!”

1949. március 4. Az én levelem Gegus-Veress Évinek a kórházba: “Tegnap nagyon izgalmas vitán voltam: az egyetemen a történettudományi társaság ankétot rendezett. Grandpierre Emil ismertette a Magyarokban az ‘Új magyar költészet’-ről megjelent tanulmányát, a többiek pedig rettenetesen nekitámadtak. Soha még ilyen izgatott nem voltam egy irodalmi előadáson, de az egész teremben forró volt a hangulat. A nagy tanácssterem zsúfolt volt, még a folyosón is álltak. Első felszólaló Vas István volt. Tudatos léhasággal vádolta Emicit*,

*(Grandpierre széleskörűen ismert ‘beceneve’, és őt jelzi az én leveleimben a Grp is) azt mondta, hogy szándékosan összetéveszti a tanulmányírást a regényírással, és hogy nem olvasta azelőtt a baloldali írókat és költőket. Miért nem a ‘Toll és Szerszám’ című antológiából idéz, miért az Aurórából? Nem a lényeges verseket hozza fel példának, csak a kirívókat, ezáltal éppen nem dialektikus, mert dialektikusan az egészet kell nézni. Szeszélyes. A cikk végén teljesen értelmetlenül két Lukács-idézettel akarja pótolni a hiányzó gerincet. Utána Keszi Imre szólalt fel, kicsit megvédte Babitsékat és különösen az utánukjövőket, akik immár elszakadtak a Nyugattól és balra

fordultak. Szerinte a felszabadulás nem hozott döntő fordulatot a magyar lírában, de úgy látszik, Grandpierre nem ismerte a régebbi baloldali irodalmat. Mondott valamit, ami nagyon tetszett nekem: 'A szürrealizmus belső naturalizmus. Mindkettő csak a valóság felszínét érinti: az egyik a külsőt, a másik a lélek felszínét, a rajta átfutó érzéseket, és nem a mélyét, a törvényeit. Mindkettő a spontán reakciókat festi a valósággal szemben, a tudatnak nincs benne szerepe.' Ezt azután mondta, hogy megvédte Nemes Nagy Ágnes versét, és azt mondta, ez nem szürrealista vers ('A hal mind sikosabb ikrát terem, stb.'). Szürrealista például a méltán elfeledett Horváth Béla (akinek egyébként nagyon jó forradalmi, realista versei is vannak. Ez az én megjegyzésem.) Ezután Hubay Miklós beszélt nagyon értelmesen, rokonszenvesen, jól. Grandpierre felhossa az 'Új magyar költők' című antológiában megjelent József Attila verset, hogy úgy próbálták J.A.-t ártalmatlan költőnek beállítani, hogy ilyen kis lírai versikéket hoztak tőle, mint az itt megjelent Nyár című verse. Hubay elszavalta a Nyárt, melynek utolsó sora eredetileg az volt: 'Eltársaim, a kaszanyél', és azt mondta, úgy látszik, az új, a télről szóló verssorral J.A. nem csak az ügyészt nemtomhányban, de a Magyarok szerkesztőjét 1949-ben is megtévesztette, és hogy, mert nem szerepelt a versben az a szó Elvtársaim, Grp nem vette észre a forradalmi tartalmat. (A védekezésben egyébként Grp azt mondta, ismerte ő is a vers eredeti, forradalmi végződését, de ez nem változtat a lényegen.) Hubay aztán Grp-nek arra a kijelentésére, hogy csödben van a magyar líra, nagyon élesen azt felelte, hogy nem a magyar lírának, hanem a kritikának van csödjé, hogy ilyen kritikák megjelenhetnek, és hogy a magyar líra az egész világon egyedülálló, József Attila hagyományán épülve még a hatodrangú költők is jobbakként, mint bárki külföldön – hogy jól tette Somlyó (aki egyébként ki volt jelölve hivatalos felszólalónak, de nem szólalt fel), hogy Gyarmathy Erzsébet versét lehozta egy francia lapban, mert még ez a hatodrangú költő is jó külföldi viszonylatban, mert még sehol senki nem tudta úgy egyesíteni az egész életet, politikát, szerelmet, mint J.A., és hogy az egész világon küzdenek azzal a beskatulyázással, hogy: politikai vers, szerelmi vers, stb. Ezért van az, mondta, hogy ha nyersen, prózában is lefordítunk egy J.A.-verset olaszra vagy franciára, elámulnak, hogy ilyen van. Aztán megvédte a halandzsaköltészetet, Weöres Sándorét (óriási taps), a népi halandzsaverseket és Arany János halandzsáit hozva fel példának. 'Az ilyen költészetet csödben levőnek hazudni fölösleges, csak kalaplevéve beszélhetünk róla...' Zelk Zoltán volt a legvéresebb: 'amit ő elvet a magyar lírában, az az igazi tehetség, a ritmusra, képalkotásra, zenére való készség, mindaz, amit a tartalomtól kívül költészetnek nevezhetünk, annyira hozzáférhetetlen Grp számára, hogy ez még egy prózáirónál is meglepő. Vas István azt mondta: nem 'Új magyar költészetért', hanem 'Új magyar költészet ellen' a címe Grp cikkének. Zelk szerint 'Grp a slágerszerű költészet ellen írt, holott éppen ő akarja rávenni a költőket, hogy olyan józanul és szárazon írjanak, mint a slágerköltők, és ne azt mondják 'Elhull a virág, eliramlik az élet', hanem azt: 'Minden elmúlik egyszer, minden végére ér'. (Óriási siker.) Grp azt írta, és ezt már egy előző felszólaló is kifigurázta, hogy örömmel üdvözölte Zelk Zoltánt, aki 1945-ben kilépett elefántcsont-tornyából és csatlakozott. Zelk azt felelte erre, hogy ő már 15-éves korában is csatlakozott, de Grp írásait olvasva meg kell állapítania, hogy ez utóbbi még 44-ben sem, most azonban ő üdvözli örömmel. (Hát ez túl erős volt.) Ő is védte Weörest, mondván, hogy neki erre joga van, mert ő évek óta polemizál vele. Az utolsó felszólaló Király István volt, Lukács György tanársegédje (akinek előző nap hülye és nagyon unalmas előadását hallgattam végig a népi irodalomról). Megvédte az alapeszmét, csak néhány kifogást emelt. Itt sajnos már nem nagyon figyeltem, mert Nemes Nagy Ágnessel és Rákos Sándorral társalogtam. Persze ott volt tout Budapest. Remélem, ezekután, hogy olvastad a cikket, megértetted, hogy miről beszélek hosszú, hiányos és zavaros beszámolómban. Ha nem olvastad volna, üzend meg és beküldjük. *Évi ceruzás megjegyzése: 'Olvastam, alig bírtam csillapodni utána.'*

U.i.1. Király azt mondta, Weöres ujjbillegetését, játszogatását költészetnek nevezni örültség. Erre ünnepélyesen megállt, hogy tapsolni lehessen. Ketten tapsoltak, az egyik Kuczka Péter volt. Nagy derültség. *Évi ceruzás megjegyzése: A másik talán Darázs Endre, mint segédszerkesztő.*

U.i. 2. Ha vállalod a rádiófigyelő-szolgálatot, ne ilyen jelentést küldj minden műsorról, hanem hosszabbat egyes kiemelkedő műsorszámokról. Ha érdekel a dolog, néhány nap után készíts próbajelentést. *Évi válasza: A tipp jó, köszönöm. Megpróbálok keddre próbajelentést csinálni, ha*

elfogadják, persze, hogy benne vagyok!)

1949. március 11. Pityu haza: "Néhány nappal ezelőtt Claude Bourdet-nál mindenki összegyűlt, aki számít ebben a halódó kulturájú országban, és Albert Camus, Sartre, André Breton, pere Ricquet, Pierre abbé és Gou abbé meg sok más meghallgatta 'Jánost' (*Jean Marabini*), hogy végre tisztán lásson ebben a 'Mindszenty-ügyben'. Végso következtetésként megállapították, hogy igen nagy hiba volt ekkora kázust csinálni az ügyből, Mindszenty nem érdemelt meg ilyen óriási figyelmet – ezzel talán le is zárták a problémát. A Mindszenty-ügyön kívül 'legfőbb elfoglaltságunk' a pesti szovjet kulturhónap. Éva leveleiben ugyan nem szerepelt persze, de olvastam a szovjet zene-szövetség, festőszövetség főtítkárainak beszámolóját a szovjet művészetek nagy előrehaladásáról a formalizmus leküzdésében. Olvastam a szovjet filmügyi miniszter beszámolóját is a filmművészet bátor rendezőinek fényes teljesítményeiről a nagy Sztálin által kijelölt úton. Itt a halódó polgári kultúra utolsó erőfeszítései elárasztják a várost, kiállítások, koncertek, viták százai, rengeteg új filmet mutatnak be, melyeket fenntartással jónak tartok – mindet elkeseredett vita követi. Még Hollywood is erőfeszítéseket tesz a négerkérdésről, zsidó-problémáról, Ku-Klux-Klanról szóló bátor filmjeivel."

1949. március 18. Apu Pityunak írt, 6-oldalas leveléből: „Tegnap kaptuk meg 11-i, rövid, de nagyon érdekes leveledet. Főleg azok a dolgok érdekelték, amelyek a jövődre vonatkoztak. Úgy látszik, némileg okultál a Lantos-féle üzletvitel ferdeségeiből. De úgy látszik, csak némileg. Ha eltűröd, hogy a kasszából akár csak egy centime-ot kivegyenek anélkül, hogy erről írásban beléget adjanak, akkor még mindig nem tudod, mi az, rendet tartani. Ne ijedj meg attól, hogy állás nélkül maradsz, jelentsd be, hogy nem csinálod tovább, ha nem hajlandók rendesen csinálni. A rendetlenségből elsősorban neked lesz bajod, amit csak fokoz az a körülmény, hogy idegen vagy idegen földön, és így neked ott nem lehet igazad. Mindig azt szerettem volna, ha olyan főnököd van, aki valami rendesre (etwas Rechtschaffenés) nevel, és pedig elsősorban saját viselkedésének, tisztas kereskedői gondolkodásának és rendszeretének példájával. Sajnos ez most újra nem sikerült. Nem tudod, mi az, kereskedőnek lenni, mint ahogyan eddig egyik főnököd se tudta. A kereskedő legfőbb, elpusztít-hatatlan és minden vagyonnál többet érő tőkéje az a köztudat, hogy amit mond, az szentírás. Ezt sokkal jobban megkívánják, mint bármely más foglalkozási ágtól. Gondold csak meg, hogy orvos, pap, ügyvéd gyakran hivatalból hazudik (pia fraus), hivatalnok szava súllyal nem bír, hisz végre-hajtását rajta kívül álló tényezők határozzák meg. De a kereskedő szavának kötelezőbbnek és igazabbnak kell lennie minden írásos okmánynál, mert csak így lehet nyereséget hozó, bizalomra alapított forgalmat lebonyolítani. Az a jó kereskedő, aki meg tudja ítélni, milyen fizetési kötelezettséget vállalhat. De ha már vállalt, akkor annak minden körülmények között, percnyi pontossággal eleget tesz.

Édes Fiam, ha már főnöködől nem tanulhatsz, akkor próbálj okulni őseid hosszú sorának példájából. Amennyire családi krónikánk 150 évre visszamenőleg bizonyítja, úkapádtól lefelé a vázolt elvek voltak nálunk irányadók. Kizárólag ennek köszönhető, hogy annyi háborún, forradalmon, infláción és külső erőszakos beavatkozáson erőt tudott venni a család töretlen szelleme. Remélem, nálad is folytatódni fog. Arról is írtál, hogy mennyi vita volt nálatok amiatt a hajsza miatt, amit a cionisták rendeztek Stern rabbi ellen, és azt írod, hogy személye nem éri meg a sok húhót. (*Vigyázat, virágnyelv, Mindszentyről van szó.*) Ez tényleg így van, de itt nem órola van szó, hanem a cionizmusról (*vagyis a marxizmusról*), amely hazugságon alapszik, azon a hazugságon, hogy a zsidók (*az emberek*) közéjük vágyódnak – és ezért nagyrészt hazug, felfujt vádak emeltek Stern ellen. Természetesen jó alkalom volt ez a cionista eszme ellenségeinek, hogy neki-támadjanak. Különben a cionizmus helyzete, ha a szívek mélyét lehetne vizsgálni, nem javult. Látod, ilyen jelentéktelen kérdésben is milyen nehéz állást foglalni, hát még politikában! Nagyon ajánlom, hogy tartsd magad távol. Ne hagyd magad berántani, még János által sem. Bármilyen hizelgő dolog, hogy te mint a nagy és kitűnő M. titkára szerepelhatsz, akkor is, ha ez interview-kérés vagy előadásra felkérés formájában jelentkezik, ne ugorj be. Sohase felejtse, hogy 'idegen vagy idegen földön', és bármilyen felfordulás esetén ti idegenek lesztek az első bűnbakok. Lehet,

hogy ez túlságosan bourgeois, a kockázatot elhárító, gyáva, tehát bukásra ítélt felfogás, de gondold meg, érdemes-e olyasmíért kockázatot vállalni, amiben kételkedsz, sőt ha jobban megvizsgálod magad (és ez a döntő szempont), az ellenkezőjét tartod helyesebbnek, vagy legalábbis kevésbé képmutatónak és hazugnak.”

Anyu ehhez: „Édes Kisfiam, Apu mai levelét tedd a tárcádba, gyakran olvasd el, nehogy elfeledkezzél róla. Egyébként Événéknél felszerelték végre a telefont, remek számot kaptak: 151 567.”

1949. március 21. Apu fontos bejelentése: „Holnap reggel belépek mérnökként az Állami Ipari Tervező Intézetbe. Hogy mint lesz, nem tudom, mit fogok csinálni, nem tudom, mennyi fizetést kapok, nem tudom. Tény, hogy munkába állok. Persze örülök neki, mert értelmesebb foglalkozásom lesz, mint eddig. Állítólag igen érdekes, műszaki és gazdasági problémák megoldása vár reám, ami természetesen kívánatos a dolgot. Kevésbé kívánatos, hogy a fizetés nem lesz valami híres. Az is tisztázatlan még, hogyan fogom bírni a mai hivataloskodást a régítől erősen elütő formájában. A tárgyalások a garázsról most fognak megindulni, de kétségtelen, hogy át kell majd adnom, és ezzel az üzemem fölött megkondult a lélekharang – az állás éppen jókor jött. Ezek a mai nap eseményei – elég sorsdöntőek.”

1949. március 27. Apu Pityunak: „Március 23-án írt leveledben nagyon tetszett nekem, hogy jó könyvkereskedő óhajtasz lenni, annál is inkább, mert bizonyos mértékben ludasnak érzem magamat, hogy erre a pályára léptél – bár nem emlékszem, hogy Kistarcsáról írt levelem vitte volna előre ezt a dolgot. Ha olyan ’önkritikát’ óhajtanék gyakorolni, mint amilyent te vittél véghez, azt kellene mondanom, egy bizonyos nosztalgia bírt rá, hogy a könyvkereskedést ajánljam, de ezen kívül és elsősorban az a meggyőződés, hogy ez a pálya felel meg neked legjobban, sokkal inkább, mint a mérnöki vagy más ipari foglalkozás. A rajz és a matematika igen kemény munkát igényelt volna, és természetesen még messze voltál attól, hogy kész mérnökként Afganisztánban vagy máshol, az Isten háta mögött elhelyezkedjél. Ami rátermettségedet illeti, ezirányban semmi kétségem nincs. Megvan benned az, ami a boldogulás legfőbb kelléke, hogy meg tudod szeretetni magadat azokkal, akikkel dolgozol. A többi tanulás, gyakorlás és akarat dolga. Amit múltkor a jó kereskedőről írtam, azt elsősorban megfelelő főnöktől lehet eltanulni és ellesni. Külön peched, hogy erre megint nincs alkalmad, annál inkább el kell határoznod, hogy saját erődből ember leszel a talpadon. Elismerem, hogy rendkívül nehéz a helyzeted, amit tetéz még barátaid (Sághy Gyurka és Gál Péter) libegő életmódja, és az, hogy nem érzed magadat révben – dacára annak, hogy olyan sokat dolgozol. Ezen azonban sose búsulj. Úgy cca 34 évvel vagyok nálad idősebb, és talán sohase voltam a révtől messzebb, mint most. Olyan emberre, aki dolgozni tud és akar, mindenütt a világon és minden szakmában szükség van. Marabininek szüksége van rád, tehát fizessen meg tisztességesen – az is hozzátartozik a jó kereskedő jellemvonásához, hogy alkalmazottait rendesen fizeti –, úgy, hogy meg tudjál belőle szerényen élni és ne kelljen minden hónapban rémüldöznöd attól, hogy kis tartalékodat fel ne kelljen élni. Nem hiszem, hogy cikkeit szerelemből írja, juttasson neked is abból, amit keres (*ugyanis egyes cikkeket vagy részleteket Pityu írt*), vagy ha újságírásból nem keres, akkor foglalkozzon intenzíven az üzletével – de mindenképpen fizessen téged tisztességgel. Meggyőződésem, hogy sokkal kevesebbet fizet neked, mint amennyit francia segédnek kellene fizetnie, vagyis kihasználja, hogy nincs munkavállalási engedélyed, ez pedig nem illik az ő politikai beállítottságához.

Apropos politika. Panaszkodsz, hogy ebben nem látsz tisztán, és hogy zavaros politikai elképzeléseid vannak. Sajnos ebben rengeteg sors társad van, és a legszomorúbb, hogy éppen azok között, akik a népek és valamennyiünk sorsát intézik. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy a biztos ítélet férfias, a charme nőies tulajdonság. Isten nemre való tekintet nélkül osztogatta ezeket a tulajdonságokat, és az a szerencsés, aki mindkettőből sokat kapott. De hálás lehet a sorsnak, akinek egyik jutott osztályrészül, mert ha ügyesen kihasználja, nyitva az út a boldoguláshoz. Politika tekintetében egyet lehet tenni: bedugni a fület jó vastag vattával, és arra hallgatni, amit az ész diktál, lehámozva mindenről a propaganda csillogó burkát.”

1949. március 29. Pali Pityunak, „A sárospataki várat a felszabadulásakor a Windischgrätz hercegi családtól sajátították ki, és jelenleg egy leányinternátus, egy népi kollégium és az 'Írók és művészek otthona' székel benne. Ez utóbbiban vendégül szoktak látni pesti 'írókat és művészeket', s mivel Évának volt tavalyról maradt szabadsága, idejöttünk. Fizetni nem kell egy fillért sem, még a fürdőért, fűtésért, a nagyszerű koszthoz mellékelt, kiváló minőségű hegyaljai borért sem. Így az egész nyaralás csak a félárú vasúti jegybe került, kettőnknek 100,- frt. A vár Perényi-szárnyában, az úgynevezett Nagy Rákóczi szobában szállásoltak el, mellette a művészettörténeti nevezetességű Sub-Rosa-terem, amely nevét a virágosra festett boltíves alkovról kapta. Hogy lásd, milyen jó dolgunk van: az állomáson egy Henczel bácsi nevű úr várt, akiről hamar kiderült, hogy 39 éve szolgál a várban és Windischgrätz főkomornyikja volt. Ő szolgál ki, megágyaz, megteríti, szervírozza az ebédet, befűt, fürdőt készít, cipőt tisztít és a gondolatainkat is lesi. (Otthon is elkélne egy ilyen Heinzl-Männchen.) A szoba ezerszer barátságosabb, mint ahogy az ódon várról képzelné az ember: bronzkorbeli agyagvázában virág, a kis íróasztalon könyvek: Horatius, Majakovszkij, Kínai fametszetek, Ferenczy Béni, Rákóczi emlékiratai, a legújabb Csillag, stb.). (...) A Bodrog partján düledező épületek, kutyaól-szerű sárkunyhók. Cigányok lakják, nem tudni miből élnek. Éva már első nap összebarátkozott velük, különösen a gyerekekkel. 12-éves lányok már ki vannak festve és azt mondják: 'Halló, fiatalember, nem festene le engem?'

Most én, mint cigányszakértő, fűzök hozzá néhány megjegyzést: „A viskók lakói mélységesen megvetik a sárkunyhók lakóit, az egyik kisfiú szerint 'ezeket ki kellene irtani, mert piszkos népség'. Megvetik továbbá a zsidókat és gyűlölködve beszélnek róluk. Hát még ők is?

Tanulmányi kirándulást tettünk az utolsó fazekas műhelyébe. Az ipar szomorú süllyedését észleltük, se fantázia, se izlés. Készítettek számunkra egy vázát és egy hamutartót. Hasonló tapasztalataink voltak a mézeskalácsosoknál is. A község legjelentősebb ipara a malomkögyártás, a környéken olyan speciális kő van, hogy a háború előtt az egész világra exportáltak malomkövet. A környék tele van elhagyott bányákkal, kiránduláson láttunk üzemben lévő, és egy régi bányát, amelyet tengerszemnek neveznek, mert egy hatalmas sziklakatlan közepén mély tó van. Ha gyerekkorunkban idekerültünk volna, megörültünk volna a gyönyörűségtől. Micsoda titokzatos körfolyosók a várban, lőrések, 4-méteres falak, záruk, balkonok! Más: Érdekes dolgokat hallottunk a földművesszövetkezetek jó működéséről, és arról, hogy a kulák-ellenes mozgalommal eredményeket értek el: mindenki elvégezte az őszi szántást, beoltja, vakarja, keni, pucolja a gyümölcsfáit, rémülten fejleszti a mezőgazdaságot.

A bútortatból elsősorban a hatalmas mennyezetes ágy érdemel figyelmet. Egy ideig abban a hiszemben aludtunk benne, hogy ebben az ágyban töltötte Zrínyi Ilona nászéjszakáját I. Rákóczi Ferencsel. (Hasonló illúzióink voltak az almáriummal, az ágyneműládával, stb. is.) Aztán a vár nagyon rokonszenves és értelmes igazgatójától, Rác Istvántól megtudtuk, hogy Windischgrätzék a bútort elvitték, és a most itt található darabok a pesti zsidónegyedből, egy Klauzál téri műkereskedőtől származnak. A szobánk 4 méter magas, 10 méter hosszú és 5 méter széles, áll benne egy gyönyörű sötétzöld cserépkályha. A vízvezetékhez szűrő nem tartozik, így a Bodrog vize a maga eredeti piszkosságában ömlik a fürdőkádba, a fürdővíznek szép tejeskávészíne és sűrűsége van.”

1949. április 4. Apu Pityunak: „Bejöttem ma délelőtt a garázsirodába. Búcsúzni jöttem, mert már csak néhány napig járhatok be. Minden előzetes megállapodással és szerződéssel szemben most kijelentették, hogy nem maradhatok meg albérlőként az alagsorban, mert a helyiségekre szükségük van, azonnal adjam át őket. Nem óhajtottam ellenállni, mert hisz tudom, hogy magasabbrendű államérdek kívánja, hogy a Cyklop garázst, 15 évi működés után, átadjam. Valami pénz jár még tőlük, de csak kis havi részletekben, és ezt fel fogják emésztetni a végkielégítések, felmondásra járó illetmények és adók, mert ezek nem szűnnek meg automatikusan, hanem az 1948-as alapon kifizetendők lesznek. Ilyen körülmények között nagy hálával tartozom a sorsnak, hogy megkaptam azt az állást, amelyről írtam. Az eddigi nem túlságosan magas életszínvonalat le kell még szállítanunk, de a legrosszabbtól meg vagyok óva. Részben kárpótol az a körülmény, hogy a hivatal szelleme a lehető legjobb, igen értelmes és szimpatikus kollégák közt fogok dolgozni. Feladataink, amelyek az ötéves terv keretében létesítendő nagy gyárberendezések tervezésére vonatkoznak, igen

érdekesek. Az én ügyköröm a tervezőirodának saját ipari kalkulációját megszervezni, vagyis a tervező irodát ipari üzemnek kell felfogni, ahol a melósok a tervező mérnökök, szám szerint kb. 70, és a rajzolók, kb. 30 fő. A tervekért a vállalatok fizetnek, tehát meg kell szervezni ennek az üzemnek az elő- és utókalkulációját, és ami a fő, megállapítani a dolgozók normáját és a teljesítmény-bérpótlékokat. Képzelted, mindenki milyen érdeklődéssel várja, mit tudok kihozni. Nem egyszerű tervezői munkára normát megállapítani, mert hisz ettől függ, mennyi pótlékokat kapnak, és még komplikáltabb a vezetőállások betöltőinek teljesítmény bérpótléka – és ezek közé tartozom én is –, de majd megoldom, bár itt a lehetőségek igen kicsinyek.”

1949. április 16. Pityu, kettőnknek: „Igen tisztelem Palit, hogy olyan bölcs könyveket fordíthat, mint Lukács György műve. Most kezdem érezni magyar könyveim nyomasztó hiányát, és azt a tényt, hogy amit tudtam, azt is gyorsan elfelejtettem. A párizsi békekongresszus plakátjának békegalambját Picasso rajzolta. A kép körül sok vita folyt, és egy kedves vicc: 'Te, ezt nem Picasso rajzolta, teljesen lehetetlen!' – 'Dehogynem, itt a szignatúrája is.' – 'Jó, de akkor ez nem galamb.'”

Ekkoriban lehetett, hogy Pali háromoldalas levelet írt Picassónak, Pödör László, a Corvina francia lektora, igen jó barátunk fordította. Csak részleteket idézek belőle:

„Úgy tűnik természetesnek, hogy a progresszív politikai meggyőződés és a haladó művészeti irányzat egymásnak megfelel. Nálunk Magyarországon a gyakorlat is ezt bizonyította. A fél-fasiszta uralom művészeti politikájával, a kapitalista vezetőréteg vásárlásaival szinte kizárólag a konzervatív festőket támogatta. A haladó, nálunk általában és csúfolódva 'futuristának' nevezett festőket pedig az agyonhallgatás, mellőzés és enyhébb terror eszközeivel igyekezett elnyomni. Ennek természetesen megfelelt az, hogy ezek a haladó művészek csak a munkásságtól és annak legális vagy illegális pártjától remélhettek megértést, aminthogy politikai meggyőződésük is odahajtotta őket. A német politikai és kulturális befolyás erősödött, a hitlerista felfogás kimondta, hogy a fasizmus művészete konzervatív (ebben már annyira szigorúak voltak, hogy nem volt elég konzervatívnak lenni, rosszul is kellett festeni). Minden kísérletezés: kommunizmus, zsidó szellem, entartete Kunst. Mindebből természetes, hogy a hitlerizmus bukását a művészek művészi felszabadulásnak tekintették, egyszerre szabad folyást engedtek képzeletüknek, természetesnek tartották, hogy a művészi haladás és a baloldali politikai meggyőződés összetartozik. A leghaladóbb művészeket éppen a kommunista párt vette pártfogásába.

Mindezek után elképzelted a megdöbbenésem, mikor a Pravda hivatalos méltósággal és csalhatatlansággal visszautasítja a 'rothadt kapitalizmus művészetét', mely az 'átkozott párizsi iskolából' terjed, és 'megrontja a szovjet művészet tiszta levegőjét'. Ami a legsúlyosabb, megállapítja a Pravda, hogy 'Picasso és Matisse formalizmusát nem lehet eltűnni a szovjet realizmus mellett'. Már eddig is aggódva tekintettem az orosz művészet felé, amelynek hozzánk eljutott reprodukciói reménytelenül sivár akadémizmus képét mutatták, de azzal vigasztaltam magam, hogy a másfajta képeket nem terjesztik külföldön.

Azért fordulok Önhöz, mert a kommunista pártba vetett bizalom és a marxista világnézet megrendülésére szeretnék választ kapni. Azt szeretném tudni, hogy Ön, akinek 'pártja adta vissza a látását', hogyan vélekedik erről a cikkről. A cikk olvastán gondolataim közül az első egyike volt a kérdés: 'Mit szól ehhez Aragon? Mit a francia kommunisták, akik közt oly sok haladó irányú művész, tudtommal maga Picasso is ott van?' Én azt hiszem, hogy a kapitalista-polgári társadalmi rend bomlásával együtt jár a művészet fellendülése, míg a stabilitás merevséggel párosul. Azért kell a formákat összetörni, hogy lehetőséget teremtsünk egy új társadalmi rend számára. Éppen a marxisták ne tudnák, hogy a művészet kénytelen tükrözni a társadalmi állapotokat, és felsőbb utasításokkal csak megölni lehet, de megváltoztatni nem? Nem éppen a dogmatikus realizmus a nyárspolgárságnak tipikus művészi hitvallása? Tudom, hogy Ön igazi kommunista és ettől a nyárspolgárságtól végtelenül távol van, és tudom, hogy szocializmusról és művészetről, moderniségről és közérthetőségről, szabad és irányított művészetről többet és fontosabbat tud mondani, mint bárki más. Ezért kérem, szakítson időt arra, hogy engem és sok megzavart marxista bajtársamat megnyugtasson a szocialista művészet jövőjét illetően, és felbátorítson művészeti meggyőződésünk vállalására – vagy ellenkezőleg.” Válasz nem érkezett rá – lehet, hogy

visszatartotta a cenzúra.

1949. április 21. Anyu Pityunak. „Holnap nehéz napja lesz Veresséknek, szegény id. Veress Pált exhumálják a kertjükben, kötelezték rá őket, de jobb is. Elviszik a Németvölgyi úti régi kis temetőbe.” Csak Pali és én voltunk jelen másnap, Dóra nagymamit nem engedték oda, Évi vidéken, nekem is éppen elég szívszorító volt. Sajnos ezt a második sírhelyét még két másik követte: amikor feloszlatták a kis temetőt, átvittük a hamvakat a Farkasréti temető falába, 1963-ban a nagymami hamvai is odakerültek, de azután a régi fal düledezni kezdett, és áthelyeztettük mindkettőjüket egy magasabban fekvő új fal urnafülkéjébe.

Két meglepő gyerektörténetem kötődik Veress nagypapa sírjához. Miután itt a ház közelében találta meg a lánya, Évi, hóba és vérbe fagyva, holtan, a szomszédok segítségével felhozták a kertbe, és a lakásbejárattal szemben, a meggyfa alatt egy szekrénybe fektetve temették el. Tavasszal nem emeltek sírdombot, csak szép virágágyast alakítottak ki, amit igen gondosan ápoltunk mind, de soha senkinek nem mondtuk, hogy ez bizony koporsót rejt. Az alig 5 éves Ildikó mégis rájött a fontos és titkos dologra, és amikor egyszer egy vendégünkkel kettesben maradt a kertben, ugyancsak titkosan megsúgta neki. A másik történet Zsókaról szól. Ő is ennyi idős lehetett, amikor először magammal vittem a Németvölgyi úti szép kis virágos, barátságos, ápolt temetőbe, hogy a nagyapja sírján együtt locsoljuk meg a virágokat. Hazamenet valamilyen megjegyzésére azt kérdeztem: 'Nem ilyennek képzelted a temetőt?' 'Egyáltalán nem – mondta, – sokkal, de sokkal, de sokkal borzalmasabbnak.'”

1949. április 29. Apu Pityunak: „Nagyon örültünk a levelednek, és gyönyörködtem a tenger leírásában. sok szép régi emléket idézett fel, ki tudja, részesülök-e még a tenger csodájában. János cikkeit nem olvastuk, mert itt nem kapható a lap. Talán küldhetnél néhány számot, amiben közös cikkek van.” Ehhez a levélhez anyu: „Talán sohasem éreztem így a tengert, mint a te leírásodból – bár lehet, hogy elfogultan olvastam. Éva jól van, csak gyerek nincs kilátásban (*tévedés, Fruzsina már megfogant Sárospatakon*), de egyelőre ne is legyen, igen furcsák mostanában a terhességek, a kozmikus kisugárzásokra, meg az atombombára, meg a háborús izgalmakra fogják az orvosok. Egymás után úgy járnak az asszonyok, mint Éva tavaly, sok ilyen esetről hallunk.”

1949. május 7. Pali Pityunak. „A többször ígért és bejelentett nagy levél torzóját eldobtam, teljesen elavult. Semmi értelme, hogy befolyásolni igyekezzek, pláne mert úgysem számíthatok sikerre. Fenntartom, hogy éppen annak, akinek még csak jövője van, itt is ugyanolyan esélyekkel lehet megpróbálni az itt születő jövőbe kapcsolódni, a távozás csak az idősebbek számára egyetlen megoldás. De az nagyon meglepett, hogy a múltkori leveledből némi ingadozás érződött ki. Azt hiszem, most visszafelé újra keresztezni a Rubicont, nem volna reális dolog. Itthon ezt csak olyan intenzív politikai működéssel tehetnéd jóvá, amit nem hiszem, hogy kibírj. *Az atyai tanácsokból* ennyi bőven elég.

Betegségem, amiről hallottál, vesekő volt. Majdnem két hét után sikerült kipisilni. A kúra: reggel másfél liter tea, víz, stb. aztán egész nap ugrálni, futni, autóbuszperronon rázatni magam, stb. Kirázódott, még egy kis gyulladást okozott, de a penicillin ezt hamar elintézte. A nyár beköszöntése kezd minket irigylésre méltóvá tenni, ezt is a kertben írom, a gazdag természettel biztató gyümölcsfák között. Éva mellettem alszik, fáradt, mert reggel kísérletképpen biciklivel mentünk be, 1/2 7-kor. A kísérlet nem járt sikerrel, a budai Dunaparton nem lehet végigmenni, mert újjáépítik a Lánchidat. A betegségem alatt a kulturális életből s a világpolitikából eléggé kiestem. Marabini rólunk szóló cikkeit csak Gara László nagyon kivonatos, alig érthető összefoglalóiból ismerem. Kérlek, vagdosd ki és küldd el nekem.

Nagyon érdekelne az is, ha a béke-kongresszusról többet írnál. Nem annyira a lefolyása, mint a visszhangja. S nemcsak a te kozmopolita köreidben, hanem a valódi franciák között. Köszönöm a könyvküldeményt. Léger-ben kicsit csalódtam, azt hittem, nagyobb festő. Nem mondom, hogy a nálunk kínált orvosság valami jó, de az biztos, hogy arrafelé teljes a dekadencia. Ez a jókból, Léger-ből, Braque-ből is látszik. És azt hiszem, ez nem csak a franciák dekadenciája,

hanem az egész polgárságé. Nálunk persze egészen más a helyzet, nem bánnék kissé több dekadenciát. A kultúrhónapból nem igen vettem ki a részem, sajnos nagyrészt éjjeles voltam az MTI-ben. Nagyon jók voltak a grúz táncosok és a zenészek. A muzsikások kitűnőek, csak erősen konzervatívok. Mesélik a szent borzadályt, amely Oborin zongoraművészt a Csodálatos Mandarin hallatára elfogta.

A festészetet egy Finogenov nevű rosszindulatú és tehetségtelen ember képviselte, aki lehordta még legnagyobb szocialista festőinket is, Derkovitsot és Dési-Hubert a formalizmusuk miatt. Neki Madarász és Benczur tetszett. Én magam, amióta szigorúbb a művészeti helyzet, sokkal absztraktabb és formalistább dolgokat is csinállok, mint mikor még az volt a divat. Az egész dolgot azonban nem tartom reménytelennek. A következőket kell tekintetbe venni: az országban – akármit szólunk hozzá mi entellektüellek, sőt akármit szól hozzá maga az érdekelt nép – óriási társadalmi változás történik. Új vezetőréteg keletkezik. Ezt a változást már nem lesz lehet visszacsinálni, annál kevésbé, minél több az olyan régi értelmiségi, aki önként lemond és pucol 'disszidóllal' (*szójáték*). A változás eredménye-képpen eltűnik (vagy legalábbis befolyását veszti) a balkáni népünkre telepedett európai kultúrát hordozó réteg, s a maga nyersségében uralkodóvá válik a Balkán. Ez persze fájdalmas nivósüllyedést jelent, amit jó lett volna megspórolni. Így legalább arra lehet és kell törekedni, hogy az újonnan kialakuló nép számára (ami, akármennyire is nem olyan, aminek szerettük volna látni, mégiscsak az a népi Magyarország, aminek az eljövételét vártuk) annyit mentünk át az európai kultúrából, amennyit csak lehet. Azok az érvek, amelyeket a 'formalizmus' ellen hoznak, nevetségesek és felháborítóak. De az alapvető tény igaz: a mai közönség egyszerű és félművelt emberekből áll (napról napra inkább), ez előtt a közönség előtt pedig nincs értelme a 'formalista' művészetnek, mert nem érti. Mese nincs. Vagy ittmaradni és a magyaroknak festeni azt, amit itt lehet, vagy elmenni. Viszont annyira mégsem maradt az ország érintetlen az európai kultúrától, hogy ne lehetne bízni abban, hogy a most hirtelen széleskörűvé vált felületes műveltség rövidesen újra magasabb színvonalúvá is lesz. Szóval: lehet szidni a fasizmus ezer hibáját, igazságtalanságát, korlátoltságát (ne gondold, hogy én nem ítélem el ezeket, hisz én magam naponta tapasztalom), de nem szabad elfelejteni, hogy ez nem múló zsarnokság, amit egy világpolitikai fordulat elsöpörhet. Az ország nagy mértékben átalakult és ezt többé sohasem lehet visszacsinálni.”

1949. május 8. Én, Pityunak: „Vasárnap van. Pali az újabb latinkönyvhöz rajzolja az illusztrációkat. Holnap nagy napom lesz: indulok az Opera-Nemzeti Színház-Belvárosi Színház-Rádió női mellúszó-stafétájában. Remélem, hogy a többiek is olyan rosszul úsznak, mint én. (*Életemben csak egy diák-úszóversenyt nyertem, Székesfehérváron.*) Nagy heccnek ígérkezik, úszik többek közt Walter Rózsi, Vargha Lívia, Maleczky Oszkár operaénekesek, a Nemzeti Színház vízipólo-csapatának kapusa, Lehotay Árpád, stb. Lesz vízi-kötélhúzás, élő kacsafogás és hasonlók. Pali különösen a fürdőruhás balett-patkányok megjelenésében reménykedik. Anyu is eljön megnézni, apu nem, azt mondja, nem szereti a rokonait szégyenben látni (egyébként bridzse van). *Egy későbbi levélből kiderül, hogy túl nagy volt a toborzás, végül se Pali, se én nem úsztunk.* Ezen a héten, felszabadulva a betegség alól, minden nap programunk lesz: kedden bábszínház, utána Dóry Maryékhoz (itt bemutathatom új burberry-kosztümömet), szerdán nálunk 'szerdai vendégek', csütörtökön a Nemzetiben az 'Ahogy tetszik', pénteken Iván Szilárd szobrásznál műteremnézőben, szombaton Ildi születésnapjára zsúrt rendezünk, sok gyerekekkel. Imígyen zajlik az élet. Nyaralási terveink: a Rádió egyik csónakját kölcsönkapjuk, sátrat még szerzünk, felvitetjük az egészet hajóval, és egy hét alatt kényelmesen lecsurgunk. Sajnos ezzel Pali szabadságának vége, mert az újságírók egy havi szabadságát eltörölték, most ők is csak úgy mehetnek szabadságra, mint más földi halandók: egy év után 12 nap, és ebből Sárospatakra már elhasználtunk 5 napot.

Anyu, ugyanaznap: „Tegnap volt az érettségi találkozótok, elmentem, hogy képviseljelek, igen kedvesen és örömmel fogadtak. Pataky (*cisztercita pap, Pityu volt osztályfőnöke*) egy mellékoltárnál misét szolgáltatott, Susits ministrált, most is jóképű, elegáns fiú. Jándy lett igen jóképű. Tarnainé sirdogált egy oszlop mögött*, Szepesy megnősült, ott volt a felesége is.”

*Tarnai Pétert 1944 március végén elvitték a németek, soha többé senki nem hallott róla.

1949. május 15. Apu, Pityunak: „Mindenekelőtt helyre kell igazítanom a Susits doktorságával kapcsolatos megjegyzésedet, hogy ő már dr., te meg még nem vagy sehol. Tudtommal könyvkereskedő vagy, ami nézetem szerint valami, és erősen kérdéses, hogy egy jogi doktorátus valami-e. Nagyon érdekelt a repülőgép-kiállításról írt beszámoló, különösen a helikopter-ügy izgatja a fantáziámat, hisz ismered a helikopterek fejlődése és az ország- és vámhatárok visszafejlődése közti összefüggésre vonatkozó elméletemet.

Ma van a választás napja. Sajnos én, bármennyire szerettem volna, nem vehetek részt benne, mert fatális tévedés folytán a ház minden lakója kimaradt a választási névjegyzékből. Be kellett volna adni az idevonatkozó kérvényt, de mire beadtuk, késő volt. Most irigykedve nézzük a ház többi lakóját, akik idejében megfolyamodtak, és most nagy lelkesedéssel mentek választani. A választás egyébként, amint hallom, ugyanúgy megy, mint 1947-ben.” *(Ez volt az úgynevezett 'kékcédulás' választás: aki nem a lakóhelyén szavazott, ilyen cédulával mehetett más szavazóhelyre. A kommunista párt rengeteg ilyen cédulát adott lelkes fiatal tagjainak, hogy megnyerje a választást.)*

1949. május 17. Pityu haza: „Forgatom a Magyarokat (*anyuék fizették elő neki egy évre*), elszórazom a múlt év októberi és az idén márciusi szám közti különbségen, a sok rossz cikken és a jó kritikán. Az írók, akiket nem ismerek, ahány annyi stílusban ír és gondolkodik. A széplelkek, akik múlt századbéli históriákon törnek a fejüket, gondosan őrizkedve attól, hogy netán valakit is kompromittáljanak, vagy a Bethlen Margit, Passuth, stb. stílusúak, akik azon elmélkednek, hogy akkor az ökörnek is nagyobb szarva volt, de ez valahogy még a történelem előtti korban történt, szórakoztassunk tehát a nagybajuszú ősök emlegetésével. Vannak, akik a jelenben élnek, és tartózkodnak attól, hogy problematikus témákat vessenek fel. Ez az operett-stílus terjed és hódít minden vonalon. A bátortalan csendéletektől kezdve a Strauss- keringőkön keresztül a Kálmán-operettekig és az Arany János stílusában összehordott versekig.

Figyelembe kell vennem, hogy egész ifjúságomban a haladó szellemet és a haladó társaságot számomra a HÖK (Honvédcserkész Őrsvezetők Köre) jelentette, a népdalokat náluk tanultam, és papi vezetés mellett az ő tábortüzeik mellett álmodoztam a népi Magyarországról. A szocializmust az ő katolikus szocializmusukon keresztül ismertem meg, egyformán gyűlöltük a németet, az oroszot és a románt, vasárnaponként áldoztunk és utána díszmeneteltünk, délután pedig menetteljesítményekkel, puskagyakorlatokkal készültünk rá, hogy szükség esetén megvédjük a hazát és szent intézményeinket. A Kalotban (Katolikus Agrár Legények Országos Testülete) csüddögölőt jártunk és népfőiskolára adtunk össze pénzt. Soha olyan lelkes, jóindulatú társaságot nem láttam, mint ez a sok katolikus diák, pedig a katolikusok mindig a reformátusok mögött kullognak haladásban. Ha különleges helyzetem nem kényszerített volna, hogy VI-VII.-ben visszahúzódjam társaságuktól – nem mert küldtek, hanem mert szégyeltem volna maradni –, sokkal jobban belevetettem volna magam a mozgalomba.”

1949. június 3. Anyu, Pityunak: „Tegnap meghalt Veress Gábor, ott, ahol mostanában lakott (*vagyis a börtönben*). Még nem tudni a körülményeket, de remélhetőleg hirtelen, mert a szíve rossz volt, mostani lakása úgy látszik nem volt elég kellemes. Éva változatlanul rosszul van, 'köpöl' (*vagyis hány*) és émelyeg, reméljük a félidő leteltével ez elmúlik és a gyerek megmarad. Rettenetes ez az állandó ijedt félelme, hogy kihordja-e?”

1949. június 15. Éva, Pityunak: „Ismét családi örömök elé nézek – feltéve, hogy úgy nem járok, mint tavaly. A harmadik hónap elején vagyok, eddig baj nem történt, de nem vagyok egészen rendben – és főleg örökös izgalomban élek, hogy megmarad-e. Múlt héten feküdtem, most pedig azt vezették be a Külügyi osztályon, hogy egy üres szobában felállítottak egy diványt, és én naponta többször félrevonulok oda ½-1 órára, sziesztázni. Ezt a szobát 'ágyasházamnak' nevezzük, és mindenki örökké kímél. Otthon se csinálok semmit, Pali vajaskenyéren él, mert enni nem adok neki, annál is kevésbé, mert én magam nem eszem. Elszántam magam arra is, hogy ha rosszabbul leszek, végigfekszem a nyarat (félidő szept. 1.).

Anyuékhoz szorgalmasan járunk, sokkal jobb a hangulatuk, mint mondjuk egy félévvel ezelőtt, részben, mert apunak tetszik a hivatala és nagyobb biztonságban érzi magát, mint a garázsban, másrészt mert Mária távozásával* anyunak annyi dolga van, hogy nem ér rá boldogtalannak lenni (kivéve, hogy azért boldogtalan, mert annyi a dolga).

** Évtizedek óta egy 'mindenes cselédlány', a remek és hűséges Virág Mária néni szolgált nálunk, csak 1943-ban ment el egy évre, amikor törvény tiltotta, hogy nálunk dolgozzon. Most, hogy csak ketten voltak, már nem volt szükség állandó segítségre, ezért kerestek neki valahol félnapos állást, de velük lakott és hetenként kétszer néhány órát dolgozott náluk is.*

Az is jó hatással van az idegeire, hogy ha nem is állnak jól pénzzel, de legalább stabilan, nincs az a bizonytalan érzésük, hogy megszűnhet minden jövedelmük.

Persze az én állapotom miatt megint semmi kilátás evezésre, nyaralásra, hát én a nyarakat jól elintézem. Pedig a Balaton legtávolabbi csücskére is el lehet utazni oda-vissza 15 Ft-ért, az ember visz magával ennivalót, a legrokonszenvesebb állomáson kiszáll, keres egy jó bokrot vetkőzésre, egész nap strandol, és alig kerül többbe, mint mondjuk a Palatinus. Erről persze lemondhatunk, hát még a dunai csónaktúráinkról. De nem bánom, csak legyen látszatja! Másról nem igen tudok írni, tudvalevőleg az állapotos nők már az állapot első heteiben teljesen meghülyülnek, gondolatuk nem terjed túl a – mondjuk a köldökükön.

Csillag Matyi (*unokabátyánk*) üzleti tárgyaláson volt Németország amerikai zónájában, rendkívül érdekes és szomorú dolgokat mesél. Sok zöldinges magyart látott, jelvényt nem hordanak, de kiadnak egy 'Keresztény magyar' vagy valami hasonló című lapot. A németek mind nácik, Hitlerről és Gross-Deutschlandról ábrándoznak, egyformán utálják az amerikaiakat (akik disznómód viselkednek) és az oroszokat, a demokráciát és mindent. Az amerikaiak mindent túrnek, mert szabadság van, aki akar, legyen náci. Munkanélküliség, feketepiac, gseftelés, korrupció, a zöldingesek lapjukban biztatják a németországi keresztény magyar ifjúságot, hogy készüljenek fel a hazatérésre. Németek nem szállhatnak fel amerikai villamosokra, taxiba, nem mehetnek amerikai vendéglőbe, áruházba, moziba – hát jó, jó, megérdemlik, de akkor nem csoda, ha megint nácik, auf die dauer ezt nem lehet csinálni senkivel. Még mindig bunkerekben és rettenetesen zsúfolt lakásokban élnek, kutya rossz soruk van. Matyi elbeszélése annyira feldúlt, hogy aznap álmomban német SS-ek mérges folyadékkal leöntöttek és rögtön bele is haltam; szerencsére Jónás Pali barátod felébresztett."

1949. június 21. Anyu Pityunak: „Tegnap indult hozzád egy kis csomag: diós beigli, egy bordó pólóing és egy piroskockás ing, ezt télen-nyáron lehet hordani, remélem nem teszik tönkre a színét a mosásban valami vegyszerrel. Nagyon boldog vagyok, hogy küldhettem, ne izgasson a kiadás, a kockásat Apu magának vette, de kissé fiatalos volt neki, ha itthon lettél volna, már rég a tiéd lenne. A beigli-töltelékbe a szívemet is beleraktam. Igen jó volt neked sütni és inget vasalni, egészen közel éreztelek, mintha mindjárt hazajönnél! Pityukám, kilenc hónapja, hogy elmentél! Éppen ennyi idő alatt érkeztél meg egyszer, akkor is hogy vártalak! Most meddig kell várnom?

Itt most a nagy esemény a Rajk-ügy. Nagyon megérdemli, amit kap, és fog kapni még, ha kibírja, próbálja meg ő is, amit másoknak olyan könnyű szívvel juttatott."

Ide kívánczik egy tiszteletlen: az elítéltek feleségei évek múlva kiszabadulván összejönnek, és arról beszélgetnek, kivel mi történt, ki van meg a régi harcostársak közül. Valaki rákérdez X.Y.-bácsira. Rajkné szomorúan sóhajt: 'Őt még szegény Laci végeztette ki'.

És egy másik, Rajk újratemetésén, egy sóhajtás a dísztribünön: 'Szegény Laci, ha élne, hogy közénk lövetne!'

Viccek mindig teremnek Budapesten, minél nagyobbak a bajok, annál szellemesebbek. Igyekszem elsütögetni a javát. Itt vannak például a suttogva terjesztett, rendkívül tiszteletlen, néha kissé trágár irodalmi sírversek:

'Itt nyugszik Imre, a Keszi. / Féreg a férget eszi. Jól teszi.'

'Itt nyugszik Zelk Zoltán, / egy pártjelvény akadt a torkán.'

'Itt nyugszik Gáspár Endre, / Lukácsot fordítja héberről vendre.'

'Itt nyugszik Grandpierre Emil, / többé már nem nyal és nem ír.'

És a legmellbevágóbb:

'Néha a halál is áldás, / itt nyugszik Rákosi ... Jenő.'

Sajnos, hál'Istennek, az ifjúságnak (pláne az amerikaiak) már fogalma sincs, kik voltak ezek a párthű költők, nekünk talán továbbiak is eszünkbe jutnak.

Ide illik ez a jelszó is, a harmadik világháború veszélyében:

'Gyűjtsd a vasat és a fémét, / ezzel is a békét véded.' (Le is loptak a srácok minden mozdíthatót: utcatáblát, kerítésvasat, hogy eladják a MÉH-nek.)

Az MTI férfi-WC-jében: 'Aki itt pauszpapírt használ, / az az ellenséggel paktál.' A válasz: /'Nem paktálok ellenséggel, / törölöm seggem Szabad Néppel.'*(pauszpapir: vékony fehér papír az indigóval másolat-készítéshez. Hol van az már!)* Más: Nem lesz itt háború, csak olyan békeharc, hogy mind beledöglünk.'

Vagy a KGST-ről, a szocialista országok Közös Gazdasági Segítség Tanácsáról szóló: 'Mi látható a KGST címerén?' – 'Zöld mezőben hét sovány tehén egymást feji.' És végül, az ország ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi alakításáról: „Miénk a fa, magunk alatt vágjuk.”*(Népi mondóka)* Vagy egy a reggeli Szabad Nép-félóráról: 'Meggérdezik Schwarz bácsit, aki szajkózza az újság szövegét: 'Hogyhogy, az elvtársnak nincs saját véleménye?' 'De van, csakhogy én azzal nem értek egyet!'

Apu Pityunak, a június 21.-iki levélhez csatlakozva: „Most jött a telefon-értesítés, hogy a fehérvári üzlethez vállalatvezetőt rendeltek ki. Már napok óta vártuk ezt az eseményt, mégis nagy megrendüléssel vettük tudomásul. Biztos vagyok benne, hogy Pali bácsiék és Péterék is meg fogják találni a helyüket, és munkásságukkal boldogulni fognak ott, ahová demokráciánk állítja őket, mégis nem kis dolog az, hogy az immár 107 éve a család kezén lévő vállalatból ki kell menniük. Immár harmadszor.

Persze további gond, mi lesz a pesti üzlettel. A helyzet az, hogy ők is rá fognak jönni – amint én is rájöttem –, mennyivel egyszerűbb, nyugalmasabb és izgalommentesebb állásban lenni, igaz, kisebb jövedelem, azonban a nyugalom kedvéért sok mindenről szívesen lemond az ember. Addig azonban, amíg így révbé érnek, sok izgalom, gond és megpróbáltatás vár rájuk. Aztán nem mindenki olyan szerencsés, mint én, hogy tálcán kínálják neki az állásokat. A legnehezebb az érzelmi szempont, ami alól sajnos nem tudjuk kivonni magunkat.”

1949. június 25. Pityu, haza: „Január 12-i rádiós szereplésemet alighanem lefújták, illetve megfűrták Havas Bandi oldalán *(vagyis budapesti utasításra)*. A magyar rendezővel nem voltak megelégedve, három próba után mindenkit hazaküldtek. Most azt hiszem, H. Bandi fogja játszani a főszerepet, ha mégis megrendezik. Különböen ő utolsó ismerősöm a hivatalában *(a Magyar Követségen)*, mióta Sz. Zoli *(Szabó Zoltán)* is búcsút mondott. Kínban lehet az apósa *(Károlyi Mihály nagykövet)*. Nem vesztettetek a lemezekkel sokat, mert egyetlen színész sem volt köztünk, előadásunk nem volt valami fényes. A darab pedig igen jó, a fordítás sem rossz, a francia rendezőnk pedig nem vehették észre, hogy a lázadó munkás siralmasan raccsol, a marseille-i kofa pedig lipótvárosi dialektusban orrhangon énekel. Magam Camille Desmoulins, a recitans és még egy sereg közbekiabáló szerepét alakítottam, életemben először próbáltam papírlappal a kezemben lelkesedni. Hol lihegve érkeztem Marseille-ből a forradalom hírével, hol pedig Romboljuk le a Bastille-t kiáltással biztatgattam társaimat, néha elégedetlenül zúgtam–morogtam, és hol a királyt, hol a köztársaságot éltettem. A napokban különben lejárt az utolsó ösztöndíjas küldetésének ideje is, ezzel az Intézet akár pakolhat is.”

1949. július 10. vasárnap. Apu, Pityunak: „Bekövetkezett, amit vártunk: péntek délelőtt megjelent az Ádám cégnél a kirendelt vállalatvezető, és felhívására Karinak és Babának is azonnal távozniuk kellett. A dolog nem ért senkit váratlanul, mert dacára annak, hogy egy fillér adótartozásuk sem volt, és a megejtett vizsgálat a legcsekélyebb szabálytalanságot sem találta (aminthogy nem is volt), tudtuk, hogy egy ilyen nagyarányú vállalkozás nem maradhat a mai viszonyok mellett magán-

kézen. Sajnos bíztak abban, hogy a kiskereskedelem államosítása még nem történik meg, azonban úgy látszik, most sorrakerülnek ezek is. Képzelheted, milyen nehéz dolog az, venni a kalapot és kilépni abból a vállalatból, amelyet egy élet munkájával építettek fel, és amellet fogalmuk sincs arról, hogyan és hol fognak elhelyezkedhetni.”

Vidéken javában folyt a téeszésítés (beléptetés a termelőszövetkezetekbe), többé-kevésbé durván kényszerítették a parasztságot földjük átadására. Állatot levágni csak engedéllyel volt szabad, mindenkire, földje arányában, kiszabták, mennyi termés (gabona, tej, tojás, stb.) beadására köteles, folytak a ’padlásletakarítások’. A falutól távol élő, a minisztérium által kinevezett szakemberek írták elő, mikor kell vetni-aratni és mit (így bevezették a rizs- és gyapottermesztést, esztelen költséggel és fáradsággal, teljesen eredménytelenül).

1949. július 16. Anyu Pityunak: „Macu (*Pityu*) szülei valószínűleg holnap elmennek (*Sághy*) Gyurka szüleire érdeklődni, én is nagyon sajnálom őket. Igen sokan szenvednek hasonló betegségben (*kitelepítés*), bizony ettől mindenki állandóan retteg. Macu apja is majdnem beleesett, tegnap és tegnapelőtt is igen alaposan, órákig kérdezgette, faggatta őt több orvos is, de hála Istennek nem találtak semmit, ami, szóval gyógyultan hazaengedték, még csak nem is kezelték. Elég izgalmas egy ilyen vizsgálat, holt fáradtan ért haza, tudod, milyen zárkózott, és évekre visszamenőleg minden fészkes fenére kíváncsiak voltak az orvosok. A fő, hogy egészséges, itthon van és dolgozhat tovább.” [Éva megjegyzése: ha Pityu nem tud a kihallgatásról, kihagyom; nem lehetett az ÁVOs öngyilkossága, mert az 1952-ben volt; Pityu, 2010: Nem, sohasem hallottam erről a kihallgatásról.]

Apu is hozzáír, hasonlóan átlátszó virágnyelven: „Az egész rokonság teljesen O.K., sőt már idősebb Macu (*apu*) is rendben, bár még lappang a betegsége, de reméli, hogy nem kell szanatóriumba vonulnia (ennél a betegségnél ezt sohasem lehet tudni), és bölcs humorral nézi a világ folyását.”

Pityu válasza, július 24.: Aggasztja apu lappangó betegsége, de örül, hogy ilyen bölcs humorral viseli egy kezdődő baj súlyos tüneteit.

(*Csak úgy tudom megfejteti a virágnyelvet, hogy a szüleink is szerepeltek a kitelepítendőkhöz listáján, de úgy látszik, nem tudtam róla.*)

A Rajk-per Ki volt dr. Tarisznyás Györgyi?

A Rajk-ügy hatalmas világviszhangja, hazai és külföldi irodalma visszariaszt attól, hogy laikus létemre történetírással kísérletezzem, ezért megpróbálom röviden összefoglalni azt, ami későbbi barátnőm, Tarisznyás Györgyi, az egyetlen pártonkívüli, sőt apolitikus 'civil' tanú szerepére vonatkozik. A Rajk-per volt az egyik legnagyobb konstruált per a II. világ-háború után a szovjet blokkon belül. Ezekben a kirakatperekben általában koholtak voltak a vádak, semmi nem volt igaz; a kommunista vezetők a legközelebbi elvtársaikat irtották ki, hogy védjék hatalmukat.

Tarisznyás Györgyi Pakson született 1921-ben, apja jogász, a járás közjegyzője volt. Tízévesen Pestre küldték az Erzsébet Nőiskolába, utána az Eötvös Loránd egyetemen végzett francia-német-művészettörténet szakon, majd hazament tanítani a paksi gimnáziumba. Dr. Klein Antal, az ottani földbirtokos, kisgazdapárti képviselő, Dinnyés Lajos miniszterelnök felszólítására, 1948 januárjában vadászatot rendezett a birtokán a külföldi diplomáciai testület szórakoztatására, és ehhez felkérte Györgyit, legyen házikisasszonya a záró-vacsorának. Itt ismerkedett meg a jugoszláv nagykövettel, Karlo Mrazoviccsal, aki beleszeretett a csinos, kedves, művelt lányba, udvarolt neki, meg-meglátogatta a szülői házban, majd megkérte a kezét. Az esküvővel azonban Tito engedélyére várni kellett, a fiatal diplomatát pedig hamarosan más országba vezényelték. Györgyit 1949 júniusában a Dunaparton, strandolás közben megkereste két férfi, velük volt már Klein Antal is, és sürgős tanuskodásra Pestre vitték, azzal az ígérettel, hogy estére visszahozzák őket. Ez az este csak 6 és fél év múlva következett be.

Fűtetlen cellákban, pincében kínlódott az Andrássy út 60-ban, lassanként megtört és hajlandó volt azt vallani, amit kívántak tőle: hogy ő hozta össze Rajkot (akinek addig a nevét sem ismerte) Rankovics jugoszláv belügyminiszterrel, és ő tolmácsolt nekik. A két politikus, a forgatókönyv szerint, Rákosi és Farkas Mihály megöletésére és az államrend megdöntésére készült – abban a kis vadászkunyhóban, amelyik akkor még nem létezett, csak a tárgyalás idején állították fel, amikor a sok külföldi újságíró látni akarta a helyszínt. Ügyében csak három év után hoztak ítéletet – addig magánzárkában volt – és akkor további 6 évre ítélték. 1955-ben szabadult. A szüleit és a nagymamáját is bebörtönözték, minden vád, kihallgatás és ítélet nélkül. Az apja 1952-ben meghalt a börtönben, anyja és nagyanyja 1953-ben kikerült onnan, de Nyíregyházára vitték őket, egy szeretetotthonba, ahol nem volt szabad elárulni a kilétüket, és a várost nem hagyhatták el. Györgyi egész idő alatt tornászással, versek recitálásával, nyelvtanulással hőiesen tartotta magában a lelket, de 1951-ben lemondott mindenről, depressziós lett. Ekkor mellézárták legjobb barátnőjét, Záboji Marit.

Megpróbáltam röviden összefoglalni ezt a hihetetlen történetet, amely minden részletében felfoghatatlan. Kezdetben volt, hogy ütötték, de az is, hogy színházba vitték, két ÁVH-s között ült a páholyban, máskor az édesanyjával találkozhatott egy Virányos úti villában, természetesen a civilruhás örök jelenlétében. A tárgyalásra új kosztümöt kapott, és ahhoz a fodrászhoz vitték a Belvárosba, ahová járt szokott (ehhez lezárták az utcát). Szülei és nagyanyja bebörtönzéséről úgy értesült, hogy a szomszéd cellában ülő katonatiszt mindjárt kezdetben megtanította a börtön-morzézásra, és egyik nap jelezte, hogy egy idős hölgy és egy házaspár érkezett a börtönbe.

Györgyi az egész időszakról nem beszélt szinte senkinek, mégis sikerült a dunaparti beszélgetéseinkből, az édesanyjától, Záboji Maritól és másoktól sok mindent kiderítenem, és úgy éreztem, most, hogy már nem él (1979-ben, 58 évesen meghalt rákban) kötelességem ezt megörökíteni, tanulságul az utókornak. Így született meg egy 46-oldalas kis brosúra 1993-ban, a paksi Jámbor Pál Társaság kiadásában, 'Élített neve: Tarisznyás Györgyi' címmel.*

**angolul: New Hungarian Quarterly 35. szám, németül Europäische Rundschau 95/4, családi könyvespolcon*

Vissza a családi levelezéshez

1949. július 14. Én, Pityunak: Megköszönök egy datolyával és más finomságokkal teli csomagot, de: „ne költés nyalánkságokra, inkább tedd félre a pénzt Frudaninak, pelenkára, réklire. Az Ifjúsági Világkongresszusra érkező ismerőseidet irányítsd hozzám a Rádióba, úgyis sok dolgom lesz velük, legalább könnyebben megtalálom őket.

Nálunk lány-válság volt: a Teri helyett jött egy Marika, akit a János kórház melletti, műemlék-jellegű zöld illemhely nénije ajánlott. Felejthetetlen látvány: az illemhely-néni, kis fehér kontyát hálóba szorítva, enyhén kifestve, nyakán csipke-zsabóval, sűrű kezicsókolomok közepette feltolatott hozzánk a lakásba, mögötte a piruló parasztlányka, és szavatolt a lány erkölcsiért. Erre rögtön felvettük.”

Pityu egy angol lányról írt levelére válaszul:

1949. július 29. Anyu Pityunak: „Levelednek nagyon örültünk, képzelem, milyen bájos lehet az a kislány. Nem is volna rossz egy angliai birtokba benősülni, ha legalább 28-30 éves lennél. Így nagyon félnék, hogy még azután egyre-másra felfedeznél az előbbinél szebb, bájosabb, édesebb, egyetlen neked termelt kis nőt. Hagyd a nősülést 30 éves koron fölülre.”

Apu, ugyanebben a levélben: „Megkaptuk részletes beszámolódat. Örültünk, hogy leveledből a lélek derüje és az ártatlanság naív bája sugárzik. Meg vagyunk győződve, hogy ő brit felségének szemérmes alattvalójánál nem szült még szebbet, okosabbat és bájosabbat földi anya. (Anyu biztosan azt fogja mondani, hogy az irigység beszél belőlem.) Szóval mulass jól velem, de házassági terveiről szép szelíden beszélj le, és kérdezd meg, hogy a családalapítással együttjáró bőséges gyermekáldás anyagi fedezetét a 8000 kemény frank jövedelmedből, vagy az (angliai) szülői harag készpénzreváltásából óhajtja-e fedezni?”

1949. augusztus 3. Anyu Pityunak: „Hihetetlen, hogy micsoda építkezés folyik most Pesten, ha egyszer hazajössz, sok mindenre rá sem fogsz ismerni. Különösen a Belvárosban bontanak, romházakat renoválnak, tataroznak és parkíroznak. Igazán gyönyörű minden. A Lánchíd teljes szépségében kész, még nincs használatban, az emberek meghatva nézegetik. Novemberben lesz az avatása. A hídfőknél gyönyörűen kiépítik a környéket és a felhajtást a hídra. A Vérmező csupa pázsit, fák és utak. Kötelező a házakat tatarozni, a Harisházat is felépítették, egyre kevesebb a romos ház, ahol csak lehet, füvesítenek.”

Ugyanaznap, én Pityunak: „A dolgok ritkán mennek simán, én júl. 21. óta fekszem, előreláthatólag szeptember elejéig, így a harmadik nyarat töltöm ágyban. A Rádióban se boldogok: a Világifjúsági Találkozó miatt örültek háza van, naponta 6-8-szor rámteléfonoznak valamiért. Amit lehet ágyban, azt tovább csinálom, igyekszem nem kiesni a dolgokból. Csak már látnám, hogy nem hiába fekszem! A Rádióból elbocsátottak 50 embert, szerencsére a kollégáim közül senki sem volt köztük. Felerészben olyanok voltak, akik teljesen elzárkóztak és tüntetően passzívok, felerészben pedig törtető, stréber, túlhangos, erőszakos párttagok. Így a válogatás tulajdonképpen megnyugtató volt, és az derült ki belőle, hogy rendes, tisztességes, jól dolgozó, szimpatikus embernek kell lenni (amilyenek mi persze tartjuk magunkat), akkor nem lehet baj. Ennek ellenére nagyon elszontyolító egy ilyen elbocsájtó hullám.”

1949. augusztus 17. Apu, Pityunak: „Nagyon élveztem hosszú francia leveled ízét és zamatát. Örültem, hogy ilyen szépen és stílusosan megy a francia, úgy vélem, ha más haszna nem lesz is a Párizsban töltött 10 hónapnak, ez is megérte. Kevésbé örültem a leveledből áramló enyhén melankólikus hangulatnak. Utolsó tartalékom is elfogyott, amiben János barátod fukarsága is ludas, és attól félek, hogy adósságok, zálogcédulák és hasonlók keserítenek.”

1949. augusztus 23. Pityu, haza: „Jelentkeztem az OTU-nél (Office de Tourisme Universitaire), ahol vizsga nélkül alkalmaznak idegenvezetőket. Azonnal a pályaudvarra küldtek, hogy skót diáklányokat fogadjak és kalauzoljak. A párizsi diákok többsége nyaral, így történetesen, hogy

kapva kaptak rajtam. A skótok csak másnap reggel ötök érkeztek és még aznap továbbutaztak Bretagne-ba. Párizst megmutatni autocaron néhány óra alatt nem volt kis feladat, különösen mert a soffőr hozzám hasonló kezdő lehetett. Másnap azt a feladatot kaptam, hogy 22 frissen érkezett chilei építésznek mutassam meg a Louvre első részét, aztán majd meglátjuk. Biztosítottak, hogy a chileiek csak spanyolul értenek, és ezzel útnak eresztettek. A 22 chilei nagyon szimpatikus volt, megbarátkoztunk, azóta is együtt járjuk a várost. A sok újdonság engem is elkápráztatott, és tekintve hogy holnap a Loire menti kastélyokhoz viszem őket néhány napra, igazán nem panaszkodhatom, hogy az OTU nem mutatja meg nekem kellőképpen Franciaországot. Csak egy spanyolul tudó építész-vezető kellene, hogy a siker teljes legyen. Mind beszél kicsit angolul vagy franciául, a kialakult basic-french alapján fordítom franciára, amit itt elhadarnak hozzájuk intézett beszédeikben. Én gondosabban beszélek, mint a franciák, mivel már jól értek spanyolul, csak nem beszélek, kedélyesen elvitatkoztunk. Általában kommunisták vagy szocialisták, de elképzeléseik és elveik Jean Jaures idejéből származnak, naivitással és jóindulattal párosulva.”

1949. augusztus 24. Én, Pityunak: „Nagyon sajnálom, hogy nem látod a Világifjúsági Találkozót (igaz, nem kevésbé sajnálom, hogy én sem látom), mesélik, hogy nem lehet megismerni a várost, tele van vidám fiatalsággal, minden villamoson énekelnek, ismerkednek, kézzel-lábbal barátkoznak, csencselnek, az utcán táncolnak. Műsoros estek, ünnepségek, rengeteg látnivaló. Füsü Ilunak tegnap András fia született, szép stramm gyerek, nagyon irigylem. Én még fekszem és lesem az első megmozdulást, ha igaz, akkor lassacskán felkelhetek.”

A VIT-ről eszembe jutott, és bár nem ide való, mégis leírom, hogy apu 1972-ben bejelentette: Veress Ifjúsági Találkozót akar tartani a Mese utcában (Fruzsza és Panka már nem lakott itthon), és néhányszor össze is hívta ezt a kis családi VIT-et.

1949. szeptember 2. Apu, Pityunak: „Szeptember elsejével végleg megszűntem Cyklop garázsos lenni. Minden emóció nélkül, és sajnos minden pénz nélkül vonultam ki. Ez utóbbi már legkevesebé sem izgat, majd csak lesz valahogy. Kariék és Paliék is megegyeztek a minisztériummal. Megkapják az átadott vagyon egy kis töredékét, és mindegyik egy kis üzletet nyit (Kari a Szent István körúton egy kicsi fonalboltot, Pali Fehérváron egy szövetüzletecskét), ahol alkalmazott nélkül saját maguk fognak igazi kiskereskedői tevékenységet folytatni, remélve, hogy így megmaradhatnak.”

1949. szeptember 15. lev.lap és anyu levele Pityunak, amikből kiderül, hogy egy hétig valamilyen vállalati üdülőben nyaraltak Visegrádon, de anyu nincs jól, komolyan diétáznia kell és sokat feküdni, pihenni. Patkóbél-fekélyt állapítottak meg, ami enyhébb dolog, mint a gyomorfekély, de sok fájdalommal és hányással jár.

1949. szeptember 22. Én, Pityunak: „Hát bizony már az ősz is itt van, és engem még mindig nem hagynak felkelni. Lehet, hogy túlzott óvatosság, de nem merem kipróbálni, mert amióta olyan helyeseket rugdal, azóta még jobban szeretem és vágyom rá. Nagyon édes icipici kabátokat és nadrágokat kötök neki, amiért nagyon barátságosan bököd. Ha meglesz, felköltözünk az emeletre. Közös gyerekszobájuk lesz Ildivel, aki már szörnyen várja a 'kistestvérkét', és folyton arról beszél, hogy mindenét neki fogja adni. Nálunk elég sok a baj. Évit kitették a Kultuszból, mert a Művészeti Ügyosztály az új, Révai-vezette Népművelési Minisztériumhoz tartozik, és ők teljesen új káderekkel akarnak indulni. Ehhez a minisztérium-hoz tartozik a Rádió is, úgy hogy vannak némi aggodalmaim, különösen a hosszú betegségek miatt. Macukám, írd gyakrabban, nem is tudod, mennyire várjuk. Látnád az aput, hogyan szalad haza, ha tudja, hogy van levél!”

Éva babaruhát köt 1949 őszén a kertben

1949. szeptember 26. Apu, Pityunak: „Arról szeretnék beszélni, hogyan rendezd be jövődöd életedet. Persze tanácsot adni alig tudok, hisz nem tőled, hanem a körülményektől és szerencsétől függ, mit tudsz elérni. Szeretném, ha rendes állásod volna a könyves szakmában, amiből meg lehet élni és előre is lehet jutni, vagy az se volna rossz, ha egyetemi ösztöndíjjal tanulhatnál valami más szakmát. Nem szeretném viszont, ha alkalmi üzletekre vagy megbízás-sokra alapítanád megélhetésedet. Sajnos ezek csak jámbor óhajok, segíteni alig tudok.”

1949. szeptember 30. Pityu, haza: „Az OTU-ben megfogott a főnököm neje – bájainak kezdettől néma hódolója voltam –, nem akarok-e a férjének dolgozni. Férje holland festő-művész, volt buchenwaldi politikai fogoly, játéküzemet alapított. Rövid kipróbálás után beosztott a 'futószalagra', nagy iramban dolgozunk. A holland tervezi és kivágja a vászonra húzott rövidbundájú kis állatokat, a francia összevarrja, én kitömöm fíberrel és egy spanyol lány felvarrja a szemet, orrot, fület. Nemzetközi társaságunk igen jól megfér egymással, sokat vitatkozunk, rengeteget röhögünk. Ha jó zene van a rádióban, jitterbugot vagy be-bopot táncolok a spanyol lánnyal. Eleinte féltem az ügyetlenségemtől, de most már csak minden harmadik vagy negyedik állatot kell felbontani. Óriási nehézséget jelent egy vakarcs kis elefánt ormányát megtömni, hol túl puha, hol göröngyös, hol meg egyszerűen kipukkad.”

1949. október 2. Apu levelezőlapja Pityunak, franciául, de lefordítom: „A kormány engedélyezte, hogy a budapesti Nemzetközi Vásár alkalmából kisebb csomagokat küldhessünk külföldre. Így feladhattunk neked szept. 30-án egy nettó 6 kilós csomagban szalonnát és szalámit. Reméljük, hamarosan megkapod, és megörülsz a hazainak. Ezerszer csokolunk. Apád.

1949. október 3. Én Palinak, Bakonybélre – ezúttal itt volt festő-szabadságon. „Most indultál, és arra gondolok, milyen jól áll neked a sportruha, a hátizsák és ilyesmi. A furulyád itt fekszik, nem akartad elvinni? Édesem, ne gondold haza, hogy minél jobban ki tud élvezni ezt a kurta kikapcsolódást. Annyira kívánom, hogy jól érezd magad, szép élményeid legyenek és sokat és szívesen rajzolj.”

Ugyanaznap még egy levél: „Gondolatban beszélgetek veled. Tudod, hogy mennyire akarom ezt a kisgyereket, mégis félek a felelősségtől, a sok munkától, a lekötöttségtől, a pénzgondoktól, pedig nem volna szabad ilyesmi eszembe jusson. Dehát ha végre megint nő leszek (*veszélyeztetett terhes voltam táppénzen, feküdtem*) akadályozni fog minket a szabad és vidám életben, pedig úgy szeretnék sok örömet szerezni neked! Remélem, majd ha meglesz, elfelejtem az aggodalmakat. És téged mindig a világon legeslegjobban foglak szeretni.”

Másnap: „Jól vagyok, oroszul tanulok a verandán fekve. A rádióban most az óvodások műsora megy (*műsorfigyeléssel bíztak meg, némi fizetség fejében, a betegszabadságom idejére*), ének, versikék, és ha hiszed, ha nem, a tervekölcsönről beszélnek nekik, rábeszélik a 4-éves Ildit, hogy jegyezzen!?. *

* A 3-, illetve 5-éves terv érdekében mindenkinek levontak a fizetéséből 5-7 százalékot, 'önkéntes' felajánlására. Nyilvános gyűléseken ezért lelkesedni kellett.

Másnap újabb levél. „Jaj de nagyot aludtam! Frudani csak 9-kor ébresztett fel. Álmomban szép vázába szép virágokat rendeztem.”

Ugyanaznap mégegyszer: Boldog vagyok, hogy Pali telefonált, és megírta a telefonálás lefolyását: „A csúnya vénkisasszony telefonkezelő csak rettentő sok kínlódással kapott vonalat. Megmagyarázta, hogy azért megy ilyen nehezen, mert minden faluból most mondják be a kölcsönjegyzést. Az ilyen nagy nemzeti ügyeknél igazán nem illik személyes izéssel ugrálni. Figyelmeztetett, hogy nem szólnak be 3 perc után. Végre bejött a vonal, azt mondja: Tessék a fülkébe menni. Hova? Ott a sötét folyosó végén a sarkon befordulni, 3. ajtó, stb. Rohanok, mint az örült, nagy nehezen megtalálom, percekig nem bírom levenni a kagylót, aztán nem hallok semmit, aztán végre hallom a hangodat, de te nem hallasz, üvöltönnem kell, sötét van, nem látom az órát, a hülye nő integet, azt hiszem, vége, leteszem. Visszamegyek, a nő: Még egy percre beszélhetett volna! Persze egyáltalán nem jutott eszembe, mit is akartam mondani. Hogy nagyon szeretlek, azt talán megértetted. Meg hogy nagyon vigyázz magadra. Meg hogy a törülközőben megtaláltam a cédulát és irtón örültem. Meg hogy Frudanit csokolom. Meg hogy sokat fogok rajzolni, hogy értelme legyen, hogy nélküled mentem el.”

Ezután leírja és lerajzolja, milyen zsúfolt vonaton utazott Pesttől Fehérvárig – még a WC is tele volt utasokkal –, aztán egy kis füstösön Veszprémig, ahol a kalauz kívül mászik kupéról kupéra, és végül a rendes veszprémi vonaton, kényelmesen, Zircre. Az állomáson kívül vak sötét volt, elindult a tömeggel gyalog. Összesen két kocsmá volt kivilágítva, de kiadó szoba nuku. Elirányították egy ócska házhoz, a szoba rendes, tiszta. Lerakodott és ment telefonálni.

Egy dátum nélküli, vasárnapi lapjából: „Bebetődtem a református templomba: nem valami közönséges istentisztelet volt, hanem esküvő is. Sajnáltam szegényeket, kétségbeejtő hosszán beszélt a pap, nem prédikáció, hanem politikai duma volt. Este a kocsmában rajzoltam, ott is politizáltak. Hirtelen döbbsentem rá, hogy ez a falu – amely persze nem okvetlen jellemző mindegyikre – milyen képtelenül messze van tőlünk és milyen képtelenül elmaradott. A parasztrómantika lefoszlott rólam már régen. A korlátolt, érzélgős prédikáció és az éneklés címén végzett fülsiketítő ordítózás jó lecke volt most.”

1949. október 20. Én Pityunak. „Pali szívét megsajdította a babagyár, úgy látom, szívesen beállna elefánt-tömőnek. Most volt egy hét festőszabadságon Bakonybélien, akvarellezett és nagyon jól érezte magát. Én éjjel-nappal kötök a kölyöknek, még az orosz-tanulást is abbahagytam a kedvéért. Pali is csókoltat. Olyan izgatottan várja a leveleidet, hogy mindig újból meghatódom rajta.”

1949. október 21. Pityu: Köszönettel megkapta hazulról a görög érettségi-bizonyítványt is. Beiratkozott a Berlitz iskolába, ahol a tanár úgy tesz, mintha a választott nyelven kívül semmilyen más nyelven nem értene. Most spanyolra jár. „A legjobb selypítő vagyok és pontosan a megfelelő helyen nyújtom ki a nyelvem összeszorított fogaim között, a c, d, z ejtésénél. Ez a helyes castellan kiejtés, ami a high-spanyol ismertető jele, szemben a dél-amerikaiak sziszegésével. Hangsúlyommal nincs hiba, az öreg prof. már többször megdicsért. Heti 3 óráért havi 1300-at fizetek. Tetszelgek magamnak új szerepemben, amint a metrón a Socialista – El periodico del movimiento obrero című spanyol lapot tanulmányozom. Esetleges vizsgának természetesen nekimegyek, ami nem jelenti, hogy a francia profok teljesen együgyűek lennének és elhinnék meséimet különleges tanulmányaimról.”

„Diák vagyok! Felvettek a Sorbonne-ra, történelemre. Beadtam az érettségi bizonyítványom és az egyetemi indexem hiteles fordítását; az érettségit elfogadták, így rendes hallgató lettem. Sokkal nehezebb lesz pesti egyetemi éveim elfogadtatása, hogy ne kelljen a bevezető évvel kezdenem. Ha elfogadják pesti 3 évemet, az ösztöndíjat biztosan megkapom, és reményem van jövőre a licence elérésére. Ha csak első évre vesznek fel, akkor nem kapok ösztöndíjat, dolgoznom kell, és így a felvételnél sok gyakorlati értelme nem volna. Sajnos siralmasan kevés vizsgám, alapvizsga és tanárképzés nélkül, nem sok reményt ad az elismertetésre.”

1949. október 31. Pityu haza: „Éhen-nem-halásom fő biztosítóka a teljes egészében megőrzött rúd szalámi és a szalonna, ezek a mennyezetre lógatva kubista berendezésemnek még mindig fénypontját képezik. (Lásd *apu okt. 2-i levelezőlapját.*) Közvetlenül mellettük egy nyitott esernyő, egy pisztoly és tör, és Jean Miro-képek nyomatai. Műhelybeli étkezéseink költségeit persze közösen viseljük, és bár én a menzán étkezem, ez a műhely-kaja sokkal jobb. Minden nap másikkal vásárol be, főz, felszolgál és mosogat. Mindenféle jókat kutyvasztok, levest, pörköltet, főzeléket, de 20 percnél többet nem áldozok rá. Legújabb munkatársunk 3 napja Bikics Gábor író, költő, aki főnökeim teljes meglepedésére varrja a füleket – és akit én hoztam be a játékműhelybe, mielőtt éhenhal, mert a magyar ösztöndíjat elvesztette, amikor nem volt hajlandó Mindszenty kivégzését követelni. Most főnökeim teljes meglepedésére varrja a füleket. Fizetésem szép, máris vettem egy biciklit, a műhelyben facéran heverő bringát, 3000 frankért. Mi több, motorbiciklizem is, főnököm 2. számú motorján – tulajdon-képpen segédmotoros –, egyelőre csigalassúsággal.”

Következik az indokolás, miért nem jönne végleg haza (nem írja első személyben):

„Tökéletesen rabjául esett az ezernyi kulturélvezetnek, a lüktető életnek, magasabb életszínvonalnak, a töméntelen kis örömnél, mint pl. az embereket sorban állni látni ruhatár, buszmegálló, üzlet előtt, még ha ketten vannak is – szóval mindennek, amit ez a város nyújt--ezzel a kiegyensúlyozott és mégiscsak becsületesebb lakossággal, mint az ottani. Ha megadott neki a világ fővárosában élni, ezt minden körülmények között ki akarja használni.” December 16-án egy levelezőlapon boldogan jelenti, hogy megkapta az ösztöndíjat, két évi megélhetése biztosítva van, a mellékesek megkeresése gyerekjáték. Már egy zárthelyit is írt az Archives Nationales-ban tett látogatásukról. Ebben az évben 30 zárthelyije lesz!

Anyu a Mese utcai lakásban

1949. november 3. Apu Pityunak. „Őszre fordult az idő, jól esik a központilag 20 fokra fűtött lakásunkból szemlélni a világot. Otthonunk megint olyan, mint békében volt: meleg, lakályos és barátságos. Csakhogy nem tudjuk, meddig. Nagy mértékben felszaporodott azoknak a száma, akik a környékünkön óhajtanak lakni, és így nem tudjuk, nem kerül-e ránk is sor. Tegnap Takács Pistáék lakását foglalták le, és felszólították őket, keressenek maguknak másik lakást. Még nem tudják, mikor kell kimenniük, rendesen van idő és mód, új lakás keresésére. Egyébként csendben-rendben éldegélünk. Napi programom: felkelés hajnali háromnegyed 6-6 óra között. Öltözködés után reggelikészítés, betálas, Anyu kiugasztása az ágyból, reggelizés. 7-kor elviharzok a hivatalomba, délután 4-ig egyhuzamban nagy ambícióval dolgozom. Közben 12-kor ebéd, típusmenü, az íróasztalon elfogyasztva. Hivatal után meglátogatom nővéredet és jövőő unokaöcsédet-hugodát. Hét óra felé hazaérkezem, vacsora, utána 10 óráig rádiózás, legalábbis elvben, mert rendesen elbóbiskolok közben. Csak ezután kerül sor olvasásra, méghozzá ágyban, aminek következtében ½ 11 felé alszom, mint a bunda, másnap reggelig, hogy újrakezdhessem. Így megy ez napról-napra, kivéve hétfőn és csütörtökön, amikor vacsora után kicsit bridzsezünk. No meg kivétel a vasárnap, amikor lehetőleg kirándulok az öreg fiukkal (78 évtől lefelé). Este megint a família. Amint láthatod, a te mozgalmas életedhez képest milyen kicsivé zsugorodott a miénk, de nem nagyon érezzük a mozgalmasabb élet hiányát – csak egyet kívánunk: békességet, nyugalmat.”

Apu a Mese utcai lakásban 1950 körül

1949. november 14. Apu, Pityunak: „Nálunk az a szenzáció, hogy a lektorasszony újra bejár a hivatalába és kitűnően érzi magát. Marabini cikkeiről az a véleményem, hogy ilyeneket, sőt jobbkat, te is tudnál szerkeszteni. Nem volna meg ennek a lehetősége? Mert szép, szép a babák tömkedése, de nem hiszem, hogy hosszabb időre kielégítené lobogó ambícióidat. Úgy képzelem, hogy karácsony után meg is szűnik ez a mesterség, egyáltalán nem értem, hogyan bírnak göréid annyit fizetni neked és a hozzád hasonló amatőr melósoknak: aggódom üzemünk rentabilitása miatt. No de szerencsére ez már nem az én gondom.”

1949. november 15. Én, Pityunak: „Tegnap beléptem a 8. hónapba, és most olyan jól vagyok, hogy kezdem remélni, sikerül a dolog. A rádióban óriási hallelujával fogadtak, virággal, itallal. Mindenki röhögni kezd, amikor meglát – én igazán nem tudom, miért. (Persze, mert 'fejlődés közben' nem láttak, és most éri őket a meglepetés.) A napokban fogorvosnál voltam, és a váróban egy 6-éves kislány azt mondta rólam a mamájának: 'Nézd, milyen kövér az a néni.' Mire a mama: 'Biztosan sokat eszik.' Erre a kislány: 'Dehogy, gyereket vár.' Ilyen ez a mai fiatalság! Erre egy mellettem ülő nő elmesélte, hogy 5-éves falusi unokaöccse azt mondta az anyjának: 'Azt már tudom, hogyan jön ki a kiscsikó az anyjából, csak azt szeretném tudni, hogy hogyan megy be.' (Én a magam részéről most inkább arra vagyok kíváncsi, hogy hogyan jön ki?!) Van szerencsénk férjemmel együtt felkérni téged tiszteletbeli keresztapának. A tetteges keresztapa Borsiczky Sanyi lesz, hogy minél nagyobb múgonddal foglalkozzék keresztgyermekével, elvégre elvárható, hogy gyöngéden húzza elő a mamájából. Hát ennyit a gyermekről.

Otthon az építkezés befejeződött, nagyon szép lesz a fenti lakásunk. Most húzzák fel az ostromkor kidőlt szobafalat a jövő gyerekszobában (valaha Évi szobája volt), üvegeznek, kályhát raknak, vakolnak, ablakrácsot szerelnek. A falfestés Pali dolga.”

Pali a fenti lakás festésekor

Mostanában van öt éve, hogy Nagymamát, szegényt elvitték. A Rákoskeresztúri temetőben felavattak egy Mártírok temetőjét és egy emlékoszlopot, rajta nevek, Gizella nagymamáé is.

1949. november 20. Anyu, Pityunak: „Tudom, hogy szülői önzetlenséggel csak örülnöm szabad, hogy olyan jól érzed magad ott, ahol vagy, de tudod, hogy néha 'nincs anyaság', önző vagyok és irigy arra, hogy annyi ember lát: a bolond milliomosnő és az atelier-beliek, látnak nevetni, udvarolni, jönni-menni, én pedig még elképzelni sem tudom megférfiásodott arcodat.”

Ezt pedig nem csak azért írtam le, mert jellemző, ismétlődő mondanivalója anyánk minden levelének, hanem azért is, hogy bemutassam: számos családi mondókát, így a 'nincs anyaságot' (ha például egy tábla csokoládét úgy osztottam szét, hogy nekem is ugyanannyi jutott, mint a többieknek) még hazulról hoztam magammal.

1949. december 8. Én, Pityunak: „Frudani hatalmas iramban fejlődik. A súlyomat inkább nem írom meg, de gondoldj valami nagyon nagy számra és szorozd meg kettővel. Mikor fogom én ezt leadni? Teljesen jól vagyok csodálatosképpen, sokat dolgozom hivatalban és otthon, sokat kötök, közben karácsonyi bevásárlások, sok látogatás, mozi, színház, mert be akarjuk pótolni a

tavaszi óta elmulasztottakat, és előre azt az évet, amikor a kölyök miatt úgysem mehetünk sehova.”

1949. december 9. Anyu, Pityunak: „Nagyon boldogok vagyunk a munkavállalási engedéllyel, az egyetem és a dokumentáció tanulása miatt is. Már 8 éves korod óta hajlamod volt ilyesmire, tanu erre ezer kisebb és nagyobb füzet, notesz és papírdarab, amelyeket még mindig találok fiókok mélyén. Csuda édesek a kis állatok, nagyon finom a bársonyuk és puhely könnyűek.”

Apu is csatlakozik. „Óriási módon tetszik ez a dokumentáció-dolog. A dokumentáció új kitalálás, és hova-tovább nélkülözhetetlen lesz, nálunk is kezd divatba jönni. Már látlak, amint a decimál-rendszer számrengetegében mindent lehengerlő biztonsággal törsz utat magadnak. Szívből gratulálok. Eredményeid, viszonyítva honfitársaid nagy részének bukdácsolásaihoz, tiszteletre méltóak, gratulálok ehhez is, és a munkavállalási engedélyhez is, de sajnos nem tehetem ugyanezt a Deac névhez. Tudom, hogy elkerülhetetlen, de olyan sok fájdalmas momentumot bolygat fel, hogy nem is szeretek rá gondolni.”

1949. december 12. Én, Pityunak (megjöttek az általa tömött állatok): „Hát életem világában (*ez is Pityu gyerekkori szóikcsavarása*) ilyen szépeket nem láttam, teljesen elolvadtam tőlük, gyönyörűek és nagyon köszönjük. Remélem, saját 'etetés'. Pali is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott róluk. A kenguru röhögő pofája és az elefánt farkolábai! Szembeállítottuk őket: a kenguru lelkenedezve és kicsit fölényesen mesél valami izgalmas kalandot, az elefánt mélységes tisztelettel és kicsit bután hallgatja. Frudaninak is örülten tetszettek, rögtön nekiindult, hogy kinézzen, de hiába helyezkedett, nem látott semmit.

Ellenben kénytelen vagyok ismét megróni téged – és ezúttal elég komolyan. A névváltoztatási terved általános megrökönyödést keltett. Én először azt hittem, hogy vicc, de minél többször olvastam leveled idevonatkozó passzusát, bebizonyosodott, hogy komolyan gondolkozol rajta. Persze senki nem háborodhat fel, hogy leveted, illetve helyesírásiag kicsit megváltoztatod 'őseid' nevét, ezért apu is csak kínosan mosolygott, mikor erről beszéltünk. De a dolognak semmi értelme, a Deac semmivel sem franciásabb, mint a Deák, egyiket is, másikat is biztosan rosszul ejtik, legfeljebb azt hiszik, hogy angol vagy. Fölösleges neofitaságnak is érzem, hiszen a franciák közt rengeteg az idegen nevű (Blum, Schumann, stb.), ezeknél még mindig jobb a tiéd. Szóval a te szempontodból a dolog valószínűleg nem jelentős, de én nagyon helytelennek tartom és mindnyájunknak kis csalódásfélét okozott.

Vettünk 100,-ért kiskádat, kapunk gyapjútakarót: lassacskán mégis kistafirozódik ez a gyerek (most 'benne-gyerekek' nevezük, annak mintájára, hogy Ildikó csepp korában azt mondta egy húsvéti fa-nyusziban talált cukorkára, hogy 'benne-cukor'.)”

1949. december 16. Apu, Pityunak: „Arra szeretnék figyelmeztetni, ha valami ruhaneműt vásárolsz, csak a legjobbat vedd meg, legyen az ing, nadrág vagy kabát. Ha nincs erre elég pénzed, inkább hordd a régit, elved legyen, hogy a legjobb éppen csak elég jó neked.” Szenvedhetett apu, látva, hogy én egész felnőtt életemben minden ősrégi, házilag eskábált, vagy uraságtól levett ruhával megelégedtem.

Apu agyon neveti magát, ha Marcsival együtt vagyunk, mind a ketten egyformán tolatunk. Baba néni születésnapján (december 10.) nagy családi összejövetel volt nálunk, és miután kimulatták magukat rajtunk, Dániel Zsuzsi eltűnt a hálószobában, kitömte a hasát párnákkal, így tolatott vissza. Alig egy hétre rá, december 16-án megszületett Aranyi Krisztina.

1949. december 21. Anyu, Pityunak: „Már csak három hét és itt a gyerek! Te mit szólsz a Fruzsina névhez, itt mindenki fel van háborodva miatta. Ajánlhatnál valami szép nevet, amíg nem késő, hátha megfogadnák, lehet francia vagy dán is, ami itt is elfogadható a Veresshez. Én már megszoktam a Fruzsina-t.” (Később, valamikor az 1980-as években hirtelen újra divatba jött a Fruzsina, ami addig nagyon divatjamúlt vénkisasszony-névnek számított.)

Apu, ugyanaznap: „Ma csóstül zúdult az öröm a nyakunkba. Ma ünnepeltük Sztálin 70. születésnapját, és ezen a nagy napon érkezett meg levelezőlapod azzal a hírrel, hogy megkaptad az

ösztöndíjat. Gratulálok, és nagyon büszke vagyok arra, hogy saját erőből és ügyességéből meg tudta szerezni. Részletes információt kérek a studiumról, mert hogy mi a dokumentáció, azt tudom, ellenben fogalmam sincs, mit tanultok. Véleményem szerint elsősorban valami szakképzettséget kellene kapnotok. Mert mit ér a dokumentációs tudományok, ha analfabéták vagytok, mondjuk, a technikai tudományban. Szóval mindenről kérek részletes információt, beleértve elfoglaltságod, ösztöndíjad nagysága, milyenek a tanárok, a tanítási módszer, a kollégák?”

1950

1950. január 5. Én, Pityunak: „Vasárnap költözünk fel az emeletre. Szép lesz a fenti lakás, de nehéz szívvel megyünk: nagyon-nagyon sajnálom barátságos és furcsa kis lakásunkat, a bejárati ajtó fölött vigyorgó sgrafitto szellempofával. Hajszás az életünk a gyerek megérkezé-séig. Bejárok dolgozni, évek óta ilyen jól nem éreztem magam. Drukkolj, hogy fiú legyen, mindaketten rettentően szeretnők, sőt anyuék is, főleg apu. Karácsonyra kaptam Palitól sok egyéb ajándék mellett egy sajátkészítésű, csodás naplót, Frudani felírással, a gyerek arany-köpései és kaki-minősége feljegyzésére. A címlapon pólyás, a hátlayan biliző gyerek. *(Sajnos nem lehet reprodukálni, megviselték az évek, de a szövegből majd bőven fogok idézni.)* Szilveszterkor otthon voltunk, szigorúan kettesben vártuk meg az éjfélt, még táncoltunk is. Ha látnál, alig hinnéd el, hogy keringőztem! Mindenesetre csodás látvány lehetett.”

1950. január 7. Pityu beiratkozott az Alliance Francaise-be, sikeres vizsga után a 2. osztályba utalták be. A diákszervezet útján jó szobát szerzett egy kis hotelban, Szent Lajos szigetén, a Notre Dame mögött, Párizs legromantikusabb negyedében. Az École de Documentation heti 5 estét vesz igénybe (19,30—21,30). „A dolgozatom témái: 'Közkönyvtáros vagyok, kiállítást akarok rendezni a francia forradalom röpiratos emlékeiből. Megbízásom van egy mozgó népkönyvtár-rendszer megtervezésére', stb. Gondolom, Frudani még nem jött meg közben. Éva, izgucc? Csuda dolog, hogy kettő lesz belőled!”

Fényképet is kapott rólam és tetszett neki. Anyu erre így válaszol: „Úgy van, ahogyan írtad, Évának olyan átszellemült és boldog az arca, hogy szinte ragyog. Különösen most, hogy erős és munkabíró, sokat dolgozik a Rádióban és otthon is.”

1950. január 15-én, vasárnap reggel 7-kor megszületett Fruzsina. Nem volt könnyű szülés, kb. 12 óráig tartott – de ez első szülésnél szokásos. 3 kg 55, hossza 51 cm, fejbősége 36 cm. Nagy, fényes fekete a haja.

1950 január 15-én reggel 7-kor
megszülettem.

Veress Fruzsina
a János-szombatotiumban

1950. január 15. Sürgöny Párizsba: „SZERENCSESEN MEGERKEZTEM ANYUKA JOL VAN KEZEIT CSOKOLJA FRUzsINA” Másnap anyu beszámol Pityunak mindenről: „Gyönyörű kisbaba, sok sűrű hollófekete hajjal, édes fitos kis orral. Szombaton itt vacsoráztak, és én éppen arról tartottam neki prédikációt, hogy nem illik már hivatalba menni, ő persze tiltakozott, de egyszerre felpattant: 'Jaj, ne haragudjatok, bepisiltem, rá a szép széketekre!' (*Nem pisi volt, hanem magzatvíz.*) Gyorsan be a Siestába, de csak reggel 7-re lett meg a kislány. Sajnos Éva túlságosan fájlalja, hogy nem fiú (apu is, én is fiút kívántunk, főleg mert Éva és Pali nagyon ezt szuggerálta). Éva azt mondja, nem érdemes nőt világra hozni, s ebben lehet, hogy sok igazság van. Rengeteg, amit a nőktől kívánnak: hivatal előtt hajnalban háztartás, a gyerekek, munka után vásárlás, főzés, stoppolás, szoptatás. A férfiak hazajönnek és leülnek a fotelba olvasni. Szóval marhaság az egyenlőség, és most megeszik, amit főztek. Én ugyan nem kívántam az egyenlőséget!”

Dr. Káldor György, az MTI főszerkesztője (most már nem az én főnököm, hanem Palié) így gratulált: 'Moszkva, Párizs, Prága, London rádiói cousine-a: / Éljen Veress Fruzsina!' És Palinak

egy Habsburg császári orvos tanácsával: 'Hoheit müssen sich nochmals bemühen!'

Apu, ugyancsak január 15-én: „Nagyon helyes kis leányzó, egyelőre kis idegen, aki idecsöppent közénk, de biztos vagyok benne, hogy örökölvén apja-anyja tulajdonságait, bele fog illeni családi körünkbe. Évának eleinte némi csalódást jelentett, mert fiút várt, de persze ezt máris elnyomja az anyaság feltörő és elsöprő ereje.” A levél további részében örvendezik, hogy Pityu az Hachette kiadóhoz került: „régí vágyam volt, hogy kiadónál dolgozz, de arról álmodni sem mertem, hogy ilyen gigantikus vállalathoz kerülj, ha mindjárt gyakornokként. Mégis kénytelen vagyok előadni az aggályaimat. Arról írsz, hogy mennyivel többet ér egy Hachette állás, mint akármelyik diploma, és hogy a 3 hónap leteltével döntened kell: Hachette vagy dokumentáció. Szerintem a döntés nem lehet kétséges, el kell határoznod, hogy a dokumentációs tanfolyamot elvégzed. Nem hiszem, hogy az Hachette nem látna téged szívesen 2 év múlva is, ha most a gyakornoki idő alatt bebizonyosodna használhatóságod. Majd csak akad a 30.000 alkalmazott között, aki ellátja a neked szánt munkát, és nekik akkor jól fog jönni egy képzett dokumentátor. Az oklevél birtokában óriási helyzeti előnyhöz jutsz, akár náluk, akár máshol. Félek, hogy energiádat túlságosan szétforgácsolod: irodalmi, történelmi tanulmányok, nyelvészkedés, Alliance, mellékesen a dokumentáció – ez túl sok lesz. Ha túl soknak érzed, amit vállaltál, hagyj ki mindjárt kezdetben valamit, de amit csinálsz, azt csináld alaposan és végig.”

[Pityu megjegyzése 2010 május: Apám ezúttal feleslegesen aggódott hiszen a két éves dokumentációs képzést kitüntetéssel elvégeztem. Megvan róla a bizonyítvány, bár megmutathatnám neki. Így viszont fogalmam sincs arról, hogy miért írtam akkoriban: Hachette vagy dokumentáció, pláne mert az Hachette kiadónál rendes állásba való felvételre semmi lehetőségem sem volt. Igaz, a dokumentációs képzésnek sem volt számomra gyakorlati értelme, hiszen munkaengedélyt nem kaphattam.]

1950. január 20. Pityu haza: „Nagy örömmel olvastam beszámolókat a leányzóról, igen tetszik, hogy hollófekete haja van. A fiuk élete könnyebb, de Fruzsínának felnőttkorára már dolga alig lesz: munkája, ha dolgozik, heti 30 órára korlátozódik, házimunkáját néhány percre rövidíti, és bevásárlását lakóháza emeletén levő üzletekben végzi (lásd Le Corbusier, Marseille.) A világ minden pályája nyitva áll majd előtte és mindennek tetejébe élvezni fogja azt a nem kis előnyt, amit az életben nőisége és nőiessége jelent. Az élet leegyszerűsödése és a jólét emelkedése be fog következni, akármilyen rendszer lesz is.”

Kiskariról ír: „Szönyi nevű vegyész-feltalálónak segít üzleti, német levelezési ügyekben, és azt hiszem, laboratóriumban is tevékenykedik. Hogy miből él és mit csinál, azt természetesen nem tudom. Rosszul ismeritek, ha azt hiszitek, hogy pénzforrásairól valaha is a leghalványabb említést tesz. Elvben egy vasa sincs, gyakorlatban mégis megél, nagy baj nem lehet. Gyakran látom, jó erőben duzzad, szorgalmasan tanul és olvas angolul.

Hachette-nél elkészítettem 'Sartre és az egzisztencializmus analitikus bibliográfiáját.' A jövő havi Biblioban 'par les soins de M. E. Deak' címmel fog szerepelni. Most 'Charles Péguy és a Cahiers de la Quinzaine' (a francia Nyugat) köré csoportosult írók bibliográfiáját készítem. Az Alliance-nál lettem első vizsgámat, áttettek a Cours supérieur-be.

1950. január 23. Fru-Dani naplójából, Pali bejegyzése: „A kórházban volt Fruzsina keresztelője, Szolga Feri keresztelte, közben háromszor is megkérdezte: 'Mire is kereszteljük a picit?' Keri volt a keresztanya, Borsiczky Sanyi a keresztapa.

1950. január 27. Anyu, Pityunak: „Sajnos még a szanatóriumban vannak, Éva vágása nem javul, újra kell varrni. Éva jól van, jókedvű, de én sajnálom szegényt, hogy nála semmi, semmi nem megy simán. Tej van, még a szomszéd ágy gyerekét is szoptatja néha.” (Nem sokáig ment ez ilyen jól, később hol Marcsitól, hol Füsü Ilutól hozott Pali anyatejet pótlásként. Én meg szorgalmasan tartottam az akkor szokásos tejtermelő diétát: sok édes főtt tésztát, mindenből nagy mennyiségeket.

A tej ettől nem lett több, de én alaposan meghíztam, és bár állandóan próbálkoztam fogyasztókúrákkal, nem tudtam leadni, csak évek múlva, a nagy családi tragédiák idején.)

1950. február 3. Apu, Pityunak: „Minden nap bejárunk a szanatóriumba, a hölgy igen kedves, értelmes, csak úgy látszik, ítélőképessége gyenge, mert csendes nyugalommal és derűvel nézi ezt az új világot, amelybe belecsöppent, és amelynek álnok hátrányairól látszólag fogalma sincs. Itt igen nagy tél van, tegnap –17 fok rekord hideg, vastag hótakaró, szélmentes szép idő, de befagy az orrunk az utcán.”

1950. február 18. Pityu, haza: Hosszú levélben részletezi a tanulmányait, a dokumentációs módszereket, a decimál-rendszert, a vizsgákat. Eleinte a dolgozatai alá ilyesmit írt a tanár: 'Devoir, plein de renseignements intéressants, mais dont le vocabulaire et l'orthographe laissent beaucoup à désirer, ce qui est d'ailleurs excusable.' „Most már mindinkább méltányolják tárgyi tudásom és praktikus érzésem tudáshegyét. Műveimet mindig magam írom és elvből nem javíttatom, hadd lássák, hogy okosodom.” Egyébként ebben a levélben nagyon kedvesen ír gyerekkori kapcsolatunkról, a sok röhögésről és a barátságunk mellett némi zárkózottságunkról is.

1950. február 19. Anyu, Pityunak: „Éva és Fruzsina végre-végre otthon, vagyis nálunk a Mese utcában. Jól vannak, a hangulat is más, a tej is rendben, nem szorul pótlásra. Éva javul, de még sokat kell feküdnie, nagy fájdalmai vannak, amikor fent jár. Most majd kipróbáljuk a tőled kapott bambinette-et, de nem hiszem, hogy az itteni papírvatta jó lesz, azonnal átázik. Nem mondom, hogy unatkoznék, háztartás, gyerek, a beteg Éva, de olyan boldogan csinálom, alig érzek fáradságot, élvezem is, hogy milyen remek nő vagyok, ezt félóránként hallja is tőlem apu, bármennyire 'szagos' is az öndícséret.”

1950. február 26. Apu, Pityunak: „A hivatalos idő most ½ 9-től 5-ig tart, és tekintve, hogy az üzemek 7-kor, az iskolák 8-kor, a hivatalok ½ 9-kor és az üzletek 9-kor kezdenek, megszűnt a vilamosokon a reggeli elviselhetetlen tolongás. Én reggel 10-15 perccel előbb bennvagyok, és nagyon mulatságos látni, mint igyekeznek szabályos laufschriftben ½ 9 felé tekintélyes urak és a legszebb férfikort elért hölgyek elérni a hivatalukat, mert jaj a későnjövőknek!, menthetetlenül kikerül a nevük a szégyentáblára.”

1950. február vége. Pali Pityunak: „Leveleid mindig nagy szenzációt jelentenek, én is nagy figyelemmel olvasom, különösen a munkádra vonatkozókat. Látom, hogy nagyon érdekes és azt hiszem, neked való területet találtál. Ez a felismerés elhallgattat minden aggályt, amit esetleg az apai, testvéri, vagy sógori gond táplálhatott régebben. Szomjasan olvasok mindent, amit a művészeti és kulturális életről írsz, s ha néha küldesz valami lapot, annak nagyon örülök. Fruzsínáról anyu és Éva tájékoztat. A túloldalon következik a lakás.”

rajz a levél hátán

1950. március 4. Pityu leírja, hogy utolsó két hetet korrektori munkával töltötte, sokat tanul belőle. Ha a legkisebb kétség felmerül, újra előkerül a szótár, a lexikon, a forrásmunka, írja. Örömmel látom, hogy ő is élvezti azt a munkát, ami nekem mindig annyi örömet szerzett. „Az Hachette igazi hivatal, érinkezésem valódi tisztviselőkkkel mulatságos élmény volt. Végigdolgozzák a nyolc órát, viszont félhatkor, csengetéskor, egy lélek nincs a teremben, többszáz tisztviselő hemzseg a folyosókon, és jelre úgy törnek ki a kapun, mint akit üznek. Kicsit meglepődtem, hogy minden nap kétszer jön egy pasas, és bepermetezi igen jószagú fertőtlenítővel az irodát. Nyomon követi őt a Viandoxos aki nagy korsóban hordozza az igazgatóság által felajánlott 'erőnléti' levest.” Első párizsi útunkon, amit Pityunak köszönhattünk, megismertetett minket is ezzel a remek zacskós levessel, és éveken át minden párizsi utazótól ilyet kértünk.

Apu Pityunak, ugyancsak március 4-ikén: „Január 1-jén járt volna nekem a taxivállalattól elég tekintélyes összeg, mintegy 15 ezer frt, amire írásbelileg többször kötelezték magukat – sajnos

nem kaptam egy fillért sem. Indok: azóta úgyis államosították volna. Hiába szegeztem nekik ellenérvemet: de hisz nem államosítottak, mindez nem használt. Nem érdekel, egyrészt a pénz oroszlánrésze úgyis elment volna adóba és egyéb felszámolási költségekre, másrészt mert ilyen apróságok már nem tudnak érdekelni.”

1950. március 8. Én, Pityunak: Hosszan, nagyon részletesen leírom azt a csodát, amit minden 6-hetes kisgyerek jelent a szülőknek és a nagyszülőknek. Esténként bevisszük a kis zománc fürdőkádját a szobába, mert a fürdőszoba hideg. Tornáztatom, hasrafektetem, felemeli a fejét, mint egy versenyparipa, lógotom fejjel lefelé ('Csirkét vegyenek, csirkét!'). „Öltöztetés közben már türelmetlen, éhes, csurog a nyála, amikor meglátja a meztelen mellemet, mérges nyögéssel kapja be a bimbót, harap és gyűlölkedve néz rám, ha már nehezen jön a tej. Persze ez a sok duma nem ér semmit, látni kell a ragyogó szemét, az édes mosolygást a grübchennel a szája sarkánál, a barnárasült kezét és az egész édes, stramm kölyköt. Nagyon szeretnéd te is!”

1950. március 16. Anyu, Pityunak: „Pár napja írtam Apuval közös levelet, már akkor akartam külön is írni. Haragszom, hogy Apu olyan megjegyzésekkel kísérte legújabb kellemes barátságodat. Tudod, ő milyen puritán, hála Istennek, de én tudom, milyen más felfogásúak ott az emberek, és itt is, ott is a fiatalság. Szóval én nem vagyok megijedve, hanem igen boldog vagyok, hogy kellemes körülmények és jólszituált környezetben vagy, ahol nem probléma egy finom vacsora és egyéb meghívások. Ha néha lenne olyan írivalód, mint ahogyan volt sok beszélgetnivalónk is, amit itthon se meséltél volna el Apunak, nyugodtan megírhatod egy külön papíron, csak én veszem át a levelet, hiszen Apu csak este jön haza. Kérlek erről a dolgról is íj, irtózatosan kíváncsi vagyok és izgatottan várom leveled. Elképzelem, mennyi kedves, kellemes izgalom és diskurzus történik, addig míg eljutottál odáig, ahol most vagy, s milyen jól érezheted magad abban az ápolit, elegáns környezetben. Igenis 'minden órának leszakaszd virágát'. Sajnos puritánsággal, zárkózottsággal, tartózkodó visszautasítással nem sokra jutnak az emberek az életben és elesnek sok-sok széptől és jótól. Hogy ilyen sokat írok erről, azt gondolhatod, itt nagy dumák történtek ezügyben, pedig egy szó sem esett, csak Apu levelét olvastam s nem akarom, hogy ne íj nekünk nyugodtan mindenről.”

1950. március 22. Apu, Pityunak: „Amint megnyugvással láttam, éppen másfél éve fejeződött be könyvkereskedői szolgálatod Lantoséknál. Úgy itélem meg a pillanatnyi helyzetet, hogy nem bántad meg, hogy nem jársz reggelente 9-re a Múzeum körúti boltba. Egyébként ma más jubileum is van: ma 6 éve, szerdai napon kezdtem meg életem leghosszabb, 6 hónapig tartó 'nyaralását' (*kistarcsai internálás*). Arra az időre sem jó emlékezni, inkább beszéljünk a jelenről. Leveledben kódisnak titulálsz magad, hát ez erős túlzás. Jó életet tudsz magadnak biztosítani, és emellett rádiót is vásárolhattál. Jelen kereseti viszonyaim mellett én képtelen volnék 1000 firt-ot adni egy rádióért (szerintem ez felel meg 10 000 franknak, és ennyiért lehet nálunk jó használt, vagy nem márkás rádiót vásárolni), mégsem érzem magam deklasszálnak.

Én, Pityunak: „Ma 6 éve, hogy Aput elvitték. Sok minden történt azóta, mi? Lesz mit mesélni a Fruzsikának. Hát a Fruzsi: most kint van a kertben, a kis Mózes-kosarában, és a tőled kapott kiváló bambinette-ben. Reggel 8-kor kicsapom, délután 6-ig csak szopni 'jár be', ragyogó a színe, majd kicsattan. Nagyokat nevet, és úgy tud panaszkodni, hogy az embernek a szíve szakad (szinte sohasem sír, ha éhes, azt parancsoló és enyhén panaszos 'ge-ge-ge' kiáltások-kal jelzi, ha már nem bírja tovább az éhezést, azt mondja 'gri'!) Tüsszentés után mordul egy olyan 'de jót prüsszentettem'-félét, ásítás után nagyon mérgeset, esetleg sírva is fakad: utál ásítani. Hogyan fogok én hivatalba menni 3 hét múlva?

Valamelyik leveledben olyasmit írtál, hogy az az érzésed, mi helytelenítjük azt az életet, amit választottál. Hát meg kell valljam, hogy most már nem helytelenítem, azt kell mondanom, hogy neked volt igazad. A munkádra pedig nagyon büszke vagyok.”

1950. március 30. Apu, Pityunak: „A Felszabadulás 5. évfordulójára (ápr. 4.) rendelet jelent meg, amely szerint a szabályellenesen külföldön tartózkodók ez év október 4.-ig büntetlenül hazajöhetnek, ha ebbeli szándékukat az illetékes magyar követségnél bejelentik. 30 nappal előbb kell jelentkezni az okmányok beszerzése céljából. Biztosan lesznek, akiknek nem sikerült a kinti életbe beilleszkedniük és hazavágyódnak, visszaemlékezve, hogy itthon mennyivel jobban éltek. Persze akinek jól megy a sora, annak a honvágya is lényegesen kisebb.”

1950. április 6. Anyu, Pityunak: „Nem is érdemes mással foglalkozni, mint Fruzsikával, olyan angyali szép és jó. Ha beszélgetünk vele, és egyszerre otthagyjuk, szó nélkül tudomásul veszi, ugyanúgy gügyög egyedül magában. Egész napok telnek el úgy, hogy nem is hallani sírást. Ha valaki csak föléje halol, máris nevet, hát még ha szólnak hozzá! Nézi az ember száját, figyeli a hangot és igyekszik utánozni, ha aztán sikerül egy büe vagy ejjö, nagyokat nevet.”

Apu, ugyanaznap: „Magyar irodalmi nexusainkat nem nagyon ápolgatjuk. Füsükkal összejövünk, de hol ott az irodalom? Feleki Laci nézetei olyan távol vannak az enyéimtől, hogy nem nagyon óhajtok vele találkozni. Ugyanez a helyzet volt házi orvosunknál is (*dr. Lippe*). Múltkor meglátogatott bennünket, de rövid öt perc alatt sikerült engem olyan méregbe hoznia, hogy nem is szeretek rá gondolni.”

1950. április 13. Pityu, haza. Fényképeket küldtünk Fruzsáról, köztük azt, amit Pali legjobban szeretett és mindvégig az íróasztala fölött tartott – úgy mint a rajzát az alvó feleségéről

„Fruzsinka egész elképesztően helyes, amikor Éva barisnya mamájára mosolyog. Úgy nevet, mint valami cinkostárs: összenevetnek. Gondolod, hogy megismer benneteket? Küldjétek lehetőleg mindig fényképet magatokról. Éva kirándulós képe egy kopenhágai lányszoba falán lóg bekeretezve, egy kis medve társaságában (ha igaz), láthatjátok, hogy képeitek milyen karriert futnak be. A Mózes-kosaras kép is igen helyes, unokahúgomnak elégedett és bölcs képe van. Ez mind ragyogó, de csak nem stimmel sehogysem, mert hiába, mégsem láttam még valójában Fruzsikát, pedig nagyon nagyon szeretném. Furcsa ez a távnagybácsiság. Meg titeket is úgy szeretnék már látni egyszer, hogy jobb arról nem is beszélni. Nagy örömmel fogdostam a levélen a barna festék nyomát, amiből konstatáltam, hogy Pali fest. – Közben abba kellett hagynom az írást, mert bejött Killy, a bolondos amerikai festő, 'I need to relax', és jött a többi is: Mel, Ben, Bill és Eric, szakállas

óriások, szótlánul heverték keresztül-kasul a szobámban, elnyújtották hórihorgas lábukat, pipáztak, körszakállukat rángatták, olajfestékes ujjukat pattintgatták és nem szóltak egy kukkot se. Láthatólag jól érezték magukat. Megjött aztán a szokott dérrrel-durrall Joyce, Az Amerikai Nő, pontosan úgy, ahogyan kihúzták százezred-magával a skatulyából. Hozott egy rakás kaját, tett-vett, csapolt, konzervet nyitott, kicsurgatott belőlük egy kis levet, a háromnegyedét kidobta. Zajgott, énekelt, terrorizálta a férfiakat, kis mokasszinjában sürgölődött, úgy tett, mint aki mindjárt bujálkodni kíván mind a hat jelenlevő férfival, pedig dehogy! Köztudomásúan érintetlen, mint annyi százezer társa. A csuda érte őket.

Guide vagyok már megint, egy hétig, nem tudtam elutasítani az ajánlatot. Ír közép-iskolás diákokat gardírozok, soha még ilyen kellemes feladatom nem volt. 15-éves srácok, szürke hosszúnadrágban, fekete kis zakóban, kemény fehér gallérral, fejbúbra csapott kékcímeres sapkával járják a várost. 19 szeplős, kékszemű srác, sose láttam még ilyen kedves fiukat. Nagyon jó barátok lettünk, sose gondoltam volna, hogy gyereknevelői képességeim vannak. Egész álló nap Mister Dík így, Mister Dík úgy, mondjam meg ezt-azt, szeretek-e horgászni, és főleg, főleg mi van a nőekkel. Ez kényes kérdés, és baráti, de öreges, megfontolt módszerekkel hütöm a kedélyeket. Még soha csúnya szót nem hallottam, a disznólkodás, ami nálunk Szent Imrész növendékeknél éveken keresztül egyetlen beszédtema volt, elő sem fordul. Oldalakat írnék róluk, keressétek elő a Diákelet Angolországban című forrásmunkát, ott minden szóról szóra igaz. (Ez a könyv nem csak a mi kettőnk kedvenc olvasmánya volt, de már apánké is!) Borzalmas kiejtéssel beszélnek angol anyanyelvüket (Ulsterbe valók), az angolok is igen nehezen értik meg őket. Ha utazgatunk, előkerülnek kis énekfüzeteik és ír dalokat dalolnak. Szép a hangjuk, nagyszerűek a dalok, táncolunk is néha Horn pipe-et. Farmerek és kisiparosok gyerekei, mérnökök készülnek, krumplit, répát, juhhúst esznek, vitorláznak a tengeren. Összevásároltak hetet-havat, fejenként vagy hús Eiffel tornyot, tintatartót, tört, 30 Mona Lisát és ezt sürgősen postára is adták.”

1950. május 2. Anyu, Pityunak: „A kép búbajos: ez a szép napos, aranyos kis kert, benne a kiságy a belevalóval. Tegnap máj. 1-én mindenkinek ki kellett vonulni, csak szoptató anyák voltak felmentve. Marianne is eljött Krisztinával. Marianne fess, cseppet sem kövér, Éva is biztosan lefogy, amint elhagyja a szoptatást.” Ebben anyu tévedett, mielőtt elhagytam volna a szoptatást, már állapotos lettem, és kezdődött minden előlről. Anyu: „Fáj, hogy nem leszünk együtt a 24. születésnapodon. Ne sóhajtozz, hogy már ennyi idős vagy és még nem jutottál semmire, örülj, és mi is örülünk, hogy egy ilyen egyetemen tanulhatsz, majd ha hazajössz, itthon is használni tudják a tudásodat.”

Apu is hozzáír: „Anyád annyi minden jót kívánt a születésnapodra, hogy én már jobbat alig tudok kívánni. Talán csak azt, hogy az én konzervatív felfogásom szerint ezen a napon leszel nagykorú, és így kívánom, hogy nagykorúsághoz illő benőtt fejeléggel és kemény koponyával fogadd azokat a csapásokat, amelyek el nem kerülhetők.”

1950. május 31. Pityu, haza: „Gál Péternél voltam néhány hétig, jó volt a levegő, erdő-mező. A Monaco-házban, ahol Péter lakik, óriási hecc volt: megjött látogatóba Ő-Fensége III. Rainier herceg, aki minden diákkal külön kívánt beszélni. Pokoli unalmas volt a látogatás és mindenkitől ugyanazt a bölcsességet kérdezte. A fenséges látogatás tiszteletére az egész házat kívül-belül restaurálták, ha a herceg nem jönne időnként, a ház piszokba és romba fulladna. Mint majdnem minden alapítványnál, hallatlanul vacakul takarítanak.

1950. június 8. Apu, Pityunak: „Szeretném tudni, mi az a történelmi tanulmány, amiből 2 év alatt licencié lehet az ember? Egyáltalán, mi az hogy licencié? Meggondolandó volna, nem célszerűbb-e valamilyen praktikusabb szakot választani, pl. közgazdaság vagy valamely műszaki szak. Vagy a história felé vonz a szíved? Műszaki vonalon kétségtelenül jobb az elhelyezkedési kilátások. Nagyon meg vagyok elégedve eddigi eredményeiddel, csak azt szeretném, ha fel volnál vértelve

minden eshetőségre.”

1950. június 17. Apu, Pityunak: „40 éves érettségi találkozonk volt, Pesten tartottuk. Kovács Arisztid osztálytársunk (bencés gimnáziumi igazgató, később pannonhalmi főapát) misézett a jáki kápolnában, egyik volt társunk ministrált. Egy kis statisztika: érettségiztünk: 21 fő, meghalt az I. világháborúban 3, a másodikban 2, betegségben 1, Amerikában van 1, megjelent 7 fő. A jelenlevőkből nőtlen 6, nős de gyermektelen 2. Nagypapa csak 1, és ez a Fruzszi nagypapája!”

1950. június 22. Pityu levelezőlapon közli, hogy levizsgázott, 28 között a 7. helyen végzett, egyetlen külföldiként. Ugyanaznap anyu ír neki: kínlódik az isiással, fáj a válla, még a méhesembert is elhívta, aki a megfelelő pontokon megcsipeti a méhekkel. Apunál kikötötte: az legyen a jutalma a csipések elszenvédéséért, hogy megkapja ruhapénznek azt az összeget, amibe a hévízi gyógykúrája került volna.

1950. június 28. Pityu haza: „Ez az év lehetőséget ad arra, hogy hozzálassak komoly diploma megszerzéséhez. Lehetőségek: 1. Sorbonne, Faculté des Lettres, Történelem. Az előkészítő év hallgatásától fel vagyok mentve, hála a Kosáry-kollokviumoknak. Előkészíthetem a licence-ot, ehhez kell 4 certificat, lehető évenként 2, legjobb esetben. Histoire ancienne, Latin, Histoire du Moyen Age, Histoire moderne, Géographie générale. A latin, az általános földrajz és az egész cakkumpakk igen nehéz. A licence d'enseignement birtokában azonnal állam-polgár lehetek, taníthatok, jó állást kaphatok könyves tudásomra támaszkodva. 2. Nyelvek. Ez lényegesen könnyebb, mint a történelem, de nem nevetséges Párizsban németül vagy angolul tanulni? 3. Archiviste—paléographe képzés. Állami státusz, ebben a poros szakmában. Mit szólnak? De mit is szólhatnátok? Három nap óta nagyon meg vagyunk illetődve. Hát mindent lehet és meddig? [Pityu megjegyzése, 2010 május: Valószínűleg az, hogy kitört a koreai háború!]

Sajnálom, hogy Karitól úgy elszakadtam. Nem is értesített, hogy elköltözik. Bizony azt sem tudom, hol lakik, senki sem tudja. Hallottam, hogy dolgozik és Cserépfalvi Imre fiával lakik együtt.

1950. június 29. Anyu Pityunak, Fruzsáról: „Észbontóan édes, már figyel a nevére, angyalian mosolyog, örül, ha meglát. Egész nap elvan a két kezével, nézegeti, ide-odarakja az ujjait, egyiket a másikkal megfogja. A paszírozott gyümölcsöt, tejbedarát, főzeléket is imádja, van is látszatja, öt és fél hónapos korára 7 ½ kg. Félek, hogy Éva nem fog tudni lefogyni, pedig örületes strapája van (most nincs cselédlány sem, majd csak elsején lesz), dolgozni jár, főz, ellátja a gyereket, háromszor naponta szoptat, késő este gépeli Pali angol fordítását, 2500 forintot kapnak érte, de rájuk is fér. A ház sokba kerül, most a tetőt kell javítani (500 forint), okvetlen kell egy cserépkályha (1500 forint).

Apu, ugyanaznap: „Kérek helyzetjelentést a vizsgák eredményeiről, lefolyásáról és hangulatáról. Szeretném tudni, vajjon a francia diák pont úgy drukkol-e, mint mi annakidején, egészen a hasfájásig, és hogy a francia tanár is az a begyepesedett és az istenek által gyűlölt típus-e, mint a mieinknek a zöme? Mi élünk, de nem fényesen, egy kiesett fogtömés, eltörött telefonkagyló súlyos pénzügyi gondot okoz, hát még, ha új cipő kell! De hálátlan vagyok a sorssal szemben, mert szép, békés otthonunk, jó kosztunk, és toldott-foldott egészségsünk van.”

1950. július 6. Apu, Pityunak: „Gratulálok! Meg kell mutatni a galloknak, hogy nem vagyunk utolsó, és le tudunk győzni 28 közül 21-et!” Ez válasz Pityu június 22-iki lapjára. A hosszú levélben óvja a történelem-tanárságtól, félő, hogy csak valami alsóbbfokú iskolában tudna elhelyezkedni, inkább a könyvkiadói pályát kellene megcéloznia. A tudományos pályát nem tartja kivihetőnek, mert már a kezdő lépésekhez is minimálisan 4-5 év rendíthetetlen elhatározás és anyagi jólét kellene.

1950. július 21. Anyu, Pityunak: „Apád megint szidott, amiért nem írtál, mert elfelejti, hogy a szülőknek mindig van idejük, pénzük, gondolatuk a gyerekeikre, azoknak pedig csak, ha marad rá idejük. Ez már így van, de azért sem érti meg, mert a Deák-fiúk kivételek voltak, gondolj arra a végtelen gyöngédségükre, amivel nagyapádat körülvették. Mi sajnos sokat veszekedtünk anyánkkal. Most volt a harmincadik házassági évfordulónk, Éváéktól saját készítésű kis fényképalbumot kaptunk Fruzsika 10 képével.”

1950. július 25. Én, Pityunak: „Jaj, ha láthatnád ezt a kölyköt! Ha pelenkát dobok az arcára, nagy nevetve lerántja – azt kell mondani: 'Hol a Fruzsi, itt a Fruzsi'. Ha lespricceli a körül-állókat a fürdésnél – nap mint nap röhög. Ha a pulyka-ka-kast, vagy az Egyszer egy királyfi hi-hi-hi, ha-ha-háját éneklik, röhög. Imádja, és hódító mosollyal fogad minden ünneplést.

Pali most sokat fest, készül az augusztusi nagy kiállításra a Műcsarnokban. Júniusban fordított a Hungária könyvkiadó számára, de a sok pénz már elment. Augusztus 15-től megyünk nyaralni Ábrahámhegyre, sajnos Fruzsa nélkül. Fruzsit anyuhoz adjuk, aki agyonkényezteteti és gyötri ezt a csendhez, nyugalomhoz és nemes szigorhoz szoktatott, spártaian nevelt gyereket. Hát csak nem teszi tönkre két hét alatt?”

Pityu ehhez, május 31-iki levelében: „A pulykakakast elmeséltem a 3-hónapos Jean-Christiannak. Magyarul nem tud és nem is fog tudni, de a pulyka-ka-kasznál sikítva nevetett – biztosan rosszul értette!”

Ugyanaznap Apu azt tanácsolja Pityunak, igyekezzék bejutni egy könyvkiadó vállalathoz. „Predesztinál erre könyvkiadói múltad, nyelvtudásod, irodalmi és történeti ismereteid, helyes ítélőképességed, fejlődő üzleti érzéked és élelmességed.” Én ugyanakkor: Azt mondom, menj történészek. Pali: Inkább angolra.

Belgium, Hollandia, Franciaország

1950. július 31. Pityu Bruxelles-ből. „Ím útnak eredtem. Pontosan még nem tudom, hova, meddig. Azért nem is írtam terveimről, most is arra kérlek, fogadjátok el a tényeket, mármint hogy Bruxelles-ben vagyok és negyedóra múlva az amszterdami gyorsba szállok. Ott hagytuk el, hogy levizsgáztam, jó eredménnyel. A részletekkel most adós maradok, hagyjuk kevésbé mozgalmas időkre.

Ugyanaznap, Delftből: „Megérkeztem ebbe a csokoládévárosba. Játékházak, ezernyi kis csatorna a házak között, icike-picike hidak, potyogó eső, agyonpucovált babajátékváros és megszámlálhatatlan bicikli. Pontosan olyan, ahogyan elképzeljük, sőt még olyanabb. A biciklik nevetségesen magasak, mindenki úgy ül rajta, mint aki botot nyelt. Ülnek egyenes derékkel, méltóságteljesen pedáloznak. Most még alszik a holland nép, pedig tegnap este tízkor már egy lélek sem volt az utcán. Férfiak és nők párosával ültek kis skatulyáik ablaká-ban, kötögettek, olvastak. A kis házakban a nagy emberek elképesztően mulatságos látványt nyújtottak, olyan volt, mint valami operaházi díszlet. Ma be kell mennem Leydenbe a pénzemért, és még Hágába is, az csak 8 kilométer. Rotterdamba holnapután látogatok el, meggondolandó távolságba, 15 km. Ezek a legnagyobb távolságok Hollandiában, 1-2 óra biciklivel, ezért gurul a nép egész nap ide-oda. Barátom, Théo Litjens címére írtatok (tavaly kalauzoltam Párizsban 28 barátjával együtt), de ne írtatok feladót, a családjánál mint francia vagyok elkönnyelve, ez bizalomgerjesztőbb. Drága Anyu, megkaptam a pizsamafoltot. Igen elérékenyültem, különösen azért, hogy ezt a pizsamát akarod megfoltoztatni. Cipőrongynak használom a maradékát, de a másik két pizsamám igen jó állapotban van. Meghatódtam, hogy ilyenre is gondoltál.”

1950. augusztus elején, én, Pityunak: „Ma felmondtak nekem a Rádiónál, aztán visszavonták. Mindenesetre rájöttek, hogy nélkülözhetetlen vagyok – ezt én előre is megmondhattam volna. Az osztályról három másik embert is elbocsájtottak, mindnyájuk munkáját most én végzem. Utazz jól,

nagyon, nagyon, nagyon finom lehet ... (kis nyálcsurgás).”

Munkahelyeim

Itt félbeszakítom Pityu útleírásait, hogy elmondjam a magam történetét. 1950 áprilisában, Fruzsza születése után visszamentem dolgozni a Rádióba, egy erősen megváltozott Külügyi osztályra. Időközben radikális 'racionalizálás' folyt, Grandpierre Magdát, polgári származásán kívül, azért bocsátották el, mert a koreai háború kitörésének hírére vett 3 kiló cukrot és 3 kiló lisztet, és ezt elfecsegte az irodában. A helyébe három egyszerű, teljesen tanulatlan fiatal lány vettek fel – nyilván azzal az elképzeléssel, hogy hárman majd csak pótolják ezt a művelt naccságát. Egy ideje ott dolgozott egy idős orosz nő is, Gábor Helén, akit mind nagyon szerettünk. Rövid élettörténete: diákkorában részt vett az 1905-ös szent-pétervári forradalomban, majd a retorzió elől Franciaországba menekült. Itt ismerkedett meg egy Gábor Ferenc nevű mérnökkel, összeházasodtak, így került Magyarországra és a Rádió-hoz. Elvesztette (vagy elkobozták) a párttagsági könyvét, ezzel zsarolták és rávették, hogy jelentsen a kollegákról. Sokszor rajtakaptuk, hogy ugyanazzal a kérdéssel – például az államosításokkal kapcsolatban – végigjárt mindnyájunkat, azután vad gépelésbe fogott, az indigós másolatokat összetépte és eldobta, mi pedig nagy érdeklődéssel raktuk össze és olvastuk rendkívül jóindulatú, kozmetikázott jelentéseit rólk. (Jóindulatára jellemző, hogy amikor 1950 augusztusában egy időre visszavonták rádiós felmondásomat, Helénke örömeiben sírvafakadt.)

1950. aug. 5. Néhány hónappal azután, hogy vége lett szülési szabadságomnak, hívtak a rettegett Személyzeti osztályra (a személyzeti vezető a vállalati autó sofőrje volt), és átnyújtottak egy indokolás nélküli felmondó levelet. Megrémültem, hiszen akit ilyen módon elküldtek egy vállalattól, az legfőljebb gyárban kaphatott helyet betanított munkásként, három műszakban. Összeszedtem minden bátorságomat, és bementem az új rádióelnökhöz, Szirmai Istvánhoz, hogy elmagyarázzam neki, mennyire nélkülözhetetlen és értékes munkaerő vagyok. Szirmai nagy érdeklődéssel figyelt, de úgy éreztem, nem az érveim győzték meg, hanem az izgalomtól kipirult képem, mindenestre egyelőre próbaidőre (hét évi munka után !) megtartott a helyemen. Visszavonták a felmondást. Úgy látszik, a próbaidőm nem váltotta be az elvárásait, mert egy idő múlva megint, most már személyesen mondott fel, de jelenlétem-ben felhívta Benke Valériát, az Országos Béketanács főtitkárát, és egekig magasztalt engem (kihallatszott a telefonból Benke kérdése: 'Egy ilyen kincstől miért akarsz megszabadulni?') A válasz csak valami mordulás volt.)

Másnap már jelentkeztem a Béketanácsnál, Benke Vali lekáderezett, ezt is elmondom, mert mulatságos történet. Miután elmagyaráztam, mi minden predestinált arra, hogy baloldali érzelmű legyek, megkérdezte, miért nem léptem be a pártba. 'Mindjárt a felszabadulás után olyan sok opportunistá nyilas gazember tolongott, hogy nem akartam köztük állni, és mire elszántam magam, férjhezmentem, állapotos lettem, abortáltam, újra állapotos lettem, félidő-ben koraszülött kisfiút hoztam világra, utána petefészekgyulladás, majd veszélyeztetett terhesség, 15 hónap különbséggel végre két gyerek, most is szoptatok, nem akarom félvállról venni a párttagságot, így nem volt érzésem.' Benke bólogatva, megértő mosollyal hallgatta a nőgyógyászati beszámolót, majd csak ennyit kérdezett: 'És a férje?' Lesunyit fejjel, cifrázás nélkül csak ennyit feleltem: 'Ő sem.' Ezután felolvasta rádiós káderlapom elítélő jelentését: 'Gyerekeit használja ürügyként, hogy ne vegyen részt a munkaidő utáni béke-, női-, ifjúsági stb. gyűléseken.'

Hát igen, minden okom megvolt rá, hogy a gyűlésekről elmaradjak (még ha el is tekintek attól, hogy rohantam haza a gyerekekhez). Elviselhetetlenek voltak. Csupa szólam, csupa hazugság, amikről előadó és hallgató egyformán tudta, hogy nem igaz, és közben, szabályos időközökben, ütemes tapsviharok nagy vezéreink nevének említésekor, miközben a közönség bizonyos tagjai körül-körülnéztek mosollyal az arcukon, hogy lássák, mindenki lelkesen tapsol-e. Nem is képzeltem volna, hogy egy ilyen politikai szervezet, mint a Béke-tanács, a Rádió után az akkori körülmények között a béke szigete lehet. Soha egyetlen szónoklat, egyetlen gyűlés nem volt, soha nem kívántak

állásfoglalást, sem tőlem, az egyetlen pártonkívüli és polgári származású munkatárstól, sem a többiektől, akik mind úgynevezett 'kiemelt káderek' voltak, paraszt- vagy munkásszármazásúak, de a hangzatos szavakat, ha egyik-másik meg is próbálkozott vele, Benke azonnal beléjük fojtotta. Megtiltotta, hogy a mindenkire a fizetése arányában kirótt békekölcsönt túljegyezzék. Ezt annak tudom be, hogy mind őszintén hittek abban, amit csinálnak, nem volt szükségük színjátszásra. A szüleim persze nagyon helytelenítették, hogy politikai szervnél dolgozom, de én fellelegeztem. A munkám, megint egy külügyi osztályon, az volt, hogy nyugati baloldali értelmiségiekkel tartsak kapcsolatot, hívjam meg őket Budapestre, tolmácsoljak és kísérgessem olyan helyekre, ahol meggyőződhetnek a paradicsomi állapotokról. Ez nem mindig sikerült. Egy ízben egy finn nőküldöttséget hívott meg egy budapesti textilgyár. Körbejártak, megnézegették, pár szót beszélgettek az én hű tolmácsolásom mellett egyik-másik asszonnyal, azután az igazgató fehér asztalhoz invitálta őket, és várakozásteljesen feltette a kérdést: 'Láttak-e már ehhez fogható textilgyárat?' Mire a küldöttség tagjai sajnálkozva azt válaszolták: 'Nem, még ilyen nehéz körülmények között végzett munkát valóban nem láttunk. Nálunk elszivattyúzzák a textilport, kényelmesen lehet dolgozni a gépeken, jó a világítás és a levegő, modern, jó mosdók, öltözők, pihenőhelyek vannak, stb.' Nem csak a finnek, hanem francia és olasz kommunisták, dán pártfunkcionáriusok is tisztán láttak, de azt képzelték, hogy ha otthon kivívják a kommunista fordulatot, majd ők másképpen csinálják. Én persze igyekeztem óvatosan felhívni a figyelmüket egy s másra, például hogy még déligyümölcs is kapható nálunk, hiszen állapotos asszonyok orvosi igazolásra havi 1, azaz egy drb citromot vásárolhatnak!!!

1951-es rádiós kirugatóm történetéhez még tartozik egy későbbi epizód. Az egyik akkori-ban felvett kislány, Varsányi Magdi, egy hatgyerekes, szinte nyomorgó munkás lánya, akit én próbáltam kicsit okítani magyar helyesírásra, hivatali teendőkre – megszerettem, és azt hittem, ő is szeret – öt évvel később, 1956 telén, a forradalmi lázban váratlanul felhívott: 'Már régóta szerettem volna megvallani neked, hogy az én jelentéseim miatt bocsátottak el a Rádiótól, és ezt azóta is nagyon bánom.' 'Dehát mit tudhattál jelteni rólam?' 'Például azt, hogy nem néztek meg szovjet filmet.' Hát ez igaz volt, semmiféle filmet nem néztünk meg, egyrészt, mert mind hamis propagandafilm volt, másrészt és főleg, mert örültünk, ha este otthon voltunk, dehogyis mondtunk volna le a legfőbb szórakozásról: a családi együttlétről.

Egyébként a bejelentése nem érhetett egészen váratlanul, amint egy Palinak 1950. szeptember 5-én Ábrahámhegyre írt levelemben olvasom: „Úgy látom, Szirmaiék csak jövő héten jönnek be, Kismagdi fúr, Háyné azt mondta, túl sokan vagyunk az osztályon, nincs munka ennyi embernek (t.i. ő semmit se csinál, csak ül a szobájában és privát-telefonál), tehát úgy látom, hogy hamarosan kipiszkálnak. Talán okosabb, ha máris elmegyek valahová, ahol mint új kolléga, 'nagyfiú' leszek, akitől először mindenki fél, aztán majd megszeretnek. Négy évig talán ott is ilyen köztisztelőben állok majd, öt év után pedig megint változtatok. Apu is, Matyi is tudna állást, de csak végszükségben megyek olyan munkára, ami nem érdekel. Most megpróbálok a Népi Művészetek Háza iránt érdeklődni, bár félek, hogy ez mint új és értelmiségi hely, ugyanolyan fűrös, viharos, mint a Rádió vagy egy színház. Mit tanácsolsz? Kicsimszívem, fess és rajzolj sokat és jót, hogy hamar híres festő légy, ne kelljen egyikünk-nek se hivatalba járni és szülhessem a Frudanikat, és nagyon boldogok legyünk.

Most némi sorbanállással lehet cukrot kapni, van már otthon két kiló, jó darabig elég lesz a gyerekeknek. Az egyik kilóért én álltam sorban itt a Sándor utcai Közértben, munkaidő után, míg a VI-os stúdióban, a pártonkívüliek számára is, politikai pártnapot tartottak és elmondták, hogy sorban állni reakciós tüntetés, hiszen kapható minden, és csak a jobboldali szocdemek állnak sorban.'

A családi levelezés folytatása

1950. augusztus 8. Pityu, Delftből: „Már az egész utca tudja, hogy a ’franzman’ titokzatos bélyegekkal telerakott leveleket kap. A tejjel együtt a leveleket is kihordják reggelente. Az élet itt pompázatos. Tengeri szélről, naptól barnultan biciklizem ide-oda a városok között. Visszamegyek kicsit a történelemben. Vonatunk a belgiumi események miatt [*Pityu 2010: általános sztrájk a kollaborációval vádolt III. Lipót király visszatérése elleni tiltakozásul. A tiltakozó szocialisták es vallonok győztek; a király lemondott*] igen nagy kerülővel, a vallon provinciák megkerülésével, 5 óra késéssel érkezett Bruxelles-be, így kellően megcsodálhattuk a szép flamand vidéket, Gent környékét. Majdnem minden faluban malacbanda: ünnepelték a flamandok Lipót visszatérését – nem sokáig. Bruxelles-ben elbúcsúztam negyven francia útitársamtól, akik az OTU és az én istápolásom mellett Welcheren szigetére utaztak munka-táborba. 1944-ben a németek tartották megszállva Rotterdam felszabadulása után. Elfoglalni lehetetlen volt, a kikötőt szabaddá kellett tenni, kanadai-angol bombázók 5 tonnás bombákkal felrobbantották a gátakat, az egész sziget víz alá került (akkora lehet, mint Esztergom megye). A vizet már visszatolták a tengerbe, de a falvak még romosak, a föld sós. Jut hát elég munka az ifjúságnak. Vagy két órát sétáltam Eterbeekig, hogy meglepjem vonatbeli belga ismerő-sőmet, mondanom sem kell, hogy éppen Ostendében tartózkodott. A férje sokkal kevésbé volt barátságos, mint Marie, így a telefonkönyvből ifjúsági szállást választottam, a város túlsó végén. Másnap délelőtt megjelent a *Derniere Heure* címlapján: ’Léopold III. décide de s’effacer’. Az emberek összeölelkeztek az utcán, amikor a szocialista újságot olvastam menet-közben, voltak aki megállították amerikai kocsijukat, hogy belekukkanthassanak a lapba. Maguk a leopoldisták is örültek, hisz eszméiken túl sokkal jobban érdekelték őket a bukszájuk, és a sztrájk pont azt fenyegette leginkább. A pályaudvaron felugrottam az amszterdami gyorsra, át a határon, és ezzel kezdetét vette az aranykorszak.

Théo Litjens mérnökhallgató barátom nem gazdag fiú. Apja tanár, hét gyermek fel-nevelése nem kis dolog. Théo két kis szobát bérel egy öregúr házában, felesége a híremet sem hallotta, mégis takarít, mos-vasal rám, kávéval, kaláccsal kedveskedk, és valószínűleg büszke ritka vendégére. Pénz nincs sok az országban, a háború, Indonézia elvitte a vagyont, bizonyára van egy gazdag réteg Amszterdamban, de a túlnyomó többség egyszerűen él. Kis családi házban sok könyv, sok művészlemez, kedves berendezés és virágerdő. Mindmegannyi Mese utca. A házak nem modernek, csupa Küküllő utcai Deák Károly-villa. A földszinten nagy ablakok mögött üldögél a család, az utcáról felmérhető az egész lakás. A tisztaságot, rendet és becsületességet ki lehet rakni az ablakba.

Jókor érkeztem a központi kikötőbe: indult Amerikába a Nieuw Amsterdam, a Rexhez képest vacak kis hajó, csak 36 000 tonna. Elöl négy, hátul hat csipet hajócska köpte a füstöt, fűtült, izgult, a nagy hajó bömbölt, az emberek integettek, a hajózenekar játszott. Vagy egy óráig tartott, amíg a csepp hajók (kisebbek, mint egy pesti propeller) elrángatták a nagyot a parttól. Motorosok, rotterdami vicinális-hajók, rajnai uszályok százai – el nem tudom képzelni, miért nem ütköztek össze. A kikötőöblökben óriási darukarok százai rakták tele a teherhajókat. Rotterdam Európa legnagyobb kikötője. Három napot Haarlem és Leiden között töltöttem, Théo szüleinél Hillegomban. Itt van a virághagyma-központ. A tanár úr kitűnően beszél hét nyelven, a nyelvek bolondja, nagyon örült nekem. A szülők kedvesen emlékeztek meg ’Manciról és Pityuról’, a két magyar gyerekről, akik az első világháború után az ő szüleiknél éltek néhány évig. Az öregnek van is egy holland kiadású magyar nyelvtana, most megint elővette, annyira tűzbejött. Haarlemben meglátogattuk Théo csinos menyasszonyát, kielefántoskodtam velük a tengerpartra (*elefántnak hívták valamikor azt, aki a látszat kedvéért, nehogy megszólják a lányt, kíséretett egy párt*), kölcsönkapott biciklin. Este a dűnákön, 100 méteres hegyeken át bicikliztünk haza, a sűrű fekete esőben mindenfelé beton-szalagok kígyóztak: bicikliutak. Száz és száz biciklista legtöbbször párosával, egymást vállon-fogva gurult hazafelé: kis vörös lámpák, macskaszemek, és a lámpafényben fiuk-lányok magas fekete biciklikén. Egészen elérékenyedtem a szép látványtól.”

1950. augusztus 11. Anyu, Pityunak. Levele megint csupa aggodalmaskodás, vigyáz-e Pityu eléggé magára, a tenger veszélyesebb, mint a Balaton, és még ott is hány szerencsétlenség történik! Örül, hogy holland barátai, illetve a családjuk, olyan szívesen fogadják őt, „a holland nép híresen jószívű, de könnyű nekik, mindig gazdagok voltak. Érdekes a 7 Litjens fiú élete, mégis sajnálom a szülőket, mennyi búcsúzás és fájdalom lehet a sok távol levő gyerek! Azt írod, a lakásuk tiszta Mese utca. Ki tudja, mikor látod újra, mikor jössz haza és mennyi minden történhet addig még! Itthon semmi újság, minden a régiben, még az éjszakai üvöltözés is a remiznél, hogy a 83-as hová álljon be, a hegyre vagy máshová. Éppen most ordítanak.”

Ugyanaznap apu: „Aug.8-iki leveled tüneményes gyorsan érkezett meg és szörnyen tetszett. Éspedig tetszett azért, hogy ilyen, egész életre szóló élményeket szedsz össze magad-nak Hollandiában, másrészt azért, mert az élményeidet leveled nyomán magunk is átéltük.”

1950. augusztus 16. Pityu Voorburgból, Hága külvárosából: „Visszatértünk a csodagyönyörű Delftbe, ahol megint hosszú időre elbúcsúztam nagyon kedves barátomtól. Útnak indult egy hónapra Angliába, egy repülőgépgyárba, ahol gyakornokként fog dolgozni. Hosszas keresés után talált egy jószívű olasz teherhajókapitányt, aki egy üveg gin ellenében hajlandó volt őt ingyen átvinni, Skócia megkerülésével, egyenesen Bristolba. Én magam fogtam a batyumat és elmentem Voorburgba, ahol a Brinkman család vett gondozásba. Tillyvel, az egyik lányukkal Párizsban ismerkedtem meg tavasszal, egyszer-kétszer sétálni voltam vele, és most egy hónapig ellakhattam náluk. A drága jó Brinkman mama mindennel ellátott, pedig én a szem-telenséget odáig vittem, hogy csak reggel jártam haza. Közbejött t.i. Nancy, aki holland és nagyon helyes. Nancy nevű lánnyal utoljára a Fecskék és Fruskák című kiváló gyerek-könyvben találkoztam.

Ez alkalommal engedtessek meg nekem, hogy nőügyeimre kis fényt vessek. Telve van a szívem velük, ki kell hogy öntsem. Van először az Opera melletti hölgy, Ellen, sok öröme és bajnak okozója, okos, kedves, szellemes. Csakhogy 33 éves, ennek következtében félté-keny jelenetek rendezője, sokszor elviselhetetlen. Annelise szerencsére már nem jelent problémát, jelleméhez illő villám elhatározással férjhezment valami angol diplomatához. Mérgeskedem, ha arra gondolok, milyen piszlicsáré parti lehetek én a szülők szemében. A nehézségek ott kezdődnek, hogy van még három komoly helyezett: Yvonne, Nancy és Olga. Marha természetemmel mind a három hölgytől lázba esem, különösen, mert mindegyik más városban van elhelyezve. Yvonne-nal a Comédie Francaise-ben ismerkedtem meg tavasszal, leszólítás útján. Három napos dárídó és boldogság, aztán fájdalmas búcsú a Gare du Nord-on. Bizony nevetséges azt állítani, hogy három nap elég egymás megismeréséhez, de ha láttátok volna, hogyan kapaszkodott a karomba és hogy milyen nagyon szép és okos, ti is lelkesed-nétek. Apja textilgyáros, korbáccsal akart praktikus nőt nevelni belőle – na, jól sikerült! Olga párizsi, orosz származású, természetesen okos, kedves, szép. A Sorbonne-on angol-német szakos.

Az első valódi holland lány a gyűjteményemben Nancy, a holland OTU tisztviselője. Szőke, mulatságos orral és sok-sok szeplővel. Olyan karcsú, olyan szép bőrű, hogy nem lehet kibírni, a szeme zöld. Hágában minden estét vele töltöttem, éjszakai úszásra jártunk. Hát nincs finomabb, mint az éjszakai fürdőzés. A parti mulatók ragyogóan kivilágítva, a tenger korom-nál feketébb, minden mozdulatnál fehér buborékok ezrei kerekednek. Ujjaink végén kis alga-szerű tünemények kékes fényel fluoreszkálnak (híres scheveningeni természeti jelenség). Nem gyerekes bolondság, amit csinállok. Bizonyos, hogy távolléteket, a család hiánya, igen komoly bűnbakja ennek a nagy szerelmeskedésnek.

A leveletekben van egy csodagyerek fényképe, akkora irtó okos szemekkel, mint Évának volt gyerekkorában. (Azóta kicsit összement a szemed, de azért elég okos maradtál, mi?)”

1950. augusztus 30. Pityu, Londonból. Csuda jó érzés Angliában lenni. Amsterdam kis csalódást okozott, nincs olyan mesekönyv-jellege, mint Delftnek. Van szegénynegyede, mindenféle szabadságos matrózok pipálnak, csoda, hogy a békés holland ábrázat hogy el tud vadulni, ha tengerre száll. Heyligernél találkoztam meg egy nyomdaigazgatóval Haarlemben. Enschedé a legöregebb és legcsodálatosabb nyomda a világon. Az egyik tulaj tizenhatodik

leszármazottja az egyik alapítónak. Saját kis múzeumukban fel van halmozva még az ősök gyűjtéséből öt évszázad betümintája és kiöntött betűje. A régi épület mögött modern épületsorok, ahol 800 nyomdász dolgozik, itt nyomják a Haarlemsche Cowant, a világ első újságját, ami kb. 1650-ben jelent meg először és kiadása egy napra sem szakadt meg. Találomra kinyitottam az 1700-as évek kötetét. Minden nap jelentések a magyar frontról. A magyarországi hírek 10-12 naposak, elképesztő! Például ápr.12.: bizonyosra vehető, hogy Munkács várát a magyarok feladták.)*

* *Idézet apu 1950. szeptember 15. -i válaszeleveléből:* „Nagyon érdekes, amit a haarlemi nyomdáról írtál, nem hittem volna, hogy ez is lehetséges. Tizenhat nemzedéken át birtokolni egy üzemet – szinte hihetetlen, és a mi viszonyaink között elképzelhetetlen. A polgári családok a legkritikább esetben tudják fenntartani magukat 5-6 nemzedéknél tovább, még ha külső behatás nem játszik is közbe. Egészen kivételes eset a Goldberger család, amelynek őse a 18. században alapította a Goldberger kékfestő üzemet, az üzem hatalmas gyárrá fejlődött, az államosításig az alapító egyenes ági leszármazottai kezén maradt.” *Tudnivaló, hogy apánk 1944. márciusától 1945 szeptemberéig együtt ült Kistarcsán egy Goldberger gyártulaj-donossal.*

[Pityu megjegyzése, 2010 május: Igaz hogy Goldberger Leót, úgy mint Aput, már márciusban Kistarcsára vitte a Gestapo, de onnan végül nem haza, hanem Mauthausenbe került; ott halt éhen 1945 tavaszán]

Augusztus 29-én vonattal utaztam Hoek van Hollandba (hoek annyi mint sarok), ahonnan hajó indul Harwichba, az angol kikötőbe. Nancytól is elbúcsúztam.

Londonban egy ifjúsági hotelt ajánlottak. Ilyen csudát még nem láttam. Az állomás közelében van egy kis kunyhó. Ebben kell lennie 4500 ágynak? Bementünk. Lift ment lefelé, máshová nem is mehetett. Nagysokára feljött értünk egy vörösképű ember, beinvitált, mikor már rengeteget mentünk lefelé, egy pénztárfülke előtt kiszálltunk, jól megvágta. Yvonne nem jöhetett tovább, ez férfiszálló. 30 méterrel voltunk a föld alatt, mindenütt ágyak, szép fehér lepedővel. Kiderült, hogy a szálló a hadügyminiszter tulajdona. Holnaptól Yvonne ismerősénél fogok lakni, egy öreg hölgnél, akinél Bertrand Russell filozófus állítólag gyakori vendég.”

1950. szeptember 10. Pityu tízoldalas levélben beszámol London látványosságairól, az Állatkerttől a London University-ig, a csak kívülről megcsodált Victoria and Albert múzeumig. Egy barátja szüleinél kapott szállást, este televíziót nézett: „Hát csoda nagy találmány! Elsötétített szobában ültünk, először egy elég bárgyú színjátékot néztünk, azután a 'Hiúság vására' televíziós változatát. A látvány, amit a kis ablak nyújt, persze még nem tökéletes, de már felér egy filmelőadás nivójával. Egy készülék ára 40-50 font, Londonban igen népszerű. (Hatósugara csak 30 mérföld.) Az előadás után a bemondónő még biztosított mindenkit, mennyire sajnálja, hogy másnap újra esni fog az eső. A híreket szerencsére kép nélkül mondták be, nem irigyelném azt a bemondónőt, akinek a jó és a rossz híreket kellene bemondania. Peggy elvitt megmutatni a lakását. Kis megilletődéssel léptem át a Downing Street 10. háza kapuját, ugyanis ez a lakásuk. Papájának neve: Sir Stafford Cripps, Chancellor of the Exchequer, vagyis a pénzverde kancellárja, s mint ilyen, Ő Felsége Pénzügyminisztere. Peggy vöröshajú, elég csúnya és draba, 28 éves, nagyon kedves és intelligens. Pocsékul és szegényesen öltözködik, festőművésznek készül. Tud franciául, oroszul és kínaiul, egész életében utazott.” *[Pityu megjegyzése 2010 május: Peggy Cripps rendkívül értékes és kalandos élete, elsősorban Ghanában, részletesen olvasható a Wikipedia enciklopédiában]*

1950. szeptember 15. Apu, Pityunak: „Leveledtől el voltunk ámulva. Hát így is lehet? Úgy tűnt fel nekem, mint mikor a mesében a kis árvafiú bandukol a király palotájában és benyit a trónterembe, ahol a király koronával, jogarral trónon ülve igazgatja az ország sorsát. Mit szolt hozzád Mr Attlee? Vagy szó nélkül kirugatott? Irigyellek a sok benyomásért és élményért, nagyon érdekes, amit London város és a londoni egyetem szerkezetéről írtál, de alkotmány-jogi szempontból úgy látom, nekem kell kis magyarázattal szolgálnom. Mr. M. ugyanis lordkancellári minőségben nem az alsóháznak, hanem a lordok házának leadere, azonkívül a titkos tanács elnöke, és mint a pecsétnek őre: a legfőbb bíróság vezetője, szóval olyasféle, mint nálunk a nádor volt, aki tudvalevőleg a felső tábla, a hétszemélyes tábla és a helytartó-tanács elnöke volt. Peggy apja méltóságban nagyon alatta

van, de befolyásban és hatalomban lényegesen felette. Nem árthat a vele való barátság.”

Pityu egy másik szeptemberi levélben beszámol az angliai táborról, Sommerset grófságban. Franciaország, Hollandia, a skandináv országok szerveznek egyetemistáknak nyári táborokat, Angliában a Földművelésügyi minisztérium 10 helyen rendez 3-hetes mezőgazdasági diák-munkatábort. Ilton mellett egy a háború óta használaton kívüli repülőtérén, jól berendezett barakkokban laktak, 30-40 francia, belga és egy 52 éves görög öregdiák. Autóval vitték őket a krumpliföldekre, ahol egy traktor ment előttük, kihányta nekik a krumplit, ezt kellett vödörbe szedni, zsákba önteni. „A krumpliszedés a világ legunalmasabb, legbárgyúbb, legértelmetle-nebb foglalkozása. Egy hétig szedtük, hasogató háttal, szédelegve az unalomtól. Napi 10 órát dolgoztunk, mert mindenki sokat akart keresni. Fizetésünk óránként 1 sh. 8 d. [*D. = pence, egy shillingben 12 penny, egy fontban akkor húsz shilling volt*], overtime (9.-10. óra) 2 sh. 1 d., így szépen meggazdagodtunk, egész idő alatt csak 6 pence sikerült elköltenem. A követ-kező buli jobbnak ígérkezett. Fiatal, barátságos farmer hajtott el ötünkkel 12 mérföldnyire levő farmjára. Megbámultuk öreg kis házát, egy része a XIII. században épült. Itt a farmer kiválasztotta a három legizmosabbnak látszó diákot: egy francia sportolót, egy bikaerős flamandot és engem. Ők szolgálták ki a cséplőgépet” – itt Pityu részletesen leírja az érdekes, de idővel roppant fárasztó munkát. „Az angol diákok az első napokban alighanem úgy érezték magukat, mintha egy csapat csimpánzzal csukták volna össze őket. Lassan összebarátkoztunk, életemben nem nevettem annyit, mint esténként a hálóban. Ezeknek az egyszerű, főleg vidéki francia egyetemistáknak szellemessége, talpraesettsége határtalan.”

1950. szeptember 28. Apu, Pityunak: „Nagyon érdekelne, miért ad az Egyesült Királyság arra pénzt, hogy ti amatőr-krumplikapálással foglalkozzatok. Nagyon-nagyon örülök, hogy ilyen jól sikerült a nyaralásod. I'am afraid, hogy Cripps papa ráfizet a munkátokra. [*Pityu meg-jegyzése 2010 május: Munkánkat a farmer fizette, nem az állam. Ha minden jól ment, darabbérrel kerestünk napi egy fontot*] Az enyém sajnos rosszul: bokatoréssal kínlódom, nem fáj ugyan különösen, de ez a gipszcsizma olyan, mintha béklyóba volnék verve, és együtt érzek azokkal a régi időbeli foglyokkal, akiknek a lábára 8-fontos vasgolyót vasaltak.”

Apu még megírja, hogy az 1600,- frt tervkölcsonük törlesztéséül tegnap kisorsoltak 200,- frt-ot, ehhez még 100 frt nyeremény is járult, úgy hogy 300 frt üti a zsebüket. A miénket is kisorsolták 75 frt-tal.

1950. október 2. Én, Pityunak: „A mi nyaralásunk is jól sikerült, édes csendes hely ez az Ábrahámhegy, agyonbicikliztük és agyonfürödtük magunkat. Egyszer elbicikliztünk Keszthelyig, útközben megnéztük Győrököt, ahol te nyaraltál, és ami a Balaton legszebb helye, máskor B.füredet, szóval végigjártuk szinte az egész északi partot. Én szept.4-én jöttem haza, Pali egy héttel később. Itthon sok zűr várt, a lány kórházba ment, anyagi okokból nem vettünk helyébe még bejárónőt se. Anyu majdnem minden nap átjött gyereket őrizni, külön-ben az anyósom őrizte, a házimunka meg rám maradt hajnalra meg estére, képzelheted... Fruzszi most már napszámra ücsörög a járókájában és a babájával játszik. Ha kiflicsücsköt rág, engem is megetet vele: anyáskodik. Idegeneknek úgy affektál, mint a Bodóné malaca: félre- és lehajtja a fejét, lesüti a szemét, onnan pislog felfelé – mint egy rossz vidéki naíva. Ildivel nagyszerűen játszanak, hancúroznak, sikítozik és röhög mind a kettő – Ildi akármit csinálhat vele.”

Ildi és Fruzsza

1950. szeptember 4. Én hazulról Palinak, Ábrahámhegyre: „Tegnap este eljöttek Sikutáék. Guszti elmesélte, hogy ő is küldött be képet a tárlatra (egy freskótervet a mezőgazdaság gépesítéséről), az övét sem fogadták el. Sikuta cseppet sem keseredett el, azt mondja, 2800 kép érkezett és csak 160-at állítottak ki.” És Pali válaszeleveléből: „... hiszen ha az a 160 kiállított jó lett volna! Éppen az az elkészerítő, hogy micsoda alakok, és még igazi festőknek is milyen mázolmányai voltak ott. S főleg: miután sem művészi, sem témái szempont nem érvényesült, arra kell következtetni, hogy a fő szempont az volt: ki nyalt, forgolódott, sürgött többet. Ez pedig azt jelenti: nekem aligha lesz kint képem a következő nemzeti kiállításon.”

Mindemellett remekül éreztük magunkat Ábrahámhegyen, ahol egy hétig kettesben voltunk (Pali utána még két hétig ottmaradt, festeni), Fruzsát a nagymamákra és Kisbözsire bízam – akkor választottam el, 8 hónapos korában –, bebicikliztük szinte az egész zalai partot, jó idő volt, még október elején is nagyokat fürödtünk a Balatonban és az elhagyatott szőlőhegyen szőlőt szemezgettünk. (Később is minden évben elhajtottam valahová Palit, ahol egyedül lehetett és dolgozhatott: többek közt Velence, Diósd, Bakonybél, Horány, Baskó, Dömsöd, aztán Zsennye, Hédervár, és újra meg újra: Kecskemét.)

1950. október 5. Pali levele Bakonybélről, újabb tanulmányútról, ahol egy parasztházban, Nyúlnénál kapott szállást és ellátást. „Elgondolkozásra: Ezek az emberek minden áldott este így kuporognak a legyekkel teli konyhában. *rajz* Szó sincs rendes asztalról-székről, kényelem-ről.

Sámlin ülve olvas a vő, Nyúlné egy másik sámlin ül. A békekölcsön-jegyzés*: a falu 200 000 forint helyett 20 000-t jegyzett. Most folyik a propaganda egyfelől, a panasz másfelől. A lényeg, hogy a nép most is, mint azelőtt, idegennek, sőt ellenségnek érzi a kormányt, amely mindenkit koldussá akar tenni. Helyi ismereteim nem lévén, nem tudtam megindokolni pl., hogy miért kellett a deszkavágó üzemet és a háziipari 'gyárat', ami kenyeret adott – mint mondják, a szegénységnek, és amit a háború alatt a nép mentett meg –, bezárni, leszerelni. Miért nem lehet a kenyérnek valót (akinek nem termett), gabonában megvenni, mint régen, hogy korpa is legyen az etetésre, hanem drágán kész kenyeret venni, stb. Tagadhatatlan, hogy itt a békekölcsön mást jelent, mint nálunk. Képzelheted, hogy még a leggazdagabb kuláknak is nehéz 2-3 ezer forint készpénzt leszúrni. Idézik Rákosit: 'Majd eladja a malackát', de máris mindenki csak elad, senki sem vesz. Különben nagyon jól érzem magam, szakállam virulens. Édesem, vigyázz, hogy rendben találjalak mindkettőtöket! Szerető férjed Busa-áll (mert hol van már a busa-fejem?)." (Én azonban még éveken át Busafejnek szólítottam.)

** 1949 és 56 között hat békekölcsönjegyzés volt, amelynek során a párt és az üzem-vezetőség minden dolgozót arra kötelezett, hogy egyhavi fizetését évente felajánlja az állam-kincstárnak. Azt hallottuk, hogy a gyári munkások közül sokan megtagadták a békekölcsön felajánlását.*

1950. november 15. Pityu haza, ismét Párizsból. „Egy héttel ezelőtt futótűzként terjedt el a hír, hogy címírással napi 1500-at lehet keresni, diákok előnyben. Vagy 100 ember tolongott a La Quotidienne-nyomda és címíró iroda kapujánál, cséplésben kifejtett izmaim segítségével szerencsére fel is vettem magam. Hétfő reggel vagy hatvanan vártuk a munkát, meglehetősen mélabúval. (Utoljára De Amicis 'A Szív' című limonádéjában olvastam az atyáról, aki éjje-lente címet írt, hogy tanulni vágyó gyermekei vágyát kielégítse. Jött egy amerikai, és engem, szenzációs angol tudásom miatt, egy perc alatt kipécézett tolmácsnak, majd még aznap kinevezett felügyelőnek. (Utoljára pisi-felügyelő voltam az elemiben, erre mindig elérzéke-nyúlva emlékszem vissza.) A melő a következő volt: amerikai világvállalat alakult néhány évvel ezelőtt, fizetett ajándékok küldésére. Évi 12 \$-ért minden amerikai balek kaphat havonta egy ajándécsomagot, minden hónapban más országból: Franciaországból parfümöt, Spanyolországból selyemkendőt, Hollandiából fapapucsot, Japánból gésát, mit tudom én! Már lehet vagy 100 000 kliensük, és most 500 000 prospektus kiküldésével kívánják emelni a megrendelők számát. A prospektusokat egyrészt azért küldik Párizsból, hogy nemzetközi jellegüket bizonyítsák, másrészt, hogy rábírák a címzetteket a prospektusok felbontására és elolvasására. Amerikaiak állítása szerint egy átlagos amerikai ügyvéd vagy orvos napi 20 prospektust kap. Ez az Anschell nevű fajamerikai az európai megbízott, pompás üzletember. Nagy szerencsém, hogy embertelen ohioi morgását csak az én szakképzett fülem érti, így nélkülözhetetlen vagyok. Vaskos telefonkönyveket osztottunk szét, egyesek szakmabeli emberek címét írják borítékokra, mások kimásolják jobbmódú városok teljes telefonnévsorát. Élet és halál ura vagyok, egyetlen feladatomban 60 kuli állandó nyaggatása. A számokat és betűket kell ellenőriznem és szüntelenül javítanom amerikai stílusúra. Bár igen udvarias vagyok, és furt humorizálok, mint egy professzor, sokan meggyűlöltek, mert véletlenül olyan címeket kell írniuk napszámba, mint Schenectady, South Dakota, míg mások Dallas, Tex. írásával vagyonokat keresnek. A kulik: francia aszonyok és 11 nemzetbeli diákok, 10 órás munkával 1500 frankot is megkeresnek. Én ugyanezt az összeget fixen kapom. Felügyelésemen kívül tanulmányokat folytatok az üzemben. Figyelem a kis szadista bürokratát, a Quotidienne megbízottját, aki a borítékokat átveszi és 1000 darabonként fizeti. Micsoda gonoszság gyűlik össze egy ilyen kis fonctionnaire-ben! Velem első nap úgy beszélt, mint egy ellenséges féreggel, amióta surveillant vagyok, hasraesik az alázattól. Engem az amerikai kliens fizet azért, hogy a munka minőségét ellenőrizzem, a többieket a La Quotidienne. Három hétig tart a munka, de Anschell továbbra is szeretne alkalmazni. Tiltakozom, hiszen még arra sem érek rá, hogy az egyetemre beiratkozzam.

Most hiányos toalettemet egészítem ki, mert a Victor Lyonban elegánsnak illik lenni. A Cité Universitaire maga klassz, ez a Fondation messze a legklasszabb. Most épült, ragyo-góan tiszta, a berendezés modern. Idén 30 ezer kérvényt adtak be, 300-at fogadtak el, hang-súlyozottan elitről

lehetett csak szó. Protekcióm nem volt, azt hiszem, a direkciónak írt levelemnek köszönhetően a sikert. Szobám kétszemélyes, egy toulouse-i matematika-szobával. A szoba egy nagy szekrényrel és íróasztallal ketté van választva, alig látjuk egymást. Évek óta először nincs is kedvem eljárni hazulról. De ingyen járok bárba. Minden héten megyünk egyik-másik igen sikk és fenedrága bárba potyán, reprezentálni. Hatan, két francia diák, három angyal-szépségű svéd lány meg én. A vicc csak az, hogy nyitásra, pontosan este 10-kor kell érkeznünk. Először persze ájult tisztelettel fogadnak, mire megmutatjuk a jegyünket, már nem lelkesednek annyira. Kapunk fejenként egy pohár jó pezsgőt, de több aztán nincs. Jelen vagyunk, táncolunk, ez az igazgatónak elég. Gyakorlott szemünk felfedezi a suskust. Van néhány diák és diáklány, mint mi (20 frank a ruhatár), parkett-táncosok, a 'számok' facéran, a titkár, a barátja, és egy-két lézengő ritte. Mi nagyszerűen érezzük magunkat, táncolunk és várjuk az előadást. Fél 12 felé betéved az első 'hal', aki persze nem tudja, hogy az ő 4000 frankos üveg pezsgője mit jelent a kasszának. A műsor: szép ledér nők. Mi hálából dübörgő tapsot vágunk ki és újrátatunk, így mindenki meg van elégedve. Megtelik a helyiség, kettőkor el is távoznak. A pincérek addigra elfelejtik a szabadjegyünket, és úgy néznek utánunk, mint távozó istenekre."

1950. november 25. Pityu nekem, Párizsból: „Nem is nagyon csodálkoztam, sőt biztos voltam, hogy nem álltok meg egyhamar. Pandani biztosan helyes kis teremtés lesz, benépe-sedik a család, én három testvért ajánlanék. Egy most látott film hatása alatt állok. 'La vie commence demain' a legcsodálatosabb film, amit valaha láttam, és rágtam a körmöm az izgalomtól, pedig nem kitalált történetet mutattak, hanem documentaire-t, és ezúttal nem másokról volt szó, hanem magunkról. Főszereplők: Le Corbusier, André Gide, Picasso, Joliot-Curie, Sartre, Einstein, egy pszichoanalitikus és még sok tudós, író, művész.” (Ezután leírja a film tartalmát.)

1950. december 19. Pityu, haza: Az egyetemről: „Igen érdekes továbbra is minden előadás, szerencsém van idén. A középkoron és az újkoron is a legtöbb professzor ezévből foglalkozik témájának civilizációs és szociális részével, a legizgalmasabb kérdések vizsgálatával. A Karolingok civilizációját vagy Németország 1870-1918 közötti kereskedelmi életét egyforma érdeklődéssel hallgatnám, ha mindig be tudnék járni, így majd a jegyzetekre kell támaszkodnom, mert a tanárok itt mindig új anyagot adnak elő, soha nem ismétlik magukat, ahogyan az Pesten szokás. Tulajdonképpen beszámolnak új tudományos felfedezéseikről. Mennyi ok és befolyás, ami álmomban sem jutott volna eszembe. Az az érzésem, hogy nálunk mindent rosszul tanítanak a gimnáziumban.

Tartottam egy előadást a ciszterekről a XII. században. Tanulmányozás közben igen nagy meglepetéssel fedeztem fel, milyen forradalmi jellegű, szellemes volt gazdasági téren a ciszterita rend alapítása. Az első szerzetesrend, amely határozottan visszautasította az olyan donációkat, amelyek lehetővé tették volna a földesúri kizsákmányolást. Nem fogadtak el sem jobbágyokat, sem falvakat, sem adót. Maguk művelték földjüket, és hallatlan szorgalmas munkájuk révén minden évben terményfelesleggel rendelkeztek, amit kiosztottak az éhségtől fenyegetett jobbágyok között, évekkel később pedig piacra dobták. Érdekes, hogy pont 100 évvel alapításuk után a clairvaux-iak elfogadták az első adományfalut, minden lakójával együtt. Mintha ez indította volna meg romlásukat. Minden száz évben jött ugyan egy reformer, aki vissza akarta állítani a régi nyomorrendeket, de sikere csak részben lehetett. Így reformálták meg a Trappesi-kolostort, és így élt remeteéletet a Bakonyban Halász Pius 12 társával, 1945-ben. Ezzel lett vége az utolsó misztikus kísérletnek. Az előadást nem felolvasom, hanem elmondanom kellett, a prof. és az asszisztensek sok mindent kifogásoltak benne, de a hallgatóknak tetszett. 150-en voltak, a szokott hülyéskedés helyett mindvégig jegyzeteltek. Még egy ciszter templomot is felrajzoltam a táblára, de ezen röhögtek, mert ferdére sikerült."

(Csak emlékeztetni akarok rá, hogy apánk Fehérváron, Pityu Budapesten a ciszterekhez járt, és nagyon szerette az iskoláját.)

1951

1951. január 1. Apu, Pityunak: „Hát elkezdődött a XX. század második fele, remélem nyugalmasabb lesz, mint az első – bár az emberek minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy az eljövendő évek se legyenek jobbak. Azt hiszem, az emberiségnek kevés oka lesz arra, hogy a XX. század történelmével dicsekedjék. Neked minden jót kívánok, vagy amint mondani szokás: Bort, búzát, békességet – de a jóasszony feleséget egyelőre elengedem.*metszet* A szilveszter estét kellemes társaságban az Astoria éttermében töltöttük (Klimesék, Kovácsék és néhány orvos barátjuk), békebeli kaja, de pezsgő nélkül. Már évek óta nem vacsoráztunk vendéglőben és így jól esett. Most a rádió mellett ülök, szól a zene, Fruzsika a lábam előtt ül és ő is hallgatja, tapsol hozzá. Szóval jól érzem magam. B.U.É.K.”

1951. január 7. Anyu, Pityunak: „Olvasom Apu neked szóló leveleit és látom, milyen irtó bölcs dolgokról leveleztek. Nekem csak a hétköznapi témák és kérdések érdekesek. Például, hogy ki által kerültél a grófnőhöz vacsorára? hol adták ezt a kb. 100 személyes vacsorát? saját lakáson? rendes, sokfogásos meleg vacsora volt? miért és miből etetnek ennyi embert, közöttük ismeretlent is? Aztán: a libanoniak miért adnak neked ingyen ebédet? neked és kiknek még? diákoknak, nem libanoniaknak?”

1951. február 4. Pityu haza: „Olyan unalmas vasárnap délután van, hogy ennél kilátástalanabb csak egy sárkánykúti vasárnap délután lehetett. A rádió butaságban, unalomban és ízlés-telenségben éli ki magát, zuhog az eső, és minthogy tanulás címén sehová sem megyek, órák óta szöszmötölök. Már vasaltam zsebkendőt és zoknikat, felvarrtam egy inggombot, pipáz-tam, a rádiót csavargattam, a pénzemem számolgattam, sőt, ami az elbutulás legbiztosabb jele, kezdtem felírni, ami gyerekkoromban mániám volt, hogy ha Sík 10,4-re futja a százat, akkor Gyenes 20,7-et mehetne kétszázon, és így világrekordot állítana fel, ugyanakkor Kovács...” Ezután részletesen beszámol rendezett anyagi helyzetéről, többek közt : „Anschell napszá-mosból havibéressé felgradált: ezentúl nem alkalmanként fizet, hanem rendszeresen havi 22 000 frankot kapok, akármennyit dolgozom (eddig ugyanis voltak olyan hetek, amikor 6000 frankot is megkerestem). Ő maga árubeszerző útra indult Lisszabonból, most az Azori-szigeteken lehet, ahonnan Portoricóba, Új-Fundlandba, Chicagóba, Seattle-be repül és útját Honoluluban fejezi be. Ösztöndíjammal együtt így februári jövedelmem 32 ezer frankra fog emelkedni, ami elképesztően nagy összeg egy diáknak, aki fele annyiból él, mint a közön-séges halandók, lakbéremet leengedték 2500-re, ebédem ingyen van, jóformán ingyen élhetnék. Ha leszámítom azt a havi 4-5000 frank adót, amit barátaimnak kell elkerülhetetlenül leadnom, még mindig marad elég pénzem.”

1951. február 8. Anyu Pityunak. „Ma óriási szenzációnk van: Fruzsika elindult pár lépést egyedül. Eddig csak úgy járt, hogy tolt a kocsiját, reggel ébredéskor az első szava volt: kocsi, kocsi!, mert sétálni akart, de egyedül nem mert, közben egyfolytában halandzsázott, bizonyosan hencegett a tudományával.”

Apu, ugyanabban a levélben: „Grousset másodszeri olvasása folyamatban van. Tényleg briliáns ötletei vannak, pld. az, hogy a történelemben állandóan megismétlődik, hogy a germánok hódító hadjáratot indítanak a Nyugat (a latin világ) ellen, azt legyőzik, ugyanakkor keleten védtelenül hagyják határaikat, ott visszanyomják őket az Odera-Neisse vonalra. Így történt ez a római birodalom bukásakor, és így napjainkban. Grousset amellet szörnyen elfogult, így szegény németektől még árja származásukat is irigyli, és ha már semitáknak nem nevezheti őket – pedig azt szeretné –, megteszi őket finn-ugoroknak. Szóval kitűnően megírt könyv, de azt hiszem, tévedsz, amikor ezt a francia könyverdő legszebb termékének véled.”

1951. február 20. Apu, Pityunak. Sok mindent kérdez Pityu vizsgáiról és a francia egyetemi rendszerről, többek között: „Amint látom, ez a próbavizsga körülbelül a mi kolloquiuma-inknak felel meg, szeretném tudni, miként folyik le, mi a különbség a francia és a magyar módszerek

között. Ott is megvan az a nagy distancia tanár és tanítvány közt, mint itt volt valaha? Mi csak ünnepi díszben mertünk a tanár úr óméltósága, esetleg önagyméltósága elé állni. Kifejlődhet-e ott olyan baráti viszony, mint Németországban, ahol a Geheimrat esetleg egy Bierschenkschaftban lévén diákjaival, sokkal közelebb állt hozzájuk. Úgy tudom, az amerikai rendszer is erre hasonlít, és ez kihat a tagok egész jövőendő életére. Előadásod témája, az arab birodalom bukása, kicsit kiesik érdeklődési körünkéből. Nem tudom, olvastad-e Grousset könyvének idevonatkozó részét, nagyon alaposan foglalkozik Kisázsia történetével, és így az arabokkal is. Nem tudom, mennyi benne a történelmi érték és mennyit adott hozzá az író fantáziája, de mindenesetre sok érdekeset mond, bizonyára jól fel tudnád használni, annál is inkább, mert tősgyökeres francia sovinizmussal ír. Jellemző, hogy hosszú oldalakon át foglalkozik a keresztes háborúk idején a szentföldön alapított francia királysággal (amely-nek én ezelőtt hírét sem hallottam), míg rólunk egyszer tesz említést, Hunyadi Jánossal kapcsolatban, egy sornyi terjedelemben.

Én megvizsgáltattam magam az orvossal, aki egészségesnek nyilvánított, eltiltott minden gyógykezeléstől, fáslítól, stb. és rámijesztett: hagyjam abba a sántítást, mert különben átsántikálhatom az egész életet. Azóta lemondtam a sántaságról és egész jól járok. Szóval kedvemre való orvos, tavaszra engedélyezte a kisebb sétákat és nyárra a rendes túrákat.”

1951. február 25. Pityu: 10-oldalas levélben számol be a tanulmányairól, muszáj erősen lerövidítenem. „Az arab birodalom bukásáról szóló előadásom főleg a szeldszuk törökök térfoglalásából állt, az igazán érdekes témáról: az arab civilizációról nem beszélhettem, mert azt már előttem letárgyalták. Az a régi nagy arab kultúra nem volt kifejezetten arab, sokkal inkább szerencsés találkozása athéni neo-platonikus filozófusoknak, perzsa költőknek, hindu és keresztény íróknak, akik a bagdadi és a kordovai mesebeli keretben szabadon élhettek művészetüknek. Amikor az első muzulmán arab katonák által összeszedett zsákmány fogytán volt és a birodalomban mindenki muzulmánna válna, senki nem akarta fizetni a meghódítókra kiszabott adót, odalett a kultúrdicsőség is. Mohamed jogos öröksége körül folyt viták több imám egyidőben létezésére vezettek, a birodalom újra darabjaira oszlott. Mint a római birodalomban, itt is barbár (török) pretoriánusok rendezték az ügyeket, és pénz híjján szétzüllöttek az udvari iskolák meg a csillagvizsgálók. A török ’szövetségesek’ elpusztítottak mindent, ami még Harun-el-Rachid hagyatékából maradt. Ebből húztak hasznot az első keresztesek – Grousset szerint a kereszteshadjárat Európa első ellenforradalma volt.”

Tovább beszél Grousset tanairól, ő tárta fel az örmények csodálatos küzdelmét, Bizánc jelentőségét. „Grousset *'Empire du Levant'* című könyvében hosszan ír Hunyadi Jánosról. Siránkozik a Nyugat közömbösségén, és – valószínűleg elsőnek a franciák közül – megemlé-kezik Magyarország jelentőségéről. Azonban beszél Hunyadi érthetetlen távolmaradásáról a Konstantinápolyért folyó végső harcban. Tényleg, miért nem indult meg egy hadsereggel 1453-ban, hogy legalább zavarja a törököket? Magyarország katonai ereje a várnai és nisi vereségek után még töretlen volt, hiszen 1456-ban Nándorfehérvárnál tönkreverték az ostromlókat, 1453-ban pedig az ujjukat sem mozdították. Konstantinápolyban elpusztult néhány száz génuai meg görög, és Európa legnagyobb bástyája örökre elveszett, amit soha, annyi ostromban sem tudott elfoglalni senki. Érdekes lenne tudni, mit művelt Jan Hunyadi akkoriban”.

Ezután rátér a várható vizsgaanyagra: „Kiadták a 90 tételnek a címét az általános középkori történelemből, amiből majd kalapból kihúzással választanunk kell. Magyarország a 90 pont egyikébe sem fért bele, egy középiskolai történelemtanárnak elvben nem kell ismer-nie Magyarország összefüggő történelmét a középkorban. Pedig ha csak kicsit gondolnának arra, hogy a nyereg alatt húst puhító honfoglalók 50 éven belül földet műveltek és jószántuk-ból capitularéknak (francia jogszabályok) engedelmességek, meg hogy István király a pápától és nem III. Ottó császártól kért koronát, jobban méltányolnák egy nemzet különös és érdekes fejlődését. Ha egyszer nagy ember leszek és ráérek, mégiscsak a magyar történelem-mel fogok foglalkozni.”

Más: ”Anschell egyik lányát – a csúnyábbikat, butábbikat – meghúzták félévben matematikából az itteni amerikai iskolában. Olyan hülye voltam, hogy felajánlottam, segíték neki, hadd legyen ’graduate’. Most minden nap foglalkozom vele. Kénytelen voltam elkérni a matek-

könyvét, hogy átfussam. Ötödikes gimnazista nivó az érettségi anyag. Most az imagi-nárius számok rejtelmét élvezik, a grafikus függvények jövőre jönnek. Nem mintha nekem nem volnának nehézségeim pl. egy mínusz előjeles hatvány megoldásával, de remélem, 24 óra munkája fel fogja eleveníteni a régi szép emlékeket. Hogy milyen keveset tud egy ilyen lány, és amellet milyen beképzelt! Énekesnőnek képzei magát, barátnőivel állandóan pszichológiáról fecseg – ez az új amerikai betegség. Érdekes, mire ezek a nyávogós, cigarettázó tündérek felnőnek, egész normális kedves lények lesznek.”

1951. március 17. Én, Pityunak: „Ezer hála és köszönet a nylonharisnyákért! Megőrültél vagy leütöttél valakit? Alig várom, hogy lekerüljön rólam a magasszárú cipő és ezekben pompáz-hassak. Engedelmeddel az egyik párat el fogom adni, és ezzel hozzájárultál a cipővásárlásom-hoz is. Remélem, időközben találkoztál Madelaine-nel és megkaptál mindent: 3 könyv, egy doboz házi sütemény, két nyakkendő, cigarettadoboz – és az én óráim. Előre is köszönöm a javíttatását, megváltás lesz, ha lesz megint óráim. Tudod, úgy-e, hogy magyarra tanítom a rádiós franciákat és görögöket, tizen vannak a csoportban, Madelaine Chatelin a legszorgal-masabb tanítványom, és nagyon helyes lány.”

1951. március 25. Húsvétvasárnap, Pityu minekünk: „A fényképeken Fruska úgy hasonlít a mamájára, hogy az valami csoda: pont olyan, mint Éva volt a nagy képen Anyu éjjeliszekrényén (sötétkét kabát, fehér sál és keztyű), épp olyan megrökönyödött képet vág, és épp olyan helyes.

Éva 1925 – ben: a kép Anyu éjjeliszekrényén

Méltányoltam a gyönyörű nagy pólyázót (*most családi emlékeket tartok benne*), és főleg az elefántot, a zsiráfot és a majmot. A zsiráf úgy kajál, mint aki lassan leeszi az egész plafont, az elefánt bölcs, öreg, gyűrött és jóhumorú, a majom röhög. Pali óriási nagy festő, ezt minden ismerősöm tanúsítja. Egyformán méltányolják a gyerekeket és a freskókat.

Pali freskói a gyerekszobában

1951. április 15. Pityu párizsi térképet küld, amibe bejelölte a saját lakásait, a barátaikét, Kariét, Anschellékét, a nyomdát, a Sorbonne-t, összesen 14 helyet. „Naponta legalább 3 órát közlekedem, nem is tudom, mi lenne velem, ha az Anschell familia nem utazna júniusban haza. A család mind több időmet emészt fel, Anschell papa, úgy látszik, belátható időn belül nem jön vissza amerikai kalandozásaiból. Itt van a nyakamon ez a három nő, akinek színház-jegytől, programtól, srófhúzótól és lelki tanácstól kezdve algebra- és francia óráig minden-ről gondoskodnom kell. Sydney egy heti romantizálás és bőgés után felhagyott a szerelem-mel, és derék igyekezettel készül az évvégi vizsgára, amin az Ég segítségével talán át fog menni. Akkor aztán a Queen Maryn indulnak haza (ez is egy hetes szaladgálásomba került). Hozzá kell tenni ehhez, hogy a napi 8 óra alvásból nem engedek, reggel pedig ádáz elszánt-sággal testgyakorlok. Reggel 7-kor négyen nekivágunk a parknak és jó 2 ½ km-t futunk, tornázunk, ugrálunk, kötélmászunk. Már 3 hete nap mint nap fejlődünk, egyik barátunk, egy toulouse-i tornatanárjelölt vezetése mellett. Egész nap friss vagyok és energiától duzzadok.”

1951. április 17. Én, Pityunak: „Hát még mindig nem szülök, pedig mindenkinek megígértem, hogy 15-én meglesz. Ez a két nap késés végtelenségnek tűnik, különösen, mert mindenki sürget, a hivatalban sem hagynak élni: mi lesz már? Pandani olyan vadóc, hogy a Fruzsit fél éven belül összeveri, olyanokat ugrál, hogy csak úgy hullámszik a hasam, mindenki legnagyobb mulatságára.

Pali különmunkáiról: buta kis cikkeket fordít a rádió számára, többnyire francia nyelvű albán rádióelőadásokat, jó pénzért. Ezenkívül most fordított németre valami istentelen német

textilgép-prospektust a Könnyűipari minisztériumnak, meg recenziót egy angol könyvről a Szépirodalmi Könyvkiadónak. Így aztán nagyon sok a dolga, de kell is a pénz. A végrehajtó már hetek óta nem jött, pillanatnyilag alig van adóhátralékunk, hála a sok különmunkának.”

1951. április 18-án, szerdán reggel $\frac{3}{4}$ 10-kor, 2-3 óra alatt, szinte fájdalom nélkül megszületett Anna. 3 kg 85 deka, 56 cm hosszú, fejbőség 36 cm. Nagy haja világos, szeme kékes, az orra pisze. Feltűnően szép, hosszú ujjú a keze-lába, a körmei is keskenyek. A keze apjáé, a szája az enyém. Más hasonlóságot nem lehetett megállapítani (sőt később sem, azt mondogattuk, hogy rózsabokorban találtuk).

1951. április 22. Apu Pityunak: beszámol Panka születéséről. Csak egy pillanatra láthatták a kicsit, mert „az új kórházi rend szerint délután ’bababemutatókor’ $\frac{1}{2}$ percre hozzák az ablak-hoz az újszülöttet, de helyes pofa, olyan bozontos üstöke van, mint Fruzsának. Éva nagyon jól bírta a dolgot, a terhességet és a szülést is, délutánra, mire meglátogattuk, teljesen friss volt. Pali, ha nem is mutatta, bizonyára nem volt elragadtatva a gondolattól, hogy most már 2 leánya van, hiszen tulajdonképpen azért rendezték ezt a – valljuk meg, elég könnyelmű – heccet, hogy meglegyen a trónörökös, és íme... Vigasztaltam azonban, hogy 6. vagy 7. alkalomra biztosan sikerülni is fog, és addig a két kislány, akik majdnem egyidősek és egyformán szépek lesznek, sok gyönyörűséget és örömet fognak hozni.”

1951. április 27. Pityu haza: „Drága Anyu, Apu, Éva, Pali, Fruzsi és Panni! Jókor gratulálok a legfrissebb unokahúghoz, idestova nyolc napos. Remek dolog, hogy most már ilyen könnyű-szerrel halmozod el a családot nőutódokkal. Ez pompás kilátást nyújt a jövőre. Fruzsi és Panni végtelenül helyes párocska lesz, akár ikreknek is érezhetik majd magukat. Irtó izgalmas: milyenek is lesznek, mikor megnőnek? Csak ne lennék majd 40 éves, mire belőlük nagylány lesz. Akkor leszek majd igazi nagybácsi. Hogy a következő gyerek fiú lesz, ahhoz a sanszotok emelkedőben van, de azért gondolom, fel lehetne függeszteni a szaporítást jobb időkre. Remélem, Panni erősen fog hasonlítani Fruzsira. Nagyon sok boldogságot kívánok. Vajjon valaha olyan közeli családtagjaim és barátaim lesznek-e ők ketten, mint ti vagytok? Félek, hogy elmulasztván hosszú éveket, nehezen fogják megszokni egy nagybácsi fontosságát. Nehezen képzelem el, hogyan fog a jövőben a mi családi viszonyunk alakulni. Alapjában Apám, Anyám, Nővérem vagytok, és pont Titeket nem látlak soha. Mi közöm nekem ehhez a sok faképu idegenhez, akikkel az életemet töltöm? A születésnapomra megajándékozom magam egy telefonfelhívással, mondjuk május 11-én este 11-kor. Úgy-e 363-836? Solange-Claude kisasszony a 20. születésnapját épp aznap üli, amikor én a 25.-iket, együtt fogunk ünnepelni, a pezsgő patakokban fog folyni. Solange Indokínában született, és az éghajlat úgy látszik befolyásolta fehér mamáját: Solange kicsit bolond, egyszerre készül orvosnak, szociológusnak és költőnek, aminek első eredménye, hogy a napokban a rádióban felolvassák a verseit.”

1951. május 2. Anyu: „Drága Pityukám, én sokszor vagyok olyan hangulatban, mint amilyen-ben te a levelet írtad, ha látom ezeket az apróságokat, nagyon fáj, hogy nem élvezheted te is őket. Mégis most jól van ez így, csak tanulj és élvezd az életet. Fruzsika tündéri, látszik a szemén, hogyan szedi magába a hallott dolgokat. Pannika talán még szebb lesz, mint Fruzsa. Éva igen megszépült, elég vékony, kissé sápadt, de ez jól áll neki, olyan, mint valaha volt.”

Ugyanaznap én Pityunak: „Hát a szaporodás ezúttal várakozáson felül könnyen ment, igazán egész kellemes kis szülés volt. Amint odaadták nekem, elkapta a mellemet, nem úgy, mint a nővére, aki olyan nehezen tanult meg szopni. Fruzsának nagyon tetszik, állandóan fésülni akarja vagy kulccsal ütögeti a fejét, kissé közveszélyes. Mulatságos, hogy kétgyermek-kes anya vagyok, nagyon jó este az ágyban a lányaim szuszogását hallgatni.”

Éva Pankáival, 1951 nyarán

Persze minden májusi levél tele van gratulációval Pityu 25. születésnapjára.

1951. május 31. Anyu, Pityunak: Kikérdezi az új öltönyéről, kéri, küldjön belőle egy darab-kát, szeretné látni a színét. Kérdezi, sikerült-e eladnia a kinőtt sötétkék öltönyt, stb. Aztán: „A kisebbik Anschell-lány úgy látom szerelmes beléd. Ha csinos és kedves, okos is, áldásom rátok, de ne siesd el. Nincs kifogásom ellene, hogy gazdag ember légy. A felfésült frizura olyasféle, mint az enyém? Persze, hogy ez idősíti, de nagyon jól állhat neki.”

A csengőfrász kora

Az 1951-es év óriási rémületet és izgalmat keltett minden budapesti polgári családban. Bennünket nem fenyegetett akkor kitelepítési veszély, mert a szobaszám nem haladta meg a személyek száma szerint elfogadottat – arra hivatkoztunk, hogy a sarokszoza és a kisszoza közti fal az ostromban leomlott (igaz, addigra felhuzattuk), a műterem szükségességét pedig a Szövetség hivatalosan igazolta. (Az ugyanekkora ikerház tulajdonosait, Kőháziékat, viszont kitelepítették, mert a földszinti kis lakást és a mosókonyhát kiadták.)

Az éjszakánként rettegve várt kitelepítési ukáz, a csengőfrász, több családtagot is érintett. Veress Katit mamájával, Icuka nénivel az Alföldre telepítették. Timár Zsófit és második férjét, Antal Jenőt valaki figyelmeztette, hogy rákerültek a listára, ezért mindenesetre néhány napig nem

aludtak otthon – és megúszták. Azonban nem úszta meg a Benes család: a 88 éves Józsi bácsi és legidősebb lánya, Manna, Békés megyébe került, igen rossz körül-mények közé.

Idézek Pali hazuról Súrra, nekem írt, megnyugtatósnak szánt, a valóságnál rózsásabb leveléből: „Hát a falura költöztetések talán nem annyira borzalmasak, csak a végrehajtás durvasága (éjjeli teherautó, családfőnek 500, családtagoknak 200 kg poggyász, stb.) teszi olyan undorítóvá. Mezőgazdasági munkára mennek, állítólag rizsföldekre. Nem lehet kiiga-zodni, milyen alapon választják ki az áldozatokat, tájékozott körök szerint az a magyarázata, hogy minden kerületi tanács megkapta a határozatot, hány embert kell állítani. Ahol volt katonatisztek, vezérigazgatókból, államtitkárokból nem futotta, más fölösleges személyek is sorrakerültek.” Az én válaszlevelemből: „A pesti események híre ide is eljutott, és – leg-nagyobb meglepetésemre – pánikot keltett. Ezt nem vártam.”

1951. június 2. Apu Pityunak: „Rengeteg ismerősünk megy nyaralni (*azaz megindultak a kitelepítések*). Holnap reggel utazik Zoló bácsi (*id. Garzó Zoltán bankigazgató barátjuk*) Tállyára, ma d.u. el is búcsúztunk. Zoli, a fia megnősült, igen csinos feleséget kapott. Nem lakott már apjánál, így nem is megy velem, ha még ott lakott volna, most biztosan ő is ment volna nyaralni. Ma elküldtem neked két Illyés Gyula könyvet, fogadd őket jutalomkönyvként, bár kissé késve fognak megérkezni, azt mondják, 6-8 hétig tart az adminisztráció.”

Pali kívánságára én a csecsemő Pankával és a 16 hónapos Fruzsával elmenekültem a Bakonyba, elsősorban, hogy nyugodt környezetbe kerüljünk, és másodsorban azért, mert éppen nem volt háztartási alkalmazottunk, és nagyon nehéz lett volna otthon a két gyerekre pelenkamosást (nem létezett mosógép, még a gumibugyik beszerzése is hihetetlen nehézségekbe ütközött), szoptatást és lefejtést, a két kislány eltérő igényeit és a háztartást egyedül ellátnom. Az a megoldás kínálkozott, hogy utánamegyek a nagyon kedves, de férjhezmenni készülő Szloboda Irénnek, aki Súron lakott a szüleinél, pénzért kaptunk náluk szobát, ellátást, kiszolgálást, és válogathatott a falubeli legények között. Pali időnként meg-látogatott, és két hét szabadságát velünk töltötte. Különösen Fruzsza élvezte határtalanul a falusi életet, a kijárást a mezőre, hazafelé a megrakott szekér tetején, Irénnel és hugával, Esztivel. Én békében szoptattam és élveztem a szép és jóévtvágyú Pankát, és Fruzsza napról-napra bővülő szókincsét, táguló világképét. Az én, Palinak írt levelemből: „Ma este, amikor a konda jött haza, Fruzsza a gáderen (tornác) állt egyedül, és a háziasszonyt utánozva kiabált: 'nee, kucuka, nee', de hogy erre egyetlen malac sem fordult be az udvarra, úgy vélte, jó lesz értelmesebben kifejezni magát, és hozzátette, aranyos hívogató mozdulattal: 'Gyele, malacok'. Én a Bakonyból anyuéknak: „Ha látnátok Fruzsit, amint gada-gada-gada harci kiáltással kergeti a kiskacsákat (kettőt majdnem kivégzett közülük)! Most éppen kiment a kiskapun, gondosan beriglizte maga után, és elindult az utcán, világga. Háziasszonyunk fizetség fejében szeretne 6-személyes alpacca evőeszköz-készletet. Diósinál néztem otthon, 183,-ft. Nagyon kérlek, Anyu, vedd meg elsején. A pénz egy részét élelmiszerben kapod meg, a többit június 7-én, Palitól.”

Pali néhányszor hétvégén meglátogatott, 2 hét szabadságot is sikerült velünk töltenie, íme a részletes beszámolója Pityunak: „Legutóbbi, gyilkosan gúnyos megjegyzésedre olyan intenzíven elszégyelltem magam, hogy most nekiülök és megírom beszámolómat. Pedig, ezt tartsd szem előtt, te vagy az egyetlen ember a földön, akivel levelezni 'szoktam'. Szóval, ez a szépnevű község, melynek eddig hírét se hallottam, a Bakonyban fekszik, sajnos eléggé a szélén, az őserdő nincs valami közel. Ez a nyári munkára hazaszökött Irén leányzó szülő-faluja, ő ajánlotta. A vállalkozásunk kalandos, mert két pici gyerekkel nehéz utazni, a pesti viszonylagos kényelem, orvosi ellátás, stb. közepéből ebbe az isten háta mögötti faluba. Fruzsai nagyszerűen akklimatizálódott, az itt szerezhető új benyomásokat meg tudja emésztetni és élvezni tudja a tengernyi élményt. Panka sokat bög ugyan, de makkegészséges és remek színe van. A terv az, hogy én szabadságom leteltével, azaz holnapután hazautazom, de a három nő (t.i. Éva, Fruzsza, Panka) júliusig marad. Most tehát abban a kivételes gyönyörű-ségben van részünk, hogy reggeltől estig a gyerekekkel foglalkozunk. Az időpont nagyon szerencsés, mert Fruzsza most kezd odajutni, hogy önállóan kifejezi magát. Egy példa: az udvaron vályuból ivó kiskacsák láttán kijelentette: 'Madalak hami locsi'. A megfejtés: a pohárban víz van, de minden egyéb, lavór, kád, vályu, az 'locsi'. A

kiskacsákat madárnak nevezi, mint a pesti verebeket, a 'hami'-t pedig az együgyű felnőttek gügyögéséből tanulta. De az ismert elemeket teljesen új variációba csoportosította. Fruzsi hihetetlen kedvességéről Éva is fog ömlengeni. Csak még egy anekdóta: a tornácon állva láttam a libákat kivonulni és elnevettem magam, annyira úgy vonultak sorban, mint a katonák. Hát észreveszem, hogy Fruzsi, mint a csapatait szemlélő tábornok, a lépcsőn áll és énekel: 'Aki nem lép eccerre, katona bácsi tü-tü-tü'. Majd ha apa leszel, át fogod érezni, mennyire lehet örülni ilyesminek.

Maga a nyaralásunk főleg abban különbözik a régiektől, hogy, mivel a két gyerek a házhoz köt, teljesen beleolvadunk a háziak életébe. Én többször voltam a házigazdával szénát gyűjteni, tevékenyen közreműködve, Éva idejét szoptatás, fürdetés, etetés, biliztetés nagyrészt kitölti. (Egy eredményes akció végén: 'Veress Fuzsika okos, hami kokoládé'.) Voltunk egyszer egésznapos kiránduláson: gazdáink messzebbre mentek kapálni, s mi is felpakoltunk a szekérre. Két tehén húzta, majdnem olyan tempóban, mint egy fáradt gyalogos. A színhely, azaz a krumpliföld közelében van egy búcsújáróhely, kápolnával, kálváriával, szép erdőben. Ide elsétáltunk, patak is volt, a hídját a víz elvitte. Az átkelés úgy történt, hogy én, karomon Fruzsával, átugrottam, leültem a fűben (erre szörnyen bögni kezdett), visszamentem Pankáért, aki Éva karján sétált, őt is leraktam a fűbe, majd gyorsan, mielőtt Fruzsi kikapar-hatja a szemét, Évát is átsegítettem. Ezt nem hencegésből jegyzem fel, hanem hogy illuszt-ráljam egy családi kirándulás nehézségeit. Itt még egy eseményt érdemes feljegyezni: A kápolna mögött két gyóntatószék állt a szabadban. A pólyásbabát úntuk a hegyre cipelni, szépen aludt, hát betettük a gyóntatószékbe. Nem tudtuk, hogy a kápolnához tartozik egy ősz sekrestyés is, aki a toronyból figyel az eseményeket, lerohant és rémülten kiabált utánunk, miénk-e a baba. Hiába magyarázkodtunk, követelte, hogy vigyük innen azonnal, már párszor megtörtént, hogy a szentkúti Mária gondjára akartak bízni egy csecsemőt, egy percig sem maradhat itt egy újabb.

Ami a paraszti életformát illeti, házigazdánk 6-holdas, de 12-n dolgozik (6-ot bérel hozzá), szép háza, udvara, 2 tehene, 1 disznója, töméntelen libája, tyúkjá, stb. van. A föld-reform itt felosztotta a Klosterneuburgi apátság birtokát, és ezzel jómódú kis- és középparaszt községet teremtett. Mint bizonyára tudod, Pártunk a parasztságnak e rétegével van szövetség-ben, míg a szegényparasztságra támaszkodik az ördög kulák (25 holdon felül) elleni kérés-hetetlen harcban. A mai Edvárd király azonban joggal mondhatná: 'Tejet, vaját, s mi jó falat, azt látok itt, de kulák itt belül minden paraszt.' S ez érthető is. Ez az önálló életforma viszonylagos függetlenséget biztosít. Igaz, hogy vannak más, kevésbé vaskalapos vidékek is, sőt 'szövetkezeti város', Túrkeve. Évi húgom, aki nálam haladóbb és makacsabb gondol-kodású, mindig biztat, hogy nézzek meg ilyen vidéket is. Vasárnap este sokáig beszélgettünk a háziakkal. Kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy a felszabadulás és a földreform nagyot lendített jólétükön. 'Ha ez így maradna!' mondják mind. A szakadatlan fejlődés mellett persze így-maradásról nem lehet szó.

Örömmel látom leveledből, hogy érdekel az itthoni szellemi élet fejlődése, és hogy módod van ezt figyelemmel kísérni. Tudtommal nincs Illyésnek a felszabadulás utáni eseményekkel foglalkozó könyve. Az Írókongresszuson történekről bizonyára olvastál, ismered a megörökítésre méltó nagy beszédeket. Valami kőfic írócska élesen megtámadta Illyést, aki másnap válaszul felolvasta 'Az építőkhöz' című versét, melyet most épülő gyönyörű iparvárosunkban tett látogatásán írt. Óriási tapsvihár, szünni nem akaró lelkes ünneplés jutalmazta. A rosszindulatúak azonban nemsokára észrevették, hogy a vers utolsó sorai kétértelműek. Emlékezetből, felelősség nélkül idézek:

'Állványok, frissen felrakott falak / leomlanak, / bálványok, trónok, égi-földi szentek, /
de nem, amit a munka megteremtett.'

Közben a vers már megjelent a Szabad Népből, valóban nagyon szép. 'Szép, szép' – mondta Révai is záróbeszédében, 'de újra fel kell tenni a kérdést, hozzánk tartozik-e Illyés Gyula, s megmarad-e köztünk?' Nem voltam szemtanú, nem tudom, hogy habozva vagy habozás nélkül ugrott-e föl Illyés, de mindenesetre kinyögött egy határozott igen-t. Déry legutóbb egy rövid novellát jelentetett meg egy munkáslányról, aki saját szavaival beszél el szerelme történetét. A közvélemény, elsősorban a munkás-bírálok élesen elítélték naturalizmusa miatt. A lány pl. tiszteletlenül beszél anyjáról, és olyan szavakat használ, mint 'hülye', meg 'frászt', amit, mint magad is tudod,

öntudatos proletárlány nem tesz, vagy legalábbis nem volna szabad tennie. S éppen abban különbözik a szocialista realizmus a burzsoá naturalizmustól, hogy a lényegest kiemeli, s a fejlődés útját mutatja, vagyis a mai proletárlány alakjában azt kellett volna megrajzolni, hogy milyen lesz a jövő proletárlány (avagy milyennek kellene lennie a mainak). Festészettel csak időtöltésből, amatőr mód foglalkozom. Örömmel olvastam egyébként valamelyik tavalyi leveledben, hogy a formalista festés Amerikában sem megy. Azért megírhatnád néha, hogy a képzőművészeti életben vannak-e események. Pl. Picasso legújabb koreai szörnyalakjairól mi a vélemény?”

1951. június 6. Én Pityunak, Súrról. „Újabb gyerekbeszámoló. A 17 hónapos Fruzsza bilin ül, egy kis pukkanás hallatszik. Aggodalmas arccal maga alá néz és azt mondja: 'Mit csinálsz, popi?' Rendes mondatokat mond, a szavakat nagy figyelemmel, egyenként ejti. Minden állatot megismer, de a macskánál nagyobbaktól pokolian fél. Csakhogy amikor idejöttünk, a kiscsirkéktől is félt, végre lassanként, nagyság szerinti sorrendben barátkozott meg velük. Most már eteti a tyúkokat, kergeti a libákat, simogatja a cicát. De kutya vagy malac láttán fut hozzánk, kitárt karral keres védelmet: 'Delele Fuzsika, félsz kutya!' Harci kiáltása a goda-goda-goda. A pelenkát pelelőnek nevezi, de ha pisis, isten tudja miért, tulinak. A legkedve-sebb a kis vidám, öntömjénező dala, amit táncos mozdulatokkal kísér: 'Gili-gili Fuzsika, gili-gili Fuzsika.' Borzadva gondolok arra, hogy 6 hét múlva ott kell hagynom a gyerekeket.”

1951. június 15. Pityu, a szülőknek: „Négy nappal ezelőtt kezdődtek a vizsgák a középkori történelemből. Az első tétel II. Frigyes és a pápaság viszonya 1220 és 1250 közt. Termézetesen rosszul ütött be, mert én pont 1220-ig tudtam mindent. Vagy 250-en dolgoztunk a teremben, 1-től 4-ig nem mehetett ki senki, akkor valóságos menekülés kezdődött. Másoknak sem ütött be a tétel. Én kivágtam egy 6-oldalas bevezetést – minden igyekezetem ellenére csak 1220-ig jutottam. Akkor belekeveredtem az átkozott toszkán és milánói ligákba, a sok tárgyalásba és kiátkozásba. Hamar át is tértem a pápai és császári univerzalista teoriák bombasztikus fejtegetésébe, és csengetésre, 5 és fél óra leteltével, 9 oldalt adtam be. Mint-hogy a téma-mellébeszélés súlyos bűn, nem igen ringatom magam reményekben. Tegnapelőtt következett a középkori szövegmagyarázat. Pikkelték megint rám, mert a könnyebb latin helyett ó-francia nyelven írt szöveget adtak, amiből elég sokáig egy szót sem értettem. Aztán felment a világosság: VII. Károly király írta meg hű Tournai városának Jeanne d'Arc történetét. Levele második felében, hosszú bevezetés után, természetesen pénzt kér, hogy hű tanácsosát kiválthassa az angol rabságból. A szöveget analizálni kellett, dátummal ellátni, történelmi kommentárt hozzáfűzni, majd egyes szavakat magyarázni. Igen szeretem ezt az izgalmas fejtornát és derekasan igyekeztem. A levél második fele már bajosan ment. Nem érttem minden mondatszerkezetet, és nem tudtam, kiről, miről szól. A váltságdíjat bruges-i kereskedőknek kellett volna Londonba juttatniuk, ahol a rab a levél tanúsága szerint kellems rabságában derekasan eladósodott. Itt értekezni kellett volna a francia-flamand kereskedelmi relációkról, ha tudásom nem lett volna olyan elemi. Mulatságos a levél, mert a király beveze-tőjében azt mondja, hogy hű városa hű polgárai nem ismernek nagyobb örömet, mint róla hírt hallani, de a végén csak kiderül, hogy a derék polgárok évek óta nem fizetnek adót, és a rongyos megígért 2000 frankos váltságdíjat sem hajlandók odaadni. Könnyen megtehették, mert a királyi adószedőknek angol földön keresztül nem volt ilyen északra bejárásuk. (Az angol megszállás gyengeségére jellemző, hogy a megszállási terület közepén királyhű városok élhettek békében. A dokumentumok szerint néhány várban csak 5-10 fős garnizont tudtak elhelyezni, és nem tudtak a rekvizícióktól nekikeseredett parasztok miatt kimozdulni a várból.) Itt kifogyott a mondanivalóm, de azért lett belőle 6 oldal. Csak a hónap végén fog kiderülni, hogy mehetek-e szóbelire. Újkori vizsgáimra inkább becsületből mentem el. Fátyolt reá. Túl nagy fába vágtam a fejszém, amikor két vizsgát vettem fel év elejére.”

1951. június 26. Apu Pityunak. „Nagy érdeklődéssel olvastam június 15-i leveledet, különösen a vizsgabeszámolót. Remélem, engednek szóbelire, amikor is, véleményem szerint, hiba volna, ha nem makognál téled telhetően. A műegyetemen, diákkoromban, sok román és török diák, minimális tudással átment, mert szorgalmasan törte kerékbe a magyar nyelvet és a tanárok az idegen

vendégjogának megsértését látták volna elbuktatásukban.”

Anyu ugyanebben a levélben: „Szablya Jancsi igen elismert és nagytehetségű mérnöke a Ganznak. Megnősült, egy hetedikes gimnazista lányt vett el, igen jó családból (Molnár és Moser). Jancsi szülei leköltöztek Almádiba, a bútorokat nekik adták, részben eladták, ők csak egy albérleti szobát vettek ki, bár végleg ott telepedtek le, ha ugyan ott maradhatnak.”

1951. június 28. „Sajnos nem voltam ’admissible’ szóbelire egyik tárgyból sem. Jegyeim nem voltak túl rosszak, remélhetem, hogy októberben pótolhatom a mulasztottakat. Most időm is lesz, vége az utolsó hónapok hajszájának, múlt héten vonatra raktam az Anschel családot. Az útikészülődés, szaladgálás a legrosszabb vizsgaidőben jött a nyakamba, a lánykákat is át kellett segíteni a vizsgákon – sikerült is. Minden huhogás ellenére mégsem lesz háború (hogy nekem is egyszer igazam legyen), azt hiszem, minden probléma és nyomorúság eltörlül emellett.”

1951. július 15. Apu Pityunak. „Mi csendben-rendben élünk, csendben főleg azért, mert ismerőseink javarésze elment nyaralni (*értsd: kitelepítették*). Antal Jenő és Zsófi is megkapta volna a szakszervezeti nyaralási beutalást – de utóbbi időben a nyaralásnak azt a formáját választották, amit mi, mikor hol Sanyinál, hol Babánál laktunk. (*ők sem mertek volna otthon aludni a kitelepítések miatt?*) Szóval Jenőék nem kapták kézhez, mert nem voltak otthon, és most várhatnak 1-2 hétig, míg újra sor kerül rájuk.” Anyu: „Éva megkapta a szappan-küldeményt, rémesen örült, a két pelenkás sok szappant igényel, és kéthavonta csak egy mosószappant vehetünk a jegyre, pipereszappant egyáltalán nem. Zsófi igen ideges, síró-görcsei vannak, pedig most nincs sok dolga, alig pár darab bútor van a lakásában, becsoma-golva állnak. Ottó eléggé lecsendesedett (*nagyon lelkes híve volt a rendszernek*), Matyi éltanuló volt, ledoktorált a közgazdasági egyetemen.”

1951. július 16. Pityu, haza: „Július első napjaiban a Quartier Latint előzönlötték a ’monomosok’, azaz éppen érettségizettek, és ősi szokás szerint randalíroztak. Ilyenkor ezer meg ezer diák fiú meg lány hömpölyög a Boul’Miche-en, egy-két autóbust felborítanak, a cégtáblákat, útjelzéseket leszaggatják, a járókelőkre lisztet meg gipszport szórnak. A buszok tetejét hangyaként özönlötték el, és zsákszám öntötték a lisztet az utasok nyakába. Ősi szokás szerint minden diák hosszú zsinóron tintásüveget lóbál, amit egy tudós szobor fején illik eltörni. Montaigne, Descartes ilyenkor tintafüldőben úszik. A rendőrség a szerepét a túlságo-san leöntözött és verekedni kezdő járókelők védelmére korlátozza, majdnem mindenki jókedvűen fogja fel a dolgot. A Luxembourg-kertben a fasorok két oldalán sorfalat ültek a diákok és az elhaladó férfiaknak, nőknek ’Embrassez! Embrassez!’-t (Megcsókolni!) üvöltöttek kórusban. Nyolcvanéves nagypapák is átölelték, megcsókolták a párjukat: ezt minden alkalommal dübörgő taps jutalmazta. Aki renitenskedett, azt ’impuissant’-nak (impotensnek) csúfolták: ilyen sorsban részesült egy katonatiszt, aki nem volt hajlandó a mellette menő nőt megcsókolni. Rákvörösen menekült, önérzete sárbatiporva. Én nem sokat kérttem magam, és minthogy Heliette tetszett a népnek, alig tudtam a ’moi aussi’ (én is) jelentkezőket elhessegetni. Július 14-én (*Quatorze Juillet, francia nemzeti ünnep, a Bastille-ban raboskodók kiszabadítása*) végig kóboroltuk a Place Vendome-ot, ahol híres színésznők táncoltak bakákkal, és a Montparnasse-t, ahol külföldi turisták, főleg délamerikaiak, néptáncot rögtönöztek. Itt körben táncoltak, aztán a hölgyek csókra kérték fel lovagjaikat. Ünnepléses képpel letérdeltek az utca közepén és háromszor arconcsókolták egymást. A közeli katonai kórházból előjöttek a sebesültek. Fállábúak, vakok bukácsoltak el a székekig és végigülték az éjszakát. Vajjon ki gondol arra, hogy Franciaország már négy éve háborút visel? Örökös farsangi hangulatban élünk, minden sarkon éjjel-nappal ringlispil, dodgem, felvonulás, kiállítás. A Notre-Dame előtti téren két héten át a ’Mistere de la Passion’-t, egy XIV. századbéli passiójátékot játszanak, ötszáz év után reprizben. A 10 000 néző betölti az egész teret. Fődíszlet maga a Notre-Dame csodálatos sötétkék árnyéka, harsonák szólnak, a balsarokban a pokol szája nyitva, az ördögök nyárson forgatják az elkárhozottakat. A toronyban angyal, tűzkardját villogtatja, hangja messze száll, még a Dupont kávéházban is összerendeznek a bűnös lelkek. A nagy mozgást, díszleteket nem most találták ki, sok kézirat tanuskodik a középkori misztériumjátékok nagyszabású rendezéséről. Angyalok szálltak

le az égből csigákon, bábukat égettek el máglyákon, a király és az egész város jelen volt. A Mystere a keresztrefeszítéssel fejeződik be, erre felvonul mind az 1200 szereplő. Kétszáz középkori lovas, harsonások indítják a menetet, polgárok, parasztok, katonák hosszú sorban, Jézus meg a latrok roskadoznak a kereszt alatt. Felállítják a hatalmas keresztet a templom főkapuja elé, Krisztus kiszenvet, megindul a föld, mennydörgés, villámlás, fenn a toronyban kiált az angyal, a közönség lenyűgözve, rémülten bámul. Aztán kigyullad minden lámpa, száz meg száz reflektor, megszólalnak a harangok. Éjfélkor, harangzúgásban mentünk haza, a kis utcákban kardos, sipkás lovagok meg polgáremberek mentek a Quartier Latin kávéházai felé, hogy leöblítsék a sok izgalmat.”

1951. július 24. Pityu mindnyájunknak. „Nagy gaudiummal fogadtam a két Illyés-kötetet. A 'Franciaországi változatokat' persze azonnal felfaltam, a 'Két férfi'-t sajnos máris kölcsön-vették, csak győzzem visszaszerezni. Igen nagy élvezettel forgattam a könyvet, legelső értéke a gyönyörű nyelve. Kosztolányi óta ilyen szépen nem írt senki. Tartalmilag azonban bizony elavult, elmúlt a yaltai szellemmel, az ellenállásban közösen résztvevő írók szövetségével együtt. Párizs már megint nem tiszta francia nyelvű város. A sok turistától és turista-kopasztó mulatótól megint alig látni a belsejét. Elvesztette minden érdekét a párizsi békeszerződés, Illyés meg nem szívesen írna most ilyenformán régi barátairól. Igaz, hogy Eluard, Elsa Triolet és néhány baloldali 'nem társutas' igyekszik nem elvágni minden hidat a haladás és a burzsoá reakció között, de kérdés, meddig tehetik ezt, és át tudják-e menteni ezt a szellemet a távoli jövőbe?

Már eddig is volt vagy 50-kötetes könyvtáram, de most egy szomszéd-barátom megtömte a polcaimat legalább 200 kötetel: nyaralni megy, őszig rám bízta köteteket. Mindig ugyanabban a kellemes meglepetésben van részem egy francia könyvtár láttán. Agyon-olvasott, vacak, fűzött remekművek, mindig igen széles érdeklődési kör. Barátom orvos, állítólag már vakbelet is operált. Könyvtára: Journal d'André Gide, Flaubert, Goethe összes művei franciául, Shakespeare franciául, Bergson, Saint-Exupéry, Malraux, Montherlant, Péguy, Valéry, Kirkegaard, katolikus irodalom, és persze a mindenkinek legkedvesebb Giraudoux. Hónapokra van elég elalvás előtti olvasnivalóm.”

1951. augusztus 4. Éva Pityunak. „Most nagyon jó dolgom van: a vállalati autó minden délben hazavisz szoptatni, így napközben is látom a gyerekeket, és nem kellett Pankát ebben a hőségben olyan hirtelen elválasztani. 6 hónapos koráig kapok szoptatási szünetet (egy óra, plusz fél óra az én ebédszünetem), 9 hónapos koráig félórával hamarabb mehetek haza. Hát ez is valami, bár most tulajdonképpen nagyon otthon volna a helyem, de nem merem megreszki-rozni, hogy otthagyjam az állásomat.”

1951. augusztus 21. Úgy tűnik, anyu is, én is egyidőben, de külön levélben emlegettük föl, hogy túl sokat foglalkozik a nőekkel. „Ha nem írásban tettünk volna ilyen megjegyzést, nem lett volna éle a dolognak. Heliette után túl gyorsan jött a platinaszőke finn lány, azért ijedtünk meg. A mi szemünk és gondolkodásunk, az egész sok gondú életünk olyan távol van ilyesmi-től. Ilyen platina hajat nem látni, nincs is hajfesték, én is eléggé őszülő hajjal járok. Piros körmöt, festett hajat elvéve látni, a ruhák is igen egyszerűek. Komolyabb a gondolkodásunk, mint a kapitalista országok lakóinak, olyan szokatlan nekünk az életetek, hogy már nem tudjuk beleélni magunkat.” Itt mondom el, hogy anyutól egyszer pénzt kaptam kabátra. Boldogan rohantam zöld lódent venni, az volt az egyetlen sportos, különleges darab – nem-sokára olyan divatba jött, hogy fél Pest lódenben járt –, és még futotta a pénzből egy piros svájci sapkára is. Teljesen el voltam bűvölve fiús, eredetis, exkluzív külsőmtől! Anyu tovább a gyerekekről: „Panka nagyon szép, kékszemű, szőke, mosolygós, de nem annyira, mint a nővére – igaz, tizedannyit sem foglalkozik vele senki. Ő a kis mostoha, de nagyon stramm, hasra fordul, könyököl egy hónappal korábban, mint Fruzsza. Nagyobb lesz és szebb nővére, már most látszik. Éva igen csinos, de még sokat kell fogynia, ha abbahagyta a szoptatást.”

1951. augusztus 31. Pityu mindnyájunknak. „Mostanában sokat dolgozom, szabad időmben tanulok vagy uszodába járok, a kertben futkosok és nagyokat eszem. Anschell, nyári újság-reklám-kampányának sikerén felbuzdulva, 1 millió prospektust akar Párizsból szétküldeni karácsony előtt.

Persze szokás szerint rögtön, azonnal kell mindennek meglennie. Egyelőre csak 100,000 prospektust rendeltünk, az ár és a papír megvitatása izgalmas párbeszéd volt 14,000 km távolságból. Tegnap fel kellett hívnom telefonon, délben hívtam vagyis reggel 4-kor ugrasztottam ki az ágyból. Próbáltatok ti már megérteni egy öreg, rekedt hangú, álmos Far Westi amerikai, aki beszéd- és torokhibában szenved, telefonon keresztül a világ másik részéből? Szóhoz sem engedett jutni. Kvák, oák, bau-bau, ouá, ouá, váj, váj, körülbelül ezt értettem, 3 percenként 4500 frankért. Ma reggel négy levelet és egy 85 szavas táviratot kaptam tőle, kicsit hülyének tarthat, mert mindent háromszor a számba rág.

Mínt hogy a nőket unjátok, inkább kulináris élvezetekkel szolgálok. Sokat járok a városban, és így délben mindig vendéglőben ebédelek, rendszerint 'Chez Julienne'-nél. Ez egy óriási populáris vendéglő, ahol a koszos pincér 40 tálát egyensúlyoz és mindenkinek le kell kapkodnia róla a kért tálát. A hangulat jó, mindenki kiabál, nevet, vagy Jules-t hívja, a pincért. Általában Cité (*egyetemi menza*)-vacsorán élek, 28 frankért 5 fogást adnak, korlátlan repeta-lehetőséggel és elég rossz minőségben. Vacsora közben zajgunk, a kalappal fejükön belépőket kanálcsapkodással készítjük udvariasságra, különben is minden ok jó arra, hogy förtelmes zajt csapjunk, a fémtálcákat csapkodjuk és a székeken doboljunk. Egy turbános muzulmán múltkoriban visszautasította a sonka-vacsorát, 500 diák az étteremben addig üvöltött és tombolt, míg a megijedt igazgatóság egy közeli vendéglőből hozatott marhahúst, vagy hamar levágatott egy ökröt.

A barátaim: Gál Péter a Rajna-vidéken utazgat, Karitól, akit Nizzában véltem, Firenze közeléből kaptam képeslapot, Sággy Gyurka Hollandiában jár hivatalos kiküldetésben, a többiek is szanaszét. Van, aki fát vág Svédországban, mások Mentonban, a Baleári szigeteken, Carcassoneban süttetik magukat. Irigylem őket, mert itt alig-alig süt a nap."

1951. szeptember 10. Éva Pityunak. „Egészen meg voltam hatva, hogy olyan okos vagy, és ugyanolyan színű fonalat küldtél megint. Mindkét lánynak fehérrel csikozott elejű kardigánja lesz belőle, csodások lesznek! A lányok: Panka egész nap a hasán fekszik, a tenyerébe támasztja az állát és a legenyhébb jelére annak, hogy valaki törődik vele, dökögve nevet. Napszámba nézi Fruzsit, van is miért, a 21 hónapos Fruzsi szüntelenül beszél: 'Ez a karika olyan, mint a Pankáé'(ugyanis Panka egy celluloid-karikával játszik, markolja és kormányoz vele), vagy: 'Én isz medek iszkolába Ildikójoz' (bizony, Ildi már iskolás!), vagy: 'Édesz Esztikém, vedd ki Pankát a koszárból, szír, nézd meg'. Az 'Esztikém' a lány-kérdésnek végre jó megoldása: nagyon kedves, 20-éves kislány, a volt lányunk, Irén huga. De Fruzsa nemcsak beszél, hanem szüntelenül mozog is: söpör, padlót kefél, bilizteti, öltözteti a babákat, bukfen-cezik és, óh borzalom, segít. Ha kinyitnak egy fiókot vagy Eszti cipőt tisztít, krumplit hámoz, Fruzsa azonnal ott van és segít: elképzeltetlen rumlit csinál pillanatok alatt. Az utóbbi hetek fő szenzációja: visszük Fruzsát evezni. Palinak most volt egy hét szabadsága, mindennap kijárt a Dunára és elvitte a nagylányát is, vasárnap én is velük voltam. A Rádió csónakháza a Rómaiparton van, átevezünk a túlsó partra, a Lidó előtti homokzátonyon hancúrozik Ildi és Fruzsa. Első alkalommal kicsit félt a csónakban: 'Nem köll Dunát csinálni', máskor: 'Nem köll az ázáscsónak' (értsd: csónakázás), de amikor kikötöttünk, egy darabig játszott a homok-ban, aztán felállt és kijelentette: 'Medek a patakba', és bele is ment térdig. (Súrról ismerte a patakat, a Dunát akkor látta először.)

Eszti, Panka, Fruzsika és Ildikó 1951 szeptemberében

1951. szeptember 17. Anyu Pityunak. „Most volt a rossz hét, amikor nem jön tőled levél, és rossz hónap is van, hiszen három éve, hogy elmentél. Még most is sajnálom, hogy csak Kelenföldre kísértél (*apu a határig*). Szeptember 22-én megyünk Apuval a Mecsekbe. Apu óriási meglepetésben részesített, repülővel megyünk. Egyetlen öröm az örömben, hogy a kislányokat nélkülözni kell. Elmondhatatlan élvezet velük lenni. Panka is megismer már, nagyokat mosolyog, de ha Évát meglátja, úgy nevet, hogy csak úgy zötyög. Fruzsikát tegnap először elvitték biciklizni, az apja előtt ült egy laticel ülésen. Először azt mondta: 'Juj de nem jó ez a biciklizés!', aztán nagyon élvezte. Írj mindenről. Úgy-e Párizsban hordanak kalapot a nők? a fiatalok is? Itt egyáltalán nem. Én szerettem a kalap-divatot, jól állt nekem.

1951. szeptember 28. Én a szülőknek a nyaralásba, a másfél éves Fruzsáról: „Mondom neki, 'esik az eső, milyen kár, nem lehet kimenni a kertbe.' Gondolkodó pofát vág, aztán azt mondja: 'Fuzsika eltépte szappantartót, milyen kár, esik eső, milyen kár, Fuzsika eltépte, rossz volt, milyen kár.' A szappantartó-baleset kb. 3 héttel ezelőtt történt, a milyen kárt úgy látszik akkor hallotta először, most próbálgatta, mit is jelent. Eddig raktározta a fejében. Egyik nap hallotta, hogy jön az Imre bácsi, Ildi nagyapája. Nagyon csalódott volt, mikor meglátta, azt hitte, az ő saját 'apapija' jön. Megmagyaráztuk, hogy ez az Ildi. Kicsit gondolkodott, aztán: 'Anyu a Panka anyja?' 'Az iskolában a lé-betűt tanultam, hármast kaptam.'

Fruzsát orvoshoz kellett vinni, másfél órát vártunk, Fruzsika szünet nélkül szórakoztatta a

várókat, egyfolytában beszélt. A szembenülő öreg bácsi elbóbiskolt, azonnal felcsattant Fruzsza hangja: 'Nézd, anya, elaludt a bácsi, behunyta a szemét, mért alszik a bácsi?' Erre a bácsi ijedten kinyitotta a szemét. Fruzsza: 'Nézd, most kinyitotta a szemét, ébren van a bácsi.' És ez így ismétlődött vagy ötször. – Júliusban elmentünk vele Lellére. Megállt a parton, és meglepődött: 'Jé, tele van vízzel az egész Balaton!'

1952-ben már Pankát is magunkkal vittük a Balatonra, Tihanyba. Kedvenc babáik is fürödtek: a lánybabát Lacinak, a fiúbabát Jutkának nevezték. Panka is rengeteget beszél: 'Szeretted a Fuzsikát, mondd?' 'Jaj de jó, itt a vacsora, enyém'. Mesél: 'Vót eccer, vót eccer műtehén, megfarkát nem szabad, mert haragszik műtehén. Így verekedik a műtehén' – és valakin bemutatja. Fruzsza mindenkinek nekimegy, aki bármit helytelenít Pankánál. Panka másfél éves korára mindent beszél. 'Csukd be az ajtót, félek a másik szobától' (sötét volt). Ildi szolmizálni tanul. Panka: 'Én is tudok mimiszofo, mint az Ildi.'

Ezekben a napokban jelentkezett Pityu először Münchenben. Párizsban egy tanársegéd magyarázta el, hogy még két év, amíg megszerezheti a licence-ot, de ha ez sikerül, akkor sincs semmi esélye: ahhoz, hogy legalább állami középiskolában taníthasson, még kell az agrégation, de mert nem francia állampolgár, nem kaphat állást. Ez egybeesett azzal, hogy Dessewffy Gyula, a Kis Újság volt főszerkesztője, volt kiscgazdapárti és ellenálló, emigrált, és az amerikaiak megbízták, állítson fel a Szabadeurópánál magyar szekciót (lengyel és cseh-szlovák volt már). Párizsban keresett ehhez megfelelő embereket, valaki Pityut ajánlotta könyvtárosnak, dokumentátornak, tekintettel ilyen végzettségére. 1951 szeptemberében hárman kezdtek dolgozni a magyar szekcióban: rajta kívül Papp László könyvkiadó és egy Kuczka Tamás nevű fiatalember.

1951. október 7. Apu Pityunak. „Amint tudod, múlt héten szabadságon voltunk. Szeptember 22-én indultunk és 30-án érkeztünk haza. A repülőút, amellyel a szabadságot megkezdtük, nagy szenzáció volt. Anyu még sosem ült repülőgépen, én is csak egyszer. A Ferihegyi repülőtér, ahonnan indultunk, csodás és túlon túl pompás, valóságos építészeti remekmű. Az út 50 percig tartott, minden incidens nélkül zajlott le. A kb. 1000 m magasságban méltóságosan úszó repülőgép, az alatta csigalassúsággal hátrafelémászó táj emlékezetes élmény marad. Pécsre érve, egy kicsit körülnéztünk a városban, megtekintettük a dómot altemplomával és 3. századbeli keresztény katakombáival együtt.” Ezután részletesen ismerteti a templom történetét és restaurálását (helyteleníti, hogy a régi román bazilikának emlékét csak a falak és tornyok kövei tartották fenn). Pollack restaurálta a 19. sz.-ban, érzik rajta a fin de siècle. A dömörkapui menedékházban szálltak meg, a Misina oldalán, jó ellátással, aránylag olcsón (ketten napi 70,- forintot fizettek). Anyuval, majd egy mérnök-kollégával sokat kirándult. „Otthon mindent rendben találtunk, azóta úgy beleestem a munkába, mintha sohasem lettem volna szabadságon. Írj, idestova egy hónapja nem kaptunk híreket!”

1951. október 14. Apu levelezőlapja. „Mit keresel Garmischban? Nem írtál egy szót sem erről, így a következő hipotézisek merültek fel: 1. Újra guide lettél, és kiránduló csoportot vezettél Garmischba. 2. Anschell üzleti ügyben Münchenbe küldött, ahol találkozta Kramer Imrével és kirándultatok G-ba. 3. Nászútra mentél G-ba. Légy szíves sürgősen elosztatni a kételyeket.”

1951. október 20. Anyu levelezőlapja Pityunak, a címzést többszörösen átjavították, a Fondation Victor Lyon Cité Universitaire-ből Pierre Gál, fondation de Monaco, szintén a Cité Universitaire-ben lett a végén. „Csak nem jön a várva-várt leveled, de még egy lev.lap sem. Betegség? baleset? El nem mondhatom, milyen rémeket látok. Írj!”

1951. október 20-i levelében Pityu beszámol németországi útjáról: Anschell megbízásából üzleti úton járt Dél-Németországban, Bajorországban, Württembergben. [Pityu, 2010 május: Itt kezdődik a hazudozás] Már a vonaton feltűntek a kiáltó osztálykülönbségek, a gazdagok még nem tudják jómódjukat olyan ügyesen titkolni, mint a nyugatiak. „Augsburg, Ulm, München – romok

mindenfelé, kilométerszám szinte minden ház földig lerombolva, de földig, nem úgy, mint nálunk az ostromsérült épületek. Ott, ahol régebben tömött háztömbök álltak, most el lehet látni messzire. Egyes városokban minden ház új, mind a Währungsreform (pénzreform) óta épült, tehát két év alatt. Amit érdemes volt, azt kijavították, a legtöbb romot azonban kocsiban kellett elhordaniuk. A gyárak az 1936-os kapacitáson jóval felül dolgoznak, új utak, roskadásiig teli üzletek. Egyes városok mintha kizárólag középületekből állnának, vaskos, hatalmas tömbök, Vilmos császár bajusza lengi körül az épületeket. A Deutsches Museum egész sziget, nagyon tiszta, rendezett, meg sem sérült komolyan. Hanem a többi középület csupa rom, alig tudom már, melyik volt a Propyläen, a Pinakothek, a Staats-bibliothek vagy az egyetem.” Szidja a bajorokat, a Gemütlichkeitjüket, a Bierfesteket, a kiejtésüket és a trampli nőket.

„Hazaérve Párizsba új állásra tettem szert. A Bibliothéque Nationale (*ez természetesen ködösítés, a SZER-nél dolgozott*) alkalmazott dokumentalistának – lám nem hiába jártam azt a vacak iskolát. Végre újra a szakmámban dolgozom! Könyvtár, de annak porossága nélkül, mert az olvasók kérdéseire azonnal kell válaszolni, információt, beszámolót adni. [*Pityu 2010: A könyvtár és a dokumentáció igaz, csak persze a SZER-nél Münchenben*] Jól keresek, fizetésem több mint kétszerese annak, amit Anschelltól kaptam. Mint állami tisztviselőnek, többféle kedvezmény jár (pl. utazási). Jövedelmem értéke így majdnem háromszoros lett, és főleg, főleg, megint könyvekkel, történelemmel, szociológiával foglalkozom! Ez az állás azonban egész napi elfoglaltságot és ezzel diák-voltom megszűnését jelenti. Hiába készültem az októberi vizsgára, nem volt időm rá, hogy bemenjek. Még nem tettem le arról, hogy diplomát szerezzek, de diákéletem elmúlt. Nem is bánom, új munkámban rengeteget tanulok, többet és aktuálisabbat, mint az egyetemen. Persze rettenetesen bántott, hogy el kellett hagynom a Cité Universitaire-t, de most, hogy kiköltöztem, alig gondolok rá. Ubi bene, ibi patria.”

1951. november 12. Apu, Pityunak: „Megkaptuk a leveledet, nagy lelkesedéssel és örömmel gratulálok. Kezdek büszke lenni rád, hogy ilyen gyönyörű eredményeket érsz el. Eltekintve a fényesnek tekinthető javadalmazástól, nagy dolog, hogy téged választottak erre a posztra, és evvel bizonyosságot tettél, hogy idegen származásod handikepjét le tudod győzni.” (*Nyilvánvaló, hogy itthon még nem sejtettünk semmit.*)

Anyu, ugyanebben a levélben: „Évát a hivatala áthelyezte máshová, a régi helyén (*a Rádió külügyi osztálya*) nincs már szükség a nyelvtudására. (*Ez bizony igaz, egyetlen Nyugat-ról jött levélre nem volt szabad válaszolni, csak a SzU-val volt némi kapcsolat, de ehhez sem az orosz tudásom, sem a megbízhatóságom nem felelt meg.*) Nov. 8-án volt új helyén először, és megelégedve jött haza. Igen tetszettek jövendő munkatársai, fizetése azonos a régivel és a hivatal a Kossuth-híd környékén jó helyen van közlekedésség.” Az új hivatal az Országos Béketanács Külügyi osztálya volt, odakerülésem történetét később mondom el.

1951. december 3. Anyu, megint a gyerekekről. „Fruzsika a napokban fogja Éva kardigánját s mondja: 'Felveszem a kaldigánod ész medek a hibatalba.' Mit csinálsz a hibatalba? – kérdezi az anyja. 'Szajnosz dolgozni kell.' És nekiindul a szobában, mint aki siet a munkába. A pici szelíd szépség, boldogan nevet, ha csak ránéz az ember, ha Fruzsika szól hozzá, elolvad a boldogságtól.

Apu, ugyanebben a levélben: „Sajnálattal olvastam, hogy leveleket reklamálsz. Mi minden héten írtunk, tehát nov. 12-én, 19-én és 25-én. Remélem, azóta megkaptad.”

1951. december 16. Apu és anyu Pityunak. Apu beszámol a bridzs-társaságairól, és arról, hogy két könyvet küldött neki karácsonyra: egy új kiadású Adyt, és Veres Péter Számadását. „Nem tudom, fogsz-e örülni nekik, de úgy gondoltam, hogy a könyvtáradban elkel egy Ady-kötet, és a Számadás Veres egyik legérdekesebb írása. Jó volna tudni, milyen könyveid vannak, persze csak új könyveket lehet küldeni, az állami könyvkereskedés útján.”

Anyu megköszöni a csokoládé-küldeményt, és elmondja, hogy Panka már messziről tátogat, ha meglátja, persze csak morzsákat kap. „Pár napja nem kap szopni, tekintve hogy úgy befőzelékez, hogy alig győzzük a szájába kanalazni, foga is van már kettő. Éva nagyon sajnált lemondani a

szoptatásról, végleg leszakítani magáról a gyereket.”

1951. december 8. Pityu, mindnyájunknak, (Párizs...illetve München): „Munkám szórakoz-tató. Nem csak irodalmat, könyvlistát adunk, hanem vázlatos beszámolót is készítünk. Van, hogy hatnyolcoldalas beszámolót kell írnom gazdasági, történelmi kérdésekről, ha az olvasók ezt kívánják. A hasalásról leszoktam, mert mindig kiderül. Sokszor végzek lektori munkát, ami még mulatságosabb, hiszen azért fizetnek ebben az esetben, hogy jó könyveket olvassak.

Anschell Párizsba érkezett, és újsütetű titkára, Gál Péter kíséretében kifosztotta a metszetkereskedéseket. Péter elbeszéléséből ráismerek erre a nagyszerű és mulatságos emberre, ezt meséli róla: 'Anschell belépett egy metszetboltba, fülönfogta a kereskedőt, becipelte a raktárba, kidobálta, átforgatta, összekeverte a képeket, szétrombolta a polcokat, felaprította a ceruzáját, végül az asztalra vetett 100 000 frankot és elvitte a fél üzletet. A kereskedő pedig a malacba számolta a váratlan keresetet.' Ismerem Anschell szélviharszerű átvonulásait az ilyen finom kis antikviáriusoknál, ahol már stentori hangjától összedülnek az állványok. Fúj, szörcsög, harsányan nevet, kapkod és tör, de ami a legmeglepőbb: tökéletes ízléssel és üzleti érzékkel vásárol, nagy humorral és nagyvonalúan. A régimódi és kicsinyes franciák tanulhatnának tőle.”

1951. december 26. Éva hosszú levele Pityunak. Beszámoló a karácsonyról. Válasz Pityunak Veres Péter olvasottságára vonatkozó kérdésére: „Nem tudom, hogyan vélekedik az értelmi-ség Veres Péterről, de azt tudom, hogy sokan olvassák. A könyvek általában nagy példány-számban jelennek meg és rögtön elfognak. Érdekes megfigyelni, hogy a villamoson sokkal többen olvasnak, mint azelőtt, és sokkal nívósabbat. A többség tanul: középiskolai anyagot, szemináriumi jegyzeteket, stb.

Rátérek a gyerekekre. Panka karácsonyra kapott hófehér hosszú mackóruhájában büszkén és kövéren ül, kicsit billegve, és halandzsázik (néhány napja ült fel egyedül, 8 hónaposan). Óriási a szürke szeme, magasra kunkorodó fekete pillákkal. A haja egész szőke, az arca pirosposzsgás. A karácsonyfa nem nagyon érdekelte, különben is főleg a hasa meg a Fruzsza érdekli. Bezzeg Fruzsának szeme-szája elállt a csodálkozástól. Mikulásra kapott egy kis képeskönyvet, benne az Anyám tyúkjá és a Füstbe ment terv. Mikor anyu ezt az utóbbit felolvasta neki, vigasztalhatatlanul zokogni kezdett, és újra akarta hallani. Ráböködött a képre, úgy zokogta: 'Ez az anya, ez a szeme, ez a szája'. Napokon át örökké ezt olvastatta mindenkivel, és mindig könnyes lett a szeme. Persze már másnap kívülről tudta és a végét így idézte: '...miként fogom szólítani régen nem láttam anyámat'. Hogy azért sírt-e, mert hiányoz-tam neki (egész nap dolgoztam), vagy mert féltékeny volt a gyerekekre a rajzon, akit az anyja megcsókol, ezt nem lehetett kideríteni. Egyébként nem síró, türelmes. Pici korában a legkeservesebb éhség-sírást is abbahagyta, ha kezdtük tisztába tenni, és így tudta, hogy van remény. Panka addig bög, amíg a kanál nincs a szájában.

Talán tudod, hogy új munkahelyem van, áthelyeztek az Országos Béketanácsba, a külügyi részlegre. A munkám nagyjából ugyanaz, mint eddig: külföldi – főleg ellenséges – lapokat olvasok, kivonatolok, béke-dokumentációt készítek. Ha külföldiek jönnek, kalauzo-lom őket.

Megtartottuk a Fruzsza-bábszínház (ő babszínháznak hívja) ösbemutatóját. Óriási siker. A szereplők: fekete kutya (valódi perzsából), barna foltos tehén (flórharisnyából) és egy Dani nevű kisfiú, olyan, mint Fruzsza egyik babája, t.i. mindkettőnek a fejét még ősrégen Pali csinálta, vándorpiacosoknak. Az állatokat Korolovszky Klári csinálta, tündérien. Előadtuk az Anyám tyúkját, kis rögtönzött jeleneteket, Dani furulyázott, a kutya dobolt, igazán nagyon jó volt. Január 15-án, Fruzsza születésnapján majd nyilvános előadást rendezünk, rengeteg rokon és ismerős gyerekekkel. Majdnem elfelejtettem megköszönni a karácsonyi ajándékot, pedig meg voltam hatva a földkerekség legszebb fonalaitól (már készülnek belőle az egyforma kis-kabátok), és a harisnyáktól, amiből kettőt megtartottam, egyet anyunak adtam, a többit eladtam. Kösz. kösz!”

1952

1952. január 1. Apu Pityunak írt, újévi jókívánságokat felsoroló leveléből csak ennyit idézek: „Olyan állapotokat kívánunk, hogy módunkban legyen akadálytalanul találkozni veled, amivel

automatikusan együtt jár a béke a világban, a jó egészség, és némi dohány az útiköltségekre.” És később: János bácsiék (*Szablya*) Almádiban élnek, nyugdíj nélkül. Fiuk, Jancsi megnősült és Kovács Pali asszisztense lett, aminek nagyon örül az egész család.”

Ehhez anyu: „Mi csendes rokoni körben vártuk be a szilveszter éjfélt, itt voltak Kariék, Megayék és Timár Pali.”

1952. január 11. Pityu „Párizsból.” „Munkaköröm történelmi, szociológiai, néprajzi és irodalmi kérdésekre vonatkozik. A munkámat azért szeretem, mert önálló, független, intellektuális munka. Kiderült, hogy én vagyok a könyvtár egyetlen tisztviselője, aki kotyogok valamit hollandul is, ezért rám sózták a holland sajtót. Azt olvasok ki belőle, ami jólesik – senki nem tud kontrollálni. Oroszul egy tanárnőnél tanulok egyedül. A nehézségek tornyo-sulnak, a rendhagyó ragozásba meg a komplikáltabb szavakba beletörök a bicskám. A karácsonyt a tiroli Alpokban töltöttem, Nancyval és a családjával. Ó, micsoda hegyek, micsoda hó! Meglepetve konstatáltam, hogy az Alpok nem a Normafa-lejtő, és a hó tulajdon-sága, hogy mély és puha! Az utolsó napon már ¾ órás lesiklást rendeztünk Nancyval, 2600 méterről 1400-ra. Közölnöm kell, hogy a képen szereplő lány nem Nancy, vele csak ritkán találkozhatom. Sípartneremet Ineznek hívják, igen kedves, és öt hónap óta egyetlen barátnőm – persze Nancyn kívül. Ezzel befejeztem, jó időkre, a beszámolást érzelmi ügyeimről.”

1952. január 14. Apu, Pityunak: „Letelt a szabadságom, amely tulajdonképpen csak abból állt, hogy kényelmesen éltem, majdnem minden nap 2-3 órára bementem a hivatalomba, ebéd után aludtam, és iszonyúan lumpoltam, mert 8 nap alatt háromszor voltunk moziban. Láttunk egy francia filmet, amelyről annakidején írtál: Botrány Clochemerle-ben. Itt óriási sikere van, napokkal előbb elfogynak a jegyek. Mindenki elmegy megnézni, van, aki azért, hogy alaposan megbotránkozhasson, a többiek (mi is), hogy jót röhöghessen. Kár, hogy magyarra szinkronizálták, ez elvette az ízes francia beszéd savát-borsát, és kikököntette az embert a hangulatból, mert ilyesmi csak franciákkal képzelhető el, nálunk annyira képtelenség. Láttunk két német filmet is: Az alattvaló (Heinrich Mann regénye után elég jól csinálták), és egy gyengébb mesefilmet: Köszív.”

Anyu ugyanaznapi leveléből kiderül, hogy influenzás, fekszik, apu végez el minden házimunkát a szabadsága alatt, még főz is.

1952. január 27. Apu, Pityunak: „Ma kezdődtek a 60. születésnapom előünnepségei. Itt voltak Évák valamennyien, átújították a gyerekek fényképeit, anyu a tiedet bekereteztette. Fruzsi a döntő percben megtagadta az ünnepi vers elmondását – amit később, az ünnepségek lezajlása után, kéréstelenül is elmondott. Itt jegyzem meg, hogy a 2-éves Fruzsa irodalmilag igen művelt: a kisujjában van Arany 'Családi Kör'-e, Petőfi 'Füstbe ment terv'-e, József Attila 'Betlehemi királyok'-ja, stb. Kaptam ezenkívül egy egészen új kalapot (régiből alakítva), és nagy ünnepi ebédet. Az ünnepségek kedden folytatódnak, az öregekkel: Zsófiék, Babáék, Keresztes Ilonka, Rózsa Annus, Timár Pali jön uzsonnára. Köszönöm a küldött fényképeket, összehasonlítottam érettségi képeddel: hát megemberesedtél, de nem változtál. Örülök neki.” Most apu is panaszkodik, hogy nem elég részletes a beszámoló a Nancyéknál tett látogatásról, „így csak fátyol mögött mozgó árnyakat látunk. Leveled oly sokára jött (a két utolsó levél dátuma közt 5 hét), hogy már aggódtunk.”

Ugyanebben a borítékban az én levelem Pityunak, beszámoló apu születésnapjára ünnepségéről és a gyerekfényképekről: „Erre az alkalomra csináltattuk a fényképeket, neked is küldöm a sorozatot. Pankáról nem túl előnyös, de ezen szerepel az általad tömött elefánt. A közös képen ő is nagyon jó, és roppant jellegzetes a rajzoló Fruzsa csücsörítő dumálása. A te képeid ragyogóak, különösen a szívek. Mi is síztünk, méghozzá a Határőr utcában (alias Hieronymi). Kaptunk egy óriási sütemény- és csokicsomagot Hollandiából, feladó nélkül, gondolom ottani barátaitól. Nagyon köszönöm nekik — de neked megvallom, kétes érzelmek közt fogadtuk, mert nagy volt rá a vám (180,- Ft). Egyébként most több pénzünk lesz, mert állami nyelvvizsgák voltak, mindketten levizsgáztunk 3-3 nyelvből és most nyelv-pótlékot fogunk kapni.”

1952. február 5. Anyu, Pityunak: „Éva fizetése szépen emelkedett a nyelvpótléktól, ha nem lenne teher a házon, nagy könnyebbség volna.”

Apu, ugyanebben a levélben: „Anyu elmulasztotta megírni, pedig az ő reszortja lett volna, hogy vasárnap nagy születésnap zsúr volt Fruzsánál. Most mutatkozott be először a társaságnak. Három fiút (Huzella Péter, Korolovszky András és Füsy András), és egy lányt (Aranyi Krisztina) látott vendégül. Volt bábszínház, kakaó és kalács, szóval teljes siker.”

1952. február 9. Apu légiposta lapja Pityunak: „Anyádnak nagyon rosszul esett, hogy Éva születésnapjáról nem emlékeztél meg levél útján. Annak jelét látja ebben, hogy egészen elszakadsz tőlünk. Én nem látom ilyen sötétnek a dolgot, Éva egy szót sem szólt. Most azért írok, nehogy ez febr.25-én, az ő születésnapján megismétlődjön és evvel végleg kétségbeejtsd anyádat. Ha elfelejtkeztél volna, pótolod sürgősen, nem baj, ha egy kicsit későn érkezik, sok mindent rá lehet fogni a postára.”

1952. február 17. Anyu Pityunak. „Deák Péteréknek gyönyörű, 4 kg 20 dekás fiuk született, a kis Péterke, valóságos ritka csoda ennek a vékony asszonynak ekkora gyerek” *(akit később Hosszúpéternek nevezünk, hogy megkülönböztössük apjától és Péterke fiától – úgy látszik, más név nem jut eszükbe)*. A címük: Május 1. tér 6., itt laknak mind együtt.” *(2 szobában, a fiatalok csak a szülők szobáján keresztül juthatnak ki még a fürdőszobába is. Pokoli lehet.)* „Jó, ha tudod az utcanév változásokat: a Széll Kálmán tér már Moszkva tér, a Horánszky most Makarenko utca, a körutak Lenin, Tolbuchin, az Andrássy út Sztálin, az Apponyi Felszaba-dulás tér, az Oktogon November 7. tér, a 83-as villamos a Vörös Hadsereg útján jár, a Berlini tér Marx tér, az Erzsébet tér Sztálin tér, stb. Igen regényes ez a sok szép orosz utcanév, szinte egy gyönyörű orosz városban érzi magát az ember...”

Apu ugyanebben a levélben: „Mit szólsz hozzá, hogy megszületett a család jövőendő maiorescója, a 4. lord? Igen nagy az öröm a családban. Figyelmeztetni akarok azonban arra, hogy krónikusan elmaradó levélírásirod megindokolására találj ki valami okosabbat annál, hogy nem érsz rá. Véleményem szerint, ha akarsz, tudsz kéthetenként egy órát levélírással fordítani, azaz egy órát így velünk tölteni. Mikor levelet kapunk tőled vagy írunk neked, úgy érzem, azt az órát az írással vagy olvasással, együtt töltöttük el, és ettől az örömtől nem szabad megfosztanod bennünket. Mi kérlelhetetlenül megírjuk a heti levéladagunkat.”

1952. február 21. Párizs. Mint minden január-februári levélben, sorra és rendkívül kedvesen gratulál a születésnaposoknak (Apu január 29, én február 7, Anyu február 25.). Ebben a levélben beszámol a Nancy családjával töltött sielésről, és az olajigazgató papáról. „Nem tartoznak a jó és egymást dédelgető holland családok közé. Keveset volt együtt a család a négyéves koncentrációs táborig elváltottság, majd az apa és anya indonéziai tartózkodása miatt. Fair-en, barátságosan kezelik egymást, de nem sokat törődnek a gyerekekkel, és azok sem kérik ki a szülők tanácsát. Nancy néhány év óta a maga keresetéből él, és mániákusan visszautasít minden apai támogatást.”

1952. február 22. Anyu Pityunak. Nagy örömet szerezte gratuláló leveleddel. Sokat izgat magam, ha sokáig nem jön hír tőled, különösen most, hogy megint fekszem: két hónap óta folyton visszaesem az influenzába. Egyedül vagyok itthon, egyebet sem teszek, mint rád gondolok. Eszembejuttat a spárgákkal keresztül-kasul szőtt gyerekszoba, melyekkel sürgönyöket továbbítottál, pl.: 'Kérem a tízórait!' Meg eszembejuttat, ahogyan a legnagyobb játék közben is beszaladtál hozzám, 'Itt vagy?', megcsókoltál és futottál vissza a játékhoz. Örülök, hogy sportolsz, sielsz. Veress Pali most jött meg egy heti mátrai sielésből, szakszervezeti beutalással volt, remélem felszedett egy kis húst meg színt, mert sovány és sárga volt megint. Éva rengeteget dolgozik, gyakran este 9—1/2 10-ig bent van, és csak alva látja a gyerekeket. Nem írtál a képekről, pedig nagyon tetszettek, Éva alig várta, mit szólsz hozzájuk. Éva most nem kövér, olyan szép, mint a legszebb idejében volt, de csak a hivatal és a legszűkebb család látja. Jenő bácsiék címe nem változott, csak gazdát cserélt a ház.

(Ez azt jelenti, hogy Matyi rendőrségi összeköttetéseinek köszönhetően, elmaradt a kitelepítés, de a Pasaréti téri házukat államosították. Szerencsére a lakásukban maradhattak.)

1952. február 24. Apu Pityunak. „Nagyon örültünk a levelednek és a fényképeknek. Eszembe jutnak a párizsi éttermek, ahol sorban ülnek az utca mentén az emberek. Mégiscsak jobbak a mi különálló asztalaink – persze csak elméletben, mert gyakorlatban nem járunk sehova. Volt elég izgalom múlt héten: Kariék fehérvári üzletházát államosították, amely eddig az üzlet államosítása ellenére tulajdonukban maradt és a mai viszonyok között jelentős jövedelmet biztosított nekik és Paliéknak. Antal Jenőnek* államosították bérvilláját és ráadásul másnap értesítést kapott, hogy nyugdíja csökkent 300 forinttal. Közben rájött, hogy a Pasaréti téri bérvilla államosítása nem érinti anyagilag és legalább nem lesz rá gondja, és a nyugdíja is maradt annyi, mint egy szakmunkás fizetése. Én személy szerint nem vagyok érdekelve, és Veressék sem, megtarthatjuk ingatlanunkat és fizetésünk változatlan, sőt Évái szépen emelkedett.

** Antal Jenő (1879—1963) a Riegler papírárúgyár vezérigazgatója volt. Valamikor a 40-es évek elején nősült meg először, akkor vette feleségül a 21 évvel fiatalabb Zsófit, anyu hugát, Csillag Imre özvegyét. Jóeszű, jóhumorú ember volt, a házassága előtti időket méla sóhajjal, enyhe gúnnyal úgy emlegette: 'Ez akkor volt, amikor még nem voltam boldog.' Zsófi 1971-ben halt meg.*

1952. március 1. Éva Pityunak. „A fénykép alapján el vagyok ragadtatva Nancytól, nagyon helyesek vagytok így együtt. Nancynak szellemes, finom, szép kis pofija van, helyes teremtés lehet. Szereted? Komoly ez? Mind bánjuk ám, hogy a múltkor úgy rádförmedtünk a nők miatt (akkor egyszerre kicsit sok volt), és most emiatt nem tudod, miről írnál. Ptóbáld meg úgy, mint eleinte, írd mindenről. Az első években úgy éreztük, hogy tudjuk követni az életedet, de most szörnyű lukak vannak. Ha ilyen nagy időközökben írsz, akkor csak a fontos dolgokat lehet megírni, olyan meg nincs mindig.

Panka már el-elereszti a rácsot, és ha sikerül megállni, büszkén felnevet. Halandzsázik, de nem beszél semmit. Fruzsza 10 hónapos korában már egy csomó szót használt, de nem állt. Pankára azt szoktuk mondani, hogy szép, de buta. Hanem nagyon szép ám: gömbölyű, piros-pozsgás, keményhúsú, göndör szőke, és óriási szürke szeme van, felkunkorodó pillákkal. Fruzsza szinte minden versét tudja Weöres Sándor Gyümölcskosár-kötetének, leül Panka mellé, és 'felolvassa' neki. Panka nagy szemekkel hallgatja. Viszont a kis angyal azt mondta a napokban Ildinek: 'Olyan emberi pofád van, mint a rosseb!' Ugyanis amióta tavaszodik, reggeltől estig az utcán van, a környék srácaival, alig lehet hazacsalogatni. *(Micsoda idilli város: az utcánkban egyetlen autótulajdonos sem volt, a gyerekek kint lehettek.)*

1952. március 7. Anyu Pityunak. „Apu ma itthon maradt ágyban, elég gyakran vannak érgörccsei a lábában. Sokat kell veszekednem, hogy pihenjen, lehetőleg korán jöjjön haza: a pihenés fél gyógyulás volna.”

Apu ugyanebben a levélben: „Szép lehetett az osztrák hegyekben, a hó birodalmában – csak egy kissé mondén, és ezáltal el van rontva a természet. Igazi sporthoz menedékházi priccs vagy gyilkostavi szénapadlás illik. Sajnos most ritkán kirándulok, nincs igazi turista-társaságom, a régi szétzüllött. Nem is volt jó bakancsom, a tavalyi lábtörést is ez okozta, és csak most sikerült megcsináltatni, tegnap kaptam meg régi pompájában, teljesen új, nem foltozott, kitűnő talppal. Szóval most már majd útnak indulok.”

Részlet Pityu 1952. márc.12.-i leveléből: ”Péternek, Évinek és Ducy néniéknek ezúton szívből és nagyon sok szeretettel gratulálok. Örülök nagyon boldogságuknak, meg annak is, hogy valódi Deák született a családban, aki teljes joggal igényt tarthat a grófi címre és birtokra. Sok szerencsét a srácnak. Megjegyzem, annyi gyerek jött a világra távozásom óta, hogy az új nemzedékkel való ismerkedésem komoly munka lesz.”

1952. március 26. Anyu Pityunak. „Ma Éva hivatalosan, kiadó és nyomda-ügyben, Békés-csabára

repült, holnap d.u. jön meg. Vacak az idő, esik, fúj, hideg van, remélem szerencsésen hazaérnek. Lakásunkat államosították, az egész házét, de egyelőre bennmaradhatunk” (*Mese u.*). Ugyanitt apu: „Március az idei év leghidegebb hónapja, ma is erősen fagy és mindenütt hó van. A háznak nincs szene, így a kis fakályha ad csak úgy-ahogy meleget.”

1952. március 29. Pityu mindnyájunknak, „Párizsból”: „Szeretem a 16. kerületet, ahol lakom. Csendes, nagyjából kertés házak, én egy nagyobb bérvilla első emeletén lakom. Néhány klassz vendéglő, ahová művészféle emberek járnak. Ezekbe természetesen sok sznob is jár, akik, elég drabálisan, utánozni akarják Saint Germain des Pres világhírességeit. Kósza költők és költőnők rendeznek műsoros estétet, éjfél felé az asztalra állva egész jó alkalmi verseket mondanak el. Inez jóvoltából érdekes emberekkel, főleg színészekkel ismerkedtem meg. Őt itt mindenki ismeri, az utcán nagy lelkesedéssel üdvözlik. Inez 27 éves, az apja valami szivar-gyárat örökölt rettentő gazdag nagyapjától, ő maga művészeti érdeklődésű volt, egyetlen komoly foglalkozásként metszeteket gyűjtött. A gyűjtemény, a fényképek és a kevés meg-maradt metszet alapján, gyönyörű lehetett. Főleg rézmetszetek, tájakról, atlaszok. Néhány Magyarországot és városait ábrázoló képet is felfedeztem. A kollekciónak egy része most a városi múzeumban van. Inezt valami zárdában nevelték, de ez már nemigen látszik meg rajta. Sokszor volt szerelmes, de soha nem sikerült az igazit megtalálnia.”

A levelek borítékai nincsenek meg, de a levelezőlapok feladójaként az ő neve alatt c/o Peter Gál szerepel, tehát Münchenben lakik.

1952. május 23. Apu és anyu sűrűn telegépel, expressz, ajánlott, légiposta levelezőlapja. „Március 30. óta nem kaptunk tőled hírt, talán ez a lap hamarabb elér. Jól vagyunk, kisebb-nagyobb betegségektől eltekintve. Anyu kezd mgint panaszkodni a gyomrára. Egyébként váratlanul pénzhez jutott (500,- frt), aminek nagyon örült, én kevésbé. (*Feltehetően Pityu küldte, szabálytalanul.*) Most törli a fejét, mit csináljon vele – persze Éva is részesedik, valószínűleg fotelhuzatot kap. Most könnyebb lesz az élete, mert 2 hónap után végre Éva és a beteg Zsófi is kapott segítséget.”

1952. június 14. Anyu sürgönye Gál Péternek, Párizsba. „Suergoenyvalaszt hogy vagytok pityu írjon legalább levelezoelapot mindnyajan jól vagyunk evaek vasarnap utaznak lellere. Annus neniek”

1952. augusztus 17. Apu Pityunak. „Nem nagyon alkalmas időt választottál olaszországi útra, az olasz kánikula nem alkalmas városnézésre. Nálunk szörnyű a meleg, alig esett augusztus-ban, mindenki az aszályra panaszodik. A hivatalban sültünk-főttünk, utána a ¾ órás villamosúton. Otthon azonban fogadott a Mese u. áldott hűvössége, a frigidaire-ben hűtött ital és a kényelmes nyugágy. (A frigidaire-t nemrégén szereztük be, feláldozva a Praktiflexemet, miután az ostrom óta úgysem fényképeztem.) Amint anyu leveléből láthatod, a lakásunk veszélyben volt. Egy szép júniusi napon eljöttek lakásunkat felmérni, mert, mint közölték, egyik szobánkat kiigényelték, tekintve hogy egyedül élő házaspárnak csak egy szobára van joga. Ezt megelőzőleg az alattunk lakó Lukácsékhoz már be is utaltak egy házaspárt, akiknek kénytelenek voltak nagyobbik szobájukat átengedni, és hogy a közös konyha gyötrelmeitől szabaduljanak, a cselédszobát is odaadták. Az új lakójuk gondolt egy nagyot, és azt kommen-dálta újdonsült sógorának és bajtársának, hogy igényelje ki ugyanezt a szobát a mi lakásunkból. Mihelyt erről értesültem, megfellebbeztem, hivatkozva a fennálló rendeletre, amely szerint mérnöknek és osztályvezetőnek külön dolgozószoba jár, és hivatkoztam azokra a nagyjelentőségű tervezési munkákra, amelyekkel irodánk foglalkozik, és amelyekeken itthon is kénytelen vagyok dolgozni. Kérvényem még nem nyert elintézését, amikor egy vasárnap délután az igénylőnk, Lukácsék lakásában, rálőtt feleségére (de nem találta el), utána magára fordította szolgálati fegyverét és azonnal meghalt. Képzelheted, milyen izgalmak voltak Lukácséknál. Azóta írásban is megkaptam a mentesítő végzést.”

Ugyanebben a levélben, augusztus 16-i dátummal, anyu Pityunak. „Állítólag Évának lesz

alkalma elküldeni ezt a levelet kb. 20-án. Megjött a mentesítés a lakásra, Mária néni szobájában (a cselédszoba) úgyis lakik egy Sztálin-akadémiai tiszt (volt Petőfi-akadémia).” Ezután anyu sorra beszámol az egész családról. Zsófi munkát keres, Ottó szerencsére már nem katona, Matyi külföldön van. Kari, Baba állást keres, icipici üzletük is megszűnt. Péter kiszolgál egy népboltban, Pali kistisztviselő egy vállalatnál Fehérváron, Timár Pali az IBUSznál, sokat dolgozik, mégis alig tud megélni.

1952. augusztus 20. Éva Pityunak. „Két hétig nyaraltunk Balatonlellén Fruzsával – Panka anyuéknál volt. Nagyon élveztük Fruzsát, akinek legnevezetesebb balatoni aranyköpése a megérkezéskor ez volt: 'Né! Tele van vízzel az egész Balaton!' Az aranyköpések elmesélésénél lassan meg kell nevezni a szerzőt, mert Panka a maga 16 hónapjával is beszélni kezd, és ilyeneket mond: 'Adoda Panka kávé!', 'Ott a tócsa, cúnnya', a pisire. Ötig számol, tud egy pár dalt, szövegestül szépen énekl, szóval csodagyerek. De főleg rendkívül kedves, hízelgő (csak a legközelebbi rokonokhoz), vidám, és Fruzsival imádják egymást. Ha meg-szidom Pankát, szembeáll Fruzsával, és hatalmas műbögést rendez, könnyek nélkül, mire Fruzsza affektálva, túlzó mozdulatokkal két keze közé fogja a kicsi arcát és azt mondja: 'Ne sírj, Pankicikám, nem bánt!' Bárkinek nekimennek ököllel, ha az a másikat, vagy engem bántani akar. És látnád azt a jelenetet, amikor hazaérek a munkából! Mind a ketten a teraszon lesik, mikor jövök (Fruzsza a napokban azt mondta: 'Nem tudom kigondolni, miért nem jön már az én édes anyám'), és ha meglátnak, vad indiántáncba fognak, ölelik a térdemet és úgy viselkednek, mint a kiskutyák. A mesére mindkettő örülten figyel, játékot, bögést, mindent azonnal abbahagynak érte. Egyébként sokat veszekszenek egymással és Ildivel is a másik játékáért. Gondolkodunk, ne adjuk-e ősszel Fruzsát óvodába, neki jó lenne, de sajnálom a kicsit, megszokta, hogy mindig együtt vannak. Látnod kellene, hogyan vonulnak kézenfogva az utcán, vagy ülnek egymás mellett asztalnál, hancúroznak reggel az ágyban. Panka bátor, szereti az állatokat, mindenre felmászik, nyújtón hintázik. Fr. változatlanul gyáva, ő viszont az emberektől nem fél. Előfordult, hogy külföldi vendégeket (legutóbb belgákat, akik a levelet is viszik) kalauzoltam a Szépművészetiben, és Fruzsát magammal vittem. Mikor elfáradt, leültettem egy teremben és továbbmentem, de hamarosan aggódva mentem vissza, hátha megijedt egyedül. Nagy társaságban találtam: éppen cercle-t tartott a teremőr-néniknek, már elmesélte, hogy hívják a testvérét, hol lakunk, hogy az utca kavicsos (*emlékszem, 1956 után aszfaltozták, Zsókával a karomon elhasaltam a kavicsokon*), autón jöttünk, stb. Úgy lelken-deztek érte, hogy már szinte szégyeltem magam. Jaj, csak megmutathatnám neked őket!”

1952. szeptember 2. Pityu haza: Megérkezett a Ti és Évák hosszú levele, tíz ragyogó fény-képpel és hajfűrtökkel. Elképzzelhetetlenül örültem mindennek. Egészen elszontyolódtam, amikor megtudtam, hogy a gyerekek minden este tölem is elköszönnek. *(Esti imádság helyett ezt mondtuk mind kórusban: Jó éjszakát Apának, Anyának, Fruzsikának, Pankának, Nagymamának, Ildikónak, Évának, Pityunak, Esztinek (vagy másik illetékes bábiszitternek) jóéjcsakát kí-vá-nunk!)* A gyerekek fényképei mérhetetlen sikert aratnak. Fruska és Panka vigasztalására szolgálhat, hogyha már ők nem is ismerik a nagy-bátyjukat, őket a nagybácsi minden ismerőse nagyon szereti.”

1952. szeptember 12. Éva Pityunak, ezt is külföldi 'békeharcosok' vitték. Részletes beszámoló a lányokról, a végén: „Nincs szebb látvány, mint amikor kérésükre reggel egy ágyba teszem őket, szőke és barna kócos fejük egymás mellett a párnán, szopják az ujjukat és mosolyognak egymásra. Egyéb mesélnivalóm nincs, elég sokat dolgozunk, de mind a ketten szeretjük a munkánkat, egymást, a gyerekeket, a lakásunkat, így végeredményben elégedettek vagyunk. Anyuék is sokkal nyugodtabbak mostanában, jó a hangulat.”

Ugyanebben a levélben anyu: „Apu megkapta a beutalását a szabadsága idejére, két hétre megyünk a Lövérekre, én majd a közelben keresek egy olcsó szobát. Matyiék nagyon jól érzik magukat Kínában, most éppen nyaralnak a Sárga-tenger partján. Voltam velük az állatkertben, Panka otthon halandzsával vegyes előadásban számolt be róla. Éva most nagyon szép megint, a külföldiek kísérőjeként szórakozik, utazik, autón hozzák-viszik, így pihen, nem lestrapált, ez meg is látszik rajta.” *(Vallomás: egy belga, egy bolgár és egy olasz békeharcos vadul udvarolt, reménytelenül, de azért jól esett, hogy még nő is vagyok, nem csak mama.)*

Apu is írt ugyanekkor: „A Sopron azért még nem biztos, előfordulhat, hogy az utolsó pillanatban még sem Sopronba, hanem Balaton-Zamárdiba mehetek. Azelőtt a feleség is mehetett az urával, most, úgy látszik, egyes rebellis férjek kívánságára, nem engedélyezik. Az akció lényege, hogy a dolgozók igen kedvezményesen, napi 8 forintért, kapnak szállást (3-4 ember egy szobában) és kielégítő minőségű ellátást. Az anyu helye napi 45-50 ftt lesz.

Régen nem írtam magamról, szeretnék informálni a helyzetről. Egy tervező irodának vagyok osztályvezető mérnöke; ez tulajdonképpen nem tervező osztály, hanem a tervezés műszaki adminisztrációs részét bonyolítja. Fizetésem cca 60,000 franknak felel meg, ami kb. 30 %-kal

kisebb a maximálisnál, szóval magas fizetésnek számít – de nem nehéz elkölteni. 45% megy kosztra, 10% lakásfenntartás, villany, telefon, gáz, 5% takarítás, mosás, 20% személyes kiadások, 10% némi ruházati beszerzések és kb. 10%-ot félreteszek. Szóval nem lehet belőle nagyokat ugrálni, de nyugodt megélhetést biztosít, néha vendégeket is fogad-hatunk, gyerekeket, unokákat mnegvendéghelhetünk, sőt bajba jutott ismerősöket (pl. Kruchina Károlyék) úgy 3-4 havonként élelmiszercsomaggal megörvendeztessünk”

Ez is kedvenc álláspontomat támasztotta alá: 1944-ben, amikor kijött a rendelet, hogy csillagos házba kell költöznünk (amit egyébként nem tettünk meg), igyekeztünk az Endresz György téri lakást ismerősnek juttatni, és szóltunk Kruchináéknak, akik el is jöttek, mindent végigjártak, és nagy mérgemre úgy beszéltek egymással, mintha mi a világon sem volnánk: 'Ezt az ajtót áthelyeztetjük, itt lesz egy beépített szekrény, stb.' Később, Anna Frank naplója olvastán ez megint eszembe jutott: eljöttek a barátnői, mikor híre ment, hogy őket elviszik, és elkérték a teniszütőjét, síjét, stb., mondván: Neked úgy sem lesz már szükséged rá. És lám, nem lehetek annyira gonoszok, ha anyuék, amikor ők voltak bajban, segítették őket. Arra nem emlékszem, hogy tényleg ők költöztek-e a lakásunkba, ahová mi, őszinte örömmre, nem mehettünk többé vissza, mert laktak benne.

1952. szeptember 7. Apu megírja Pityunak, hogy most érkeztem meg Galyatetőről, ahol egy hetet töltöttem nyugati békeharcosokkal: egy idősebb angol: Goldring író, egy dán fiatal-ember, és itt ismerkedtem meg Carlo Lazagnával, Genova kommunista polgármesterével (legalábbis, mint volt macquisard, fontos vezetőségi tagja volt a városvezetésnek), akivel soká leveleztem, és aki 1960-ban megszervezte Pali első külföldi kiállítását.

Éva Carlo Lazagnával és Gellért Zsuzsával 1952-ben

1952. október 12. Anyu Pityunak: „Parádi pihenésünknek vége, sajnos nem volt jó az idő, de azért jól éreztük magunkat, kis és nagy kirándulásokkal. Már a másfél éves Panka is jól beszél: 'Jó vagy, Irénke, főzol nekem vacsorát', vagy: 'Buta vagy, Fuzsika, mélt félsz a kutyától, nem bánt.' Bezzeg ő nem fél, őt kell féltetni, mert minden állatnak nekiront, simogatni.”

1952. november 10. Anyu Pityunak. „Még most is a telefonbeszélgetés hatása alatt vagyok, akkora örömet szerezte ezzel a hívással, igen szívfacsaró, hogy ez szenzáció. Igazán addig jó a szülőknek, amíg a gyerekeik kicsik. Pityukám, ráérsz még a nősüléssel, 30-32 éves korodig. Milyen túl fiatal volt Veress Pali, pedig 30 volt. Hátha addigra itthon nősülhetsz.

Apu: „Elképzelheted, milyen izgalom volt szombat délben (véletlenül otthon voltam), amikor a központ közölte, hogy $\frac{1}{2}$ 10-kor Bern fog minket keresni. Az izgalom estig fokozódott, azzal a félelemmel, hogy a viharos idő miatt nem lesz használható a telefon., de szerencsére a huhogások nem váltak be. Utólag megbántam, hogy ilyen hosszúra (drágára) nyúlt a beszélgetésünk, mégis olyan jól esett hallani kissé megváltozott hangodat. Köszönjük ezt az ajándékot.”

1952. november 21. Úgy látszik, az ajánlott, tértivevényel érkezett légiposta levelek tűrhetőbben érkeztek oda, anyuék kérik, ő is írjon így. Apu megírja, hogy elutaznak Garzó Zoltán bácsihoz

Órszentmiklósról, mert a fia temetésére nem tudtak elmenni (Zoli öngyilkos lett, 32 évesen). „Örülök, hogy könyvtárt alapítasz (mindenesetre könnyebb, mint családot, és a fenntartása is lényegesen olcsóbb). Szívesen gyarapítanám a könyvállományodat néhány magyar könyvvel, írd meg, mi érdekelne. Sajnos csak 1951 után megjelent könyvet lehet kiküldeni, és sem műszaki, sem tudományos könyvet, sem szótárt, azonban történelmi, szociológiai, szépirodalmi művet igen.

1952. november 30. Pityu Párizsból. „Nagyon megilletődtem a telefonbeszélgetés hatásaként. Szinte hihetetlen élmény volt, a hangokat hallani!” *(Alighanem ez volt az első telefon-beszélgetés, elmondhatatlan izgalommal vártuk, négyen ültük körül a telefonkészüléket a Mese utcai lakásban. Anyu finomakat kínálgatott, sürgés-forgás közben véletlen lerántotta a készüléket és az megsüketült. Megmerevedtünk a réműlettől, egyedül Anyu találta fel magát, átfutott a szomszédba és megszerezte kölcsön a telefonkészüléküket. Egy perc múlva már be is jött a hívás.)*

1952. december 2. Apu Pityunak. „Éváék alig mernek fűteni, csak 5 mázsa szenet kaptak, meg is fáztak a gyerekek. Szótárgyűjteményed gyarapítása érdekében az állami könyves-bolton át elküldettünk egy 5-nyelvű sportszótárt karácsonyi ajándékként, az olympia tisztele-tére jelent meg. Nem hiszem, hogy sok hasznát veheted, de olyat akartunk küldeni, ami biztosan nincs meg neked. Remélem, a karácsonyt baráti körben kellemesen fogod eltölteni, emlékezve a családi karácsony esték örömteli hangulatára.”

Legszébb karácsonyi emlékként dédelgetem az éjféli miséket: rendszerint elmentünk apuval kettesben a régi, romantikus kis városmajori templomba – anyu már fáradt volt, Pityu még kicsi –, én előre kigondoltam, a Majoron át baktatva, milyen mély filozófiai kérdéseket fogok feltenni, és a mise alatt hogyan folytatom magamban a beszélgetést. A legnagyobb ajándék pedig, amire emlékszem, már a negyvenes évek elején, egy gramofon volt, karácsonyi lemezekkel, hogy így jobban tudjuk énekelni a Pásztorok, pásztorok-at és a többit. A gramofont felszabadulás után Borsiczkyéknak hagytuk, akik lelkes és hozzáértő jazz-hallgatók voltak, és a bútoraink, holmink, sőt egy időben Pityu rejtegetésével ezt nagyonis megszolgálták.

1952. december 13. Pityu haza. „Hetenként négy szabad estém van, ilyenkor azt sem tudom, mivel foglalkozzam előbb. Olvasásnak, tanulásnak olyan végtelen lehetőségei nyílnak, annyi mindent szeretnék megtudni, hogy gyakran csak fel-alá sétálva ábrándozom, mi mindent csinálnék, ha rászánnám magam, hogy leüljek. Eddigi beszámolóim a munkáimról elég nagyképpen hangzik, pedig csak éreztetni akarom, miképpen élek. Megelégedéssel állapít-hatom meg, hogy tanulási kedvem nem csökkent, sőt növekedett. Ezzel szemben memóriám igen gyenge: mindig is könnyen tanultam, még könnyebben felejtettem. Elég, ha azt mondom, hogy egyetlen iskolában tanult verset sem tudok kívülről, és talán 5 görög szó sem jut eszembe.

Anyu kérdezi, szívesebben lakom-e új lakásomban, mint a régiben. Természetesen. Életkörülményeim sokkal kedvezőbbek, nagy szó az anyagi függetlenség. Munkám is talán nem egészen hiábavaló. Elég sok előadást írok mostanában. Nem érzem magam érettnak arra, hogy másoknak tartsak előadásokat, de ha már a körülmények úgy hozták, butaság lenne nem élni az alkalommal. Hetenként egyszer tartok a könyvtárban *(felteszem, h. ez a SzER)* ismeret-terjesztő előadást, olyan témákból, amelyekhez valamit konyítok. Persze büszke vagyok rá, hogy alkalmat adnak ilyen működésre, szeretnék is néha egy-egy ismerőst a hallgatóság soraiban látni. Történelmi témákról beszélek, valami népművelési sorozat keretében. Egyszer talán Mackó bácsit *(Apu)* is rábírom, hogy beüljön a könyvtárba, meghallgatni. Igen sokat adok a véleményére. *(Nem értem: teljesen világos, hogy a rádióelőadásokról beszél. Három lehetőség van: vagy Anyu ez előtt hallotta meg valamikor a hangját a Rádióban, és már mindent tudunk, vagy ők ketten tudták, de nekünk nem mondták meg kiméletből, vagy esetleg nem értették meg, hogy Münchenben van, és a környezet és az emberek leírása, amit nem másoltam ki a levélből, már nem a franciákra, hanem a németekre vonatkozik.)* Egy folyóirat számára is írogatok. Barátaim: fiatal emberek adják ki, néhányan igen tehetségesek közöttük. Irodalmi lap, igen szép kiállításban, büszkék vagyunk rá. Szerkesztői közül néhány Mancsi (Éva) barátja. *(Ez volt a kitűnő Új Látóhatár, Münchenben jelent meg, egyik*

alapítója Márai Sándor, munkatársak Szabó Zoltán, Kovács Imre.)

A legközelebbi számban egy, a szocializmus fejlődéséről szóló előadás fordítását jelentetem meg. A folyóirat természetesen egy vasat sem fizet, de szívesebben csinálom, mint a jól fizetett könyvtári munkát. Egyébként alapító tagja vagyok a folyóiratnak, ami rakás pénzembe került. Csodálatosképpen a sajtótermékekkel szaturált közönség nagy érdeklődést mutat.”

1952. december 20. Apu, Pityunak: „Kari bácsi végre kapott állást, a volt MABI kórház (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, később Kútvölgyi) anyagbeszerzésében, egyelőre csak ideiglenesen. Fizetése negyede az enyémnek. Timár Pali állása a hivatal feloszlása folytán megszűnt, ugyanez a helyzet Deák Palinál is.”

Anyu ugyanakkor: „A telefonod óta semmi hírt nem kaptunk, Évák egy borítékot, benne egy cédula, boldog Mikulást-kívánsággal, de egyéb semmi. Most nagy szenzáció van: néha kapni narancsot, de 40 Ft kilója. A karácsonyi előkészület könnyebb volt, mert csak 1-napos az ünnep, nem kell kétnapos evészet, és közös megegyezéssel csak a gyerekek kaptak ajándékot.”

1952. december 21. Én, Pityunak: „Nagyon sok dolgom van mostanában, éppen e héten Aragon, Triolet és Neruda 'ange-guardien'-je voltam.

Éva Pablo Nerudának tolmácsol

Tiszteletükre az Orsz. Béketanács összehívott néhány franciás műveltségű író. Aragon hosszú és igen magasröptű előadást tartt, és ó jaj! én voltam a tolmács. Nem állt meg mondatonként, percekig beszélt egyfolytában, rettentően szenvedtem, és akkor ütött be a krach, ami-kor belépett barátságtalan főnököm, Nemes György, és én ijedtemben teljesen elvesztettem a fejemet. Kétségbeesetten sügtam sorra a legjobb franciásoknak: Somlyó Gyurinak, Boldizsár Ivánnak és a többieknek, segítsenek, mit mondott Aragon, de mindegyik csak rázta a fejét: 'Nem figyeltem'. Végül megkértem, ismétlje meg az utolsó részt – felejthetetlen leböngés volt.

Persze a mieink is megjelentek és óriási sikert arattak. Fruzsza rajzolt neked egy babát, hogy olyat hozzon neked a Jézuska. A napokban kihallgattam a szomszéd szobából, mikor ezt írta a Jézuskának: 'Édes Jézuska, hozzál anyának egy pullover, Pankának egy babát, nekem egy kis padot rajzoláshoz, kérlek szépen hozzál apának egy labdát!'

1952. december 28. Apu, Pityunak: „Április óta megérkezett az első leveled, a nov. 30-án írt VII. számú (az V. és VI. hiányzik). Nagy volt az öröm, különösen a levélből kiérző vidámság esett jól. Nálunk a hagyományosan díszített karácsonyfa, a rácos ponty, a jó vörös bor, és főleg a gyerekek öröme tette ünnepélyessé, másnap jókedvvel mentünk dolgozni.” Utóiratban apu azt kéri, időnként küldjön 'akciós csomagot' Kruchináék és Veress Icuka és Kati számára, mert nagyon rászorúlnak. „Az előbbieket mi, az utóbbiakat Éváék támogatják, de persze ez édes-kevés.”

Ugyanitt anyu: „Vicces volt a karácsony. 24-én Éva és Pali is éjjelig szolgálatban volt, másnap volt csak ünnep, családi ebéd után a rendes délutáni alvás a gyerekeknek, és felébredéskor az ünnepség. Dóra, Évi, Ildi és Timár Pali volt ott. A gyerekek babát, baba-ágyakat kaptak – ezeket én szereltem fel ágyneművel, építőkockát és kivarrójátékot. Boldog voltam a leveleddel, ez volt az első és legszebb ajándék, éppen karácsony előtti napon jött meg.”

1953

1953. január 12. Apu, Pityunak. Beszámol a családi bajokról: Timár Palinak nincs állása, az Ibusz idegenforgalmi osztályán dolgozott, de dec.15-én megszüntették az osztályt. Kilátásban volt egy főportás a Széchenyi hegyi Golf szállóban, de erre nem találták alkalmasnak, nagy szakmai múltja ellenére. Megtakarított pénze nincs. Deák Pali bácsi állását egy hónappal meghosszabbították. Reménykedünk, hogy lesz állása, vidéken könnyebb a helyzet, csak ne volna adminisztratív alkalmazottaknak olyan kevés fizetése (Kari és Baba együtt alig keres 1400 forintot).

1953. január 13. Anyu, Pityunak. „Fruzsika holnapután lesz 3 éves, és te még nem láttad! Egyik okosabb, mint a másik, Panka van most abban a korban, hogy nyíladozó esztét csodáljuk nap mint nap. Fruzsza olyan melegszívű, érzékeny, riadozó, még a bogártól, verébtől is fél.”

1953. január 25. Apu, Pityunak: „Az előbb kaptuk meg dec.13-án kelt leveledet, a lapalapítás hírével! Azt ajánlom, hogy semmilyen anyagi kötelezettséget, főleg kezességet ne vállalj, mert aztán éveig fizetheted. A lapalapítás igen szép és dicséretes passzió, de csak állandó ráfizetéssel tartható fenn.

Anyu: A gyerekek már félnapos óvodába járnak, kézenfogva, uzsonnatáskával, nagyon szívesen. Panka ugyan még kicsi ehhez az 1 és 3/4 évével, de megszokta, hogy Fruzsza vele van, ha valamelyik kitipeg a szobából, máris keresi a másikat. Egy Fruzsiáda: tudod, hogy a fekete-szemű gyerekeket a hülye felnőttek azzal gyilkolják, hogy azt mondják, kormos a szemük. Ezt mondta egy boltban egy idegen Fruzsának. Fr.: Nem kormos.—X. Akkor miért fekete? —Fr. Mert úgy szeretem! —X. Látom, nem csak szép vagy, de okos is. Panka hamarabb tanulja meg a verseket és dalokat, mint a nagyok. Szép tisztán énekel is, Fruzsának sajnos botfüle van.

1953. február 7.-i és március 6.-i lev.lap, Pityutól. Panaszkodik, hogy óriási, 3-4 hetes késéssel érkeznek a levelei hozzánk, a mieink öhozzá, sok levelét, sőt még IKKA csomagját sem kaptuk meg. „A rettenetes késéssel érkezett hírek nagy örömet okoztak. Igen igen boldoggá tett a tudat, hogy még mindig egyforma szeretettel gondoltok rám. Magam éppen így érzek. Január elején, hosszú habozás után, mégsem telefonáltam.” Gratulál a születésnapomra, megírja, hogy 'Mancsi' két volt kollégájával találkozott: „rajongtak érte”. Nem tudom, kik lehettek, nyilván rádiós kollégák. Beszámol olvasmányairól, „A napokban a kezembe került Lincoln beszédeinek gyűjteménye. 1852-ben Lincoln, mint a liberális ellenzék vezére, követelte a Monroe-elv feladását

Magyarországgal kapcsolatban, és az Egyesült Államok beavatkozását a magyar ügy érdekében. Érdekes, hogy erről a beszédről a magyar történelemkönyvek soha nem emlékeznek meg.”

1953. február 16. Anyu. „A ház végre kapott szemet, 2 hét után megint finom meleg van. Pali bácsinak lett állása régi szakmájában, ugyanott, ahol Péter van. Péter feleségének, Évának, több a fizetése élete első állásában, mint apósának és férjének.” Március 10. Megint leállt a fűtés, nincs szén, apunál a hivatalban sem. Éváéknál van, de csak a gyerekszobát fűtik délutánonként, legfeljebb 15 fokra. Timár Pali végre elhelyezkedett, ideiglenesen, Éva segítségével.

1953. március 7. Pityu, haza: „Nagy öröm ért: csoportosan jöttek a levelek Budapestről. Egy nagyszerű fényképet is kaptam a két helyes kislányról. Köszönetképpen küldök fényképeket a síkirándulásomról az Alpokban. Erősen hiszem, hogy általában nem ilyen rossz a tartásom. Szakemberek állítása szerint, ha nem is elég bátran, de aránylag elegánsan és jó stílusban síelek—amennyiben nem fényképeznek. (Magyarázom a bizonyítványomat.)”

1953. április 23. Apu. „Kívánok neked a születésnapodra minden jót, amit ebben a 6 szóban lehet összefoglalni: ’Bort, búzát, békességet, jó asszony feleséget.’”

1953. április 26. Pityu. „A folyóirat él és virágzik. Mostanában jelenik meg a 3. szám (kéthavonta). Írtam bele 2 cikket: egy ismertetést a Franciaországban kitört ’szavahihetőségi’ botrányról egy író ügyében – és egy könyvismertetést. Az írója igen felkapott könyvet írt, felsőbbrendű bíróként ítélkezett az utolsó évek eseményei és az események résztvevőinek emberi gyengéi felett. Kiderült, hogy ő maga sem volt olyan ártatlan és pártatlan, mint ahogy állította.”

1953. május 1. Anyu. „Panka 2. születésnapjára egy kiskutyát szerzett Éva, schnauzer-puli keverék, talán fél éves. A cél, hogy ne féljenek a kutyáktól, de ez bolondos, jókedvű, ugrálós. A lakásba nem szabad bemennie. Pamacsnak hívják. Tegnap nagyon ugatott, azt mondja Panka: ’Biztos lopják az orgonát’.”

1953. május 15. Apu. „A fényképek ügyében ellenvéleményt jelentek be, mert szerintem az amatőr-kép mégiscsak jobban mutatja az igazi arcot, mint egy retusált profi-kép. A küldött képek közül, szakértők véleménye szerint, az enyém elég jó, anyué kevésbé. Sajnos az idő múlásával mind nehezebb előnyös képet készíteni.” Anyu ugyanekkor: „Éva mindig sokáig dolgozik a hivatalban, de most, hogy itt a Béke Világkongresszus, éjjel 3-ig, 4-ig bent van, autóval hazahozzák, 1/2 7-7-kor jönnek érte. Nem tudunk vele beszélni sem, képzelem szegény mennyit izgul a két 'csacsi-köhögős' miatt. De legalább jól lefogyott. Panka mesélte, hogy volt az apja hivatalában: 'Tudod, Nagyanyi, oda nyugodtan lehet menni, nincs orvos'. Szörnyen fél az orvostól, akár te, mikor kicsi voltál, ágy alól, fásláda mögül kellett kihúzkodni téged. Meséltem nekik a Hófehérkét, és hogy mennyire örültek a törpék, hogy majd főz nekik. Fruzsza: 'Addig ki főzött?'

1953. május 25. Pityu haza: „Megérkezett a X-es, XII-es és XIII. számú leveletek, a XI-est még várom. Különösen a fényképek szereztek nagy örömet. Nézegetem, hogy megváltoztatok-e. Apunak a homloka valamivel magasabb lett. Látom, a Határőr úti ház falán a kis lyukak nem tűntek el. *(Ezek az ostrom alatt keletkezett golyó- és szilánknyomok, valamikor az ötvenes évek végén nekiláttunk, malterral betöltöttük őket, a lányok is segítettek, ki-ki a magasságának megfelelő szinten, Pali létrán. Büszkék voltunk rá, bár egy idő múlva a faltok csúnya sötétszürkén váltak el a világos nemesvakolattól. A teljes fal rendbehozatala csak István és Ildi emeletráépítése végén, 1976-ban valósult meg.)* Kérek szépen egy nem-amatőr fényképet rólatok. Az ilyen, még jól sikerült

felvételek sem mutatják igazi arcotok.”

1953. május 21. Apu Pityunak: „Nagyon örültünk gyors egymásutánban érkezett két levelednek. Az elsőt alighanem gyalog hozták, 40 km/nap sebességgel, a másodikat biciklin, mert 100 km/nap átlagsebességet ért el.”

1953. május 24. Anyu Pityunak: „A napokban megszólított a fodrásznál egy szép, fess, karcsu fiatal nő: 'Nem a Deák Pityu mamájának tetszik lenni? Én vagyok a Flóri.' Mondtam: tetszik, és sürgősen elbőgtem magam. A hasonlóságról ismert meg.” *(Én úgy 2000 körül találkoztam vele az utcán, megdöbbsentem, mennyire elgyötört, kövér, hogy megváltozott.)*

1953. július 7. Antibes. Pityu leírja a hatalmas falakat és tornyokat, amik a várost védik. Görög, majd római település. Itt szállt partra Napóleon, az antibes-i polgármester nem engedte be a városba. A szövetségesek is errefelé szálltak partra 1944-ben. Itt minden második ember festő, a legtöbb falu festőtelep, Picasso, Matisse itt lakik a közelben. Olasz származású francia családnál vendégeskedik egy barátjával együtt. „Az antibes-iek erősen különböznek a párizsiaktól. Kedvesebbek, zajosabbak, tudatlanabbak. A világ folyásáról semmit sem tudnak, de a lehető leghevesebben állást foglalnak. Amíg nem látjátok, nem tudjátok elképzelni, milyen szép ez a kis Paradicsom. A szegfű kétszer nyílik egy évben, egész télen színes minden kert. A fügefák roskadoznak a gyümölestől. A szőlő Magyarországra emlékeztet, a pálmafa, a kaktusz Afrikára.

Az újságokból olvastam Nagy Imre miniszterelnök kinevezéséről. Örültem a nagyfontosságú eseménynek. Az új intézkedések ismerőseink számára is sokat jelentenek.”

1953. július 22. Anyu Pityunak: „Ma érkezett Antibes-i négyoldalas leveled, gyönyörű fényképekkel, azóta extázisban vagyok. A sok sport, a sok gyümölcs, a háziak kedvessége, a táj! A Cote d'Azur! Ez egy igazi Pityus levél volt, az utazást, a fürdést szinte látom, olyan élénk, jó a leírásod. Palinak megszakad a szíve, ha elolvassa, hogy ott mindenki fest. Ő a gyerekszoba falára fest most óriási, gyönyörű állatokat. Apu kollégákkal kirándult: Pilis-szentlászlóról mentek az Urak asztalára, onnan a Nagy-Villámon át Visegrádra. Nagyon élvezte, szépen lesült, biztosan büszke, hogy lépést tartott a fiatalokkal.”

1953. augusztus 16. Apu. „Remélem, a levélkézbesítést a sztrájk nem akadályozza meg. Elképzelhetetlen, hogyan tud magán segíteni ilyen sokmillió város, mint Párizs, villany, gáz, autóbusz, földalatti nélkül. Úgy tudom, a szemetgyűjtés is szünetelt, és eszembe jutott, hogyan hordtuk ki a szemetet az ostrom után a József körútról a Rákóczi térre.” Anyu: „Évák elutaztak Tihanyba, két hétre, Ildit is magukkal vitték.” Fruzsza csak októberben kezd majd 'nagyóvodába' járni, így csak itt, a tihanyi strandon érte a meglepetés: 'Ennek a fiúnak tőgye van a popsiján!' Kis félnapos foglalkozásra jártak itt a közelben, egy nénihez, de most bekerültek a Magyar Rádió és az MTI közös Vadaskerti úti óvodájába, egy gyönyörű parkba, válogatott óvónénikkel, szép játékokkal, és kitűnő ellátással, amely messze felülmúlta az otthoni szegényes kosztot. A Cuki-bácsinak nevezett szakács például összedarálta a téli-szalámit keménytojással, mert, mint mondta, így szívesebben eszik meg a gyerekek. Az üzletekben még tojást se lehetett kapni, nemhogy téliszalámit! El is hangzott olyasmi otthon, hogy 'Ma olyan jó vasárnapi ebéd volt nálunk, mint az oviban szokott mindig lenni'. Kisbusz szállította őket, a Szöcske (mert kissé rázó-ugráló volt), csak a Szilágyi fasorba kellett őket levinni. Kitűnő volt a zenei tanítás (Forrai Katalin), több óvodatársukból lett későbbi zenész-nagyság, köztük Fischer Ádám és Iván, Kocsis Zoltán és Ránki Dezső.

1953. szeptember 2. Pityu, Párizsból: „Annyi aggodalom és várakozás után végre nagy öröm ért. Egész köteg levelet dobott be a postás. Megérkezett május 15-én !!! írt XVI-os, július 13-án kelt XIX-es, július 22-i XX-as és augusztus 4-én feladott XXI. számú leveletek. Alig győzöm forgatni, olvasni a rég nem látott kézírásokat. Június vége óta semmi hírt nem kaptam.” Felsorolja, hol

mindenhol lakott az évek során, és írta esténként, zeneszó és pipáz-gatás mellett a leveleket a családnak. Beszél a nőügyeiről: „Hiányt nem szenvedek, de még nem sikerült megtalálni a megfelelőt. Az egyik kicsi, a másik nagy, a harmadik buta, ennek vastag a bokája, az bolond, amahhoz pedig nem illek korban. Átlag négy-öt havonként következik be a szakítás. Két év leforgása alatt négy barátnőm volt, kettő közülük 32-éves. Ennek a kornak van a legkevesebb értelme számomra, de őszintén szólva ez a legérdekesebb. Válogatok, nem merem lekötni magam, erre aztán ők unnak meg. Majd egyszer találkozom a tökéletessel, illetve erről nem is álmodom, de legyen olyan, mint Flóri volt – vagy amilyennek én Flórit akkoriban képzeltem. (*Harrer Flóri, később Zalai*)

1953. szeptember 7. Pityunak Anyu: „Raffinált apád addig csúrte-csavarta a nyaralási tervet, míg nyakig kerültem a gyalogtúrába. Kutya fáradtan, de boldogtalan vagyok, ha kimaradok valamiből, olyan gyönyörű a vidék.” Apu: „Hát mit szólna anyádhoz? Kezdtük a Bükk keleti végén, Lillafüred felett Fehérvölgyben, 550 m magasán a menedékházban, és végeztük Bánkúton, a nyugati szélén. Megjártuk hátizsákkal (Anyu is), a Bükk néhány gyönyörű vidékét, persze távolról se mindet. Voltunk Görömbölytapolcán, Miskolcon (meglátogattuk a régi Mária néninket), és az utolsó három napot a sokkal komfortosabb bánkúti menedék-házban töltöttük, ahonnan megláttuk a Magas-Tátrát, nosztalgiám tárgyát.”

1953. szeptember 10. körül. Én, Pityunak: „Nem tévedek, ha azt számolom, hogy hat éve nem láttuk egymást? Kicsit sok, nem? Nem is csoda, hogy mind ritkábban és mind nehezebben írunk egymásnak, igaz, nincs is sok mondanivalóm. Sokat dolgozom, többnyire szívesen, egyébként teljes egészében a családi élet tölti ki az életemet. A két nagylány egy hete megint óvodás, szívesen járnak, de még nem nagyon illeszkedtek be a közösségbe: szemtanúk állítása szerint el nem engedik egymás kezét, csak egymással játszanak. Panka 2 és ¼ éves, rajzol, ollóval kivagdal, hónapok óta egyedül eszik (de mennyit!), énekel, szaval, bukfencezik. Augusztus második felében voltunk nyaralni a tihanyi félszigetnek a rév felé eső végén, egy üdülőben beutalással, három lánnyal (Ildi is vittük), rengeteget fürödtünk, bicikliztünk (mind a háromnak pótülése volt kettőnk biciklijén). Anyósom és Ildi most leköltözik Sztálinvárosba, egyedül maradunk a házban. Tudod, hogy Évi ott dolgozik a múzeumban, igazgatóként, embertelen viszonyok közt. Pali megint sokat fest, sok kis akvarellt csinált Tihanyban, és most készül egy díszletterve az Állami Bábszínház új darabjához. Tudod, hogy szenvedélyes bábosok lettünk, otthon rendszeresen rendezünk előadásokat, Pali részt vesz az üzemi báb-társulatuk munkájában. A munkahelye (a Magyar Távírási Iroda) felköltözött a Naphegyre, így közelebb van a lakáshoz. (Bezzeg messze vagyok én, a Hősök terénél.) Változatlanul hol éjszaka, hol nappal dolgozik, keveset találkozunk. Szórakozásunk, a gyerekeken kívül: néha esti mozi, esti séta; vasárnap csak olyan programot csinálunk, ahova a gyerekeket is vihetjük, hiszen olyan keveset látjuk őket.

1953. október 4. Anyu, Pityunak: „Megkaptuk szeptember 2-iki leveledet, ez megint remek igazi Pityu-levele volt. Persze most utólag is fáj a szívem a sok alberti szobáról olvasva, az ágy nélküli matracos és más piszkos kis szobákért. A fő, hogy túl vagy rajta, szépen, csinosan laksz és nem nélkülözöl, sőt ilyen gyönyörű nyaralást is megengedhetsz magadnak, ha takarékosan és meghívásokkal fűszerezve is.

1953. október 30. Párizs (*igazából München*) „Folyóiratunk számára írok könyvkritikát. Most, hogy rendszeresen csinálom, kezdem megszokni azt a szörnyű pillanatot, amikor az üres papírra kell merednem és az első mondatot megszölnöm. Utána nincs baj, valahogy összejön a többi is. Szeptember végén autót vásároltam ismerőseimtől, akiknek elvitte az Isten a dolgát, vadonatúj Renault Frégate-ot vettek 700 000 frankért, és hosszas rágódás után eladták nekem öreg BMW-jüket. 1940-ben készült, 2-literes, 6-hengeres, számtalan kilométer után is kifogástalanul működik, 78 ezer frankért.” Négy sűrűn teleírt oldalon, 'Kocsiügyi melléklet'-ben, részletesen leírja az autót, főleg apu érdeklődésére számítva. Vett hozzá egy használt tartalék-motort is, biztonság kedvéért.

Ugyanezzel a dátummal érkezett egy levelezőlap is Pityutól. „Ma csóstül ért az öröm. Egy napon érkezett XXVI. és XXVII. leveletek, és Éva levele meg egy fénykép a Veress- családról. Pali-Éva semmit sem változott, persze jót mulattam Éva rövid haján. Igen jól áll. A gyerekek viszont az utolsó fényképek óta nagyot nőttek, és nem hasonlítanak azokra, akiket másfél éves korukban fényképen megismertem. Fruska Évához hasonlít, Panka pedig Gegus Ildikóhoz. Mindkettőnek finomak, okosak a vonásai.”

1953. november 3. Apu, Pityunak: „Szeptember 3-iki leveled volt az utolsó, amit kaptunk. Mi is elég régen írtunk, dehát itt alig történik valami. Pali bácsi volt itt, régen nem járt Pesten, volt néhány nap szabadsága, hát felutazott unokátnézni. Kari heti 8 órás tanfolyamon átkép-ződik energetikusnak (ipartelepek, üzemek erőműveinek kezelésével megbízott alkalmazott) – elég nehéz studium, de ha sikerül a vizsgát letenni, lényegesen jobb állásra van kilátása.”

Itt most beszúrom, mennyire tiszteletre méltónak tartom azt, ahogyan a Deák 'fiúk' helyt álltak: Apu, mikor nem volt mérnöki munka, beletanult a kézműves- és háziipari szakmába, szervezésbe, a kereskedelmi részébe, aztán már nyugdíjas korban a Kohó- és Gépipari minisztérium tervező irodájában lett osztályvezető, és végül találmányi ellenőr-zéseket végzett, változatos tárgyörökben. Pali bácsi, miután elvették a boltot, először üzleti kiszolgáló volt, majd a székesfehérvári bazilika romjainál és a híres 'Fekete Sas' gyógyszer-tár-múzeumban lett idegenvezető, Kari pedig kézimunka-üzletlánc-tulajdonosból kórházi energetikus. És unokatestvérük, Rózsa Annus néni, 70 évesen megtanult gépírni, és otthon vállalt gépírást.

1953. november 24. Anyu, Pityunak: „Gratulálok az autóhoz, nagy eredmény 5 év után, boldog vagyok, hogy így megállod a helyed, de kérve kérlek, vigyázz a sebességgel, külö-nösen a kanyaroknál! Most még egy örömünk van: az az édes, drága, jó Macuka néni (*virág-nyelven Pityu*) küldött nekem 1000 forintot. Könnyekig meghatott a kedvessége. Persze elfeleztem Évával, aki azonnal vett rajta egy kosztümhöz szövetet. Persze nem gyapjú, de most megjelent itt az NDK-ból egy nagyon jó sportszövet, abszolte nem gyűrődik. A német műanyagok remekek. A másik 500-ból én Apunak szeretnék ruhát, ő meg nekem, de egyelőre elzárta, mert tavaly baj történt: Macuka nénitől kaptam 500-at, 200-at szerencsére azonnal Évának adtam, és az én 300-amat azonnal elveszítettem a táskámmal együtt.

Apu: Veled örültünk, mikor megkaptuk október 30-iki leveledet a kocsid részletes leírásával. A nagy eseményt nem tudom szavakkal eléggé méltányolni. A BMW-k igen jó kocsik, különösen a régebbi gyártmányúak; az 1940 évek ide tartoznak. A vezetésnél légy óvatos, mert a BMW egy-kettőre beugrik a 100 kilométerbe! Ha azonban nem felejtetted el néhai főnökömnek, Békefy Elemérnek, a BART sofőrök előtt állandóan hangoztatott elvét, hogy 'minden, az utakon közlekedő gépkocsivezető tiszta hülye és börtönbevaló gonosztevő', akkor nem történhetik veled baj, mert megfelelő óvatossággal kerülöd ki őket. Még egy apai jótanács: a füled legyen állandóan nyitva és azonnal vegyél észre minden szokatlan zajt a kocsi mechanizmusában: rögtön megnézni vagy megnézetni, mi a hiba. Egyébként ma délután nagy lelkesedéssel hallgattuk a magyar-angol meccs rádióközvetítését, valószínűleg te is. Mit szólna a magyar futbalcsapathoz?"

Én: „Panka ma először érte el a WC-húzó. Két tenyerére támaszkodva nézett az eltűnő holmi után és diadalmasan mondta: 'Meghúztam, és bumszt, lement a kaki!, mert én már nagylány vagyok!'”

1953. december 6. Pityu, haza: „Maglehetősen heves sportéletet élek. Teniszszem, kirán-dulok. Szeptemberben a nők a nőtlennel, hosszas tréningezés után, irtózatot focicsatát vívtak. Jobbhalf voltam, és futball-tudás híjján az ellenfél csatárjainak lerugásával és fellökésével foglalkoztam. Másnap 22-en sántikáltunk a könyvtárban. Társas kirándulás keretében síversenyt kívánunk lebonyolítani, amelyen jó esélyekkel indulok. Mulatságos, hogy 27 évesen sokkal mozgékonyabb és erősebb lettem, mint 20 évesen voltam. Mi a véleményetek egy telefonbeszélgetésről? December 16-án este telefonálnék.”

1953. december 7. Anyu, Pityunak: „Öt perccel ezelőtt adtunk fel egy sürgönyt Krameréknak, amelyben Aureomycint kértünk. Fruzsikának tüdőgyulladás van, penicillinezik, de úgy látszik, ettől nem javul eléggé. Kérlek, ha Párizsba mennek, add meg nekik az árát, és köszönd meg nevünkben. Két hétig volt influenzás, nem lehetett hallani a tüdején semmit, de gyanus volt, miért nem jön rendbe. A röntgen mutatta, hogy baj van, a mellhártya is irritá-lódott. Rosszul néz ki, és az ágyban is fáradt. Mindig van miért izgulni.”

1953. december 25. Apu, Pityunak: „Fruzsikát a gyerekorvos, részletes röntgen és egyéb vizsgálat alapján végre tegnap gyógyultnak nyilvánította. Szegény gyerek hat hétig feküdt angyali jóssággal és türelemmel, sok felnőtt tanulhatott volna tőle. Így aztán nagyon szép karácsonyunk volt.”

1953. december 29. Én, Pityunak: „Már megint csupa köszönnivalóm van. Először is az Aureomycin, amelyik hihetetlen gyorsan megérkezett. Még eddig nem került rá sor, Fruzsza nagykeservesen leláztalanodott a penicillintől, de lehet, hogy szükség lesz rá, még nincs egészen rendben. Mindenképpen megnyugtató érzés, hogy ilyen csodaszor van a háznál, baj esetén. A másik ajándékból kosztümanyagot vettem, és ezzel régi vágyam teljesült. Az ünnepség jól sikerült, már Fruzszi is felkelhetett végre, nagyon örültek minden ajándéknak, a fának – mi meg nekik. Gratulálok az autódhoz, nagyon szeretnék a volán mellett látni. Büszke vagyok, hogy igazi autótulajdonos rokonom van. Fruzsza az ágyban, unalmában megtanult egy sereg betűt, ügyesen rajzol, épít a kockákból. Jó kézügyessége és kiváló megfigyelőképessége van, nem is beszélve a memóriájáról. Éppen ma mondott el majdnem egészen egy 120 soros verset, amit talán hatszor hallhatott. A betűket is egyetlen megmuta-tásra, hatosával tanulta meg. Visszaemlékszik másfél éves korában látott dolgokra, emberek-re. Panka is nagyon értelmes, sokkal fejlettebb, mint általában a kortársai, de elsősorban jó szívével, szerelmes kis lelkével tűnik ki. Mind a ketten szívesen járnak óvodába, Panka eleinte ugyan erősen szorongatta Fruzsza kezét, de mióta Fr. beteg, egészen belejött, minden reggel kijelenti, hogy nagyon jó oviba menni. Rengeteg éneket, verset tanulnak benn, rajzol-nak, festenek, ragasztanak, tornáznak. Pali decemberben sokat dolgozott: fordított, hogy karácsonyi pénzt teremtsen és főleg: díszlettervet készített az Állami Bábszínház új darab-jához. Jó volna ott bevágódni. Tudod-e, hogy megvalósítottuk a 'bolhacirkuszt' és nagy bábosok lettünk? Pali és Korolovszky Klári nagyon szép bábokat, különösen állatokat gyártott, és időnként több-kevesebb

meghívott gyerek jelenlétében előadást tartunk (kb. havonta). Hol rögtönzünk, hol Pali ír népmesékből darabot, hol meg népdalokat, verseket (Medvetánc, Én elmentem a vásárba félpénzzel, stb.) adunk elő. A gyerekek végigizgulják az előadásokat, ők is állandóan báboznak, a szék mögé guggolva, minden kezükügyébe eső tárggyal. Pali újabban szenvedélyes sakkozó, és szabadidejében önmagával játszik óriási partikat. Hát normális? Ez rosszabb, mint a horgászás.”

Pali: „Az autózás tényleg érdekesebb szenvedély, dehát ha az nincs, mivel töltse ki az elhanyagolt férj szabad perceit? Különösen, ha zsebsakkot is kapott karácsonyra. A sok 'bogár' (bolhacirkusz, rajzolás, stb.) mellett ez is megfér. Sajnos nem tudtam leírásodból megállapítani, hogy a BMW-d külsőre még a régi, vagy az új orral rendelkezik (*persze lerajzolta*). Nekünk annakidején csak egy kis Adlerünk volt, és már akkor nagyon irigyeltem a BMW-tulajokat.”

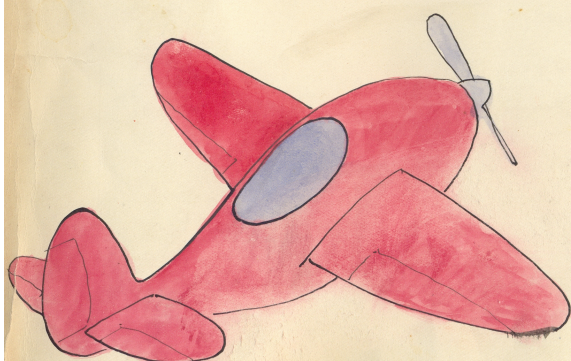
1954

1954. január. Panka arany kedélyére jellemző: az országúton egy szembejövő teherautó teleszórt bennünket porral. Panka: 'Nézzétek, hogy füstöl ez a teherautó örömeiben!'. Máskor: 'Jaj de szép idő van, csak esik az eső!' Fruzsika a játékszervező, nem is szereti, ha Panka beleszól pl. egy bálszervezésbe: 'Én vagyok a parancs a bálba!' (Ez is fennmaradt családi mondókának.)

1954. január 17. Anyu Pityunak: „Ma itt volt a Veress család, Fruzsika 4. születésnapját ünnepeltük, tegnap d.u. náluk, ma itt. Igen izgatottan ment el, mert ma fog először jegyet kérni a villamoson, elérte a korhatárt! – és Te még nem is ismered. Pityukám, mikor? Most néha reménytelinek látszik a megegyezés. Már most megírom, hogy ha egyszer majd hazajöhetsz, hozzád magaddal apróságokat: rúzsokat, picike üveg parfümöket, speciálisan párizsi figyelmességeket a család minden nőtagjának (Zsófi, Baba, Keresztes és Deák család ifjú és öreg nőinek!) Jól vagyunk, ha nem is teljesen egészségesek, ha meg nem szegem a diétát, nincs semmi bajom, Apu is diétázik, magas a vérnyomása. Nem hajlandó az idő múlá-sát tekintetbe venni, amíg a téli túrák erőltetett menete nem jelezte a bajt. Szóval öregszünk, Pityukám, te látnád annyi év után legjobban, hogy fehéredünk is, de azért ne félj, nem ijesztően. Éva írt egy aranyos meséskönyvet Fruzsika születésnapjára, Pali illusztrálta, album alakú, gyönyörű, igazán remek.” (*Ez a Mese a kis piros repülőgépről, nem csak a lányaink világ-megismerési kedvét szolgálta, de még az unokáékét is. A repülőgép az ő kis mackóikkal elindul világot látni, bejár minden földrészt: földrajz 4-éveseknek. Már kívülről tudják, Fruzsika mesél Velencéről, Egyiptomról, Amerikáról, Kínáról, stb.)*

MESE A KIS PIROS REPÜLŐGÉPRŐL

FRUZZSI 4. SZÜLETÉS NAPJÁRA
IRTA: ANYA RAJZOLTA: APA

Ugyanebbe a levélbe apu: „Sajnos az idő múlását muszáj figyelembe venni, minden ellenkezésem dacára. Múlt vasárnap nagyon szép kiránduláson voltunk: Nagykovácsi, Nagyszénás, Zsíroshegy, Máriaremete – ami önmagában nem lett volna sok—gyönyörű volt a táj, még őzet is láttunk –, de a majdnem térdig érő hó nagyon megnehezítette a járást, és így másnap felment a vérnyomásom. (62 éves volt). Mikor elmentél (akkor 56 éves volt), még szemüveget sem használtam, ma pedig már nehezen nélkülözöm, ha véletlen nincs nálam. Múlt kedden színházban voltunk, a szépen helyreállított Vígszínházban (ma Néphadsereg színháza), nagy lumpolás. Azért nevezem annak, mert csak hétvégén szoktunk néha valahová elmenni, most azonban szombat este 20.10-kor rádiót hallgatunk, érdekes, a baráti népekkel foglalkozó előadások szoktak lenni, cseh irodalomról, lengyel népgazdaságról, stb. Ajánlom, hogy hallgasd te is! (Ezek nyilván Pityu előadásai a Szabad Európában). Nagyon tetszettek a legutóbb küldött fényképek. A küldött hölgy – egyértelmű megállapítás szerint – a képen rém hasonlít Évához. Mikor először kézbevettem, értetlenül bámultam, nem értettem, hogyan került Éva ismeretlen fényképe hozzád. Amennyiben az apja vasgyáros, kérek közelebbi felvilágosítást, mit értesz vasgyár alatt. Ha kohóüzem-tulajdonos, úgy kolléga, hisz tudod, hogy kohászattal foglalkozom.”

1954. február 2. Anyu: „Ebben a házban remek a fűtés eddig, reméljük, hamar elmúlik a tél, ha ennyire dühöng. Bizony sokan szörnyen szenvednek, Veressék is, ezért egy hete nálunk laknak, no nem mindnyájan, csak a két pici lány, és ezen a héten Éva is, mert Pali éjszakás.” Ugyanebben a levélben apu: „Állandó beszédtema nálunk is, mint valószínűleg egész Európában, a hideg, a maximum nálunk eddig 18 fok volt. A világ érdeklődése most Berlin felé irányul, képzelem, ti is milyen izgalommal várjátok a híreket. Erős meggyőződésem, hogy valami eredmény lesz.”

Még én is hozzáírtam a levélhez: „Mint látod, ’hazaköltöztem a mamához’. A gyerekek elég sokat betegeskedtek, nem mehettek óvodába, pedig szívesen járnak, és sok szempontból használnak nekik. Jókedvűek óvoda után és kevesebbet veszekszenek, mint amikor otthon vannak. Fruzzi nagyon felelősségteljesen viselkedik, pl. szólt az óvónéninek, mikor tojás volt ebédre, hogy Pankának ne adjanak, mert kiütést kap tőle.”

1954. február 5. Pityu, Párizsból: „... Elkedvetlenülített Anyu kérése rokonainkkal kapcsolatban.

Rosszul ismered a helyzetet, ha azt hiszed, a közeljövőben lehetőség nyílik a kérés teljesítésére. Ma éppen úgy nincs kilátás a kis csomagok átadására, mint 2 évvel ezelőtt. A jelenlegi tárgyalások során nem készül megegyezés, nem is lehet. Nem akarom ismerőseinket végleg kiábrándítani, de semmi módot nem látok rá, hogy a kis ajándékokat megvegyem és átadjam.

A vasgyáros lányával látom megfelelő hatást értem el. Valóban, erősen hasonlít Évára, sajnos nem mindenben, inkább csak külsőben. Okos, csinos, természetes, művelt, határozott, vidám és még sokminden, amit Éva dicséretére elmondhatok, de rengeteget beszél! Kedvesen és szellemesen cseveg, mégis legtöbbször vasvilla-szemeket vetek rá. Ami a vasgyárat illeti, azt nem kell szószerint érteni. Az apa a US Steel üzem egyik igazgatója, a lány természetesen dolgozik, mint minden amerikai csemete: sorra igen jelentős személyiségek titkárnője. Néhány év múlva képviselőnek akar fellépni, hogy megtisztítsa városának, Jersey Citynek fenéki romlott közigazgatását. Tervében nincsen semmi abszurdum: személyi varázsa nagy, szókészsége lenyűgöző, világot járt, sok embert ismer, független. Lelkiismeretesen átgondol-tam a kérdést: Marion nekem túl sokat beszél. Nem illünk össze, ezen még az a tény sem változtat, hogy finn származású, és így szívemhez még közelebb áll.” Pityu ebben az időben minden levélben beszámol az autója kiválóságáról, meghibásodásairól, és hogy mennyi öröme telik benne.

1954. február 21. Anyu, Pityunak: „Megjött a leveled és a fénykép a kislányról. (De szeretnék rólad is ilyen színes fényképet kapni!) Mindenkinek nagyon tetszett, igen székszepiles arc, és mennyi jó tulajdonságáról írsz! Valószínűleg nem lenne rossz parti. Évákék féltékenyen haza-vitték a gyerekeket, amint a hat mázsa szén megkapták, de a héten valószínűleg megint visszahozzák őket. Boldogan várom, Éva is itt alszik, ki is pihentem magam ezen a héten. Megint járnak óvodába, igen jó kosztot kapnak, és ott központi fűtés van. Évákék tüzelő-krachját az okozta, hogy nagyon kemény tél van, és Fruzsza 3 hónapig otthon volt a betegsége miatt, ami egész napos erős fűtéssel járt.”

1954. február 22. Apu: „Vidám hangulat árad a leveledből, jó volt olvasni. Hideg a tél, szerencsére a lakásunk a jól fűtöttek közé tartozik, csak 2 napig maradt ki a központi a szén-szállítás miatt, de ezen segített a hall-beli áldott kis vaskályha – talán emlékszel rá. A legifjabb generáció holnap visszajön, egyrészt a kapott szén nem felel meg a koksztüzelésű kályháiknak, másrészt Fruzsza megint nagymamái ápolásra szorul, mert ma úgy elesett az óvoda kertjében, hogy a térdén támadt sebet össze kellett varrni. Igen hősiiesen viselkedett az orvos-nál. Rádióprogramokról írt soraidat nagy érdeklődéssel olvastuk. Sajnos készülékünk szintén alaposan megöregedett, ráférne egy tisztességes generálreparatúra: néha a legérdekesebb részeken bement a szén (zavarták). Az általad dícsért műsorokból csak kettőt tudtunk fogni, azt is csak részletekben. A küldött fénykép általános sikert aratott, nem szólva a US Steelről, melynek tudtommal több mint 200,000 alkalmazottja van. (Egy későbbi Pityu-levélből kiderül, hogy a papa vállalata szerényebb). Azt írod, a lány sokat beszél. A bő-beszédűség elviselése bölcs élethez kíván, és átsegíti az embert a bájársalgás nehéz-ségein. Kívánatos állapot.” (Hát apu ezt nagyon is tudta. Ő alig beszélt, legalábbis otthon, anyu annál többet.)

1954. március 1. Anyu, Pityunak: „A gyerekek még itt vannak, elmondhatatlanul édesek. Tegnap mondta Fruzsika: 'Miért nem jön haza Pityu?' Mondtam, nagyon messze van. 'De van neki autója, akkor jöhetne.' Nem értem, honnan tudja ezt, de mindenre figyel, ő is, Panka is. Panka: 'Mikor kicsi voltam, azt mondtam: üvegújj. Most már tudom, hogy hüvegújj.' (T.i. azt szopja.)

1954. március 22. Apu, Pityunak: „Most, hogy sokat vagyunk itthon, gyakran rádiózunk. Különösen szeretjük hallgatni Sztjepan Timarszkij (Pityu Timár István néven szerepelt a SZER-ben) zeneszerző darabjait, múlt héten is meghallgattuk kitűnő lengyel suite-jét. Sajnos nem maga adta elő szerzeményét, pedig azt mondják, kitűnő előadó is. A hiba ott van, hogy nem áll rendelkezésünkre műsor, és csak véletlenül találunk rá.”

Anyu, ugyanebben a levélben: „Legutolsó leveled 7 nap alatt ért ide. Ilyen gyorsan talán 5 évvel ezelőtt kaptunk meg levelet. Influenzával, torokfájással kínlódom, de most, hogy fekszem, sokat

hallgatom a rádiót, odatettem az ágyam mellé, s egy nagyon szép műsort hallgattam végig. Pl. egy halkszavú asszony és egy újságíró vetélkedéséről, ami az asszony győzelmével végződött. Olyan kedves, érdekes, finomtollú írás ill. felolvasás volt, hogy majd elolvadtam az ágyban. Tegnap egy remek koncertet hallgattam, Richter zongorista most Pesten játszott Bachot, mint az angyalok az égben.”

1954. április 2. Anyu, Párizsba: „Csalódottan nyitogatom a levélszekrényt, igen várok új hírt. Ha sokáig nem írsz, mindig remélem, hogy nagyon jól érzed magad, azért nem írsz, de azért egy kis félelem mindig van bennem. Most az a mániám, hogy nem vagy otthon, honnan veszem, nem tudom. A gyerekek jól vannak – én is – járnak óvodába. Fruzsika tegnap azt játszotta, hogy a babájának születésnapja van és odaszólt neki: ’Tudod, milyen tortát sütöttem neked?’ Erre Éva vékony baba-hangon felelt a baba helyett: ’Tudom, krémeset.’ Fruzsika dühösen szidta: ’Mit gondolsz, én nem tudom, hogy a baba nem tud beszélni, azt képzeled, én elhiszem, hogy a baba beszélt? – buta felnőttek!’

1954. április 15. Apu: „Múlt héten több művészi élményben volt részünk. Megnéztük a ’Kellemetlenkedők’ című, magyarra szinkronizált francia (Noel) filmet – igazán briliáns. Persze, sajnáltam, hogy a játékból sziporkázó esprit-t nem francia beszéd sugározta. Másik élmény volt, hogy 3.-án, 6.-án és 9.-én is hallgattuk kedvelt zeneszerzőnket, különösen tetszett a pénteken leadott ’Változatok egy Horovitz-témáról’ című (opus 22.). Nagyon örültem, hogy kezdesz oroszul tanulni, ezt ma már nem lehet nélkülözni, de nem volna-e könnyebb, ha először csehül vagy lengyelül tanulnál? Ez könnyebben menne, és talán hamarabb vehetnéd hasznát, tekintve nagyszámú ilyen nyelvű ismerőseidet.”

1954. április 23. Anyu lelkesen és szomorúan gratulál Pityu közelgő 28. születésnapjára. Sajnálja, hogy nem tudta megszerezni azt a könyvet, amit Pityu kért: ’Magyar szerzőktől külföldön megjelent, nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvművészeti kézikönyve’, három vaskos kötet, puhakötésben, sehol sem kapható. „A napokban találkoztam Fónagy Ivánnal, igen élénken érdeklődött utánad s nagyon, nagyon irigyel. Változnak az emberek, ha az idők nem is. Két gyereke van, a felesége nem olyan szép, mint volt, de lehet, hogy az öltözködésen is múlik. (Fónagy Ivánnal és a feleségével együtt jártam Eckhardt professzor előadásaira az egyetemen, mindketten ragyogóan beszéltek franciául. Kimentek Párizsba, azt hiszem 1956-ban.)

Apu, ugyanebben a levélben: „Nyögjük a hideg időt. Beutalást kaptunk Szilvás-váradra, a Bükkbe, de ha még akkor is ilyen lesz a hőmérséklet, akkor enyhén káromkodni fogok. Tavaszi pompában szerettem volna a Bükköt látni. A régi társaságból csak K. Bandit látom, de őt mindennap, mert együtt vagyunk a hivatalban. Ügyszólván elfelejtettem, hogy valaha közöm volt az automobilhoz. Jelenlegi mesterségem (a Kohó- és Gépipari Intézetben) lényegesen értelmesebb, mint a régi.”

1954. május 1. Pityu: „Tegnap ünnepeltem érettségim 10. évfordulóját: megjelent nálam a könyvtárban egy barátom, igaz, csak B-s volt, de mégis osztálytársnak számít. Ő közölte ezt a megrendítő hírt. A könyvtár éttermében pezsgővel vigasztaltuk egymást. Annyi sok társához hasonlóan még most is diák, járt három-négy különböző országbeli egyetemre, de befejezni nem tudta. Tudása alapján a közgazdaság egyetemi tanára lehetne, csak éppen diplomája nincs. Jelenlegi olvasmányom: Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Spira György és mások igen érdekes könyve: ’A magyar nép története’. Igen nagy kedvvel tanulok oroszul, a nyelv rendkívüli kifejezőkészsége, színe, a mondatszerkesztés szabadsága keleti ízt ad és erősen emlékeztet a magyarra. De jó lenne összehasonlító nyelvészettel foglalkozni! Irigylem Fónagy Ivánt. Születésnapjára meghívtak Bodnár Margitét. Kaptam, egyedül magamnak, egy egész rántottcsirkét. Most sem tudtam megenni, úgy mint 15 évvel ezelőtt. (A történet előzményére jól emlékszem. Egy budai családi kirándulás során beültünk enni a János-hegyi kilátó vendéglőjébe, és megcsodáltuk a szomszéd asztalnál Szabó Dezsőt, aki egy egész sült kacsát hozatott magának és bizony megbírt vele. Pityu

sűrűn emlegette, hogy ő is ilyesmire vágyik, a születésnapjára egy teljes rántottcsirke formájában megkapta, de kifogott rajta.)

1954. május 8. Pityu megköszöni a küldött könyveket, majd: „Móricz Virág könyve nagyon tetszett. Olvasása közben mindig Éva járt eszemben. Beszédmodorban, gondolkodásban, viselkedésben, szerénységben Virág és Éva nagyon hasonlítanak, bár Virág biztosan sokkal idősebb. A könyvet három nap alatt elolvastam, és többet tudtam meg belőle Móricz Zsigmondról és koráról, mintha öt irodalomtörténetet áttanulmányoztam volna. Mindenben igazat adok Móricz Zsigmondnak, de él bennem a régi könyves: meg kell mondanom, hogy nem szerettem volna a kiadója lenni. Egyébként haragszom Évára. Újra rendeztem a levél-táram, külön dossziéba raktam a ti leveleiteket, és szomorúan megállapítottam, milyen ritkává lettek a levelei. Tudom, hogy rengeteg a dolga, de csak néhány szót kérek. Nem tudok szaba-dulni a gondolattól, hogy nem szereti a könyvtári munkám, jobban szeretné, ha gyakorlatibb mesterséget választottam volna. Ha találkozhatnánk, megmagyaráznom részletesen lépésem indítékait, így csak arra kérem, higgye el, meggyőződésből választottam a foglalkozásom, és nem bántam meg egy pillanatra sem. Nem is lehet, hiszen főnökeim kiváló, becsületes emberek.”

1954. május 14. Apu, Pityunak: „Megjöttünk rövid szilvásváradai üdülésünkről. A kohászati szakszervezet beutalt bennünket a Pallavicini kastélyban berendezett üdülőjébe. A teljes penzióért én napi 8 frt fizettem, anyuért 24-et. Ez Egertől északra van 35 km-re, a Bükk nyugati lábánál, ahonnan szép séták tehetők a romantikus Szalajka-völgybe, fel a Bükk rengetegébe, stb. A kastély impozáns, de nem régi épület, szállodaszerűen berendezve, villany, hideg-meleg víz. Szép nagy szobát kaptunk, az ún. házastársit, a többiek négyesével laktak, nemek szerint elkülönülve. A vonaton összeismerkedtünk egy fiatal házaspárral és egy fiatal mérnök kollégával, velük jártunk-keltünk. Az idő nem volt túl jó, majdnem minden nap esett, de ez nem gátolt abban, hogy naponként meg ne másszunk valamiféle csúcsot. Voltam a Bálványoson is (960 m), és Aggteleken.” Anyu, ugyanebben a levélben: „Találtunk helyet Éváéknak, július végén jönnek ide: egy erdészház, vízesés és pisztrángos tó mellett az erdőben, az erdészék fiatalok, helyesek, remélem, jól érzik itt majd magukat.

1954. május 18. Én, Pityunak: „Születésnapodra gratulálok. A mellékelt fotókat küldöm a család nőtagjairól, teljes tavaszi pompájukban (a kosztümöt tőled kaptam, úgy-e csodálatos? Nagyon, nagyon köszönöm.), egy állatkerti séta és egy Gundel-ebéd között.

(Először ebédeltünk vendéglőben házasságkötésünk óta.) Pirulva, de kérek tőled valamit: Pali nagy lelkesedéssel készül a szilvásváradai nyaralásra, hogy ott majd festeni fog, de nincs akvarell-festéke és nem is kapható. Nagyon kérlek, küldjél, akár egy iskolai akvarell-készletet, nem kell valami extraság, csak tűrhető anyag legyen, lehet használt is, azt talán egyszerűbb küldeni. Palinak akkora örömet szereznel vele!

A gyerekekről: óvodások, szépek, jók. Az aranyköpések már ritkábbak, mert hiszen mindent tudnak, mi tovább dédelgetünk minden olyan hibás kifejezést, mint 'futballon' (luftballon helyett)."

1954. május 20. Pityu, mindnyájunknak: „Sajnálom, hogy Anyu betegeskedett, de örülök, hogy a rádiótök rendbejött, és így nem unatkozott, sok jó zenét hallgatott. Sajnos a nemrégiben Párizsban koncertező David Ojstrachot elmulasztottam, kár, a kritika megegyezik abban, hogy a világ legnagyobb élő zeneművésze. A Bach-zeneszámot, amit Anyu az ágyban hallgatott, természetesen jól ismerem, véletlen közbejötté folytán nem hallottam személyesen, csak hanglemezeiről. Ami a többit illeti: Horovitzot, az embert kedvelem, de mint művészt nem becsülöm sokra. A róla szóló életleírás sem különleges, nincs semmi mondanivalója, a rutin zenészéletrajzok közé sorolható. Nagyon, nagyon örülnék, ha továbbra is tájékoztatnátok zenei élményeitekről, gondolatban veletek hallgathatom a koncerteket.

Igen nagy kedvvel tanulok oroszul, eddig 20 órát vettem, heti kettőt, de naponta átlag egy órát foglalkozom a nyelvvel. Rettentően szórakoztat. Szeretnék hamar túljutni a gyerek-cipőn, hiszen egy nyelv tanulása csak bizonyos tudás után válik igazán élvezetessé. Kb. 400 szót ismerek, tűrhetően deklinálok, és kezdek belekeveredni a 66-féle igeragozás rejtjelmeibe. A francia és a

német nyelvtan ismerete meglehetősen segítséget nyújt. Az orosz nyelv rend-kívüli kifejezőkészsége, színe, a mondatszerkesztés szabadsága keleti ízt ad és sűrűn emlékeztet a magyarra. Milyen messze van a franciától, melynek kristálytisztán felépített rendszere a legkisebb szabadságot sem engedélyezi! A franciában 'így van és nem másképp' a mondat helyes felépítése, az orosz pedig a magyarhoz hasonlóan, a szép hangzásért minden szabályt sutbadob. A magyarhoz hasonlít a múltidő egyszerűsége is, meg a sok finom megkülönböztetés az egyszeri és a gyakran ismétlődő cselekvés között. Kár, hogy a hangsúlyhoz nincs semmi érzékem. Oroszban nincs hangsúlyszabály, minden szónak meg kell tanulni a hang-súlyát, és ezt mindig elfelejtem. Pedig dallamos, szép nyelv – de a dallama teljesen idegen. Öröm, ha néha a magyarhoz hasonló szót fedezek fel. Ismeri ezt a szót – kérdezi néha gyanakodva a tanárnőm, ha átsiklom egy-egy szó felett a szövegben. Ilyenkor lefordítom neki a kulcsot, subát, villát, tányért, csészét, babot, káposztát, kemencét, szerdát, csütörtököt, pénteket, asztalt, padlót, utcát, szürkét, őszt, az uzsonnát. Molnár Erik könyvéből tudom, még hány földművelésre, háztartásra, iparra, állami és egyházi életre vonatkozó magyar szó szláv eredetű. De jó lenne összehasonlító nyelvészettel foglalkozni! Irigylem Fónagy Ivánt, ő az egyetlen ismerőseim közül, aki hivatásának tekintheti a nyelvészetet.”

1954, nyár. A két lánnyal nyaralni mentünk Szilvásvárad mellé, a Szalajka-völgybe, egy erdészházba, főleg azért, mert Fruzsának a szamárköhögés után (akkor még nem volt ellene oltás) sehogy sem akart elmúlni a köhögése. Jó volt, bent a néptelen természet sűrűjében, de a remélt hatás elmaradt, a párás, nyirkos völgyben egyre rosszabb lett a légzése, meg is rövidítettük a nyaralást, és amint leértünk a síkságra, rendbe is jött. Később próbálkoztunk azzal, hogy apja naponta felfogaskerekűzött vele a Szabadsághegyre. 1958 júniusában Veress Katiék fogadták be a kitelepítésük utáni lakóhelyükre, Homokterenyére, egy ideig ott járt iskolába is, amíg ki nem derült, hogy csak a Balaton jó, annál jobb kizárólag a tengerpart lenne. Erre bizony még évekig várni kellett, közben sós belégzésre járt a Gellértbe, és nyolc-évesen, hősiiesen egyedül, hetenként többször, saját-vér-injekciózásra a Szövetség utcai kórházba. Végül a bolgár tengerpart, és főleg a kamaszkor gyógyította ki. Az előbbiről majd az 1961-es levelek és rajzok segítségével számolok be.”

1954 szeptember, gyereknaplómból: Fruzsza átkerült az óvodai középső csoportba, aggódtam, hogyan fogja ezt Panka elviselni. Meglepetésre, már első nap változás történt: Panka sokkal felszabadultabb, vidám, önálló, jót tett neki, hogy a csupa hasonló gyerek között ő az 'osztály-első', a legrégebb óvodás. Itthon megkezdődtek a tornaórák Szombathelyi Zsuzsa tornatanár-nővel és öt vendéggyerekekkel. Panka a kitartóbb, ügyesebb, hajlékonyabb. Fruzsza már igazi nő: 'Mire én hatéves leszek, olyan csúnya lesz a kezem a sok dolgozástól!' — sajnálja magát. Ildi csendben, szerényen él velünk, mindenben ügyes: tornászik, zongorázik, és igen jól tanul: a bizonyítványai kitűnőek, mindezt szinte észrevétlenül. Jellemző volt, hogy mikor valamelyik korábbi születésnapjára kis házi bábelőadást rendeztünk, és a bábuk a függöny elé vonulva meggratulálták és megtapsolták őt, sírvafakadt.

1954. június 15. Apu, Pityunak: „Sietve, röviden írok. Reggel $\frac{3}{4}$ 7, $\frac{1}{4}$ 8-kor indulnom kell a hivatalba. Hatéves múltamban egyszer sem késtem el. Szóval ülök a balkonon, már megreggeliztem, Anyu még alszik, a rigók füttyülnek, és írom a levelem. Tegnap este akartam, de nagyon szép koncert volt a rádióban, azt hallgattam. Fischer Annie és a filharmonikusok (Lukács), előadták Beethoven C-dur zongoraversenyét, briliáns volt. Június 12-én, szombaton d.u. elmulasztottam egy szép koncertet. A szombat délutáni szokásos álmomat aludtam, amikor Anyu 4 óra után felébresztett: véletlenül bekapcsolta Varsót (*München álneve!*) és abban kedvenc zeneszerzőm személyesen adja elő egy duettjét, ismeretlen kísérelővel. Mire azonban magamhoz tértem, a készülék elkezdett rendetlenkedni, zörögni, semmit sem hallottam (*költséget és fáradságot nem kímélve zavarták a SzER minden adását*). A hiba az, hogy pont a varsói rádióknak olyan gyatra a műsorismertetése (csak fél napra mondja be előre a programot, és azt is lehetetlen időben), így a véletlenre vagyunk bízva. Pedig a lengyel muzsikát mindketten nagyon szeretjük.”

1954. június 16. Anyu: „A rádió éppen megint a labdarugásról és Puskás bokájáról beszél. A filmhíradóban láttuk a meccset, az egyiket egy szemvillanásnyi ideig láttam egy kis zászló-val integető fiatallembert; az a mániám, hogy te voltál, a nevetésed és a fogaid! Írd meg, igaz lehet-e.”

1954. július 27. Anyu, Pityunak: „Fruzsikának tüszős mandulagyulladás van, ilyen hőségben is beteg szegényke, mi lesz megint télen? Sajnos nagyon érzékeny fizikum. Fruzsika ma véletlen sokat beszélt rólad, hogyha te itt születnél és nálunk laktál, miért mentél olyan messzire, hogy nem jöhetsz haza.” Párizs messzebb van, mint Kína?, mert Matyi és Éva holnap érkeznek néhány hétre.”

Apu is mesél a gyerekekről: „Tegnap nagy játékban voltam a két gyerekkel – amikor a játékszabályok ellen vétettem, Fruzsza bejelentette, hogy be fog zárni egy mély pincébe, ott 'ehetsz majd patkányokat'. Segítségül Pankához fordultam, akiben vívódott a büntetés szükségességének tudata és Apapi iránt érzett sajnálkozása (nála a koszt kérdése a legfontosabb a világon), és ezért közölte: 'Igen, majd patkányokat kapsz ebédre, krémmel töltve!' Melyhez hasonló jókat kívánok, és csókollak, Apu”

1954. július 31. Anyu titkos levele Pityunak. „Mostanában találkoztam egy könyvvel, szeret-ném, ha olvasnád, Dr. Fritz Kahn: Nemi életünk. Külön cédulán merem csak megírni, és kérlek, rögtön felejtsd el, hogy tőlem hallottad, mert nagyon pirulok, de olyan fontosnak tartom, hogy minden fiatalember nősülés előtt elolvassa, ha egy boldog, kiegyensúlyozott asszonyt, feleséget akar maga mellett látni, hiszen ez a legszorosabban összefügg a saját nyugodt életével. Lehet, hogy a régi magamfajta lányoknak lett volna olyan fontos, hogy jövőd férjük olvassa el ezt a könyvet, de hátha most is kell olvasni. Oh mi szegény régi lányok és boldogtalan asszonyok! Persze erről, amit írtam, ne szólj senkinek! Mindennél fontosabb a te boldogságod, azért teszek félre minden szemérmemet, s ajánlom a könyvet.” Ugyanebben az időben történt, hogy anyu nyögve-kínálódva mesélt nekem erről a könyvről, amelyből az 'előjáték' létezéséről és fontosságáról értesült, és panaszkolt, hogy úgy látszik, apu se tudott és máig se tud erről, ő pedig nem beszélhet vele ilyesmiről, pedig milyen más lett volna minden. Nagyon változott azóta a világ...

1954. augusztus 8. Anyu: „Teljes két hónapja, hogy egy sort sem kaptunk tőled. Még szerencse, hogy Bodnár Margit sok szépet és jót írt rólad, nagyon büszkévé és boldoggá tett. Pali fizetését most emelték, nem sokkal, 100 forinttal, ez is jó, a múlt hónapban pedig Apuét 140 forinttal. Jól esik most, amikor annyi elbocsájtás van: a szorgalmat és a tehetséget megbecsülik. Rossz hír, hogy Matyi válik. Kissé hibás ő is abban, hogy mindkét esetben 'dísznöket' választott (Bokor Zsuzsa, Fehér Éva). Egy hét múlva jár le Matyi szabadsága, és Éva nem akar visszamenni, unatkozott ott, sokat volt egyedül. Mániákusan öltözködött, 5-6 kosztümje volt, kabátjai, rengeteg ruhája, 23 pár cipője. Közben megbolondította egy nőcsábász orvos (nős, gyerekes), ő beszélte rá, hogy maradjon. Éva anyja, szegény, azt sirja, hogy eszelős lett a lánya. A feleség nem egyezik bele a válásba, mert az orvos-férj házasságuk alatt többször volt már halálosan szerelmes valakibe. Azóta Zsuzsi is elvált újra, és sír is Matyi után. Jól figyelj, édes fiam, ha választasz, s ne válassz még, ráérsz.”

1954. augusztus 4. Én, Pityunak: „Pali majd kiugrott a bőréből, amikor megkapta a festéket, épp a nyaralás kellős közepén, mindjárt tudta használni. Azt írtad azonban, hogy 2 dobozt küldtél, de csak egy érkezett meg, kérlek, nézz utána. Szilvásvárad: Erdély óta ilyen szép tájakat nem láttam, csupa vízesés, patak, aranyhalas tó, fenyő- és bükkerdő, közel 1000 méteres hegyek, legelők. Sajnos Fruzsának nem tett jót, pedig azért választottuk ezt a méregdrága nyaralást az ingyenes tihanyi beutalás helyett, mert az orvos hegyvidéket ajánlott.

Egy Panka-aranyköpés: mentünk a Bükkben az országúton, egy szembejövő teherautó teleköpött porral. A örökké derűs, mindenben a jót meglátó Panka felkiáltott: 'Nézzétek, hogy füstöl a teherautó örömében!' Más: a napokban sugárzó arccal mesélte, hogy az óvodában torta volt ebédre. Milyen torta?—kérdeztük. Csokoládétorta – és csak úgy ragyogott a szeme. És finom volt? Mire ő: Azt nem tudom, mi nem kaptunk belőle, csak az iskolások (szünidő-ben itt van a napközijük). Hát még ennek is tudott örülni. Idevágó története az is, hogy egy amerikai csomagban kék-cseresznyés, rózsaszín kislányruha érkezett, és Fruzsza kapta, Panka vágyakozva bámulta. Néhány nap múlva reggel kinéz az ablakon: 'De jó, hogy süt a nap! Felveheti Fruzsza a cseresznyés ruháját!' Szerencsés véletlen: pár nap múlva egy 'turkálóban' hasonló gyümölcsmintás, Panka-méretű ruhára bukkantam.

1954. augusztus 7. Anyu: „Jól vagyunk, éldegélünk, gyúrom a háztartást és a lekvárfőzést. A napokban kaptunk két jegyet Klimeséktől a Margitszigetre, a Carmenhez. Gyönyörű előadás: Svéd Sándor. Simándy, Palánkay Klári a Carmen, és egy igazán remek Michaela Szecsődy Irén. Neked

majdnem mind ismeretlen név, hacsak újságból nem ismered. Erről jut eszembe, hogy a Magyar Nemzetben már jóideje megy egy folytatásos regény, címe: 'AA 338-as' (taxi-rendszám), és Róna Veráról szól. Igen szép Vera, már nem laknak a Rózsadombon anyjával, Margittal, hanem külön-külön kis garszonlakásuk van a Lipótvárosban." 1956-ban kimentek Nyugatra, Vera Bécsből telefonálgatott (persze Pityu költségére), segítséget kérve, egy ideig nála is lakott. Anyu tovább: „Matyiék megjöttek, szokás szerint rengeteg ajándékot hoztak a közel-távoli családnak, így nekem szép fehér selymet blúzra, a Veress gyerekeknek szandált, Palinak színes tussokat, Évának egy kis brossot. Matyi igen komoly karriert csinált: kereske-delmi attasé, és I. számú követségi titkár.

Apu ugyanebben a levélben: „Ma délután rádió-hangversenyt élveztünk, a készülé-künk nem bírja már az esti légköri zavarokat, de reggel és délután elég jól veszünk.” (*Ez nyilván megint a Szabad Európára célzás*) Itt mondom el, hogy olyan 8-éves forma lehettem, amikor apu sok kis alkatrészből: üveghenger-ből, kristálydarabból, drótokból összeállított otthon egy detektoros rádiót. Micsoda világ-csodája volt, fülhallgatón beszédet meg zenét hallgatni!

1954. augusztus 30. Anyu: „Nem tudom megérteni, miért nem írsz, júl. 2-án kelt az utolsó leveled. Hogy megy az orosz tanulás? remélem, jól, hiszen csupa muzsika ez a nyelv, gyönyörűség hallani.”

1954. október 4. Apu Sopronból, a Lőverekből. „Sok volt az esős, felhős idő, ennek ellenére majdnem minden nap sikerült programot csinálni. Megnéztük a várost töviről hegyire (rengeteg reneszánsz és barokk épület, sőt sok jelentős gótikus templom és magánház is a XIII. századból.) Bejártuk a környező hegyeket, erdőket, felmentünk minden kilátóra. Anyu kiélhette a gyűjtési szenvedélyét: gyűjtött erdei szedret, gombát, csillámos palát, enciánt tövestől, cikláment hagymástól, sőt egyik erdei séta alkalmával még pénzt is, 10 firt-ot. És még kimaradt a felsorolásból a gyűjtött alma, dió és szelídgesztenye, valamint a kitűnő soproni vörösbor, amit persze pénzért gyűjtöttünk, hozzátartozóknak ajándékozásra, magunknak felvidulásra.”

1954. október 10. Apu, Pityunak: „Előmeneteledről szóló értesítésed óriási örömet szerzett. Jó volna látni, amint ott ügyködsz. A rokonságról nem sok jót írhatok. Paliék, Kariék igen nehezen, sőt alig keresik meg a megélhetésre valót, mindenféle holmijukat eladogatják. Marcsiék sem nagyon dúskálnak, Mancsit a most divatosra lett racionalázási leépítés fenye-geti, Gida viszont nagyon szépen végzi a tanulmányait, eddig ösztöndíjas is volt. Timár Pali a Svábhegyen, a volt Golf-szállóban van alkalmazva. Ezzel végre meg van elégedve. Kovács Pali a család kimagasló tagja, igen jó neve van tudományos körökben. Keri is állásban van, a Lukács fürdőben gyógytornásztatja a gyermekparalízisen átesett betegeket. Csillag Ottó mérnök egy tervezőirodában és kocsigyártással foglalkozik. Még egy rokonról szeretnék írni, Emil unokabátyámról, a sokat emlegetett bécsi Béla bácsi fiáról. Berlinben lakik, címe Emil Deutsch, Berlin-Schwangerdorf, Friedrichshallerstr. 24. III.4. Emil újságíró, majd kereskedő volt – igen nagy intelligenciájú, de meglehetősen élheterlen. Elég szerény viszonyok közt él a feleségével. Nekem igen hálásak, mert, állításuk szerint, a háború után (Unterreiner Viktor segítségével) küldött szeretetsomagok mentették meg Emil életét, ami a hitleri időben erősen leromlott. Ha valamilyen segítségre volna szükség, bátran fordulhatsz hozzájuk.”

1954. október 19. Anyu, Pityunak: „Sajnos most egy nagyon szomorú, neked különösen fájdalmas hírt kell megírnom. Nehezemre esik leírni, hogy kedves, jó barátod, Kelemen Péter júliusban meghalt. Valahol messze Detroittól mint orvos szolgált és szerencsétlenül járt. Nagybátyja visszavitette, ott van eltemetve. Ha többet akarsz tudni, írd a nagybácsinak, az itthoniak valamiért nagyon titokzatosan beszélnek. Sajnos a szomorú valóságon nem változtat a pontos tényállás sem.” Ehhez csatlakozik apu: „Nagyon fájjalom én is Kelemen Péter szerencsétlenségét. Igaz embernek ismertem, kár érte. Török Bózsitól hallottam, hogy állítólag Távól-Keleten történt, de nem beszélnek a körülményekről.*

* Péter és Pityu elemiben voltak osztálytársak, a barátság megmaradt. Anyja Karlóczyané Kelemen Marianne, iskola- és cserkészársam. Péter 1948-ban kiment Amerikába, Pityuval már Bécsben

találkoztak. A Harvardon lett orvos, jelentkezett a hadseregbe, Koreába került. Ezredorvos lett, aknamezőn menteni akarta egy bajtársát, felrobbant, 1954. júniusában. Nagybátyja kivitette a hamvait, a Long Island-i katonai temetőben van a sírja.

A rádióban hallott lengyel koncert (Polonaise II.sz duett) tényleg nagyon tetszett. Szerencsére az adás jó volt, és azért is különösen örültünk, mert azt hittük, kedvelt szerzőnk már nem koncertezik. Vasárnap rokonlátogatásra megyünk Fehérvárra, már két éve nem voltunk, előre örülünk annak a néhány órának, amikor a család együtt lesz. A kis Péter időközben már nagy legény lett, több mint 2 ½ éves, hát meg kell nézni, mert csak szopós korában láttuk.”

1954. december 13. Anyu: „Végre, végre, két hónap után levél jött tőled, boldogan és szinte hitetlenkedve forgattam a kezemben. És milyen levél! milyen tartalmas, remek írás, és milyen édes, kedves, mennyi szeretet áradt belőle, milyen megnyugtató jó volt olvasni, és milyen nagyon vágyódtam, hogy megöleljelek és megcsókoljalak érte! Annyi ideig csak Ilonka tartotta bennem a lelket, de most itt van az írásod előttem, s annyi minden mondanivalóm van, azt se tudom, mivel kezdjem. Jól vagyunk, a gyerekek túl vannak a mumpszon, boldogan és büszkén hordják a párizsi szép holmikát. Felemelik a szoknyát, nézzem meg, milyen szépen áll a bugyi, és milyen jó hosszú a pulcsi. Éva szombat óta – ma hétfő van – Burgenlandban jár tolmácsként egy táncsoporttal, most várom a telefonhívást, hogy hazaérkezett. Milyen jó volna személyesen büszkélkedni veled! Beülni az autódba, jönni-menni, és én nézném, hogy ez a csinos, elegáns fiatalember a volánál az én régnemlátott fiam. Pityukám, lesz-e ez valaha. Készülünk a karácsonyra, én kivételesen előre megkaptam az ajándékot, egy Marwin gyártmányú karórát, króm, és nagy, mint egy férfióra. Nagyon örülök neki, mert már több mint egy éve végleg tönkrement az enyém, és óra nélkül sok felesleges kapkodásom volt, hogy el ne késsek. Most éppen babákat öltöztetek. Emlékszel Éva szép babájára, gumi teste volt és ha hátra hajtották, megszólalt. Csodálatosképpen épen maradt a romok között Kariék balkonján, és most megkapja Fruzsza. Pankának vettünk újat, ez is helyes, de nem gumitestű, Panka még kicsi, jó lesz ez neki, szörnyen rongálja a dolgait. Olvastunk egy hirdetést olyan babáról, amelyik alszik, eszik, pipil és az orrát fújja. A babák – és a lányok is – tréningruhát kapnak, zippzárat is varrok bele, lesz nagy boldogság. Éva tőlünk gyerekszoba-szőnyeget kap, persze gépit, Pali inget. A karácsonyest Éváéknál lesz, vacsorára is ott leszünk mindnyájan, de mi visszük a pontyot, stb., mindenki a mi vendégünk lesz: Dóra, Évi, Ildi is.”

Ugyanaznap apu: „Végre megérkezett a várva-várt levél, bizony nem két hónapja nem jött tőled semmi, hanem több mint 10 hete. De a mennyiséget pótolja a minőség, mert ez jól megírt, és a szülői szívet megdobogtató levél volt. Mindennek örültünk, amit magadról írtál, különösen pedig annak, amit a munkakörödről mondsz. Annak is örültem, hogy a pseudo-házasságnak rövidesen véget akarsz vetni. Azt hiszem, hibás dolog a házasság kötöttségét és terheit viselni, ha nincs az a meggyőződés az embernek, hogy megtalálta azt, akit a magyar nyelv olyan találóan feleségnek nevez. Tehát aki a gondok, bajok, örömök és szerencsék felét hajlandó viselni. Az a nézetem, hogy ilyenek idegen származású nem tud megfelelni, jó lesz tehát, ha magyar lányok között nézel szét. Remélem, nem veszed rossz néven, hogy ilyen, csak saját magad által megítélhető ügyeidben tanácsokkal látlak el, de azt hiszem, jól esik neked, ha tudod, hogy ezen a téren egyeznek a véleményeink. Ami nem csoda, mert magad írod, hogy most is úgy gondolkodsz és érzel, ahogy idehaza megszoktad.

Most kaptuk a hírt, hogy Éva este 9-re megérkezett (reggel 6-tól tartott az autóbusz-út a rossz utakon). Nagy volt már az izgalom, még nagyobb az öröm. Hozott narancsot, banánt, datolyát és egyéb ritka nyalánkságot.” (Banánt először láttak a gyerekek, Ildi is, ki is köpték.)

1954. december 27. Anyu: „A gyerekek nagyon boldogok voltak karácsonykor, igen ügyes játékokat kaptak, de főleg a babáknak örültek, azóta se teszik le a kezükből, anyai szerelem-mel nézik és csókolgatják, de sajnos fésülik is. Tegnap Kereszteséknél találkoztam Bodnár Verával. Olyan gyönyörű, hogy az nem is igaz, a tökéletes bűbáj. Állítólag nem szimpatikus, de olyan szép, hogy mindent szabad neki. Azért menyemnek nem szeretnék ilyen szépséget. Megint felemlítem kis

magyar protegémét, aki most ugyan még csak kamasz, 15 éves, de én látom, milyen lesz 1-2 év múlva. Okos és szorgalmas, s te máris nagyon tetszel neki, én meg szeretném, ha egyszer egy ilyen igazi kislányt vennél el, akinek te lennél az első szerelme.”

Ugyanaznap apu: „Hát újra elmúlt egy karácsony, mindent hozott, amit el lehet várni, kezdve a hagyományos rácos pontyon, és végezve a narancs kóstolón, amit Timár Palinak köszönhetünk. Mindenki bőven kapott ajándékot, Anyu már megírta, én puclin inget, selyem nyakken-dőt, borotválkozó tükröt, patience kártyát és az erről szóló tudományos értekezést, kis kalapá-csot. Az ajándékok hosszú sorából láthatod, hogy milyen jól viselkedtem. Minden volt, csak te hiányoztál.” Pityunak kérésére egy Gulyás Pál-kötetet küldtek.

1955

1955. január 9. Anyu, Pityunak: „Türelmetlenül várom a postát, izgat, odaért-e szerencsésen a Gulyás könyv. A könyvtár, amelyik küldte, biztosított, hogy 1 hét alatt megkapod. A másik izgalom, hogy holnap reggel indul M.L. (*Marton László külkereskedő, Keresztes Ili másodunokatestvéremnek második férje*) Remélem, hamar találkozhattok. [Pityu, 2010 május: *Valóban találkoztunk, nagy titokban, még hozzá Párizsban ahová elutaztam*] Rettene-tesen irigylem. Fruzsza szegényke nagyon szenved a gyerekasztmájától, a roham alatt kapkodja a levegőt, órákig szüntelenül köhög. A rohamok éjjel jönnek, Pali ilyenkor órákig mesél neki, hogy megnyugtassa. Fruzsza mindig igyekszik eltitkolni a rohamot.

Apu, ugyanitt: „A karácsonyi ünnepeket megtoldtam megmaradt négy napi szabadsággal. Ezalatt rendeztem és katalogizáltam a könyveinket – mármint a mieinket és a tiedet. Már rémes összevisszaságban voltak, alig lehetett valamit megtalálni, ezért szakmák szerint rendeztem a kb. 650 kötetet. Eközben sok olyan könyv került elő, amiről azt se tudtam, hogy a világon van. Sokat csak hátsó sorban tudtam elhelyezni, ezért a te könyvállványodat megtoldjuk a másik állvány 2 méteres magasságára.”

1955. január 13. Pityu, mindnyájunknak: „Karácsony előtt ünnepeltem a hölgygel, mert haza kellett utaznia a szüleihez. Hiányzott is az ünnepek alatt. Szerencsére láttam mindenfelé, minden második villanyoszlopról rámosolyog a képe, felém libben a szoknyája. Persil-reklám. A karácsonyt sok évés, sok meghívás, síelés és végül sok gyomorfájás jellemezte. Bizony ez sem volt az igazi. Amíg veletek nem leszek, nem lesz karácsonyom.

Mostanában mindenfelé megpróbállak magam elé képzelni benneteket. Gondolkozom, hogyan beszélnétek, mit tennétek, ha velem lennétek. Milyen kár, hogy kevés 'felnőtt-tevékenységben' vettünk részt közösen. Mindig jelen vagytok, ha esténként zenét hallgatok, és mosolyogva, de szomorúan gondolok arra, hogy nincs senki, aki elcsavarná a muzsikát, hogy híreket hallgasson. Nekem zene kell minden percemhez. Zene nélkül sem tanulni, sem olvasni, sem írni nem tudok. Velem vagytok vasárnapi ebédek idején, velem kirándultok, sétáltok. Egy-egy színházra, operaelőadásra emlékszem, de a hangulat mindig más. Opera után az 5-ös buszon mentünk haza. Most autóba ülök. Fáj, hogy nem olvassátok ugyanazokat a könyveket, mint én, nem látjátok ugyanazokat a filmeket, nem ismeritek a barátaimat. Hat év alatt új, független életem alakult ki. Mégis minden szála hozzátok vezet vissza. Minden, amit teszek, nevelésem, otthoni emlékeim következménye. Nem csak a villát fogom úgy, ahogyan otthon tanultam, hanem az eszem is úgy forog, ahogyan észjárásom életem első 22 évében kialakult.”

1955. január 14. Anyu, Pityunak: „Az a rossz most, hogy a vakvilágba küldöm a levelet, mert új címedre küldött leveleink sorsáról, vagy a csodaként elküldött Gulyás-kötetek megérkezé-séről nem tudok semmit. Talán nem vagy tisztában azzal, mit jelentenek nekünk a leveleid, hogyan várjuk Apuval, én reggel, ő munka után azzal lép be: Posta?, pedig mindig azonnal telefonálok, ha megjön.

No de a lényeg. Éva augusztus 10. körül várja a harmadik gyereket, most méginkább fiút. Izgultunk és nem nagyon örültünk neki, de bele kellett nyugodni, nincs mit tenni. Indokolt esetben

adnak engedélyt abortuszra, de az nem indok, hogy éppen csak megélnek. Éva, amilyen örült anya, már örül is neki, főleg egy fiú reményében, Pali pedig szintén Évával tart. Mindenképpen akartak harmadikat, de úgy 2-3 év múlva. Csak legalább majd ezt a gyereket látnád csecsemőkorában!” Ezután használt ruhákat kér anyu, elsősorban Pali számára, inget, cipőt, bármit, de arra kéri, levélben ne említse, mert sem Pali, sem apu nem tud erről, és mindkettőnek rosszul esne. Aput amúgyis mindig bántja, hogy nem tud segíteni Éváéknak. „Egyébként Éváéknak átlagon felüli fizetésük van, Palit most nevezték ki csoportvezetőnek. A két kislány és Ildi is kibújik a bőréből, ha majd megtudja, hogy lesz egy kisgyerek. Egész nap babával játszanak.”

1955. január 30. Anyu, Pityunak. Az egész levél könyörgés, vigyázzon a gyomrára, vegye komolyan a gyomorfájást és menjen orvoshoz, egyen rendszeren, stb. „Nekem fekélyem és gyomorhurutom van, és epekövem, egy ösközet, már a te születésed előtt, az állapot alatt kezdődött. Lehet, hogy anyai örökséged a gyomorérzékenység. Kérlek, tartsd be az orvos utasításait. Írd meg pontosan, mit állapítottak meg. Lefogytál?”

Apu hasonló tárgyú levele ugyanaznap: „A gyomorkérdésben nem értek egyet Anyuval. Fontos ugyan, hogy az orvosok utasításait betartsd, de ennél sokkal fontosabb a bölcs mosoly, a filozofikus életszemlélet, a munkabeosztás kapkodásmentes ritmusossága, az étel rendes megrágása és, last but not least, az emésztési üzem befejezésének könyörtelenül pontos, napról napra azonos időpontban való lebonyolítása. Hidd el nekem, hogy fentiek önkéntelen betartása eredményeképpen szükség esetén a 'vasszöget' még most is megemész-tem. Hát még 28-éves koromban! Elfajult nemzedék! Egyébként tekintsd fenti 'intelmeket' atyai örökséged legértékesebb részének.”

1955. február 18. Anyu Pityunak: „Jaj, végre jött tőled levél, és 8 képeslap, három kivételével ronda és marhaságos képek, de Pali bizonyosan el lesz ragadtatva, hisz ő is ezt a stílust kultiválná, ha lehetne. A két Rousseau-kép és a Picasso szép, a többi hülyeség.

Boldog vagyok, hogy jobban vagy, vigyázz magadra! Gratulálok gyönyörű új autód-hoz, remélem, kapunk róla fényképet. (Apu előző levelében részletes tanácsokat adott az autógondozással kapcsolatban.) Fruzska a napokban kivételes engedélyt kapott, hogy a baba-ruháit a mosáskor maga moshassa. A meleg víztől ráncos ujjait nézegette: 'Milyen lesz a kezem, mire 6 éves leszek, ha ennyit dolgozok!' Más: Éva ment a két lánnyal a villamoshoz, de az elindult az orruk előtt. Látva anyja bosszankodását, Fruzska azt mondta: 'A hátsó kocsik nem akart menni, meg akart várni minket, de az első csak rángatta, cibálta magával.'

Apu, ugyanaznap: „Három héttel ezelőtt színházban voltunk, megnéztük Scribe: Egy pohár víz c. darabját a Madáchban. Jót mulattunk, bár a színészek távolról sem tudták kihasználni azt a lehetőséget, amit a darab nyújt. Voltunk azután a Verdi c.olasz, operarészletekkel sűrűn megspékelt memoire-filmben. Szép volt, és különösen a baritonista (Othello és Rigoletto szerepében) volt minden várakozáson felül csodálatosan jó. Vasárnap (13-án este) nagyszerű zenei összeállítást hallottunk a rádióban. Quartett volt, amelybe beleszóttek nagy mesterek válogatott klasszikus előadásairól gramofonra felvett részleteket. Kitűnőnek találtam, nem tudom, ki állította össze, de csak gratulálni lehet neki, olyan finom és muzikális volt.”

Anyu lapalji megjegyzése: „Gyomorbajodnak valószínűleg az általad említett rendszertelenség, kapkodó fegyelmezetlenség – az étkezésben is – az oka. Jaj, de ismerem! Ha már megvan a szerzett baj, ez okozza, és fokozza a további nyugtalanságot.”

1955. február 23. Anyu. Mégegyszer köszönöm, hogy felhívtál, szebbet-jobbat nem adhattál volna nekem ezen a rémes napon. Irtó öreg vagyok, még az sem fiatalít, hogy legkevesebb 7-8 évvel gondolnak kevesebbnek. (Február 25.-én lett 57 éves.) Nagy boldogság volt a hangodat hallani, még a két másik fiú hangját is. Baba és Bözsi (Gál Péter mamaja) majdnem sírt az irigységtől, mikor hallották, hogy a fiaikkal beszéltem pár szót.

Ugyanitt apu: „Nagy volt az izgalom és az öröm, hogy ilyen jól lehetett hallani a hangodat. Nagyon jól esett. Ha ilyen felhívás nem kerül aránytalanul sok pénzbe, megismé-telhetnéd máskor is – azt hiszem, több mint 3 éve, hogy utoljára beszéltünk. Egyik kollégám lánya minden hónapban,

meghatározott napon és órában, felhívja apját Svájcából. Persze nem gondolok ilyen sűrű telefonálásra, ez nem volna sem erszényileg, sem egyébként kívánatos, csak azért írom, hogy tudd, hogy ilyen van, és ha alkalmad van rá, felhívj minket.”

1955. március 7. Anyu, Pityunak: „Sírtam és nevettem az izgalomtól és a boldogságtól, hogy ilyen öröme van, és a könyvtár téged küldött ki. Nagyon kellett habzsolnod a látóvalókat a két hét alatt. Gondolom, sokszor eszedbe jut Apu, akinek 6 hete volt erre.

Évánál a pici a dátumnál korábban megmozdult, és ez újra lányra enged következtetni.” *El kell itt mondanom, hogy az utolsó hónapokban vadidegen nénik szólítottak meg az utcán, hogy a formámon látják: Fiam lesz, illetve Lányom lesz.*

1955. március 6. Gyereknaplómból: „Danizsó megmozdult. Ildi iskolai előadását mentünk megnézni a gyerekekkel, és úgy látszik, Danizsót is érdekelte, mert fészkelődni kezdett. Még ilyen élénk gyerekek nem voltak, mint ez a Danizsó, félidős korára már kívülről is tapintani lehetett a rugdalódságát, örökké fickándozik. Azt remélem, hogy ez is fiúra vall.

Volt egy szabadnapom, az óvodában töltöttem, nem győztem örvendezni. Fruzsza Rózsi nénije (akinek 'hátra is van szemé'), Panka Panni nénije okos, ügyes, csinos. A gyerekeket mindennel ellátták: saját törülköző, tornaruha, tréningruha, szövetnadrág. Mikor kint voltam, éppen Fruzsza volt a napos: frissen vasalt, keményített fehér kötény és bóbíta, virágos porcellánedény, ő terített és kínálta körbe a tízórai-kenyereket. Mindketten legmaga-sabbak a csoportjukban, az óvónénik nagyon dicsérik a képességeiket. Hancúroztunk, én kiöltöttem rájuk a nyelvemet. Fruzsza: 'Te nem tudod, hogy a felnőttek soha nem szokták megmutatni a rosszasságukat a gyerekeknek?'

1955. április 2. Apu, Pityunak: „Nincs sok írnivaló magunkról. Lassan de biztosan öregszenünk, a hivatalomban most már mindenkinek – igazgatótól kezdve az összes fiatal és idősebb munkatársnőnek – szóval mindenkinek Pista bácsi lettem (6 évvel ezelőtt, amikor beléptem, még szó sem volt ilyesmiről). Azért néha-néha egy kis túrára kimoccanok, így hétfőn elmegyek az intézeti turistaszakosztállyal reggeltől estig a Pilisbe.”

Ugyanaznap anyu: „Máig sem kaptunk értesítést, hogy visszaérte, szerencsére jött Ilonkától lap, hogy mennyi érdekeset mesélsz, és jól nézel ki. Éva sajnos nincs egészen rendben, volt egy kis vérzése, most tölti be az 5. hónapot. Egy hétig majdnem mozdulatlanul feküdt, most már felkeleget, végre ez nem első gyerek, hogy négy hónapot feküdjön érte (mint Fruzsáért). Szerintem amúgyis elég lett volna két gyerek, hiszen így is nehéz, annyi lemon-dásba, fáradságba kerül, ennek a bajnak is az ő túlzott hajszája az oka.”

1955. április 18. Anyu Pityunak: „Jól vagyunk, Éva is, az ijedség szerencsésen elmúlt, a gyerek megmaradt, már a 6. hónapban van. Tudja ám a két kislány és Ildi, hogy testvérkéjük lesz, nagyon boldogok, azt is tudják, hogy hol van. *(Mi persze nem ködösítettünk sem gólyával, sem káposztafejjel vagy mennyei tóval, ami akkoriban még némiképpen tartotta magát, a mi gyerekkorunkban azonban teljesen általános volt.)*

1955. május 8. Anyuéknak Pityu, párizsi feladóval: „Ismét egy vasárnap, amikor itthon maradtam. Nagy szégyen, hiszen régen megkezdődött a kirándulószezon. Gál Péter csábít a lustaságra (három hete nálam lakik), minden nap délig alszik és ez engem is elzülleszt, pedig rettentő honvágyam van a hegyek után ... Boldizsár Iván megküldte nekem új detektív-regényét. Azért tanult, művelődött, dolgozott olyan sokat, hogy ilyen értéktelen ponyvával álljon elő? Megismerkedtem a könyvesboltban Halász Előd fiatal szegedi német szakos tanárral, összebarátkoztunk. A mellékelt kép egy kis spanyol mulatóhelyen készült, a kicsavart fejű lány Solange Claude, nem nagyon szép, de egyszer még mindenki ismerni fogja a nevét: igen tehetséges költő.”

1955. június 20. Az óvoda elvitte a gyerekeket két heti nyaralásra Visegrádra. Az óvónénik megint remekeltek: indulás az óvodából ebéd után, hogy ez az óvodai program része legyen, nem elválás

otthonról; az ágyakon mindenkinek ott az óvodai jele, minden ágy mellett játék, stb.

Mindketten nagyon várják Danizsó megszületését, különösen Fruzsza folyton erről ábrándozik, kímél engem, alig mer hozzámérni, ha emelnék valamit, szalad segíteni és szid engem. Azt mondja, ő lesz a világon a legboldogabb, ha meglesz a kicsi. Panka: 'Úgy-e a kiscsirke azért születik tojásban, mert csőre van, és az bökné az anyukája hasát?' 'Úgy-e, anya, van annak a kisbabának ott bent csörgője?' (Még csak ez hiányzott volna!) Panka verset költött: 'Gyere ki, te kisbaba /vár nagyon Fruzsza, Panka.'

1955. június 25. Pityu, haza: „Tirolból érkeztünk, Pütkösöd előtti szombaton. Érkeztünk, az a 'Persil'-es hölgy meg én (sajnos ne aggódjatok, nem fenyeget veszély, azóta már meg is haragudtunk egymásra. Az úton boldogok voltunk, de itthon mindenben hajbakaptunk).” Ezután nagyon szemléltetően, részletesen leírja az autótutát Cortina d'Ampezzóból Lombar-diába, a kirándulásokat, sziklás hegymászást, gerincvándorlást, a kilátásokat. A Persiles hölgyről egy másik levélből az derül ki, hogy a Persil gyár reklámplakátján ő szerepel. Anyu idevonatkozó kérdései: Teljesen nálad lakik? A szülei tudják? Hogyan került a plakátra?

Egy különleges kitelepítés

1955 nyarán döbbenetes fordulat állt be családunk életében: szüleimet és engem egy nap berendeltek a Belügyminisztériumba, kihallgatásra. Sejtettük, miről lesz szó. Nemrégiben ugyanis az történt, hogy anyám hallgatta a Szabad Európa-rádiót, és az izgalomtól magán kívül azzal fogadott bennünket, hogy a rádióban Pityu beszélt. Ugyan már, intettük le, hogyan beszélt volna ő, amikor Párizsban van, a Nagel könyvesboltban dolgozik! De ő csak erősködött, és azt is hallotta, hogy ennek a műsornak harmadnap adják a folytatását. Harmadnap mind ott ültünk a rádió előtt, és mit tesz isten, tényleg Pityu hangja szólalt meg, a bekonferálás pedig úgy szólt, hogy Timár István kommentárja következik. Anyu lánykori neve Timár, nem lehetett többé kétségünk. Később megtudtuk, hogy már egy ideje Münchenben él, a Szabad Európa Rádiónál dolgozik, Párizsban egy barátjával lakott együtt, az ő címén leveleztünk vele – a cenzurázás miatt olyan lassan járt a posta, hogy ez a kis Párizs-München-i kitérő egyáltalán nem tűnt fel nekünk. Bezzeg az ÁVH tudott róla.

Akkoriban kaptak parancsot a szovjet 'illetékes szervektől', hogy hallgattassák el, nem csak nálunk, de a többi szocialista országban is, a szemtelenkedő hazaárulókat, és az elhallgattatás legbiztosabb módja, ha a családjukat büntetik. *[Pityu, 2010 május: Igen ám, de a moszkvai parancsra nincs semmi bizonyíték és ha a cél valóban a szerkesztők elhallgattatása volt, akkor miért nem büntették a Gallicus, a Cseke, és sok más híres szerkesztő családját? És még akkor is, ha kimondottan a röpcédulák szerkesztőiről volt szó, miért nem nyúltak sem Kovács Imre, sem Papp Laci, sem sok más röpcédula író/szerkesztő családjához? A másik büntetett család az alig ismert színész, költő Bikich Gáboré. Sem neki, sem a volt parasztképviselő Hajdu Németh Lajosnak semmi köze sem volt a röpcédulákhoz. Az egyik angol újság által emlegetett tizenhat kitelepített család óriási túlzás, hacsak nem számítjuk ide azokat, akiknek a családját korábban telepítették ki. Én még mindig nem tartom kizártnak, hogy azokat telepítették ki, akik egy izraeli diplomáciai futár pénzlistáján szerepeltek, és akik a pénzátvételt nem jelentették be a rendőrségnek. Persze erre sincs semmi bizonyíték.]*

A kihallgatás után hamarosan, 1955 júniusában, megjött az írás: a szüleinknek el kell hagyniuk Budapestet és elköltözniük Körösnagyharsány faluba, az ország túlsó csücskébe, a román határra, Nagyváradtól néhány kilométernyire (a szigorúan őrzött határon innen). Engem is kihallgattak, de nem vonatkozott rám a kitelepítés, vagy azért, mert hatalmas pocakom jelezte a közeli szülést, vagy mert én az utóbbi időben óvatosságból csak közvetve, a szüleink útján leveleztem Pityuval.

Így aztán 1955. július 24-én a Mese utcában teherautóra raktak bútort, könyveket, ruhákat,

minden szükséges holmit, és útnak indultak. Apám a sofőr mellett ült, én letről integettem, és döböntően láttam, hogy csurognak a könnyei.

A kitelepítésük sokkal civilizáltabb volt, mint az 1951-es 'osztályidegeneké'; mint utóbb kiderült, az ÁVH-sok előre, még mielőtt a szüleim megkapták volna a határozatot, odautaztak, kijelöltek egy szobát egy kulák házában, közölték, hogy nemsokára ideérkezik egy mérnök úr a feleségével, készítsék elő a szobát, és tüntessék el a trágyadombot az ablakuk előtt! Végülis nem oda költöztek, mert találtak egy igen barátságos idős házaspár udvarában egy önálló kis házat: a fiuk számára építették, lakásnak és hentesboltnak, de a fiú meghalt. Máté Kálmán és Róza néni (Békés megye, Körösnagyharsány, Rákóczi Ferenc utca), akár az egész falu népe, végtelenül kedves, segítőkész és tiszteletteljes volt, és ők mindenkivel összebarátkoztak.

A faluban nem volt sem villany, sem csatornázás, sem orvos, sem bolt – időnként szekér hozott sót, petróleumot, néhány árut, minden egyébbel a helybeliek látták el a szüleimet, ingyen, szívességből. Egy szakajtó volt állandóan úton, abban küldtünk cukrot, vajot, kávé, részben nekik, részben viszonzásul a falu népének. Tavaszra aztán kibérelt apám egy kertet és ott termesztett krumplit, zöldséget, spenótot maguknak, néha még nekünk is jutott belőle. A szakajtóban, étel közre rejtve, jöttek-mentek postán a titkolnivaló, virágnyelven írott levelek is. Íme egy példa: 'Ilonka írja Bandinak: Valószínűnek tartom, hogy érdeklí leányuk sorsa Pistát. Jelenleg tengeren túl egyetemre jár, minden nyolcadik héten vizsgázik. Szociális történelmet és pszichológiát tanul, eddigi vizsgája mind A-jelű volt, ami náluk a legjobb jegy. Minthogy párizsi tanulmányait beszámítják, reméli, hogy ebben az évben (1956) történészdiplomát kap és ez új állásában igen lényeges fizetésemelést jelent.' *Ilonka* anyánknak Olaszországban élő barátnője, Pistának *a lánya* valójában a fia, Pityu; a remélt új állás a Columbia Universityn meg is valósult. *Bandi* neve Kovács Bandi, mérnök barátjuk, több levélben odaadó segítőként szerepel.

Hetenként egyszer beállított egy másik faluból a rendőr, ellenőrizni őket: aláírásával igazolta, hogy ott vannak. Nagyritkán engedélyt adott, hogy anyám átmenjen a szomszéd faluba az orvoshoz. Két-háromnaponként küldtem beszámolót Harsányba, minden házi és munkahelyi eseményről, a széles családról, és persze bőségesen a gyerekekről.

1955. július 24. A mit sem sejtő Pityu képeslapja, a Mese utcába: „Megint úton, most már visszafelé Európába. Mire ezt az utat befejezem, legalább 25 ezer repülőkilométer lesz mögöttem. A tanulmányút csak 10 napig tartott. Rokónlátogatással is egybekötöttem, jelent-keztem Weisz Lajos bácsinál. Igen kedvesen fogadott és meghívott, bármikor jöhetnek, befogad. *(Ezért neveztük később virágnyelven Amerikát Lajos bácsinak.)* Sokat utazgattam, előadásokat is tartottam könyvtári munkámról, még le is fényképeztek, meginterviewoltak.

Nyilvánvaló, hogy még nem tudott a kitelepítési ukázzal sem, hát még arról, hogy éppen ezen a napon megkezdődött a csomagolás, felrakodás a szállítóautóra: másnap indultak Harsányba, bútorokkal, ruhákkal, konyhafelszereléssel, élelmiszerrel, könyvekkel, mindennel.

1955. július 24. Első levelem Körösnagyharsányba : „Édes Anyuci és Apuci !” *(Mindig csak Apunak és Anyunak szólítottam őket – Anyut még bosszantotta is, hogy bezzeg anyósomat Anyukának nevezem, mert a gyerekei így szólították. Nyilván az aggodalom és szorongás tört ki az Anyuci-Apuci megszólításban. Sajnos a datálás nem mindig könnyű, hetenként 2-3-szor írtam, ezért dátum helyett általában csak a nap szerepel.)*

„Hát nagyon furcsa az első nap azzal a tudattal, hogy nem vagytok Pesten. Szerencse, hogy nem hiszek az egészben, amióta a következő történt: telefonált Szendiné *(egy lakó a Mese utca 1-ből)*, hogy tegnap d.u., alighogy én elmentem a lakástokról, jött egy rendőr és idézést hozott nektek keddre! Az idézést nem adta oda, de elkérte a címeteket. Nagyon-nagyon remélem, hogy ez jót jelent! Bár csak egy kicsit később indult volna az a teherautó! Próbáltalak benneteket hívni *(legfőljebb azt hiszitek, hogy fiú született (megbeszéltük: ha lány, expressz levélben, ha fiú, telefonon értesítjük őket)*, de már nem volt posta. Reggel megpróbálok a rendőrségen érdeklődni. Jaj de izgatott vagyok! *(Hamarosan kiderült, hogy tévedésből küldték az idézést.)* Panka ebben a pillanatban kérdezte: 'Miért mentek oda át lakni, az anyanyi meg az apapi?' – Miért is?

Pali, Harsányba: „Egész nap szól a telefon, ötpercenként érdeklődik valaki, látszik, hogy majd ha visszajöttök, Budapest legalább olyan kedvesen fog fogadni, mint Harsány.”

1955. július vége. Anyuéknak, én: „Bár nem szívesen okozok nektek izgalmat, mégis muszáj megírni, h. az expressz-ajánlott levélben nem volt meg a beleszórt dohány, és látszott a borítékon, h. frissen ragasztották le, beleragadt a hamu. Én is bőségesen tettem hamut a csüt. d.u. a belvárosban bedobott levelembé, tehát a szombat reggeli bélyegzés sem megnyugtató. *(Vagyis felbontották és ellenőrizték a leveleket.)* Így ezentúl kényesebb dolgokat lehetőleg a csomagban küldünk, és arra kérek, expresszt vagy ajánlottat csak végszükségben küldjétek (ez az amúgysem túl eredményes telefonálásra is vonatkozik), mert azt hiszem, most ez keltette fel rá a figyelmet. Nagyon jól esik, hogy Pali egy csöppet sem ijedt be és eszébe se jutott, h. talán csökkenteni kellene a levelezést, illetve az ilyen irányú családi tanácsokra kijelentette, hogy nem! K.B. a levelet úgy, ahogy van, továbbítja.

A Kariékon át kapott csomagban kávé, tea és kristálycukor volt. A teát a fogorvos kapta fizetség fejében, a kávé eladtuk apránként. *(Az ikerház mosókonyhájában lakó betörő felesége, Jolán, a János kórház büféjében dolgozott, ő hordta nekünk haza a presszógépből a zaccot, tettünk bele Franck-kávé, nagyon ízlett, az igazi kávé sajnáltuk magunktól. Egyébként, ha otthonfelejtették a lányok a lakáskulcsot, vagy baj volt egy zárral, mindig a betörő Wolf úr segített ki.)*

1955. aug. 1. hétfő. Én Harsányba: „Farkaséknak *(a Mese-utcai lakás bérlői)* megemléztünk a lakásfellebbezést. Nem voltak túlságosan boldogok. Ma még nem költöztek be, egyelőre megvan a másik lakásuk.

Pankának ma nagy napja van: középsős lett! A bölcsödéből sokan bekerültek a kis-csoportba, és erre négy gyereket átraktak a középsőbe. Nagyon büszke, és örülnek mind a ketten, hogy most megint egy csoportban lesznek egy ideig.

Rengeteg az intéznivaló: Mózes-matrac, pelenkakiváltás *(utalványra)*, bébiholmi, gyerekhomokozó, befőzés, rádiójavítás, asztalosmunka, tüzelőbeszerzés *, minden egyszerre. * *A tüzelőbeszerzés mindig nagy gond volt: hol fát, hol kokszot, hol brikettet nem lehetett kapni, pénzünk meg soha nem volt elég. Legtöbbször 'Hoki néni', Pityu két cserkészársának tűzrólpattant tüzifakereskedő mamája segített, de így is csak a gyerekszobát fűtöttük, estén-ként ide vittük be a fürdőszobából a gyerekkádat, bele a konyhában melegített vizet, abban fürdettük meg a gyerekeket – a lefolyó alatt vödör, rendszerint elfelejtettük idejében lezárni a csapot, úszott az egész szoba –, és ebben mosakodtunk meg mi is, amikor a gyerekek már aludtak. A Mese utcában jobb volt a helyzet: minden második hétfőn volt a központi kazánban melegvíz, ilyenkor meghívtak kettőnket vacsorára és utána gyorsan lezuhanyoztunk – mind-addig, amíg a háziak fel nem fedezték és tiltakoztak. Ezt a jegyzetet használom ki arra, hogy Hoki néniről (valójában Hochstädtlerné) pletykáljak: az elemista Pityu cserkész volt, farkaskölyköknek hívták az alsó négy osztályosokat, és a vezetőjük, Gyuszi bá', táborozni vitte őket a Balaton déli partjára. Hoki néni is velük ment, ő főzött a gyerekekre, segített Gyuszi bá'nak, sőt egy sátorban aludt a jóképű fiatalemberrel. Egyik reggel a gyerekek szívtéppő sikoltozásra ébredtek, kiugrottak a sátrakból, és meglátták Hoki nénit, amint kibontott, lobogó fekete hajával, fehér hálóingben gázol bele a Balaton félméter mély vízébe, 'Most megölöm magam!'-kiáltásokkal. Mit tesz ilyenkor egy jó cserkész? Az egész horda, ahogyan volt, pizsamában utánaeredt, és erőszakkal megmentette.*

Panka tegnap, lámpaoltáskor, azt mondja nekem: 'Anyá, olyan izés vagyok.' Milyen az? 'Hogy nem kell semmi, csak nagyon szeretlek téged.' – Fruzsina látott az utcán egy remizes villamost (a piros tábláról megismeri): 'Úgy-e ez a színvonalba megy?' Muszáj volt megmagyarázni, mi a színvonal és mi a kocsiszin.”

Keltezés nélküli, gépelt névtelen cédula, Pityunak: „Je veux vous informer que vos parents ont été transportés de Budapest et ils du s'installer dans un village nommé Körösnagyharsány, rue Rákóczi, No.29. Cet événement regrettable est du a vos activités qui – selon les informations que vos parents ont recues récemment – sont contraires aux intérêts a la démocratie populaire hongroise. Ils vous

prient, ainsi que votre soeur, de cesser immédiatement toutes semblables activités, en leur intérêt et en le votre. Ils vous prient de ne pas penser que vous pourriez leur aider en retournant dans votre patrie, parce que cela pourrait vous nuire, sans leur aider. D'ailleurs ils vont bien et leur transportation s'est passée dans des conditions tout a fait humaine, en deux semaines. *Un Ami (Értesítem Önt, hogy szüleit kitelepítették Budapestről és le kellett telepedniük egy Körösnagyharsány nevű faluban, Rákóczi út 29. címen. Ez a sajnálatos esemény az Ön tevékenységének a következménye, amely a magyar népi demokrácia érdekeivel ellentétes, ahogyan a szüleit nemrégiben informálták. Ők is, és a nővére is arra kéri, hagyjon fel azonnal minden hasonló tevékenységgel, az ő érdekükben és a saját érdekében is. Arra is kéri, ne gondoljon arra, hogy esetleg visszatér a hazájába, mert az Önnek árthatna és rajtuk sem segítene. Egyébként jól vannak, kitelepítésük teljesen emberséges körülmények között történt, két hét leforgása alatt. Egy jóbarát. – A levél írójának franciasága nem kifogástalan.)*

Pityu 1955 nyarán hivatalos látogatáson volt New Yorkban, előkészíteni a kivándorlását. Az akkor induló ballonakcióban * kezdetben részt vett, de nem értett egyet azok uszító hangjával, a CIA fokozódó befolyásával a Szabad Európa rádió műsoraiba. Ő maga az amerikai élet jó oldalairól írt, és hozzáfogott Amerikába településének előkészítéséhez.

** léggömbökkel szórtak szét röpcédulákat Magyarországra*

Apu „Feljegyzése”, keltezés nélkül, gépelve, nem tudom, hogyan juttatta ki:

„1./ Már többször közöltem, de most megismétlem, hogy minden eddigi tevékenységét helyeslem és meg vagyok elégedve vele. Most azonban kénytelen vagyok aggodalmamat kifejezni afelett, hogy alig hallunk hírt felőle. Az utolsó levelet több mint egy hónapja kaptuk meg, azóta semmi. Ennek többféle oka lehet:

1.1. hanyagságból nem ír

1.2. nem ír, mert nem szakított teljesen régi foglalkozásával és fél, hogy bajba jutunk miatta

1.3. ír, de éppen, mert folytatja régi foglalkozását, a levelek valahol elakadnak.

2./ Mindenesetre szeretnénk tisztán látni, és ezért, ha 1.1. eset áll fenn, változzon meg. Ha 1.2. eset áll fenn, írjon Kovács Andor címére. 1.3. Ha ez áll fenn, állapítsa meg, megérkezett-e minden levelünk (mind számozva).

1955. aug. 9. Anyuéknak én: „Farkasék állítólag szept.1.-ig vissza tudnak menni a régi lakásba. Én nem vagyok olyan rossz véleménnyel róluk, mint ti.*

**(Farkas Imre, a Legfőbb Ügyészség munkatársa, kapta meg bérlőként a Mese utcai lakást. 1956 után ő szerezte meg nekik a Budapestre visszaköltözési engedélyt. Anyu halála után hajlandó volt, némi lelépés fejében, elcserélni a lakást a valamivel kisebb Nagyajtai utcaira.)*

1955. augusztus 14. Az én levelem: „Édes Anyuci, Apuci meg kis Fruzsikám, remélem, ez az utóbbi rendben megérkezett, és sikerült egy kis örömet vinni nektek. *(Veress Évi vitte magával, Túrkevére utaztában, Harsányba.)* A legkisebb testvére úgy látszik, visszaél kiváltságos helyzetével és esze ágában sincs azt feladni. Én minden eddiginél frissebb vagyok, ő pedig olyan vígan rugdalózik, mint aki teljesen berendezkedett erre az életmódra. Quo usque tandem?

Nagyon csöndes vasárnapunk volt tegnap: Panka tízszer elmondta, hogy ő nem tud kivel játszani, ha Fruzsika nincs itt, az apja kijelentette, hogy Panka ugyan nagyon édes, de egyedül nem ér semmit, én pedig megállapítottam, hogy helyes minél több gyereket szülni, mert nem élet az élet, ha nincs egy fél óvoda a lakásban. Még egy Panka-történet: Hallja, hogy valahova telefonálok és a portát kérem. Mire ő: 'Mi az a porta és mire használják?' – Esztinek panaszkodott, hogy ő az egyetlen gyerek otthon, 'mégsem törőd velem senki'! Folyton mondogatja, hogy amint Fruzsika megjött, ő utazik Harsányba.”

1955. aug.14. Apu nekünk, haza: „Meg voltam győződve, hogy ma reggel megkapjuk a telefonmeghívást a postára az unoka megérkezéséről. A postahivatal ma már nem is közvetít később

interurbánt, tehát mára slussz. Így most már én is, ki eddig türelmesen vártam, beállok a sűrgetők táborába. Most pedig magunkról akarok részletesen beszámolni, bár nem történik velünk semmi, de semmi.

Apu és Anyu Körösnagyharsányban

Napirend: 6-kor kelek, megelőzve Anyut, aki $\frac{1}{2}$ 8-kor kel, mikorra pesti szokás szerint már elkészült a reggeli. Felkelés után első dolgom – engedelmet kérek a közlésért – a napi WC ügy lebonyolítása. Most értem meg csak igazán a zsidók mindennapos reggeli imá-jának azt a részét, amelyben a férfiak hálát adnak Istennek, hogy férfinak teremtette őket. Ugyanis a fentemlített lebonyolítás után a nap folyamán nem kell többé felkeresnem a helyi-séget, engedvén a természet öln szabad folyást érzéseimnek. Nem úgy Anyu, aki – különö-sen a hűvösebb időszakban – átlag óránként nem éppen hízelgő kifejezések kíséretében vándorol el a 60 lépésnyire levő üdülőhelyre.

Most aztán következik napi tevékenységem legfontosabb része: petróleumfőző, petróleumlámpák tisztítása és feltöltése, valamint a sparherd kitakarítása. A petróleumfőző teljesen pótolná a gázt, ha több égőn lehetne főzni, és ha nem volna jóval drágább, mint a gáz. Túrhetetlen üzemdrágaság miatt a déli főzésnél áttértünk a tűzhelyre, s ennek érdekében beszereztem itt helyben 5 mázsa lignitet, amely fával való bemelegítés után igen jól ég – nem úgy, mint a Pestről hozott szén, amely abszolút nem akar égni. Persze a sparherdben eléggő lignit az 1800-2000 kalóriájával nem vetekedhet a gáz 4-5000 kalóriájával, és így sokkal több türelem és idő kell a főzéshez. A fűtői tisztet én látom el.

Az ünnepélyes reggeli hazai szokás és étrend szerint kerül lebonyolításra, $\frac{1}{2}$ 8 felé, csak a

vaj hiányzik. Bárki jönne is töletek, az hozzon 6 –8 csomag vaját, egyrészt magunknak, másrészt revanzsálni a nekünk tett szívességeket. A kéntartalmú artézi víz eddig igen rossz ízű teát adott, azonban zseniális újítással rájöttünk, hogy a gémeskút vize kifogástalan – már délutáni vendégeket is hívtunk teázásra. Amikor elkészültünk, következik a vízfordás naponta három-négyszer az utcai artézi kútból, és ugyanannyiszor az udvaron levő gémes kútból.

A 8-tól 1/2 10-ig terjedő időben rendszeren levelezésünket bonyolítjuk, ami most kezdet-ben természetesen igen terjedelmes. A leveleket elviszem a postára, mintegy 7-8 percnyire, és ha ehhez hozzászámítom a vízfordást, akkor mondhatom, hogy reggel 10-re elvégeztem ter-melő munkám oroslánrészét. Azután már csak kisebb feladatok várnak rám, mint a konyhai tűz gondozása, pót-vízfordás, esetleg kisebb bevásárlás, cipőpucolás, szemétkihordás, szennyvízkiöntés, stb. Anyu viszont eléggé el van foglalva délig, mert kitakarítja a lakást – itt meg kell jegyeznem, hogy a földes padló lefedése kátránypapírral igen jól bevált, jól takarít-ható, és még a legsárosabb időben sem kelt rossz benyomást. Azután nekilát a főzésnek, amely akármilyen egyszerű is, mégis sok időt vesz igénybe, akár petróleumon, akár tűz-helyen. Az ebéd rendszeren 1/2 2-re készül el, addig én olvasok és ellenőrzöm a főzést – persze beleszólásaim nem mindig helytállóak. Finom ételeket eszünk, finoman elkészítve, húsrá azonban csak ritkán kerülhet sor, mert az itteniek csak a saját szükségleteiket és a beadási kötelezettségüket kielégítő mennyiségben nevelnek 'aprólékot' (így hívják itt a baromfit). Így külön szívesség, ha pénzért adnak belőle, ezt pedig nem igen lehet igénybe venni. Elég az, ha mindent ingyen adnak, ami náluk terem.

Ebéd és Anyu által végzett, általam lelkipurdálás mellett nézett mosogatás után követ-kezik a délutáni alvás kb. 1/2 4-ig, amikorra rendszeren befut a posta (levelek és újság). Az izgalommal várt postát elolvassuk, aztán semmi dolgunk, olvasunk vagy elmegyünk látoga-tóba, jó időben inkább sétálni. A falut már bejártuk, de a Körös-part és annak vadvizei mindig adnak látnivalókat, egyszer már fürdöttünk is a folyóban. Vacsora 8-kor, rendszerint déli maradék, kipótolva gyümölcssel vagy kukoricával. Most pénteken ucsorát rendeztünk a tanító házaspár és 18-éves fiuk tiszteletére: tea és házunk specialitása, töltött kifli, melyet péksüte-ményből, konzerv májkrém, nyelvkrem és sajt felhasználásával, sütőnkben ropogósra sütvé állítottunk elő. Vacsora után megint mosogatás, olvasás, 10 felé lefekvés, elalvás előtt rövid olvasás és az igazak álma reggelig. Az étkezések, olvasások, nagyon rossz idő kivételével, a teraszon folynak, amely hazai balkonbútorainkkal kényelmes, kedves, és sokkal tágasabb a Mese utcai balkonnál.

Összegezés: A falusi élet civilizációs hiányai elviselhetőnek látszanak (a WC kivételével). A villanyhiány abszolút nem zavar, mert petróleumlámpáink elegendő fényt adnak, a rekamiék fölé akasztott 1-1 lámpa is elég az olvasáshoz. A vízellátásról én gondoskodom, 3-4 alkalommal hozok vizet az artézi, és kb. ugyanannyiszor a gémes kútról. A fürdést a kb 70 cm átmérőjű lavorunk segítségével, 1 vödör forró és 1 vödör hideg víz felhasználásával bonyolít-juk. Kellemetlenebb rész a szennyvíz eltávolítása: egyszerűen ki kell önteni a házunk előtti folyókába, ami nem igen sikerül a láb vagy a cipő befecskendezése, és a megfelelő sikolyok nélkül. A legfájóbb pont a WC.

Nyugdíjamat az anyagi létet biztosítani fogja, ezen túl azonban nagy gondot okoz, mit is fogok csinálni. A fent leírt tevékenység üdülési tevékenységnek éppen elegendő, de idővel kevésnek fog bizonyulni. Az emberek igen kedvesek, jóízű, jóeszű magyarok (illetőleg a táj-szólás szerint jauizü, jaueszü), de hát a velük való diskurálás még akkor sem töltene be a napot, ha én olyan diskuráló ember volnék. Foglalkozást találni itt aligha lehet, bár a napok-ban jelentkezett a szövetkezeti bolt üzletvezetője, nem vállalnám-e cca 60 oldalas üzleti leltá-rának tételeit besorozni és összeadni, fizet oldalanként 50 fillért. Természetesen hálásan megköszöntem, bár nem tudom, hogy ajánlatát a sorsom feletti sajnálkozás, vagy az ebből folyó olcsó munkaerő vezette-e. Marad mint egyedüli lehetőség a mezőgazdasági munkál-kodás, és így azzal a tervvel foglalkozom, hogy valami kis kertfélének kibérlése útján szerez-zek magamnak elfoglaltságot. Egyelőre arra kell törekednünk, hogy beleszokjunk vagy beletörődjünk a dolgokba.

Kívánom tiszta szívből, hogy mire ez a levél odaér, már az új unoka is egészségben és jókedvben nézegethesse nagyapja levelét.”

Fruska, Panka, Zsóka

1955. augusztus 17-én, szerdán 13,02-kor megszületett Zsófia. 3 kg 95 dg, 54 cm, fejbősége 37 cm. Könnyű és gyors volt a szülés, de talán a korom, és az utóbbi hetek izgalmai miatt, szokatlanul elfárasztott. Óriási fekete haja, sötétkék szeme, nagyon pisze orra, csuciori szája van. Feltűnően hasonlít rám.

Idézek a még aznap 3 órakor Harsányba küldött levelemből:

„Még csak a feje búbja búj ki, amikor Ági madám már nevetett: 'Hajkefét ide!' 'Hát megint lány lett!' – jajdultam fel, mert mindig is fiukra vágytam, hat kis veresspalira. Az első perc óta vadul próbál szopni, cuppog, pedig még a melleimhez sem ért, időnként bekapja az ujját, aztán mérgesen bög, hogy nem jön semmi, elvégre éhen nem halhat! Amint szájába került a bimbó, húsz percig el sem engedte, dolgozott, mint egy szivattyú, pedig persze még nincs tej. Félti a súlyát! A nővérek minden látogatónak őt is megmutatják a nagy frizurájával, mint valami csodát.

Az első nap története: ½ 9-kor munkába menet kezdődtek a fájások, ½ 11-kor már nem hagytak élni a nők, hogy menjek már. Egy óra hozzat sétáltam Palival a kórház elő-csarnokában, 13 órára meglett. A félig boldog apa az ajtó előtt várt – igyekezett leplezni a csalódottságát. Hát a lány is ember – ha nem is olyan. De ez aztán szép lány: 3 kg 95, 54 cm, óriási fekete frizura, sötét, kissé sliccelt szem, dundi kép, mindene csupa gömbölyűség. Ági madame szerint tiszta anyja. Az orra persze széles krumpli, az állán gödröcske. Ismerkedni egy fél órát hagyták nálam, a szemét le nem vette rólam.”

Amikor 1955. szept 21-én, az 5-hetes Zsókiával lementünk Harsányba, Zsóka nagy szenzációt keltett a faluban, jöttek megnézni, igaz-e, hogy valódi gyereket tologatok a kocsiban, nem hajasbabát. Még házigazdáink egyetlen tehénkéjének is nagyon tetszett: estén-ként, amikor hazahajtották a gulyát, és mindegyik tehén befordult a saját udvarába, ez az üsző azonnal kereste a kisgyereket a Mózes-kosárban, megszagolhatta, lehetőleg meg is nyalogatta.

1955. aug. 26. Anyuéknak, én: „Veress Évinek hétfőn lesz az esküvője!!! Guszti Pesten van, most jelentették be, egyelőre titok, mert Évi nincs itthon és még nem tudta Gegusékkal közölni. Szept. 1-én 10 napra elutaznak Mátrászentistvánra, utána Guszti még néhány napig itt lesz, megpróbálja elintézni Évi Pestre helyezését és útlevelet neki meg Ildinek, hogy karácsonykor 6 hétre kimehessenek hozzá Pozsonyba. Ápr.-ban kerül haza, akkor megpróbálják elcserélni Guszti 2-szobás Pauler utcai lakását 2 sz.hall vagy 3-szobásra, kertesre (Gusztinak van rá pénze), esetleg gondolkoznak emeletréépítésen is. Hát ez nagy változást hoz mindnyájunk életébe, még ha tavaszig

látszólag nem is történik semmi, mert Évi kapja Guszti itteni fizeté-sét (1800,-), így egy kicsit helyrejönnek. Évivel nem találkoztam a nagy elhatározás óta, de azt mondják, elég derűs, nem úgy viselkedik, mint aki feláldozta magát. Jénai edényeket kapnak tőlünk nászajándékba. *Egy előbbi levélből*: Dóra nagymama szinte belebetegszik, hogy Évi elvitte Ildikót Túrkevére és idén ott fog iskolába járni. Évi össze akar szokni a gyerekeivel, hogy aztán Ildinek minél kisebb megrázkódtatás legyen az új élet Gusztival, akit a kislány sajnos nem túlságosan szeret. Gegusék rendszeren viselkedtek, jó arccal fogadták a hírt.

Egy rossz hír: Csillag Ottó nincs jól, hőemelkedése van, szaporodnak a vörös véresejtek a vizeletben, ahelyett, hogy fogynának. *(1974-ben meghalt, a fehérvérűség miatt kapott vértől fertőző májgyulladás lett.)*

Kis hírek: sok látogatóm van. Györgyék, Csillag Verával, Káldor sugárzik, –bár még nem tudja, lesz-e állása, de amnesztiát kapott –, Timár Pali, Keri, a szomszéd Balogh Panni, Weltner Magda *(aki a Béketanácsnál titkárnőm és barátnőm volt, 1956-ban disszidált, Braziliában élt, hosszú, igen fájdalmas betegség után kint meghalt)*. A Béketanács nagyon gavallér volt: 500 Ft segélyt kaptam tőlük, 600-at az SzTK-tól, 200-at a szakszervezettől, 200-at Pali az MTI-től, 150-et az ő szakszervezetétől. Azért nincs tenger pénzünk: a szülésért Vigh dr-nak 300-at fizettem, borralalókra 200-at. Sanyi utolsó nap megjött, agyon exkuzálta magát.*

**Joggal, Borsiczky dr. kedvéért mentem a Vas utcai kórházba, ő meg akkor ment szabadságra. Egyébként Fruzsát nála szültem, némi bonyodalmakkal, Pankát az Alkotás utcai Vöröskereszt kórházban, dr. Salacznál, simán.*

Más: Úgy hallottuk, páran elutaztak *(értsd: kitelepítették őket)*, akik halasztást kaptak akkor, már mind elmentek. Ilinek írt Bodnár Margit, és megadta a címét: S.M. c/o Mme Viciot, 132, rue de Courcelle, Paris. Minden levelet ide kérnek. Úgy hallottuk, h. az író családjánál feltételként szabták a kapcsolat megszakítását. Fenti címet értesítettük Zs. születéséről.

Mit csinál az én arany lányom? Írok neki külön. Panka már kezd helyrezökkenni az elmúlt hét elhagyatott boldogtalansága után. Nagyon tetszik neki Zsóka, alkudozunk, hogy mit szabad megfogni rajta. Fruzsát nagyon hiányolja. A kórházban azt mesélte a gyerek-madám, hogy a látogatók megnézik a saját rokongyerekeiket, aztán kérték, mutassák meg nekik azt a gyönyörű fekete nagyhajút, akiről hallottak.

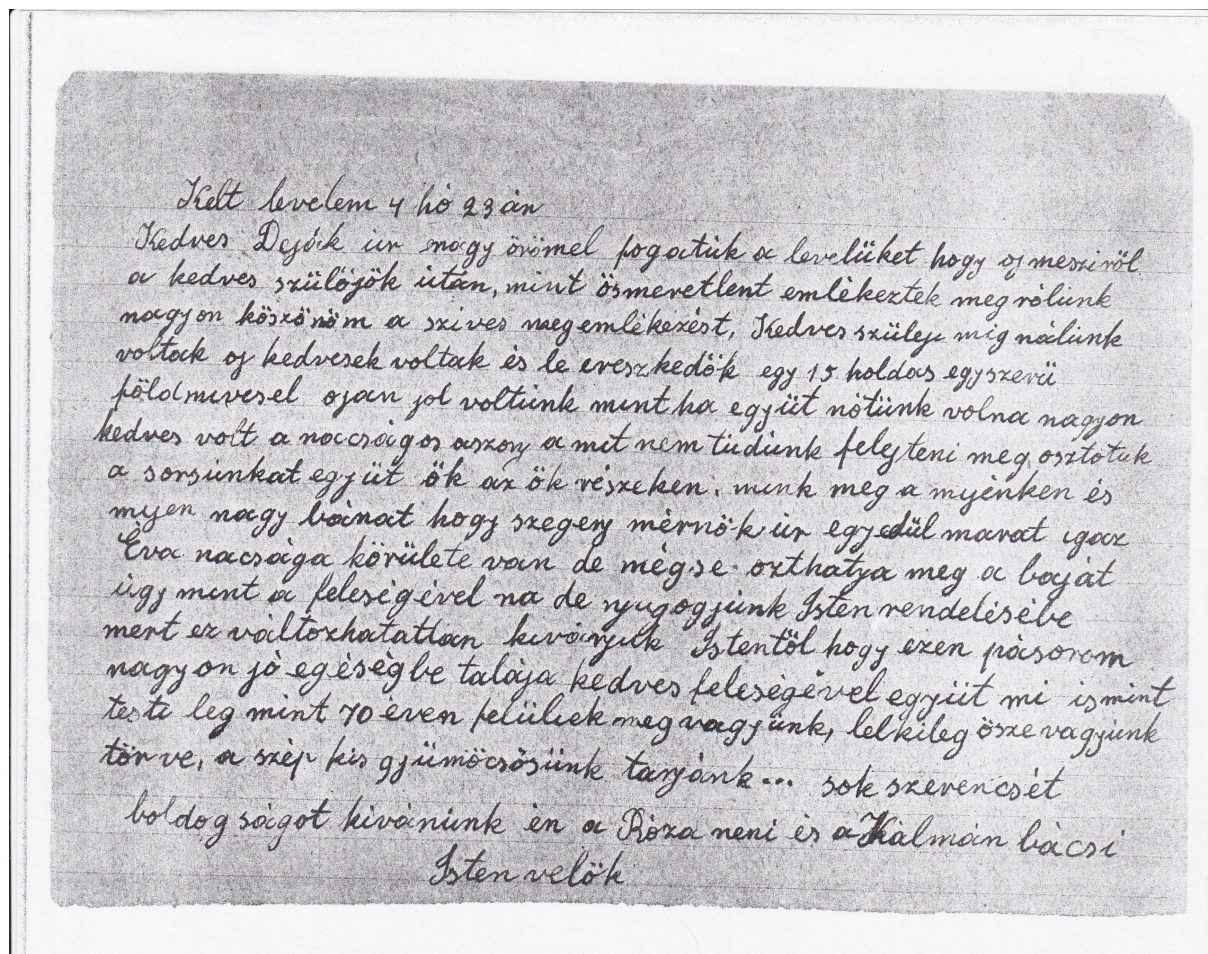
1955. augusztus 25. Az én levelem Harsányba: „Marcsi második tárgyalása kb. egy hónap múlva lesz. Az első megvolt, Gyurka kijelentette, h. nem óhajt válni és mindent tagadott, amit Marcsi mondott, de másnap mégis beleegyezett a lakás-leválasztásba, ha kap érte pénzt. Panka félénkebb, emberkerülőbb, mint valaha. Azt hiszem, az a hét ártott, amikor én kórház-ban voltam, Pali délutánonként nálam, se Ildi, se Fruzsá, egyedül tengett-lengett és igyekezett sajnálatni magát. Azóta állandó a vendégjárás, szegényke mind vadabb lesz.”

Egy későbbi, Zsóka születési utáni hónapokban írt levélből: „Pankával voltam a Gyermeklélektaniban. Dr. Boda Fiore pszichológusnő nagyon dicsérte: milyen fejlett, tehetséges, jó intuiciójú, helyes gyerek. Óvele rögtön beszélgetett. Azt mondta, tapintatosan kell vele bánni, éreztetni, hogy kisebb, mint Fruzsá, mert valószínűleg az okozza a zavart, h. Fr. nyomja. Még egy-kétszer vigyük el.”

1955. szeptember 21-én, az 5-hetes Zsókéval elutaztam Harsányba (szoptatásokkal egybekötött három átszállással, 10 órás vonatozással). Fruzsá, Panka előzőleg már ugyancsak ott voltak velük. Öröm volt látni, hogy anyám milyen otthonossá, lakhatóvá tudta varázsolni ezt a szoba-konyhát, kátránypapírral és szőnyegekkel takarták be a földes padlót, falvédő, képek, petróleum olvasólámpák a falon. Legnagyobb bánata az volt, hogy a budihoz keresztül kellett menni a disznóól előtti kifutón, botot vitt magával, hogy elterelje a malacokat. A házacská a lehetőségekhez mérten jó volt, a háziak, Máté Kálmán bácsi és Róza néni, a fiuk számára építették az udvar utcai szélén, mert ott akart hentesüzletet nyitni, de hamarosan meghalt. Róza nénivel visszatelepülésük

után még éveken keresztül leveleztek. Itt részlet egy 1971-es levelezőlappól: „ Kedves Mérnökúr... az eröm elment gyáva vagyok már a kis jószággal valahogy elbánok sajnos egyedül vagyok, nem tudok lemondani a jószágról mert aban látom minden örömemet, ezeknek örülök én már ezek szeretnek engem mikor hazajövök mind szaladnak elébem. „
 [Panka 2010: Sajnos, Róza néni legtöbb levelét nagyapám megsemmisítette, mert sokat szidta a rendszert, és attól félt, hogy ez bajt hozhat rájuk vagy rá.]

(Jóval később Pityu, Gloria és Kiséva meglátogatta őket, Pityu látni akarta a falut, ahol a szüleink egy és negyed évet töltöttek): Drága Deják úr és kedves csalágyával együtt megérkeztek hazánkba, Évike aranyos, már tud beszélni magyarul, az iskola velünk szembe van, szét fog nézni, majd itt iskolába jár Isten velök özvegy Máténé az öreg (83 éves) Róza néni.”

Kálmán bácsi, Apu, Róza néni, Pityu Körösnagyharsányban

1955. szeptember 3. Apu gépelt levele Körösnagyharsányból Bodnár Margitnak, valójában Pityunak. „Értesültél már arról, hogy július 24-vel kiléptem állásomból, kértem nyugdíjazá-somat, és kisebb lakásba költöztem. Megírtuk ezt már júl. 23-i levelezőlapunkon, de mert választ nem kaptunk, nem tudjuk, megkaptad-e. Megállapították a nyugdíjat, eddigi jövedel-memnek kb. 55 százaléka lesz, így mostani szerény életmódunk alapja biztosítva van. Ehhez járul, hogy régi lakásunkat bérbeadtuk, onnan is lesz valami jövedelmünk.

Informálni akarlak új életünkről, először is helyes, de nagyon kicsi lakásunkról, amely 1 szobából, konyhából és 1 kamrából áll, hozzátartozik egy szép nagy veranda (*tornác*) is. A szoba apróka, így csak a 2 rekamié, 2 fotel, a rádióasztal, éjjeliszekevény és a legkisebb könyv-állvány fér el. A háromajtós ruhásszekevény, varrógép, 2 konyhaasztal és egyéb konyhabútor az elég tágas konyhában foglal helyet. Jelenleg úgyszólván a verandán élünk, amelyet a régi balkongarnitúrával bútoroztunk be. A kamra is elég tágas, ez szolgál éléskamrának, fürdő-szobának, szenespincének és padlásnak. Persze a fürdőszobareszleg télen át fog helyeződni a konyhába. A fürdőszobaberendezés áll egy rendes és egy óriási (66 cm átmérőjű) lavórból.

Itt hiába keresnéd a technika modern vívmányait, de avval vígasztalódunk, hogy ezek még XIV. Lajosnak sem álltak a rendelkezésére, mégis Napkirály lett belőle. Télen persze nehezebb lesz a helyzet, mert kénytelenek leszünk az alig 15 m²-es szobába behúzódni. A házikó hibája, hogy a baromfiudvar és a veteményeskert nem áll rendelkezésünkre, ezeket a külön épületben lakó gazda,

egy rém előzékeny és kedves, jóeszű öreg házaspár (Máté Kálmán és Róza néni), veszi igénybe, így nem élhetjük ki gazdálkodási vágyainkat. Pedig ezáltal parlagon heverő munkakészségemet ki tudnám elégíteni, aztán baromfineveléssel és főzeléktermesztéssel pótolhatnánk nyugdíjunkat, végül függetleníthetnénk magunkat ismerő-seink segítőkészségétől. Itt ugyanis baromfit, főzelékfélét nem szokás eladni, alig lehet valamit megvenni, csak ajándékba kapni lehet.

Elég nehéz beleszokni az új életmódba. Nálam fő hiba a rendes elfoglaltság hiánya, amit alig pótol az olvasás és a házimunkában való részvétel (vízhordás, tüzelés, stb.), az asszonynál pedig a megszokott technikai segítség és a tisztaság fenntartásának nehézségei. A legnagyobb hiba pedig a család távolléte, szerencsére legnagyobb unokánk 2 hétig itt volt és rengeteg örömet szerzett nekünk.

Rólad azt hallottuk, hogy foglalkozást és lakást akarsz változtatni, és hogy a döntés előtt a mi véleményünket szeretnéd hallani. Sajnos nem ismerjük a körülményeket, így nem tudunk állást foglalni. Kellene tudni, vajjon ugyanannál a cégnél maradnál-e, hasonló beosztásban, fizetéssel. Eddigi beosztásodról – amint erről annakidején értesültél – nem egészen egyező a család véleménye. A többség ellene van. A viszonyok változtak ugyan, de sem le-, sem rábeszélni nem tudunk. Függs attól, milyen kötelezettségeket vállaltál munkaadóiddal szemben, és tekintetbe kell vened családod iránti kötelezettségeidet is. Tudom, nagyon nehéz kérdés, saját magadnak kell döntened, éspedig intuíciónak megfelelően. Még csak azt sem tudjuk megmondani, hogy a családodnak melyik megoldás nyújtana több előnyt.”

Anyu, ugyanaznap: „Őszintén mondvá, nehéz neked most írni. Ha precízen megírom a dolgokat, bizony elszomorodsz, pedig nem akarlak bántani. Mint már többször írtam, nem haragszunk, nem is haragudtunk, de nagy baj, ami minket ért. Nagyon fájó, hogy ilyen távol vagyunk a többiektől, és ilyen primitív körülmények között élünk. É. és P. hosszabb külföldi utazása, P. és Mackó kinevezése a te ügyed miatt esett kútba, nem is beszélve arról, hogy É-nak az új helyén 1/3-ával kisebb a fizetése, pedig azóta eggyel többen lettek, P-nak pedig havi 1500 fr-os különkeresetét vonták meg. De nehogy csak rosszat írjak: É-ék változatlanul boldogok, mintha ifjú házások lennének, plusz a remek édes kislányok. A nehézségeket elviselik, nem voltak sok jóhoz szokva még. A mi életünket is az teszi elviselhetővé, hogy a gyerekeink boldogok és tehetségesek.”

Ugyanebben a levélben Éva. „Rettentőn sajnálom, hogy az olaszországi közvetítéssel küldött levelemet nem kaptad meg. Annyi mindent írtam, és most oly nehéz elismételni. A lényeg: nem haragszunk, bár helytelenítjük, azt még külön is, hogy a szakítás ilyen soká tartott. (Anyuék nem is tudják, nem akartuk még ezzel is izgatni őket.) A helyzetük nem olyan rózsás, mint ahogyan megnyugtatósodra írják. Idegileg nagyon rosszul viselik a helyzetet, most nyáron hagyján, de a tél rémes volt. Mackó nagyon sovány és még ő is ingerült, türelmetlen. Úgy-e el sem tudod képzelni! Anyun pedig most először vettem észre, hogy öregszik, testben-lélekben. Nem szabad, hogy ezt a telet is ott töltsék, rettentőn félttem őket. Folyton futkosok, próbálkozom, de félek, hogy elutasítják a te márciusi igazolásoddal beadott kérvényüket. Arra inkább van remény, hogy közelebb jöhessenek Pesthez, de ezt ők nem akarják, mert félnek, hogy a kevéske megtakarított pénzükből nem futja még egy költözködésre. Megszakadna a szíved – mint ahogyan az enyém megszakad–, ha látnád, hogyan cipeli apu a vizet a messzi kútról, hogyan küszködik anyu a kukorica- és napraforgószárral a tűzhelyen, és milyen hálások voltak azért, hogy ott nyaraltunk, mennyire epekednek minden levél, minden hazai kapcsolat után.

Magunkról: a gyerekek nagyon édesek, és ha nem volna az anyuék ügye, zavartalanul boldogok lennénk.”

Néhány kérvény apuék ügyében különböző hatóságokhoz:

1955. július 10. A Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitányságának; 1955. július 12. Rákosi Mátyás elvtársnak; 1955. október 3. Az Országos Főkapitányságnak; 1955. október 12. A BM Sarkadi Osztályának; 1955. november 14. A Legfőbb Ügyészségnek; 1955. dec.1. A Legfőbb Ügyészségnek; 1955. szept. 10.

Pityu levelét apu legépelte, az eredetét 1955. okt.4-én beküldte a Belügyminisztérium Orsz. Kapitányságának; 1956. május 14. Kopátsy vezérezredesnek, a BM Budapesti Főosztálya vezetőjének, mellékelve a Columbia Egyetem igazolása, hogy Deák István ott dolgozik a könyvtárban; 1956. június. Non György elvtársnak; 1955. augusztus 20. A BM Sarkadi osztályának (anyu Hajduszoboszlóra szeretett volna menni, mindene fájít előző télen). Mindegyik részletes kérvényre egymondatos elutasítás volt a válasz. Végre 1956. október 9-én megszüntették a rendőri felügyeletet, de még nem engedélyezték az elköltözést Harsány-ból. További kérvények arról szóltak, hogy ha Budapestre nem is mehetnek vissza, jelöljenek ki nekik közelebbi lakóhelyet. Ezt az engedélyt, hála a forradalomnak, már nem kellett megvárni, de a Budapestre költözéshez, lakhatási engedélyhez újabb protekciókat kellett igénybe venni.

1955. szeptember 10., Pityu: „Drága Apu és Anyu, megkaptam aug.20-án írt lapotokat, gondolatban aznap mind a ketten boldog névnapot kívántunk egymásnak. E lapból értesültem, hogy még egy kislánnyal bővült a család: Fruska, Panka, Zsóka, ha másért nem is, akkor ezért a szép pattogó csengésért megérte, hogy megint lány született. Nagyon boldog vagyok, remé-lem, a szülés nem volt túl nehéz. Örömmel olvasom, hogy új lakóhelyeteken kellemes körül-mények között éltek. Írjátok meg postafordultával, hogy szívesen látnátok-e használt ruha- és IKKA-csomagokat? Milyen csomagokat tudnátok legjobban használni?

Írjátok, hogy arról értesültetek: én valami politikai tevékenységet fejtek ki. Úgy lát-szik, összetévesztettek engem valakivel. Én nem fejtek ki semmiféle politikai tevékenységet, és különösen nem teszek semmi olyat, ami ártana Magyarországnak. Könyvtáros vagyok, és munkám minden erőmet és időmet elfoglalja. Nagyon sokszor csókollak mindkettőtöket Pityu"

*Eredeti beküldve a Belügyminisztérium Orsz. Kapitányságának
Budapest V. József Attila u. 1955. okt.4.*

1955. szeptember 5. Apu nekünk, azzal a kéréssel, hogy továbbítsuk Paliéknak, Kariéknak, akiktől levelet kaptak. „A legfontosabb, a Pityuról írt értesítés. Szeretné tudni, hogy a tervbe vett változtatás (*vagyis, hogy visszamegy New Yorkba*) befolyással lesz-e mireánk. Sajnos a vonatkozó közvetlen értesítés nem érkezett meg, és így nem tudunk állást foglalni, mert még azt sem tudjuk, hogy ugyanannál a cégnél kíván-e maradni. Ismeritek ebben a kérdésben a felfogásomat: itt nem csak az ő és a mi szempontjainkat kell tekintetbe venni, hanem az általa vállalt kötelezettségeket és egyéb kötelességeit is. További gond, hogyan és mikor kapunk róla híreket, továbbítják-e nekünk az onnan kapott postát.

A sorsunk egyébként sokak előtt irigylésreméltónak látszhat. Ott fenn rengeteg gonddal-bajjal küzdöttek, látom ezt Kari leveléből. Ha most fent volnék, biztosan nekem is kijutna a gondból, pedig nem is tudom, mi a baj, de nekem is hasfájásom lenne, az biztos, mert mindent együtt csináltunk. Chatelnek mondjátok meg, ne nagyon forszirozza az általam múltkor felvetett ötletet (hogy a Kutatóiroda valamelyik kirendeltségéhez helyezzenek), ezt csak azért írtam, nehogy szemrehányással illethessem magamat amiatt, hogy nem tettem meg mindent helyzetem változtatásának érdekében. Természetesen nem úgy gondoltam, hogy havi hat napos elfoglaltságot kapjak, hanem a nyugdíj felfüggesztésével járó rendes alkalmaztatást. Tudom, hogy ennek számos akadálya van, és tudom, hogy evvel véget érne a mostani gond-talan élet, – de ez az élet nem túlságosan szórakoztató. Jelenleg az egyedüli gondunk, hogy vajjon honnan fut be – pénzért vagy ingyen – a másnapi, sőt esetleg az aznapi ételmezési nyersanyag. Így például vasárnap reggel még nem tudtuk, miből lesz az aznapi ebéd, mégis a következő menüt sikerült összeállítani: cibereleves (kitűnő itteni étel vörösszilvából), rántott csirke krumplival és kovászos uborkával, görögdinnye. Állandó erélyes tiltakozásunknál fogva az ajándék nyersanyag-ellátás most már nem biztosítja ételmezésünket. Ez lassan lehe-tetlenné válik azért is, mert megszűnik a friss főzelékféle. Gondoskodnunk kell tehát a téli beszerzésről (krumpli, hagyma, bab, borsó, káposzta, stb.). Ezeket egyszerre és olyan mennyi-ségben kell beszereznünk, hogy egészen tavaszig el legyünk látva. Ide tartozik a legnagyobb befektetést igénylő ügy, a hízott disznó beszerzése. Ha csak 120 kilós disznót számítok, az is 3000 ft-ot jelent, tehát alaposan spórolnunk kell rá. A kisebb nem kifizetődő, majd

valakivel közösködnünk kell. Most tettem folyamatba a szalma beszerzését a búboskemence fűtésére. Az egész téli szükségletet állítólag egy boglya szalma fedezi, ennek ára 150 ft, de nehéz beszerezni, nem akar senki eladni.

Szóval ez a gondunk, ami kibírható. Ezenfelül házimunkával, olvasással, egyes műszi-ki problémák tanulmányozásával foglalkozom. Ehhez járul jó időben a fürdés a Körösben, és egy hét óta a rádiózás. A rádiót sikerült megjavítani, antennát nem szereltem, így csak közép-hullámon vesszük. Tegnap egészen éjfélig hallgattuk a berlini opera megnyitó előadását, a Mesterdálnokokat. A vétel kitűnő volt, az előadásnál már lényegesen jobbat is hallottunk.

Megfeledkeztem még egy elfoglaltságunkról, a légyvadászatról. Statisztikai számítá-saim szerint hetenként kb. 1000 darabot pusztítunk el, amiből kb. 800 esik a légypapírra és 200 drb Annus légyvadászati szenvedélyére. Amikor a délutáni lefekvésre abban a tudatban hajtjuk le fejünket, hogy utolsó szálig kipusztítottuk őket, nagy zümmögve megjelenik egy, amelyet Annus bős csatakiáltásokkal, bosszút lihegve addig üldöz, amíg csúfos halált nem hal, átadva helyét egy 5 perc múlva előbukkanó újabb áldozatnak.”

1955. szeptember 27. Anyu Körösnagyharsányból. „Nagy boldogsággal olvastam ide címzett lapodat, amelyben írod, hogy nem tettél semmi olyat, amivel családodnak vagy hazádnak árthatnál volna. Ismerve téged, nehezen is képzeltem az ellenkezőjét. Hiszek neked, s ez megnyugtat, így nagyon, kétszeresen fáj ez a kivetettség, ilyen távol lenni a másik gyere-künktől is. A kicsiket is csak messziről, levélben és fényképről élvezzük, ez a legkeservesebb, ezt az egyetlen és igaz örömet nélkülözni. Csendes egyhangúságban élünk, Apu kényszerű tétlenségben. Persze nekem sokat segít, itt igazán nehéz a háztartási munka. A földes szobát és konyhát kátránypapírral vontuk be, így könnyebb kezelni, a villanyt könnyebben nélkülöz-zük, mint a víz és a csatorna hiányát. Orvos eddig nem hiányzott, egészségesek vagyunk, az én gyomorfájdalmaimhoz már magam is értek. Kéred, hogy küldhess csomagot, köszönettel vesszük, ha küldesz használt meleg jáger alsóneműt Apunak és nekem, és ha lehet nekem egy prémmel bélelt cipőt. 37-es lábam van, de nagyobbat kérek, nehogy szűk legyen. Sajnos már most hideg van reggel és este.”

Apu, ugyanebbe a levélbe: ”Ma van 7 éve, hogy vonatra ültél és elhagytál bennünket. Nem gondoltuk akkor, hogy ilyen soká nem látunk, és hogy évekre elszakadsz tőlünk. A sors azonban így hozta magával, de belenyugodni ebbe nem tudunk. Nagy megnyugvás volt ezért részünkre szept. 10-én írt levelezőlapod, amelyben közölted, hogy könyvtárosi foglalkozáso-don felül mással, és különösen politikai tevékenységgel nem foglalkozol, és hogy soha sem tévesztetted el szem elől, mivel tartozol szülőhazádnak. Minthogy így áll a dolog – és neked hiszek minden ellenkező rágalmozó híresztelés dacára – megvan a lehetőség, hogy az igazság kiderül, és hogy megölelhetünk Téged még az életben. Nagyon örülök, hogy könyvtárosi foglalkozásod annyira kielégít, és hogy annál akarsz is maradni. Magunkról annyit, hogy jól vagyunk, csendben éldegélünk, kezdjük megszokni a falusi életet, csak nehezen viseljük a gyerekektől való elszakadást. Csókolunk sokszor.”

1955. október 16. Pityu: „Örülök, hogy jól megszokjátok az új életkörülményeket. Aggódva látom, hogy otthon hamis hírek terjedtek el itteni életemről. Ismételten hangsúlyozom, hogy nem veszek részt semmiféle Magyarország ellen irányuló politikai tevékenységben. Igaz, hogy politikai nézeteink nem egyeztek, de Ti is tudjátok, hogy soha nem tanúsítottam demokrácia ellenes magatartást. Szerencsére az elterjedt híreknek elejét veszi egy számomra jelentős esemény: a közeljövőben elhagyom Európát, kivándorlok. Minden valószínűség szerint Amerikában is könyvtárosi állást kapok.”

1955. december 11. Pityu levelezőlapja Körösnagyharsányba, Párizsból: „Nagyon régen, több mint egy hónapja nem kaptam hírt tőletek. Remélem, egészségesek vagytok. Magam fontos hírt közlök: ma indulok Kari unokaöcsémrel együtt Amerikába. Összeegyeztettük az idő-pontot és együtt vándorolunk ki. Még nem tudom, mit fogok kint csinálni, de nem félek, mert biztosan tudom, hogy szakmámban jól el tudok helyezkedni. Az a tény, hogy végleg elhagyom Európát és új állást

keresek, remélem meggyőz Titeket arról, hogy nem veszek részt semmiféle munkában, ami hazám ellen irányulna. Amerikában új életet kezdek, politikával nem foglalkozom, elég lesz a saját megélhetésem gondja. Többé Párizsba ne írjatok, új amerikai címemet majd egy lapon közlöm. Sok csók, szeretettel Pityu”.

1955 szeptember. Anyuéknak, én: A hazautazás nem volt olyan sima, mint az odaút, de azért baj nélkül megérkeztünk. Szoptattam a vésztői épülő váróteremben malterosládán, a vagonok sarkában és mindenütt, pelenkáztam, az átszállásoknál mindig volt férfisegítségem. Elég sokat bögött, de másnap visszazökkent a rendes kerékvágásba. A nagyok borzasztó boldogok voltak, azt mondták, h. Zs. sokkal édesebb, mint volt, és most nagyon sok újat mesélnek Harsányról. Panka folyton így kezdi a mesét: 'Tudod, miért volt olyan jó Harsányban? Mert ...' és különféle indoklások következnek.

A tél persze már kevésbé volt idilli, a kemencét egész nap etetni kellett szalmával (fa alig volt), szenvedtek a hidegtől, az elzártságtól, köztük is egyre feszültebb lett a hangulat. Pali Túrkevéről, ahol dolgozott és a kiállítása is volt, meg-meglátogatta őket, 56 nyarán pedig mind együtt odautaztunk, kibéreltünk a közelben egy szobát, örültek az unokáknak, a gyerekek pedig hallatlanul élvezték a falusi életet, a fürdést a Körösben, a háziállatokat, a másfajta életformát. Később elmondták, mennyire nem értették, miért emlegeti mindenki elszomorodva ezt a Körösnagyharsányt, ahol pedig olyan remek az élet.

Itt mondom el, hogy Fruzsza nyelvszakos egyetemi tanulmányaihoz tartozott egy néprajzi gyűjtőút is 1971-ben, és természetesen Harsányt választotta. Kálmán bácsi már nem élt, de Róza néni nagy örömmel fogadta őt, barátnőjével, Virág Ibolyával együtt. Még egy búcsúajándékkal is meglepte, ennek azonban kevésbé örült az én mindenféle állattól irtózó lányom: a hazaindulás pillanatában a kezébe nyomott egy összekötözött lábú, élő kakast, hogy vigye haza a családnak. Minden próbálkozás kudarcot vallott, nem tudott megszabadulni a hatalmas madártól – még otthon is csak nagy utánjárással találtunk valakit, aki vállalkozott a levágására.

Sorban írogattuk a kérvényeket az illetékes hatóságokhoz, apám 1956 májusában újítási javaslatot dolgozott ki „A kohászati tolókemencéknek villamos hevítőberendezésekkel helyettesítésére — Az indukciós derítés előnyei”, hogy ezzel is megpróbálja alátámasztani a Kohóipari Kutatóintézetbe visszatérésének hasznosságát. Egyébként a kitelepítéskor nyug-díjazták, a pénzt megkapta, a Mese utcát nem kobozták el, csak beleköltözött valaki a Leg-felső Bíróságról – ebben is különbözött az ő ügyük az 1951-es kitelepítésektől. Először Benke Valériához fordultam segítségért, bár ő akkor már nem a Béketanácsnál volt, hanem a Magyar Rádió elnöke lett. 'Illetékes helyen' érdeklődött Deák-Timár István után, majd közölte, hogy ez súlyos eset, nem tud segíteni,

engem sem tarthat meg ennél a politikai szervnél, de szerzett másik állást: a Táncművészet című folyóiratnak leszek szerkesztőségi titkára (főszerkesztő: Ortutay Gyuláné). Elmentem Lakatos Évához, az MSZMP Központi Bizottsága osztályvezető-jéhez, aki emberséges ember hírében állt, meg is ígérte, hogy 'postafordultával megkapják a felmentést'. Jelenlétemben még felhívta Kopácsi Sándort, Budapest rendőrfőkapitányát is (aki később Nagy Imre mellé állt, és kijelentette, nem hajlandó a népre lövetni), de bizony több-ször is hiába fordult a posta. Jártunk, telefonáltunk százfelé, sokan ajánlkoztak közvetítőnek, például Kovács K. Pál, Szűcs András, Feleki László, Bernáth Pál, töméntelen akció folyt, az egyikről röviden így számolok be 1956. augusztus 15-i levelemben: „Izgalmas hír: Felhívtam Non titkárát, megkérdezni, miért nem jön válasz. Pontosan leírom a beszélgetést: 'Hiba, hogy nem kaptak választ, de érdemben biztosan nem történt semmi, különben értesültek volna róla. Most egy bizottság foglalkozik ezekkel az ügyekkel, ezeket most orvosoljuk. A bizottságban a Belügymin. és az Ügyészség képviselői vannak. Beszéljen Gödöny vagy Szilágyi e.t.-sal, talán be tud jutni hozzájuk. (Ehhez tudni kell, h. nem hívatkoztam senkire, egyszerűen csak felhívtam, elmondtam, miért történt a kitelepítés, erre felelte, h. most orvosoljuk.) Irtó izgatott vagyok.” Mindebből érződik, hogy már más szelek fújnak.

Ugyanebből a levélből: „Tegnap nálunk vacsoráztak Felekiék”. Feleki László illegális kommunista író, végtelenül becsületes ember, a Népsportnál és a Lúdas Matyinál újságíró (a Magvetőnél 1976-ban megjelent 4-kötetes Napóleon-életrajzáról, és aforizmáiról ismert), Stollár Béla barátja volt, Ziegler-Zágoni Feri atyai tanácsadója, rá akart venni engem, hogy menjek feleségül Zieglerhez, méltányoljam, hogy a saját erejéből verkedte ki magát a proletár-sorból. Felesége a szelíd, kedves, beteges Kilvády Szendile (egykor a Magyar Teozófus Társaság tagja, aranytollas újságíró) mondta: Laci most már tűrhető hangulatban van, helyezökkent, az utolsó években sokan azt hitték, hogy megbolondult, annyira izgatta a politika, a csalódása. Egy (1955. júniusi) levelemben ezt írtam róluk hazulról Palinak, aki a lányokkal Tihanyban nyaralt: „Tegnap hirtelen hangulatban felhívtam Feleki Szendit. Nagyon meg volt hatva; panaszkodott, hogy a hajdan jóhumorú, 1944-ben embermentő Laci milyen emberkerülő lett, mogorva, mindenkit elűz tőlük. Délelőtt a Lúdas Matyinál van, d.u. késő éjszakáig ír valami szatirikus regényt, megkívánja, hogy ő is ott üljön mellette, és kétségebe-esik, ha valaki megzavarja őket. Este aztán felhívott Laci, nagyon kedves volt, és megbeszél-tük, hogy amint megjössz, eljönnek. (A féléves Zsókárról, fürdőkádban, egész sorozat fény-képet csinált.) Szendi mesélte, hogy Ziegler Feri egészen botrányos körülmények között vált el, még a rendőrség is beavatkozott. Vigyázz tehát, a konkurensed ismét szabad – és Felekiéknek nagyon részletesen beszámolt arról, hogy szilveszterkor én milyen szép, meg ilyen meg olyan, meg amolyan voltam!”

1955, a gyereknaplómból, anyuéknak: „Panka rengeteget mesél Harsányról, Fruzsával egymás szavába vágva. Elragadóan játszanak ketten. Tegnap a következő játékokat figyeltem meg: 1. Iskolás. A kertben a piros padon ültek a nagybabák és Panka, Fruzsá előttük a zsámolyon mint tanítónő. Mindenki előtt füzet, ceruza. Feleltetés folyt.: 'Mondja meg, aki tudja.' 'Ezt nagyon jól írtad, copfos, oroszról fordítottad?', stb. 2. Pólyásfürdetés. Fr. a Fruzsi-babát fürdette, Panka vendég néni volt, Jutka kislányával jött fürdetést nézni. Fr-t Évának hívták és tökéletesen utánózta az én kissé izgatott, sürgető parancsaimat (el is szégyeltem magam): 'Add közelebb a szappant, terítsd rá a lepedőt', stb. 3. Strand. Az összes babát levetkőztették és napoztatták. Fr. tanítónő volt, aki a növendékeivel és a lányával (Panka) ment fürödni, tanította őket úszni és fejest ugorni. 4. Doktoros. Fr. a beteg, Panka az orvos: 'Mi baja a maga fejének? Viszket? Majd megvakarom.' Fr., sűgva: 'Szerszámmal vakard!' Panka: 'A maga fejét be kell karikázni. Menjen egy másik kórházba!' Egészségügy, ó! És így tovább, órákon át, minden felnőtt-beavatkozás nélkül. Fr. sűrűn jár bevásárolni, suszterhez, mind a ketten komolyan segítenek a háztartásban.”

1955. szeptember 12. Anyuéknak, én: „Folyton szoptatok, fejek és vendéget fogadok, nem jutok semmi máshoz. A lányok jól vannak, Zsóka napról-napra szebb és okosabb, már jó helyen keresi a dudát, jól megnézi azt, aki föléje hajol. Panka napról-napra vidámabb, elfogulatlanabb, már a vendégekkel sem olyan vad, ha nem is áll velük szóba, de természetesen viselkedik a

jelenlétükben. Fruzsra rajong a kicsiért, egyetlen szoptatást, bőfiztetést, fürdetést ki nem hagyja, sokat nézegeti, beszél róla. Tegnap finom vasárnapjuk volt, nagymosást rendeztek a kertben, agyagot gyúrtak, főzőcskéztek igazi nyersanyagokkal. Fruzsra: 'Ha elhanyagolod a lisztet, anya nem ad többet!' (Végre valamit rosszul mond!) Klimes Ili IKKA csomagot kapott Margittól (*Somogyi Margit, dr. Somogyi Iván nőgyógyász felesége, Amerikában él*), Zsófi is. Egyszerre küldjük le mind a kettőt? – Marcsi legközelebbi tárgyalása előreláthatólag október elején lesz. Véleményem szerint ilyen hivatalos behívóval anyu nyugodtan Pestre jöhet.

Nem értem rá anyunak megmondani, mennyire örülök, hogy mégiscsak látta még ilyen pirinyónak ezt a lányt, olyan rossz volt, hogy sose mutathattam meg neki, ha édes pofákat vágott. Most mégis van róla fogalmad, milyen, ha azt írom, hogy alszik a mózes-kosárban a fa alatt és álmában csücsörít."

Pali a levél végén beszámol arról, mit intézett az adó-ügyükben, Lukács Somával a Mese utcai társasház-számlával, a nyugdíj-átvételi meghatalmazással, SzTK-kijelentésükkel, stb. és hogyan állnak a pénzügyek. Döbbenetesen sok intéznivaló jutott rá.

máshol: Fruzsra nagyon élénk és mulatságos beszámolót tartott tegnap a Körösben fürdésről: hogyan sikoltozott az Anyanyi, hogy elvisz a víz, ne arra menjünk, hanem arra, ne menjünk tovább!, stb.

1955. szeptember 27. Anyuéknak, én: „Úgy fáj a szívem értetek, hogy ezt a telet úgy látszik, már ott töltitek. Bánt, h. a csomag még nem ment el, de minden légyapír-akcióm csődöt mondott, a Háztartási Bolt központi elosztójában sincs, júl. közepe óta hiánycikk, mondták.

A Gyergyó utcában nyílt egy kis maszek (értsd: magántulajdonú) vendéglő, vasárnap ott ebédeltünk 8 frt-os jó menüt, a három lánnyal, Zs. az új kosárban.

Sugár Gizi lányával semmi: 10 évből hat telt le. (*Szegőné fiatalabb lánya, Zádor Ági, a MAORt-nál volt adminisztrátor, lecsukták a perben. Egy 1956 tavaszi, ugyancsak virág-nyelven írt levélből kiderül, hogy kiszabadult. A nővére Magda, Grandpierre Emilné, rádiós kollégám, barátnőm.*) Nincs szabadulási hír sem Öcsiről (*dr. Szűcs András barátunk, törvénytudós, Riesz igazságügyminiszter titkára, szoc.dem., öt évig volt Recsken bánya-rabszolga*), sem Káldorról, aki alighanem még 'nyaral'. (Káldor élettörténete röviden: 1900-ban született, 19 évesen, mint veszélyes baloldali, Bécsbe emigrált, 1926-ban hazajött és a Pester Lloydnak lett szerkesztője, 1942-ben büntetés századdal az orosz frontra került, rövidesen fogságba esett. Hazaérkezése után Magyar Rádió Külügyi osztályának lett a vezetője, így az én főnököm, majd az MTI főszerkesztőjeként Palié. 1950-ben hamis vádak alapján letartóztatták, 1955-ben szabadult. Hamarosan meghalt.)

Tegnap volt nagy ünnepélyességgel Zsóka keresztelője, az unitárius pap művelt, kellemes ember. Utána a kertben üldögéltünk, bor és gyümölcskosár-sütemény, Matyi mesélt Kínáról (*unokabátyám, Csillag Mátyás, kereskedelmi attasé volt Pekingben, később Kuwait-ban, majd Milánóban. 1973-ban kilépett a külügyi szolgálatból és Svájcban telepedett le*). Ő lett Zsóka keresztapja és remek fényképeket készített az eseményről. Sajnos a keresztanya, Szloboda Eszti nem szerepel a képen.

Fruzsa ünnepélyesen megkapta a saját monogrammos kését, már maga keni a reggeli kenyeret és tanul késsel-villával enni. – Annyi dolgom van folyton, hogy örület, pedig Dóra nagymama most kezdi igazán nagymamának érezni magát és sokat segít, törődik a gyerekekkel.

(Hanem a két nagymama viszonyáról csak annyit: karakterük eltérései egyre jobban kiéleződtek, ellenségeskedésük csak a kitelepítés után enyhült némiképpen.)

1955. október 21. Apu a BM Sarkadi Osztályához: „Azzal a kéréssel fordulok a t. Osztályhoz, szíveskedjenek engedélyt adni, hogy bevásárlások eszközlése céljából hetipiaci napokon Vésztőre mehessünk. Lakóhelyünkön, Körösnagyharsányon nem lévén hetipiác, képtelenek vagyunk élelmiszert vásárolni. Az itteni lakosság kicsiben nem ad el, hanem azokat ingyen felajánlja nekünk, természetesen csak ha felesleggel rendelkeznek. Nem szeretnénk könyöradományokból élni”, stb.

1955. október 22. Apu családi körlevele: „Hát véglegesen harsányi lakosok lettünk, és ezzel megszűnt budapesti mivoltunk. A dolog története az, hogy kedden behívtak a község-házára és ott közölték, hogy a Sarkadi Járási Osztály utasítására ezentúl minden kedden 8 órakor a község-házán kell jelentkezünk mindkettőnknek az ott megjelenő törzsörmesternél, aki Zsadányból jár át ide Harsányba. Úgy látszik, ez a fellebbezésünk elutasításának a következménye. Közölték, hogy végleges bejelentésünk ügyében menjünk át Sarkadra, az ottani járási kapitánysághoz. Csütörtök hajnalban útnak is indultunk vasuton és buszon, önköltségen. Sarkad nagy forgalmú városka, és minthogy hetipiaci napon mentünk, első dolgunk volt, elmentünk a piacra, onnan fogorvoshoz, és végül befutottunk a rendőrségre. Igen előzékenyen fogadtak, soronkívül intézték az ügyünket, de ki kellett állítanunk a Budapestről való kijelentkezés, a Harsányból ideiglenes kijelentkezés és a Harsányba való végleges bejelentkezés végtelen sok rubrikáját. Megígérték, hogy ha kérvényezzük, engedélyt adnak Sarkadról Vésztőre mehessünk bevásárolni. Most már aztán igazán semmi remény nincs arra, hogy valaha budapesti lakosok lehessünk.” Ezután sajnálkozik, hogy olyan hamar el kellett utaznom, mennyi kulináris örömben lett volna részem a sarkadi bevásárlás jóvoltából. „Amint láthatjátok, a vegetatív életmód gyönyöreire mind nagyobb jelentőségre tesznek szert, rövidesen elérkezünk ahhoz az állapothoz, amikor ez már teljesen kitölti gondolat-világunkat.

Vasárnap szüret volt, mi is kimentünk Kálmán bácsiék szőlőskertjébe szüretelni, és különösen anyu derekasan dolgozott. Ökrös – recte tehén – szekéren utazott, életében először,

szorgalmasan szedegette a szőlőt, állítólag többet a kosárba, mint a szájába. Én később mentem ki és tevékenységem nem volt döntő jelentőségű. Utána nagy közös ebéd Kálmán bácsiék itthoni nyári konyháján, az összes szedő, főleg gyerekek, és a mi részvéte-lünkkel. Persze hozzá must, amelyet ott tapostak mellettünk, így szó szoros értelmében 'ab lábujj' ihattuk. A társaság szórakoztatására kivítem a rádiókat, s a fiatalság nagy érdeklődéssel hallgatta az osztrák-magyar meccs helyszíni közvetítését."

Ismét apu, 1955. október 28-án, Pityunak: „Örömmel vettük október 16-án kelt leveledet, amelyben kijelented, hogy nem veszel részt semmiféle olyan tevékenységben, ami Magyar-ország érdekeit sértené. Ismerjük gondolkozásodat és őszinteségedet, ezért minden ellenkező híresztelés dacára hiszünk neked. De azt is meg kell mondanunk, hogyha csalódtunk volna benned, úgy kénytelenek volnánk kapcsolatainkat megszakítani. Tudhatod, hogy nem tartjuk szülői szeretetre méltónak azt, aki hazája ellen vét. Tudod, hogy leghőbb vágyunk, hogy hazakerülj és ennyi idő után megölelhessünk. Az is valószínű, hogy ott a szakmában jobban tudsz érvényesülni. Ha úgy döntesz, írd részletesen jövőre állásodról. Jó lesz, ha küldsz róla bizonyítványt is.”

1955. okt. 30. Anyuéknak én: „Nagyon bánom, h. rögtön megírtam nektek az eseményeket, minek izguljatok ti is, mikor nem is olyan kilátástalan a helyzet. A legfontosabb: Pali főnöke (*Barcs Sándor az MTI elnöke, 1949-ben a Rajk-perben népi ülnök*) azt mondta, ő nem törődik ezzel (*tehát Pali állása nincs veszélyben*), hacsak nem kap rá ukázt. Azt reméljük, ha velem egyidőben nem kapott, akkor már nem is fog. Tudok róla, h. az Artexnál keresnek idegen-nyelvű fordítót, és a Béketanács küld nekik ajánlólevelet, a személyzetisünk beszélt is már az övékkel, alighanem menni fog. Egyébként ha most nem helyezkedem el, akkor valószínűleg fizetnek még 3 hónapot (a gyerek 6 hónapos koráig nem lehet felmondani). Szerettem volna addig itthon maradni, de úgy látszik, ez nem megy. Szőnyegjavításhoz iparendély kell, szinte lehetetlen megkapni és nem is jövedelmez. Vettem volna ide óvodásgyerekeket, 120-150 Ft-ot fizetnek egy óvodásért, 6-nál többet nem szabad idevenni, ez tehát semmi. Iskolásért 400, de ebédet is kell adni, és egész nap itt vannak, tehát segítséget is kell venni. Folyvást szól a telefon, mindenki segíteni próbál (Feleki Laci, család, stb.)

Voltunk a Mese utcában: a kredencen kívül semmi bútorotok nincs a padláson, azt mondja Annus (*Lukácsné*), hogy mindenkinek mindene eltűnik. Farkasékat dícsérik, milyen kedvesek, csöndesek, rendesek. A pléh villamosbódé helyén épült egy kis kő-váró.

Panka: 'Milyen jó volt Amerikából jöttünket játszani, mikor Ildi itt volt, mert ketten mehettünk ki. Most csak egyedül megyek ki, sűgok magamnak valamit és visszajövök.'

Heti izgalmaink: 1. a telefont le akarták szerelni, mert ½ év alatt kétszer késtünk 1-2 napot a befizetéssel (a határidő 20.-a, Pali aznap kap fizetést). Az MTI levelével intéztük el. 2. Jöttek ellenőrizni Eszti szerződését, ami nincs. Szerencsére Eszti nem volt itthon, így gyorsan megkötöttük, h. mire újból jönnek, legyen. A sok zajlástól már direkt gyönyörű az élet.”

1955. nov.16. Anyuéknak én: „Zs. holnap lesz 3 hónapos. 68 cm (16 cm-t nőtt), a héten 24 dekát hízott. Mindehhez roppant édes és pár napja nem is bőgős. Egész nap kint fekszik a balkonon. A nagyok minden nap szenzációkkal tele jönnek haza az óvodából. Az udvarlás tovább folyik. Egy nagycsoportos Lacika tegnap d.e. megjelent, kérdezte Esztit, nem hagyott-e ő itt valamit. Nem tudja mit, de valamit. Mondja Eszti, hogy nem. 'Jó, feleli L., akkor majd este újra átjövök, megkérdezni mégegyszer.' Rájött a régi bevált receptre.

A Kohóipari Tervező Intézetben nagy ünneplésben volt részem, mindenki elmesélte, mennyire hiányzik apu, különösen egy vöröseshajú fiatal mérnök, erdélyi, olyan gazdatiszt-külsejű, aki nem győzte mondani, mennyire nem boldogulnak nélküled.

Mindenki segít az álláskeresésben. K.B. (*Kovács Bandi*) szerint vagy harisnyagumizó, vagy harisnyaösszevarró, vagy pulloverösszevarró gépet kellene kérni, azzal könnyen be lehet jutni egy tanácsvállalathoz. Voltam Katona Gábornál is, náluk szükség volna könyvtárosra, de engem nyilván nem vennének oda. Valami újszerűt kellene csinálni, pl. bugyiharisnyát, vagy műanyagból összecukható gyerekkádat, prospektusban láttam, a fenekére Pali halacszkákat festene, vagy

nylonból kis hordszéket, amiben az utcán vinni lehet a gyereket, ezeket szaba-dalmaztatni kell.” Még több levélen át beszámolok ötletekről, próbálkozásokról. „Nylon-harisnyafejtés. Mézeskalács-karácsonyfák bizományba a budagyöngyei maszek bazárosához. 15-ért árulja, 12-t ad, anyag és sütés 4,-, többi az enyém. Vagy kérjek külfölről plasztik-forrasztó gépet, és azzal álljak be egy szövetkezetbe, stb. Álláslehetőségek még, ahol jelent-keztem: Lapfigyelő Szolgálat, Komplex, Statisztikai Hivatal, Tengerhajózási Ügynökség; ez utóbbinál állítólag felveszik azt, aki Ratkótól ajánlólevelet hoz.”

Panka: Én tudom, mi az imén.

Én: Micsoda?

Panka: Tehén.

Megfejtés (rögtön rájöttem): „A gazd’ asszony éppen az imént fejé meg.”

Más: A gyerekekkel láttunk az utcán egy gyereksétáltató csoportot. Csodálkoztak, milyen kis óvoda. Mondom: Magánóvoda. Panka: És hogyan tudhatnak ezek a kis magángyerekek magyarul?

1955. nov. 24. csüt. Részletek Harsányba írt levelemből: „Itt ülök a finom fűtött szobában, míg szegény legkisebb lányom kint fagy a kertben, hópelyhek szállingóznak a dunyhájára. Már három órája alszik kint, mint egy angyal (mert már elgyöngült a fázástól, mondaná anyu). Egyébként nem nagyon boldog, a krumplipirét s a sárgarépa-főzeléket egyaránt utálja, evés közben kétségbeesetten forog a dudi felé !!!, közben dumál, minden kanál után kiselőadást tart. A nagyok folyton biztatják, hogy ne egye meg a sárgarépát, mert attól mindenki megbetegszik.

A nagyokról: népdalokat énekeltünk, az egyikben: ’a szívemet a szerelem körülvette volt’. Megkérdezték, mit jelent, de Fruzsza hozzátette: ’Tudom, mi a szerelem, de mi az a körülvette volt?’ – Hát mi a szerelem? – Panka: ’Ha két ember szereti egymást.’ Fruzsza hozzátette: ’Ha két ember nagyon-nagyon szereti egymást. Mikor papás-mamást játszottunk, én azt akartam, hogy a Darvasi Pityu legyen a papa és a Vali csúfolt, hogy én szerelmes vagyok, pedig nem is voltam szerelmes, dehát a papa csak fiú lehet, nem?’ Laci szíve egyéb-ként változatlanul lángol, az előbb is itt volt, kereste Fruzsát. Mondtam, hogy az óvodában van. Laci: ’Azt hittem, nem mentek el, mert rossz az idő.’ Mindig reménykedik.”

Néhány év múlva a 3-éves Zsókanak lett komoly udvarlója. A hátsó szomszéd házban lakott Balogh Panni, a margitszigeti kertészet főnöke, 5-éves Pisti fiával.*

** Rövid története: ő is, a férje is pártkorifeusok voltak, a férjet nem ismertem, de őt nagyon szerettem és becsültem. A férj börtönbe került, és egy idő múlva közölték Pannival, hogy meghalt, értsd: kivégezték. Ezután összekerült egy másik férfival, és megszületett Pisti. Pár hónapra rá, éppen a húgával és a sógorával vacsoráztattak, megjelent a férje. Az öröm-ből és a meglepetésből ocsúdva, megkérdezte, mi a baj, miért viselkednek olyan furcsán. Panni előhozta a másik szobából az alvó kisfiút – és a férje sértődötten, dühödten mindörökre otthagya őket. Időközben a gyerek apjával is megszakadt a kapcsolat. Nemrégiben találkoztam Pistivel, tőlem szerette volna megtudni a saját élettörténetét.*

Mindkét kert kerítetlen volt, a két ház, meg a mi ikerházunk gyerekei (Jutka és Vali) állandóan hol itt, hol ott együtt játszott. Egy havas téli napon csak Zsóka és Pisti volt itthon, én a konyhában, és egyszerre felfedeztem, hogy Zsókan a kötött mackójának csak a felső része van, lent pucér. – Mit csinálsz, Pisti, miért vetköztetted le, megfázik! – Csak látni akartam a popsiját. – Mi néznivaló van egy popsin? A popsi gusztustalan! ... Pisti, elérékenyült hangon: – Az övé nem.

Ha már a témánál vagyunk: az orvosi várószobában, tíz ember jelenlétében, a következő párbeszéd zajlott le:

Fr. (képes moziújságban fűben fekvő szerelmespárt nézeget): Mit csinálnak ezek?

Én: Játszanak.

Fr.: De miért feküdt rá a bácsi a nénire?

Én: Mert hancúroznak.

Fr: De miért hunyta be a néni a szemét?

Én: Mert elfáradt.

Váróközönség: halkan röhög.

1955. dec.6. Apu a B.M. Sarkadi Osztály Vezetőjének, Sarkad

„Azt az értesítést kaptuk, hogy az illetékes rendőrörs feljelentett bennünket t. Címmel a ref. *(rendőri felügyelet)* jelentkezési kötelezettség benemtartása miatt azért, mert múlt hó 29-én az előírás dacára nem jelentkeztünk nála. Előadjuk, h. a Sarkadi Osztálytól nov. 26-án idézést kaptunk nov. 29-én d.e. 10 órára kihallgatás céljából. Meg is jelentünk ott és kihallgat-tak, mert nem találták meg Körösnagyharsányból való ideiglenes kijelentésünket. Minthogy Sarkadra rendőrségi idézés alapján utaztunk, kérjük, szíveskedjék az ellenünk folyamatba tett eljárást megszüntetni.

1955. december. Én Harsányba: „Pali ma reggel elutazott Túrkevére. A kiállítás-megnyitás szombat d.u. lesz. Viszi magával a mi 10 literes zsírosbödönünket. Az állással sajnos baj van, a Komplexet lefűjták. Azt hiszem, kár a külker-rel próbálkoznom, ma mégis elmegyek a Mogürthöz. Sose hittem, hogy ilyen igazán létezik. Apu igazolva van! *(Állandó családi viccelődés, ha Apu erre hivatkozva későn jött haza)*. Jelenlegi kilátások: Képzőműv.Szövetség Mihályfi Ernő segítségével és Ratkó Anna, a Béketanács új titkára, akihez ma megyek.”

1955. december 10: Én, Harsányba: „Tegnap telefonált a Mineralimpex, h. menjek hozzájuk német gépirónak. Lehet, h. itt majd volna alkalom előbbrejutni, de ilyen bizonytalan jövőért nincs kedvem változtatni, amellet, hogy lehet, megint vizsgáztatás után jönnek rá, h. félnek tőlem, mint a Komplex vagy a Statisztika – arról nem is beszélve, hogy a Komplexnél töltött 10 nap elvette a kedvemet az IMPEX-vállalatoktól: bizalmatlanság, fúrások, utálatos légkör, nagyképűség, unalom, blokkolás – boldog vagyok, hogy megszabadultam.

Zs. itt fekszik mellettem és mérgesen előadást tart, h. miért nem foglalkozom vele. Nagyon tud veszekedni.

Nincs igazatok, h. odavagyok a Táncművészet miatt. Igazán egyetlen hibája, hogy keveset fizetnek. Miért volna egy művészeti lap víz-aszalás? Nem csak kohók vannak a világon, hál' Istennek! Ha pedig megszűnne, a Lapkiadó Váll. alkalmazottja vagyok, melyhez legalább 20 vállalat tartozik (Szépirodalmi Kiadó, Ifjúsági, Új Magyar Könyvkiadó, Magyar Nemzet, Béke és Szabadság, Ludas Matyi, Sajtódokumentáció, stb. Akárhová áthelyez-hetnek.”

1955. dec. 20-22 körül. Én Harsányba: „Nagyon fogtok hiányozni, el nem tudom képzelni a karácsonyi vacsorát nélkületek. Nagyon köszönjük a rengeteg disznóságot, maradt egyáltalán nektek is valami? A töpörtyű prima lett, 8 liter zsír, a hurka, és a toroskáposzta! Primissima. A családot végigtelefonáltam, mindenki megkapta a csomagját.

Behívtak a Komplexhez, néhány napi kiegészítő munkára, néhány mézesfát eladtam, alig lesz ez kevesebb, mintha fizetést kaptam volna. Megint voltam Ratkó Annánál, próbálkozik tovább. Voltam Benkénél, ő is próbál valamit, de a Külkért kizártnak tartja. Kovács Pali adott ajánlólevelet a Műszaki Könyvtárhoz.

A nagykiállításon *(VI. Magyar Képzőművészeti Tárlat, Múcsarnok)* végre kint van Pali 2 akvarellje: az Olasz-fasor (egy házon zászló) és egy tihanyi kártyázás.”

1955. december 24., Én anyuéknak, karácsony este: „Nagyon szépen sikerült a karácsony. Szép dús fa, sok mézessel és kivételesen rózsaszín és világoskék szaloncukorral (a hivatali télapói csomagokból koboztam el). *Azt hiszem, ekkor került először igazi szaloncukor a fára, a háború után nem lehetett kapni, cukorból és gyümölcszörpéből főztük, bevagdalt szélű írógép-másolópapírba csomagoltuk.* A gyerekek elszavalták – felváltva egy-egy versszakot – József Attila Betlehemi királyok-versét, elénekelték németül az O Tannenbaumot, egy magyar karácsonyi népdalt és a Mennyből az angyalt, így a család különböző világnézetű tagjai mind meg lehettek elégedve, persze Nagymami, Ildi, Évi, Gusztáv, Eszti is jelen volt. Folyton rátok gondolok, nagyon hiányoztok. A műsört a gyerekek állították össze. Rengeteg ajándék volt, Keritől bababútor (Bogdán Marikáé volt, Pali gyönyörűen rendbehozta), benne a töletek kapott kisbabák, Évitől takarítószerszám, tőlünk

orvosi játék, Nagymamától, Zsófitól, Grandpierre Magdától, Timár Palitól mindenféle, még Esztitől is. Nagyon örültek Apu verses lapjának, folyton újra fel kell olvasni.

Fruzsza: 'Úgy-e az angyal már nem él, csak régen élt, most a Télapó hozza a kará-csonyfát!' Némi ideológiai zúrzavar. Pedig az óvodában folyt a politikai oktatás, ennek eredményeképpen Fr. kijelentette: 'Régen a gazdagok zsákkal hordták ki a szegényeket.' (*Megfejtés: kizsákmányolták.*) Egy ismerős kisfiú azt mondta az apjának: 'Én tudom, hogy nekünk nincs pénzünk, de kérd meg a Jézuskát, hozzon azért most ajándékot, majd megadjuk neki később.' Zsókat is felvilágosították az óvodában, pityeregve mesélte el otthon, hogy semmi nem igaz, azután egyszerre felélénkült: 'De a nyuszi biztosan igaz, mert nyuszi, az csak van!'

1955. dec. 26.: Némi virágnyelv az én levelemből: „Lali (*Marton Laci, aki mint külkeres gyakran utazott*) valószínűleg január végén megint utazik Pécsre (*New York*). Majd rábeszéli Pirit (*Pityut*), kérjen bocsánatot levélben, hiszen megbánta, amit Gusztiek ellen vétett (*hivatkozás arra a levélre, amiben Gusztáv dühödten hazafiatalansággal vádolta Pityut – nagyon haragudtunk rá ezért, Pali le is dorongolta.*)”

1956

1956. január 1, vasárnap. Én, Harsányba: „Holnap beállok a Táncművészethez, szerkesztőségi titkárnak, sajnos 1,100-ért. A munka kellemes és érdekes lesz, a szerkesztőség áll Ortutaynéból – nagyon barátságos, jól ismerem –, két zenei szerkesztő munkatársból, akik nem járnak be rendszeresen, mert esténként az Operában ülnek. A szerkesztőségi titkár dolga, hogy összefogja a lapot, levelezzen, stb. Én egyelőre kivehetem a szoptatási munkaidőt, 9-től ½ 5-ig. Ortutay Zsuzsa (*lánynevéen Kemény Zsuzsa, az apja Pityu főnöke volt 1946-47-ben a könyvesboltban*) megígérte, hogy megpróbálja kiharcolni a nyelvpótlékot, ígért fordítást a Rádió és a Béketanács is, így valamit tudok pótolni, bár el nem tudom képzelni, hogyan fogunk 6-700 forinttal kevesebből kijönni, hiszen fordítás, különmunka eddig is volt. Ez a munka nekem nagyon fekszik, szabályosan jogfolytonossággal áthelyeznek, mintha eddig fizetés nélküli szabadságon lettem volna.

Zsóka már szépen játszik a kiskacsájával, csörgővel, sokat nevet. 4 és fél hónapos korára 6 kg 77, nem kövér, keményhúsú.”

1956. január 8. Pali Harsányba: „Most érkeztem haza, és mielőtt ágybazuhanok, megírom, milyen remek volt az aranylókacsaszír és szájbólvadó máj, amiből kóstolót hagytak nekem. Különleges diétán élnek a harsányi kacsák, vagy Anyu konyhaművészetét dicséri a kóstoló finomsága?” Én: „Borzasztóan köszönjük a csodás csomagot a különböző szül. napokra. Fruzsza nagyon örült mindennek. Kapott sűrű tavaszi boy-kabátot az Éva babának (én varr-tam), menyasszonyi és tiroli ruhát meg prémes télikabátot (Dóra nagymami műve) a kará-csonyi kisbabának, töltőceruzát az örökös rajzoláshoz, h. ne kelljen állandóan hegyezni, betűjátékot, stb. Az apjától kapott – régi kívánságára, Harsány óta kéri – egy falusi udvart: istálló, ólak, 4 ló, 4 tehén, kecske, disznó, kutyák, tyúk, libák, kacsák, kakas, csacsi, szekér – el nem tudjátok képzelni, milyen szép, mind hajtogatott kartonból, egyetlen ragasztás nélkül, vágdalva, összeillesztve, stabilan áll, élethű, rém helyes. Nagyszerűen játszanak vele. (*Még az unokák is nagyon szerették, el is tettük.*) Eszti egyébként kijelentette, nem megy hozzá ahhoz a fiúhoz. Teljesült a kívánságunk: úgy odavan Zsókéért, ilyet még nem láttam! Fr. kb. 3 mondatot önállóan olvasott el a leveletekből, aztán kifáradt, de nagyon örült a sikernek. A Diótörőt cseppet sem únták, azóta is folyton táncolják, és a Klárikáról (a kislány) úgy beszélnek, mintha mindnyájunknak ismernünk kellene.”

1956. január 24. Pali levele Harsányba: „Az utóbbi időben egyre több aggodalommal gondolunk Rátok. Félő, hogy ez a harsányi tél kikezdi az egészségeteket és az idegeiteket. Miért kell Apunak EKG vizsgálat? A magányosságnak és a fáradságos életmódnak is az egyetlen jó orvossága az elköltözés lenne. De meg kell vallanom, hogy nem nagyon tartom valószínűnek, hogy megkapjátok az engedélyt. Talán okosabb lenne várni, amíg P-tól érkezik vmilyen használható értesítés, amelynek alapján újabb feloldási kérelmet lehetne beadni, hogy legalább Tiszafüredet

engedélyezzék. Jól meg kell gondolni, mert ha a kellően nem indokolt és előkészített kérést elutasítják, egy későbbi újabb kérést nem lehet újabb indokolással alátámasztani. Folyton törjük a fejünket, roppant nagy dolog volna, ha sikerülne. *Ezután részletes elszámolás következik, tételek: januári lakbér 348,-, adó, mustár, stb. részletesen 373,50, vagyis tőkéd érintetlenül hagyása mellett 25,50 követelésünk van. A februári lakbérből fogjuk levonni.*”

1956. január 29. Én, Harsányba: Megnéztem a lányokkal a Diótörőt. A proscénium-páholyban ültünk, persze potyán. *(Táncművészet)*. Mindent értettek, izgatottan figyeltek, azóta is folyton mesélik. Nagy sikereim voltak velük, hát még ha Zsókát is vihettem volna! Ez a kis buta még nem tud semmit, nem fordul hasra, csak fekszik, mint egy dáma, tornyos frizurával, búbajos leereszkedő mosollyal. A nagyok itt körülöttem most is operát játszanak, sajnos éppen zenekart.

KEDVES APAPIGRATULÁLOKA SZÜLETÉSŒN APODRAVOLTUNK AZOPERÁBA N LÁTUKADIJOTÖRÖT CSO KOLTATLAKFRUZI

Az Apu ne felejtse el bájcsevegni az Anyuval! Fontos!

1956 tavaszán. Én, Harsányba: „Zsóka ebédre főzeléket kap és almát, reggel, d.u. és este szopik. Még mindig prédikál főzelékevés közben. – Ildi és Évi megjött Csehszlovákiából. Nagyon szép útjuk volt, jártak Prágában, Brünben, Pozsonyban, Eperjesen, Bártfán, Lőcsén, Kassán és a Tátrában, összesen 1 hónapig. – Marcsi nagyon boldogtalan, Gyurka még mindig nem írta alá a lakásleválasztást, veszekszik, ordít, követelődzik. És Krisztinka mindent hall.

A gyerekek nagyon boldogok voltak a leveletekkel, különösen az tetszett, hogy a kakas és a malac kölcsönösen fél egymástól, meg hogy a kis fekete malacból nagy disznó lesz. Fr. felsóhajtott: 'De jó lesz odautazni, megnézni!'

1956. január 27. Dr. Lóránt Henrik* levele Tiszaföldvárról Harsányba: „Találtam egy megfelelőnek látszó lakást – kevés olyan van itt, ami a Maguk igényeinek megfelel. Sajnos ma mégis elutasított a tulajdonos. Közölte, hogy MÁV- nyugdíjas, és fél, hogy elveszti a nyug-díját, ha kitelepítettet fogad be. Szívnyomásaim enyhültek, az utóbbi évek embertelen strapája után jót tesz a pihenés, csak kicsit hosszú – és unalmas.”

**Dr. Lóránt Henrik Hanti) sikeres magánügyvéd volt, míg 1944-ben mint zsidó származásút (az irodalom mecénásának, Baumgartennek rokona) elvitték Nyugatra, táborba. Felszabadu-lásakor megindult gyalog hazafelé, 40 kilóra lefogyva. Már a magyar határon belül elfogták a szovjet katonák, akiknek teljesíteniük kellett a hadifogoly-létszámra előírt normát, és elvitték Archangelszkbe. Néhány év múlva került haza. 1951-ben kitelepítették, lakóhelyül Tiszaföld-várt jelölték ki. Amikor engedélyezték a Budapestre visszatelepülést, folytatta az ügyvédi munkát, és egy alkalommal, amikor egy Almássy grófnő védelmét látta el és ehhez autón vidékre utazott, a sofőr hibájából karamboloztak, eltört előtte az ablaküveg, és mindkét szemére megvakult. A Kovács-Keresztes család áldozatosan törődött vele, hosszú éveken át minden vasárnap és minden családi ünnepen náluk volt.*

1956. január 31. Én Harsányba: „A Dutka-könyv borítóját megnéztétek? Emlékszem a nyomtatott betűs megoldásra, de inkább azt választom, hogy mindig lesz valami csemege a csomagokban. * *A kistarcsai túsztáborba küldött csomagokat nyomtatott betűkkel címeztük, ha keresnie kellett a süteménybe, fogpasztába, kenőmájasba rejtett levelet.* A Táncművészet: Sok a dolgom, persze azért is, mert a munkaidőm rövid: 9-re jövök és a szoptatásra hivatkozva ½ 4—4-kor elmegeyek, szombaton 1-kor. A munkám: dokumentálás, a cikkek gépelése, levelezés magyarul és külfölddel, lap-recenziók, fénykép-rendelések, cikk-sürgetések, könyvtárszolgálat, mindenféle adminisztráció, honorárium-utalások, szóval titkárnő, gépíró, adminisztrátor, elég rumlis, de nem unalmas, és nagyon meg vannak elégedve velem.*

**A főszerkesztő Ortutay Gyuláné, nagyon kedves, rendetlen, befolyásolható, művelt. Három munkatárs: Márkus Éva, Csizmadia György volt népitáncos, értelmes újságíró és Szenthegyi István segédszerkesztő, barátságatlan, de rendes ember.*

A csomagot sietve adtuk fel vasárnap, mert kimaradt egy lap, újra fel kellett bontani, valószínűleg akkor esett ki a cigarettapapír (*Ez is konspiráció?*) Az egész ház tele van ismerőssel: írók, újságírók, lektorok lépten-nyomon. A szerkesztőség egy helyiségben van a Táncszövetséggel, ahol heti 3-szor kisegítő munkán dolgozik Fenyő Imréné Káldor Ági, a Káldor fiúk rokonszenves, jóhumorú húga. (*Később a Corvinába került, az Idegennyelvű szerkesztőség titkárnőjeként, nagyon megbarátkoztunk. A fia, János, egy-két évvel idősebb Zsókánál, játszottak együtt nálunk a kertben, MTI-ünnepségeken – ott lett fotós. Később nagy gazdasági karriert futott be, bérgyilkossal megölette valaki, évek óta folynak a nyomozások.*)

1956. február 7. Apunak Pali, Körösnagyharsányba: „Tapasztalt értekezletlátogató vagyok – ifjúkorom bibliaóráitól a mostani szerkesztőségi értekezletekig számtalan konferenciát, szemináriumot, stb. végigültem, de úgy még sohasem szenvedtem, mint Lukács barátotok (*Mese utcai szomszéd*) 2 és fél órás tulajdonosok-közgyűlésén. Éppen ezért alig tudok róla beszámolni – órákig folyt a szó Rozsnyaiék csöpögő vízcsapjairól és hasonló dolgokról. Végül a határozatban kifogásoltuk a KIK-elszámolás kb.700 forintra rugó tételeit (aminek egyébként nem sok értelme van, mert maga Lukács fejtette ki, hogy hiba nincs, csak a nyugtákat nem tudták éppen felmutatni), felszólítottuk a KIK-át, hogy ezentúl gyorsabban számoljon el, és végül – az én javaslatomra – tiltakoztunk az 1955. jan.-szept.-i előirányzat ellen. Lukács erre is azt mondta, hogy nincs értelme, mert 'a költségek most valóban sokkal nagyobbak'. Leveled alapján megkockáztattam azt az ötletet, hogy a házat ismét saját kezelésbe vegyék, de ez is megbukott, egyrészt mert a gondnokságra nem akadt vállalkozó, másrészt, mert Lukács bebizonyította, hogy akkor sokkal több adót, SzTK-t, stb. kéne fizetni. Egyébként ezeket a lényeges dolgokat már nem lehetett érdemben megvitatni, mert mindenki sietett. Az ülés $\frac{3}{4}$ részét Lukács beszámolója töltötte ki, amelyben hetet-havat összehordott, s főleg azt ismételtette, hogy őt mennyit székálják, s hogy a feleségét kifúrták a házbizalmi tiszttségéből. Szegény Annus ötpercenként próbálta jelezni neki, hogy hagyja már abba. 'Miért rázod a fejed, fiam, ez igenis így van!' mondta ilyenkor Soma jó hangosan, és rendületlenül folytatta. Tiltakozásom ellenére beválasztottak a 3-tagú közös képviselőbe, amelynek Lukács Annus a feje. De azt hiszem, ez nem jelent semmit. Eddig a közgyűlés, remélem egy évnél hamarabb nem lesz hasonló. Különbö az adóhivatal dícséretes újítást vezetett be: már most megküldte, ha nem is az adóívet, de egy előzetes értesítést arról, hogy havonta mennyit kell fizetni. Neked 71 forintot állapítottak meg. Ez reálisnak látszik. Nekem azonban a tavalyi 317 helyett 372-t. Most mehetek megint veszekedni.”

1956. februári levelem a szülőknek: „A Táncművészet útján többet szórakozunk idén, amikor legkevésbé volt ez tervbevéve, mint egész 9 évi házasságunk alatt. Péntek este Gorkij: Éjjeli menedékhely, premier a Madách Színházban (volt Magyar). Remek előadás, rendezés, igazi élmény. Elegáns közönség, sok kisestélyi, még egy szmoking is, ezer ismerős (írók, művészek). Szombat este multság az MTI-ben (*Magyar Távirati Iroda, ahol Pali dolgozott*), Pali 3 kis jelenetben is szerepelt, 'frenetikus siker'. Kis táncolás. Vasárnap este: Táncművész-bál a Hungáriában (volt New York). 11-től 3-ig, várakozáson felül jól éreztük magunkat. Csodaszép nők voltak, mintha minden szép pesti nőt összegyűjtöttek volna. Nagyon szép ruhák, csupa estélyi és kisestélyi, sok kalap, óriási dekoltázsok, szinte mindenkin kis muszlin vagy nylon, ezüsttel-arannyal hímzett vállkendő. Nagyon jó hangulat, nem volt zsúfoltság. Másodszor voltunk együtt bálban, az első még menyasszony-koromban az unitárius bál volt. Szép voltam, nagyon előnyös a fekete bársony blúz, Keritől kaptam kölcsön szoknyát. A hajamat hosszú évek után először fodrász csinálta meg. Feketéztünk, Pali ivott valamit, én egy parfümöt tettem, a belépőt ingyen kaptuk, mint t.b. rendezők, de még így is belekerült 60,- frt-ba. Mi lesz, ha a három lányt kell vinni bálozni?” Néha, nagyritkán, elmentünk este valahová táncolni. Végre valami, amiben én tűntem ki, Pali szívesen, de a kelletténél csendesebben táncolt. Könnyű volt nekem jól táncolni: 4-éves koromtól 18-ig rendszeresen jártam Turnai Alice mozdulatművészeti (mezítlábas, expresszív, Lábán-módszerű) tánciskolájába, az Alkotás u. 13-ba, ahol boldogan táncoltunk versre, énekekre, zenére. Sokat szerepeltem, iskolában, színpadon, sőt egyszer egy film- és rádió-rendező, László Endre jött

táncost keresni egy reklámfilmhez, és engem választott. A Gelb Malvin virágüzlet-lánc számára készült a film, a Svábhegy (ma Szabadsághegy) egy füves lejtőjén libegtem virágról virágra, hosszú muszlin-ruhában (a virágokat az emberek szúrták le a fűbe). Egyetlen kikötésünk volt: hogy ne lehessen engem felismerni, az arcom ne látszódjék, a nevem ne legyen kiírva, mert, érettségi előtt, kirugnának a Baár-Madasból. Óriási volt a megrökönyödésünk, amikor anyuval a Múzeum körúton járva, felfedeztük a nevezetes üzlet-lánc központi kirakatában hatalmasra nagyított fotómat, 'Deák Éva művésznő' képaláírással. Rémülten sikoltozva szedettük ki a kirakatsból – sajnos nem jutott eszünkbe, hogy elkérjük, pedig most hogy henegegnék velem!

Éva táncol, 1934

1956. február 14., Én Harsányba: „Az oviban már nagyban folynak az előkészületek a február 25-i farsangra. A nagycsoportosok nemrégiben óriási villanyvonatot kaptak, most pedig minden csoport gyönyörű mély babakocsit (a 600,- frt). Minden nap azzal jönnek haza az óvodából, hogy ma csudajó volt. Elkészült a lányok babakéza és a fiúk sátra a kertben. A háznak ajtaja, ablaka van, és kicsit lehajtott fejjel befér egy csomó gyerek.

Ma azon kaptam a lányokat, hogy a mózeskosárhoz támasztva a könyvet, a Grimm mesék

képeit mutogatják a félévesnek, magyarázatokkal: 'Ez egy kis béka, nem szabad megenni', stb. Ildinek tiszta ötös volt a bizonyítványa."

1956. március 1. A Columbia egyetem Könyvtárának igazoló levele, az Országos Fordító Iroda és Fordításhitelesítő Iroda 1956. június 1.-i fordítási igazolásával és pecséteivel ellátva.

„Akit illet. Ezennel igazoljuk, hogy ettől az időponttól kezdődőleg Deák István urat állandó munkára áthelyezték a Columbia-egyetem könyvtárainak központi katalógizáló osztályára. Deák urat megilletik a teljes alkalmazotti jogok és kedvezmények. Alkalmaztatásának szerződéses ideje egy év a kelteztől számítva, ami megújítható vagy indokolt esetben felmondható. Dr. P. Leslie Barnes személyzeti igazgató.”

1956. április 7. Pali nekem, Túrkevéről, egy körösnagyharsányi látogatás után (Pankát vitte a nagyszülőkhöz). „Próbálok sorra mindent elmondani. 1. Anyuék nincsenek rossz színben, de elég idegesek, állandóak az éles szóváltások. Ez a kis helyen összezárva töltött tél következménye, nyáron, ha nincs fűtés és több a hely, talán javul.” Bizony ezt én nyári ottlétemkor is döbbenet tapasztaltam, mert anyu ugyan mindig is könnyen felcsattant, de apu soha, úgy hogy még szóvá is tettem bánatosan, ő pedig azt felelte: Hát mit csináljak? 2. Pannikát képzelheted, milyen örömmel fogadták, de az a köszönés után azonnal a szomszéd Rozikához csatlakozott és vacsoráig nem is törődött velünk. 3. Itt a gyerekek iskolába, óvodába járnak, így Panka a nap nagyobb részében anyuékra van utalva, az idő is kedvezőtlenre fordult, nem lenne helyes otthagyni határozatlan ideig. Se orvos, se patika, még azt se tehetik meg, hogy ha valami baj van, felhozzák Pestre, de ettől eltekintve, azt hiszem, sok lenne nekik, bár biztos szívesen vállalnák, ha megkérdezném őket. Panka nem könnyű gyerek, és egész nap nyúzza őket, mert játszópajtások csak délután vannak. A vonatutat únta, de a nagyharsányi templom-tornyot messziről megismerte. Anyuék mindketten várták, ő vette észre először és rém boldog volt. Szegényeknek nagyon rossz lehetett a tél, a bűdös szén a tűzhelyben és a hasonlóan bűdös petróleum-kályha.

Ami Túrkevét illeti, sötét este érkeztem, Évi vacsorával várt, Ildi-Csipszi már pizza-mában, a szoba jó meleg, szóval megnyugtató volt minden. A kiállítást, amire meghívtak, nyár végére halasztották, de különben is úgy látom, a leghalványabb kilátás sincs arra, hogy itt bárki bármit vásároljon. Ehhez jön a marhavész miatti korlátozás, és az, hogy a párttitkár haragszik Évire és ezért énréam is pikkelni fog. Ez tehát nem örült biztató, de már megtanul-tam, hogy dolgozni kell és nem törődni semmivel. Talán még előnyös is, hogy nem kell annyira strapálni magam a speciális mezőgazdasági témákkal, s inkább egy esetleges pesti kiállítást és a metszetsorozatot kell szem előtt tartanom.

A cikket, illetve kommunikét, amelyet elküldtél, anyuék is nagy izgalommal olvasták, s megvitatás után mi is arra a véleményre jutottunk, mint Kovács Pali, Kari, Marcsi. Ha hazajönne, egy ideig talán ünnepelelnék, de valószínű, hogy néhány hónap múlva majd kiderülne, hogy valami kémkedést folytatott. De már kezdetben is iszonyúan kivallatnák. Még egy szempont: hiába üzenél akármit, úgy sem jönne. Hiszen még az igazolást sem küldi, mégpedig gyanítom azért, mert még mindig annál a cégnél vagy rokon szakmában dolgozik. Sajna a pénteken megjelent Pravda-cikk ('egyes rothadt elemek pártellenes kirohanásokra tekintik ürügynek a múlt egyes hibái elleni harcot'), és a SzU-ból Rákosi elvtársnak küldött meglehangú távirat azt mutatja, hogy a régi erők felülkerekednek.”

1956. április. Én hazulról, Palinak Túrkevére: „Lehet, hogy most kicsit elszontyolódsz, de ne tedd (igaz, nem is szoktál): szóval nem fogadta el a zsűri a képeket, azt a hülyeséget mondták, hogy természet után festett képeket adj le ezek helyett, mert ezek alapján nem ítélik meg az előleget. Sajnos ez azt jelenti, hogy az Alap-felvételhez nem lehet ugyanezeket beadni, mert nyilván azonos a zsűri. Miután nincs itthon egyebed, nem adok be semmit, azt mondtam, majd viszel be az újakból. LFS. Tegnap itt volt Végh Gyurka, épp azt magyarázta, hogy ő is fordításokból él, mert csak magának hajlandó írni, hogy ne kelljen leköpnie önmagát. Hát te is ezt teszed. Ne törődj senkivel. Anyukát (*vagyis Dóra nagymamit*) elküldtem potyajeggyel, a

barátnőjével együtt, moziba és a Moldvai Népi Együtteshez, valószínűleg holnap még szín-házba is, úgy-e jó meny vagyok?”

Egy másik levelemből, ugyanebben az időben, lehet, hogy korábbi, mint az előző: „Jött egy levél a Szövetségtől, Sarkantyú és Geszti aláírásával. Közlik, hogy a festőszak-osztály vezetősége foglalkozott tagfelvételi kéréssel, de előbb képeket akarnak látni. Ma kifaggattam Kornist, aki az Ifj. Alkotó Közösségben van. Szerinte felvonnék téged, csak az az akadály, hogy állásban vagy.”
(Végül 1971-ben, Barcsay Jenő ajánlására vették fel a Szövetségbe.)

A március 3.-i Magyar Nemzetben megjelent egy 2-hasábos cikk, szerző megnevezése nélkül, amely beszámol arról, hogy Marosi Károly színművész, a Szabad Európa volt munkatársa, a kormány amnesztia-rendelete alapján visszatért hazájába, és az MTI munkatársának elmondta az élettörténetét: színész volt Szegeden, katonaként került ki Nyugat-Németországba, majd hadifogoly-táborba, onnan Münchenbe egy magyar színtársulathoz. A nyomor elől Párizsba ment, ott kereste fel az akkor alakuló Szabad Európa magyar részlegének egyik szervezője. 1951 novemberétől dolgozott náluk, mint színész, közleményeket olvasott fel és szórakoztató műsorokban szerepelt. Ő maga nem vett részt az úgynevezett léggömb-hadjáratban, de tudja, hogy a röpcédulákat egy Deák István nevű disszidens szerkeszti. Marosi hamarosan megvált a rádiótól és belépett az úgynevezett Labour Service nevű félkatonai alakulatba. A nyugati propaganda-apparátus azt terjeszti, hogy azok, akik visszatértek Magyarországra, börtönbe kerültek. A Süddeutsche Zeitung szerint a SzER munkatársainak családtagjait is börtönbe zárták. Ennek ellenére mind többen térnek haza a nyugatra távozottak közül.

1956. március 3. Apu Pityunak, Körösnagyharsányról. Apu levelének stílusából tökéletesen érződik, hogy ez tulajdonképpen a hatóságoknak szolt – ezzel egyidőben megbocsátó levelet is küldött neki, természetesen közvetítő útján –, az ’illetékeseket’ figyelembe véve: „Kedves Fiunk! A mai Magyar Nemzetben ránk nézve megrendítő hír jelent meg. Interjút közöltek egy, a ’Szabad Európától’ visszatért személytől, aki többek közt azt mondotta, hogy a Szabad Európa uszító röpcéduláit egy Deák István nevű disszidens szerkeszti. Ha ez igaz, és Te vagy az a Deák István, aki azoknak a hallatlan és hazug röpcéduláknak ügyeit intézted, úgy evvel a ténykedéssel bennünket kétségbeesésbe döntöttél. Rá kellett jönnünk, hogy teljesen félre-ismertünk és nem bízhatunk benned. Még élénken emlékezünk azokra az ostrom utáni időkre, milyen lelkesen hangoztattad magyarságodat, és milyen felszabadultnak érezted magad. De emlékezünk leveleidre is, amelyekkel félrevezettél bennünket foglalkozásod, sőt lakhelyed tekintetében. Soha el nem hittük volna, hogy elkövehetnél valamit hazád ellen. Nem úgy ismertünk téged, és ezért mertük kihallgatásunk alkalmával a legnagyobb határozottsággal állítani, hogy egy párizsi könyvtárban vagy alkalmazva. Ezért is olyan borzasztó ez a hír, amit ma kaptunk, mert nemcsak hogy megnemegedett tevékenységet folytattál – amely tevékenység homlokegyenest ellenkezik családi otthonod elveivel – hanem még félre is vezettél bennünket, és ezzel szégyenbe és bánatba döntöttél. Szíveld meg jól, amit írtunk, és eszerint cselekedj.”

1956. április 11. Pali ezidőben Túrkevéen volt, festeni: „Holnap megyek a kukorica négyzetes vetését megfesteni. Bármily ijesztően hangzik ez a téma, van egy elgondolásom, amiből talán elég szép kép lehet. A másik főtéma: a gépesített faültetés. Erről tk. már lekéstem, de a Tsz elnök elintézte, hogy az én kedvemért külön beültetnek még egy-két csemetét. Így jobb, mert be tudom őket állítani és nem nekem kell a munka után szaladni, hanem a dolgozók igazodnak hozzám. Külön kikötöttem, hogy lányok csinálják, ne emberek. Lelőttem Bokor konkur-reensem egy témáját. Az ú.n. Berettyó utcában festettem. Körém gyűlnék a vénasszonyok s meséli az egyik, hogy a múlt héten is volt itt egy festő, s nagyon kapacitálta, hogy engedje magát lefesteni narancsszínűre mázolt tornáca előtt, de ő nem hagyta magát. ’Most már megbánta, úgy-e?’- kérdeztem. ’Hát igen’- mondja. ’Akkor most jóvátehetjük’- indítványozom. A néni ráállt. Valóban nagyon festői beállítás volt, de kissé iskolás. Ez a konkurrens bosszúja volt, mert én a fejét szerettem volna ’levenni’, de az anyóka ragaszkodott

hozzá, hogy az a másik egész testi mivoltát akarta megörökíteni. Kicsi szívem, olyan disznóság, hogy nem vagyunk – még – függetlenül. Milyen jól meglehetnénk itt együtt. Rettentő magányos vagyok. Ildivel jól megvagyunk, de alig találkozunk, s olyankor vacsorát főz vagy keresztretjvényt fejt. Mindkettőben tevékenyen segíték.” Egy április 12-i levelezőlap is van a borítékban: „Direkt úgy teszek, mintha ennek a mai dátumnak nem volna semmi jelentősége, mert különben nagyon rossz lenne. (9. házassági évfordulónk volt.) Azért egész nap erre és rátok gondoltam, de ez tegnap se volt és holnap se lesz másképpen, amíg haza nem érkezem.”

Ekkor ért engem az az öröm, hogy kineveztek újságírónak. Nem, mintha újságot írtam volna, de ez volt a ranglétra következő foka, és több kedvezményrel is járt: üdülési lehetőségek, Újságíró Szanatórium Egyesület, stb.

1956. április 13. Pali nekem, Túrkevéről, Évi igazgatói szobájából: „Dehogy vagyok elszontyolodva. Valósággal jó kedvem van. Miért nem mondták egyszerűen azt, hogy nem tartják jónak a képeket. Hiszen amit beadtam a zsűrizésre, a nagy kompozíció kivételével, mind természet után készült. Tulajdonképpen meg lehetek könnyebbülve: a TSz-kiállítás elmarad, itt nem vesznek, az Alap nem ad pénzt, tehát semmi kötelezettség nem nyom. De akkor mi a fenének festettem le a faültető-gépet, s mért kelek fel holnap hajnalban, hogy kimenjek a határba és lefessek a négyzetes vetőgépet? Pedig ezt most már nem mondhatom le. S egyáltalán, mért kellett szabadságom felét tőled elszakadva, idegenben nyomorogva elpazarolnom? (Ez a kifakadás ugyan némileg túlzás, mert idegenben járni kell egy festőnek, az ihlet miatt. De pl. Harsányban maradhattam volna. *(Ő vitte Fruzsát anyuékhoz nyaralni, vigasztalásul, ő maga pedig Túrkevére ment festeni, ahol Évi múzeumigazgató volt. 1955 decemberében létrejött a kiállítás, Sándor Kálmán TSz-elnök nyitotta meg. Idevágó kis történet: valami békegyűlésen összehaverkodtam Szabó Pállal, aki a Földművelődésügyi Minisztériumban volt fejes, és megkértem, említse meg a TSz-elnöknek, hogy vehetne képet. Néhány hét múlva felhívott Szabó, és elmondta, sajnálatos félreértés történt: az elnök megkérdezte otthon, miféle festő dolgozott a TSz-ben, és megvett tőle 3 képet – csak hogy nem Palitól, hanem egy Bokor nevű festőtől, aki előzőleg festett ott.)* A bosszúállás egy formája: ezentúl a cigányvárosba járok festeni, mennyivel mulatságosabb emberek, mint ez a 'szűk, vén fejű magyar nép'. Keviben, ha emberbe botlom, megbámul, ha köszönök, dohog valamit és visszahúzódik a házába: az öregje gyanakszik, az aprója fél. A cigányok bezzeg mind körém gyűlnek, csapnak akkora zsvajt, hogy majd megsüketülök, be is invitálnak a kunyhó-ikba, s kínálkoznak sorra modellnek. A péntek 13-án keltezett levél folytatásának elejét vette Évi megérkezése. Szombaton kora reggel folytatom, miután a négyzetes vetés kútba esett. Helyette a Vörös Csillag TSz közgyűlésére megyek, ami módfelett tetszik nekem. Haza-szaladtam felszerelést cserélni. Most már játszani kell a szerepet. Híre ment a tevékeny-ségemnek, s mindenütt a hivatalos személynek kijáró reverenciával fogadnak. Nem is volna rossz, csak kár, hogy most már olyan szélhámosság-íze van. Mindenki érdeklődik, hogy 1. milyen vállalat vagy szerv küldött ('a Képzőművészettől van az elvtárs?'), 2. miért, kinek, mi célra csinálom, 3. mit kapok érte? S oly unalmas folyton kiterő választ adni.

Kedvem azonban jó, most már az az érzésem, hogy megérte, még teljes kudarc esetén is, legalább úgy, mintha horgászni mentem volna. Az én szabadtéri festézetem van olyan egészséges és a lelket is üdítő sport. Ami meg az Alapot illeti, már éppen elégszer sülttem fel ahhoz, hogy az ilyen balsikerekbe könnyen beletörődjek. Ha te is helyesled, akkor törekvésem iránya változatlanul: szövetségi tagság, 1957-ben egyéni kiállítás, 1958. április 4-én Munkácsy-díj. Csak ha ezt a programot nem sikerül betartani, akkor lehet majd azon gondolkozni, hogy vagy én nem tudom, amire képesnek hittem magam, vagy mégse lehet félkézrel és félszellemmel csinálni, és az eredményből levonni, hogy végleg horgászattá degradáljuk-e megint a festést, vagy merész elhatározással otthagyjam az MTI-t.

Amint látod, jól megvigasztaltam magam, bárha ez tk. Te voltál, a Te leveled adta hozzá, azazhogy a Te léted, erős okosságod, szerelmed adja nekem folyton a rugalmasságot, táplálja kialvásra mindig hajló ambíciómat.”

1956. május 10. Én a szülőknek. „Timár Pali elvitte a kérvényeket egy ügyvédnek, bele-iratta, milyen kitételeket kaptál, min dolgoztál, stb. Az ügyvéd teljesen új kérvényt akar írni. Nem szívesen változtatok sokat apu beleegyezése nélkül, de úgyis várni kell Chatel válaszára, aki állítólag holnap tud beszélni azzal a kollégáddal, akivel kell.

Szombat d.u.-ra meghívtuk Kovácsékát, Hantit, Klimes Ilit, Szűcs Öcsiéket, Marcsit, Csillag Ottót, persze mindenkit gyerekekkel, jó kis rumli lesz. És most nem hívhatlak fel megkérdezni, mit adjak nekik.”

1956. május 11. Pityu a szüleinknek: „Most ünneplem 30. születésnapomat – családom nélkül. Ez az ünnepet bánatosná teszi. Nagyon régen nem írtam, ne haragudjatok. A költöz-ködésem, sok baj, gond, meg az a tény, hogy több kérdésben nem értjük meg egymást, akadályozott az írásban. Most letelepedtem, és másfajta, változott életet kezdtem. Európa és problémái többé nem foglalkoztatnak, ma valóban egész napomat, minden energiámat lefoglalja a munka és a tanulás. Nappal a könyvtár, este az egyetem – sok másra nem marad időm, de nem panaszkodhatom, mert szép fizetésem gondtalan megélhetést biztosít. Miattatok sokat aggódom, igen ritkán kapok hírt, az az érzésem, hogy egészségileg, idegileg nem vagytok teljesen rendben. Bocsássátok meg, ha Nektek sok szomorúságot okoztam, most igyekezni fogok életemen radikálisan változtatni, hogy ne legyen többé szemrehányásra ok. Tudom, hogy otthon, Nálatok is sok minden változott, erős intézkedések történtek különböző visszaélések megszüntetésére. Remélem, hogy a Ti sorsotokat is megértéssel kezelik. Nagyon szeretném hallani, hogy ismét Budapesten éltek, tudom, hogy a gyerekek körében meg-nyugodtok. Alkalmanként írok majd, és ti is írjatok ide, New York-i új címemre. Ha kívánjátok, munkámról, életmről részletekkel is szolgálhatok. Remélem, hogy hamarosan beszámolhatok arról az eseményről, ami most legjobban foglalkoztat: egyetemi diplomám megszerzéséről. Mellékelten küldök egy igazolást új munkakörömről. Új címem: 53 East 96th Street, New York City, NY”

Nem kell különleges stílusérzék ahhoz, hogy felismerjük, ez nem az ő szokott hangja, nem a családnak szól, hanem a hatóságoknak. Kérésünkre küldte, de bizony az elhatárolódás a Szabad Európától, az új élet, a szánom-bánom cseppet sem volt meggyőző 'illetékes helyen', de még bennünket is bántott, határozottabb kijelentésektől reméltünk volna segítséget.

1956. nyár eleje. Én Harsányba: „A lapnál (Táncművészet) már megkezdődött az, amitől féltünk: akadékoskodnak a nagy különkereset miatt. Ebben a hónapban a laptól 650.- Frt volt. Állítólag vagy felemelik a fizetésemet a maximális titkárira (1300,-), vagy ugyanennyivel átminősítenek újságírónak (ennek nagy előnye a Szanatórium Egyesület), és cserébe munka-időben csinálom a külföldi levelezést (ez minimális), és a külf. Híryanagot a lapba (12-14. old. havonta, de rengeteget el kell olvasni hozzá). Állítólag a nagyobb fordításokat azontúl is külön fizetik.”

1956. május 11. Apu Pityunak, 30. születésnapjára, közvetítővel, virágnyelven. „Lányodtól kaptam levelet, a születésnapján írta. Képzelted, mennyire örültem, hogy olyan jól elhelyezkedett, és olyan ambícióval folytatja új mesterségét, és készül a vizsgákra. Megkaptuk a küldött igazolást is, megpróbáljuk felhasználni, túl sok reményt azonban nem fűzök hozzá. Nem is egészen találta el a levélben azt a hangot, amire vártunk és amire szükségünk lett volna. Magunkról: jól vagyunk, csendben-rendben éldegélünk, élvezzük a környéket, kicsit kertészkedünk is, úgy hogy sokkal vigasztalóbb a helyzet, mint télen. A legnagyobb hiba, hogy elszakadtunk mindazoktól, akik közel álltak hozzánk. Elég gondot okoz Mancsi, nehezen élnek meg a jövedelmükből, és én se tudom őket segíteni. Egyébként könnyen viselik a nehézségeket, és családi életük a lehető legboldogabb.”

1956. május 31. A szülőknek, én: „Nagyon boldoggá tett Pityu levele, képzelem, benneteket is! Pali ma elvitte az Országos Fordító Irodába, hivatalos magyarra fordításért: ha minden jól megy, holnap beadjuk a kérvényt. Kari rábeszél, adjuk boldog-boldogtalannak, ha nem is használ, nem is árthat, esetleg valaki egy jó szóval továbbítja a rendőrségnek. Ezt mondja az ügyvéd is. A levélen nagyon meghatódtam – mikor fogjuk egyszer kibeszélhetni magunkat?”

1956. júliusában Pityu megkapta az amerikai vízumot, 1956–57-ben a Szabad Európa könyvküldő akciójában vett részt és segített a menekülteknek mindenféle gondjuk megoldásában.

Találomra teszem éppen ide Pityu datálatlan (feltehetőleg szeptember 25-én kelt), megszólítás nélküli levelét. Nem tudom, hogyan juttatta el. Íme a levél:

„Ott kezdődött, hogy tavaly július 20-án, a müncheni repülőtéren főnököm fogadott azzal a rettenetes hírrel, hogy bécsi értesülés szerint Aput és Márai Sándor öccsét kitelepítet-ték Budapestről. A hír első része sajnos igaznak bizonyult. Majd megbolondultam szégye-nemben és bánatomban. Talán, ha jobban vigyáztam volna a levélírással, pénzküldéssel, elkerülhettem volna ezt a szörnyűséget. Dehát apuék is állandóan kértek, hogy írjak, írjam meg, mit csinállok. A pénzküldeményekkel kapcsolatban sem figyelmeztettek, hogy jobban vigyázzak. *

** Az utolsó pénzküldeményre jól emlékszem: becsöngetett egy ismeretlen férfi a Mese utcában anyuékhoz átadott egy borítékot, sietségre hivatkozva egy szót sem szólt többet, anyu még bosszankodott is, hogy legalább kikérdezhetne volna Pityuról. Amikor néhány nap múlva berendeltek a Belügybe, azt hittük, agent provocateur volt, és erről fognak kérdezni, ezért akit elsőnek hallgattak ki, a zsebére csap kijövet, hogy tudjuk, mihez tartsuk magunkat. Ha pedig a SzER-ről kérdezték, a fejéhez nyúl. Primitív konspirációs jelzéseinkre azonban nem került sor, mert akit kihallgattak, azt másik ajtón engedték ki.*

Első gondolatom természetesen az volt, hogy felmondok. Sajnos megint nem voltam elég következetes. Végtelen huzavona kezdődött. Néhány napon belül kiderült, hogy még többen mások is osztoznak apuék sorsában. Ezek itteni családtagjai, többnyire idős emberek, akik állásváltogatásra nem is gondolhattak, kétségbeesetten tiltakoztak az ellen, hogy otthagyjam az állásomat. Főnökeim hazafias kötelességre hivatkoztak, a bizalomra, amit belém helyeztek, mit tudom, még mire. Tudom, hogy ez a hivatkozás milyen érzelmeket vált ki belőletek, dehát ez megítélés kérdése. Én valóban nagy lelkesedéssel, sok szeretettel kezdtem valamikor ehhez a munkához. Nem az lett belőle, amit szeretünk volna. Lehet, hogy többet ártott, mint amennyit használt. A politikai helyzet valamit változott, Nyugaton is, otthon is. Talán már nem is kell a 'külső segítség', ami úgyszem ért soha sokat. Talán rendbe-hozzák otthon egyedül is a dolgokat, legalább annyira, hogy mindenkinek meglesz az élet-lehetősége. Én nem vagyok nagyon optimista. Alapvető változtatások kellenének, és ezt a kormány nem fogja végrehajtani, mert senki sem kényszeríti rá. A nyomor, a ráfizetés, a kétbalkezes ügyvitel mind nem olyan tényező, ami lehetetlenné tenné a továbbvegetálást.

Visszatérve az én dolgomra: tavaly télen újra Amerikába utaztam és állást is kaptam a Columbia egyetem könyvtárában. Sajnos, utódom akkor még nem volt a régi álláshoz, és ezért egy idő múlva ismét vissza kellett mennem, hogy a munka ne akadjon meg. 1956 szeptember első napjaiban érkeztem újra ide. Most már végleg. Research munkát végzek az egyetemen, az egyetemi könyvtárban, a keleteurópai intézetben. Fizetésem rendes, bár itteni viszonylatban nem valami magas. Megélek majd belőle, tanulhatok is. Már tavaly is amerikai egyetemre jártam, most pedig a Columbián készülök a Masters Degree-re. Bachelor címem már megvan. Minthogy szakértőnek számítok egy olyan tárgyban (keleteurópai gazdasági és politikai történelem), amit itt csak most fedeznek fel, nagyon valószínű, hogy a Masters degree megszerzése után már előadhatok egy kisebb egyetemen. Valószínű az is, hogy a Ford alapítványtól ösztöndíjat kapok valamilyen speciális tanulmány elvégzésére. Az ilyen fellow-ship egy-két évre kényelmes megélhetést biztosítana és lehetővé tenné azt is, hogy hamar megszerezsem a doktori címet, ami itt rendes egyetemi oktatásra jogosít. Egyetemen tanítani nem valami nagy üzlet. Bár erősen javulnak az állapotok, a tanár még mindig kevesebbet keres, mint a munkás. Számíthatok azonban arra, hogy ha rendszeresen dolgozom, írok is, akkor évi jövedelmem felemelkedik 10 000 \$ fölé. Ma 5600 \$ a fizetésem. Nagyon soknak hangzik, de adó levonása után csak havi 370-et jelent, ami kevesebb egy szakmunkás fizetésénél, és takarékos életre kényszerít. Nevetséges lenne, ha panaszkodnék.

Kellemesen élek, mindenem megvan. Sok barátom igyekszik hamar elfelejtetni velem a beilleszkedés gondjait. Nehéz itt megszokni. Minden más, idegen, és legalábbis New Yorkban, bizony nagyon rideg. Ami viszont a kultúrhiányt illeti, hamar le kell szoknom az európai kultúrsznobizmusról. Ennyi kiváló embert, mint itt az egyetemen és az ú.n. intellektuális körökben, még Franciaországban sem találtam.

Rettenetesen sajnálom, hogy Éváké miattam nem juthattak külföldre, miattam nem élhetnek valamivel könnyebben. Tudom, hogy mindezt a sok bajt többé nem tehetem jóvá. Köszönöm, hogy nem haragszanak rám.

Hivatalos lemondó levelet nem küldhetek. Először is nem kapok, másodsor pedig meg kellett ígérnem kollégáimnak, hogy ilyet magam sem írok. Attól félnek, hogy a hazahívások, a zsarolás az eddiginél is nagyobb méreteket ölt. Sokan, gyakorlatilag mindannyian kapunk hazahívó leveleket. Soknak családtagok írnak, telefonálnak ilyen ügyben. Újabb komolyabb zsarolásról, családtagok állásvesztésén kívül, nem hallottunk, de kollégáim joggal félnek, hogy ez a politika egyik napról a másikra megváltozhat.

Apuékat egyszer megkérdeztem, nem akarnak-e kivándorolni. Ezt a kérdést most megismétlem, és kérem, gondoljanak arra, hogy én a Franciaországba való beutazásuk ügyét el tudom intézni. Életem legfőbb vágya, hogy legalább őket viszontlássam. Arra ne gondoljanak, hogy megélhetésük nehéz lesz. Mindig lesz annyi pénzem, hogy az amerikai szempontból olcsó Európában eltartsam őket. Egyszer majd kijöhetnek ide, vagy én megyek vissza Európába. Állampolgárságra még négy évet kell várnom, azután majd szabadabban mozoghatok.”

Az én május 31-iki, Pityunak írt levelem folytatása: „A SzOT-tal úgy látszik megy a dolog, Komáromban fogadom a delegációkat egy hétig, ha kell, vonatjegyet, vízumot, vacsorát, aszpirint, hashajtót, stb. szerzek nekik. Azután még egy hétig kellenék nekik Pesten az utazási irodájukban, felvilágosítást adni, jegyet szerezni, szállodával tárgyalni, elbűvölően mosolyogni és készségesnek lenni, napi 150-ért, plusz koszt. A Táncművészettől erre az időre valószínűleg csak fizetés nélküli szabadságot kapok. Persze még így is tenger pénz – és tenger strapa –, mert megígértem, hogy esténként ellátom a szerkesztőségi munkákat is, pedig egy ilyen kongresszus éjjel-nappali munkát jelent, ismerem a Békevilág tanács-ülésből. Utána folytatódik a hecc, mert be kell hoznom a szerkesztőségben és otthon mulasztottakat, elő-készíteni a szabadságomat (helyettes nincs), és felkészíteni a családot a nyaralásra. A nyaralás sem ígérkezik pihentetőnek, szóval a nyár végére akár elmehetnék nyaralni. Viszont meglesz a tüzelőnk, ami rettenetesen nyomasztott. A tea-eladásból végre vettünk Palinak cipőt (használtat, de jót, 200-ért), már nem lehetett így utcára menni, olyan rongyos volt az egyetlenje. Én is vettem 30-ért egy sarut, és minden gyereknek, Zsókanak is, egy-egy pár zoknit. Óriási befektetés!

Ma de. óriási élményben volt részünk: Bartók Csodálatos Mandarinjának volt főpróbája. El nem mondhatom, milyen megrázó és isteni volt, a zene, az előadás (Lakatos Gabriella és a már 52 éves Harangozó Gyula), még a díszlet is.” *Körtvélyes Géza, a Magyar Táncművészek Szövetségének főtitkára is felfigyelt a meghatottságomra, amelyhez hozzájárult, hogy 1945-ös bemutatása után hamarosan leállították. (először ezen az 1956-os előadáson láttam-hallottam, 1970-ig megint nem adták.)*

1956. május 13. Anyuéknak én: „A tegnapi vendégség igen jól sikerült, bár se Klimes Ili, se Szücs Andrásné, se Keresztes Ilonka néni, se Csillag Ottó nem tudott eljönni. Itt voltak Kovácsék öten, Szücs Öcsi a lányaival, és Marcsi. Feketét adtam és ötféle friss rétest, 1 kg lisztből, rengeteg töltelékkel, képzelhetitek, mennyi lett belőle, és alig maradt pár darab, úgy ízlett.” *Ezt csak példának vettem be, a levelekből kiderül, hogy rengeteg vendégség volt nálunk, ez esetben a kínálás komolyabb, általában rendkívül szerény. A családi kapcsolatok sokkal szélesebbek és szorosabbak voltak, nem csak kölcsönös meghívások, de rendszeres telefonálgatások, pl. nyaralás előtt és után kis- és nagylány-koromban is kötelességszerűen végigtelefonáltam Zsófit, Timár Palit, Baba néniéket, Kereszteséket, Rózsa Annus nénit, stb.*

A nyaralási előkészületekről: Körösnagyharsányra készültünk, minden levelem tele van kérdésekkel anyuhoz: „Lehetek én ott sortban? Honnan kapjuk a tejet, átlagos napi fogyasztásunk 3 liter. Darát vigyek? Lavór, kanna, vödör? Légy papír? Budihelyzet? Pokrócok?

1956. június 3. Én, a szülőknek: „Tegnap ünnepélyes búcsúszoptatással elválasztottam Zsókat – illetve ő engem. Megúnta a bibelődést.” Június 8-án pedig ezt írom: „Nagy kapkodásban vagyok, holnap utazom Komáromba, hogy ott fogadjam a Dolgozó Nők Világ-kongresszusára érkező külföldieket, állítólag 200 forint napidíj fejében (végül csak napi 100-at kaptam). A munkám kényelmes lesz: egy vonat jön naponta, igaz, hogy reggel 4-kor!, és két óra hosszát tart a vámvizsgálat. Ezalatt segítek nekik tolmácsolással, frissítőkkal, esetleg jegyet vagy vizumot szerezni, stb.”

Pali ugyanekkor Túrkevére, Évinek és Ildinek: „Éva elutazott Komáromba, fogadni a Prágából érkező küldötteket. Örülünk a dolognak, mert pénzt is hoz, Évának kikapcsolódást jelent, és főleg arra mutat, hogy azt a dolgot, amiért neki el kellett hagynia a Béketanácsot, nekem pedig hajszál híján az MTI-t, most már nem veszik olyan tragikusan. Engem egyéb-ként végre méltóztattak felvenni a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapjának tagjai sorába.

Zsóka megtanult ülni, meg hancúrozni a gyerekekkel. Estéknként most Panka kapja vissza, amit annakidején Ildi ellen vétett. Nem hagyja aludni, odamászik az ágya szélére, cibálja a haját és beszél neki halandzsá-nyelven.”

1956. június 13. Pali is írogatott Harsányba, most távollétemben ő számolt be a lányokról. „Fruzsza jól van, mostanában nem volt semmiféle légzési zavara. Panka kezd okosodni, jobban együttműködik a felnőttekkel – konzervatív nyelven szófogadóbb, mint régebben. Megfázása miatt egyik nap nem volt óvodában és egy kiló zöldborsót megtisztított az ebédhez, majd még a krumplihámozásban is segített. Zsóka már teljesen elsajátította az ülés minden fortélyát, és tőle eddig szokatlan igyekezettel vetette magát a felállás meg-tanulására.”

1956. június 19. Én Körösnagyharsányba. „Vasárnap este a parlamentben voltam óriási SZOT-fogadáson, 2000 ember, elképzelhetetlenül pazar büfé (für dein Geld), megjelent Rákosi is (oszlop mögé bújva kerültem el a kézfogást). Én örült szép voltam: bőrberi kosztüm, fehér nylon blúz, markazit tű, fekete szandál, fekete antilop táská és horgolt kesztyű, jól lesültem Komáromban, úgy hogy még vadidegen táncosaim is voltak, úgy mint hajda-nában. Tegnap operai díszelőadás, a Keszkenő című pocsék balett, ide már Pali is el tudott jönni.

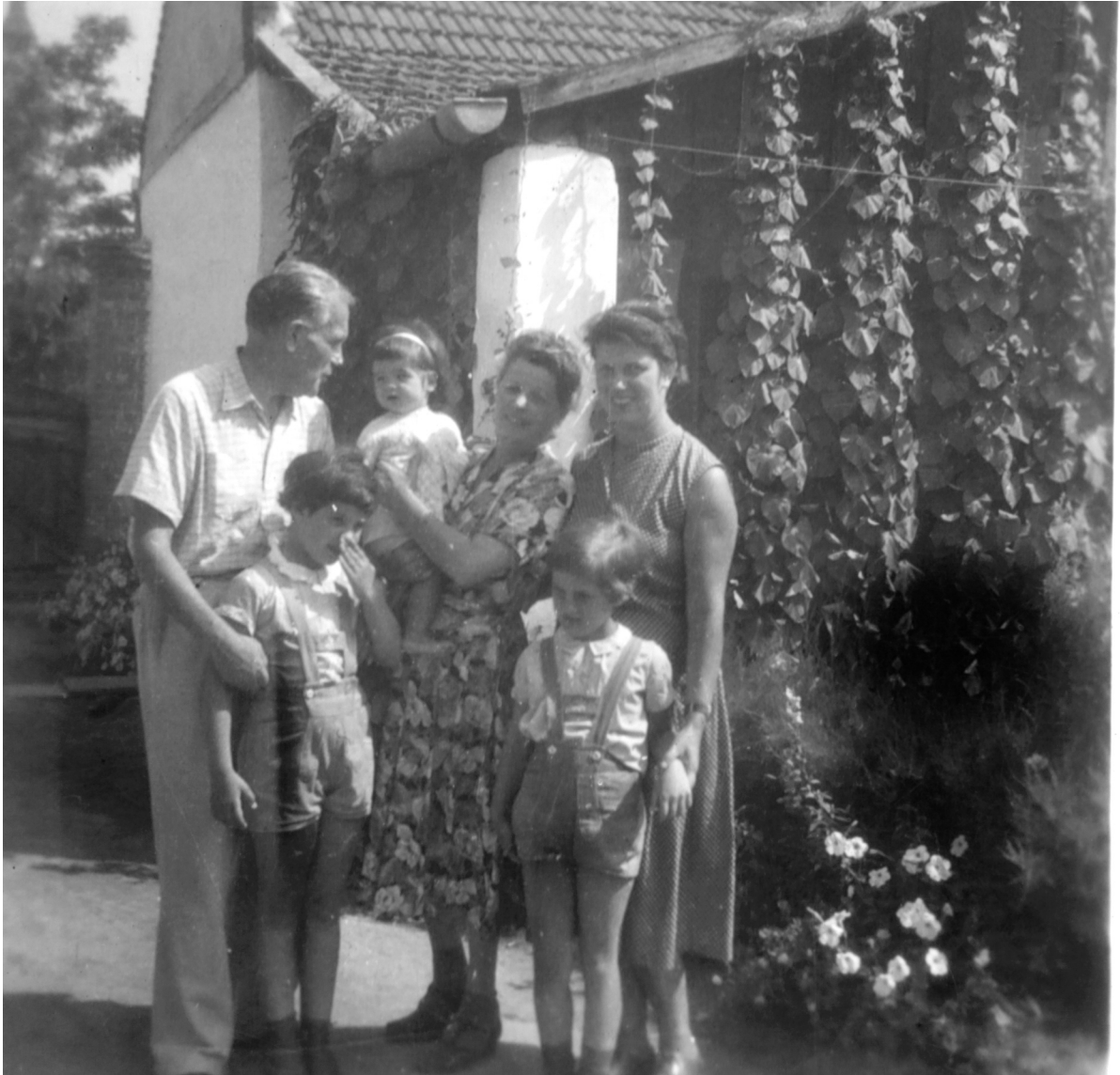
Mialatt Komáromban voltam, Zsóka 10 hónapos születésnapja tiszteletére a járókába kapaszkodva, gyors mozdulattal és hangos diadalkiáltással (a gyerekek szerint azt mondta: bravó!) felállt, ezt sokszor megismételte, hosszan álldogált, senki se tudja, hogyan került vissza a végén a járóka fenekére.

Elmondom, milyen örült pechünk volt. Pali túrkevei kiállításánál szoltam a SZÖVOSZ h. elnökének, akivel a BT óta bratyzós kapcsolatban álltam (vén hülye), hogy vetessen képet a túrkevei TSz-szel. Nem történt semmi. Most a fogadáson elcsípett az öreg és elmesélte, h. ő rögtön írt nekik, és 10 napra rá megjelent nála egy Bokor nevű festő és megköszönte a közbenjárását, aminek eredményeképpen a TSz három képet vásárolt tőle! A tsz-elnök most azzal mentegődött, hogy nem nézte meg a nevet a levélben, és Bokornak is volt ott tavasszal kiállítás. Kb. 2000 forint ugrott.”

Sehogy se tudok visszaemlékezni, hogyan jöhetett apám pár napra Pestre, augusztusban, talán valamelyik kérvény benyújtását engedélyezték. Egy erről szóló levelemből: „Apunak nagyon örvendeztünk, a gyerekek majd szétszedik, kikunyerálták, hogy velük aludjon, oda vannak, ha nem találják otthon. Minden reggel elkíséri Fruzsát az iskolába, Panka nem is megy oviba, még a kicsi is kegyes hozzá.”

1956 nyarán mind az öten Harsányba utaztunk. Lelkendezve érkeztünk oda, tele hihetetlennek tűnő hírekkel, a lapok (főleg az És) egyre merészebb cikkeiről, de mindenek-előtt a

Petőfi kör június 27-i gyűléséről, amit a Váci utcai Központi Tisztiházban, a lépcsőkön ülve, mindketten – kb. 7000 résztvevő közt – végighallgattunk, én jegyzeteltem, sőt egy ott megismert francia újságírónak végigtolmácsoltuk is. Vitavezető Horváth Márton volt (a Szabad Nép legpárthivebb főszerkesztője!!!), és beszélt többek közt Losonczy Géza, Máthé György, és főleg Déry Tibor, aki elsőként vetette fel a rendszer átalakításának szükségességét, bírálta Révai Józsefet, Horváth Mártont, Darvas Józsefet. Tardos Tibor a sajtószabadság szükségességét hangoztatta. Elmondhatatlan az az izgalom és lelkesedés, amivel mindezt hallgattuk.

Júliusban tehát, nagy előkészületek után, együtt nyaraltunk Körösnagyharsányban. Anyuék a szomszédban béreltek nekünk szobát, anyu főzött ránk, három héten át folyt az óriási hajcihő, de persze nagy volt a boldogság, minden részről. A gyerekek teljes izgalomban élvezték a falusi életet, mi is a nagycsaládi együttlétet, meg a Köröst, ahová naponta kijártunk fürödni.

1956. aug.8. Én, Harsányba, hazaérkezésünk után: „Eszti hál’Istennek megjött, nagy volt a kölcsönös öröm. A lányok tegnap aludtak először a nagy ágyakban, olyan boldogok és büszkék voltak, hogy csak vigyorogtak egész este. Fr. ágya helyére került a rekamié, Panka helyére Fr. volt ágya, a kiságyat egyelőre szétszedve a szekrény mögé raktuk. A gyerekek tegnap sokat ábrándoztak arról, hogy elutaznak hozzátok, még amíg a malacok meg nem nőttek.”

1956. augusztus 10. A Truth című angol lapban megjelent egy riport ’The end of bell Phobia’

címmel, a szerzője: A Hungarian exile. A szüleimre vonatkozó, enyhén megváltozott részt ide írom, a teljes cikk a mellékletben.

„I was employed by a Western radio station when I received news that on July 23rd, 1955, my parents had been expelled from their home and Budapest, where they have lived almost 40 years. They were sent nearly 200 miles to a peasant's hut near the Russian border. The floor is mud, there is no water, gas, electricity, or sanitation. They spent a terrible winter there which completely undermined their health.

From a relative, I received this letter last autumn: „Budapest, September 12th, 1955. 'My dear H.- Your parents' appeal against the deportation order appears now to have been rejected. The explanation of the order was their not having severe relations with you. In two years' time, they may apply for cancellation of this order. The fate of that application will presumably depend on whether in the meantime you have given up your present activity. In all likelihood, your brother's family was saved from a similar measure only because your sister-in-law was expecting a baby. I ask you therefore to give up, in a demonstrative manner, the activities incriminated by our authorities. I am sorry for having to tell you this but we think it is necessary. I am heartbroken for your parents, for you and for ourselves. At about the same time, sixteen emigrés (to my knowledge), all employed by Western radio stages broadcasting to Hungary received similar letters announcing the deportation of their families.”

1956. augusztus 16. Az én levelem, az álneveket nem tudom megfejteni. „Találkoztam Sz. Jancsival, nagy szeretettel beszélt Petiről (*ez nyilván Pityu*). Azt mondja, rendkívül szép, művelt, elegáns, ha csak belép a szobába, mindenki földerül, ha valakivel beszélni kezd, az akadályok fele már legördült azzal, hogy megszólalt. Mindenki szereti, a nők megörülnek, lihegnek, meghalnak érte, amint megjelenik az autójával. Ő maga nagyon szereti, bár nem helyeselte a pályaválasztását, de Peti a klinika többi orvosát messze felül-múlóan tehetséges és rokonszenves. Biztos, hogy új helyén, a könyvtárban is jól fog boldogulni.”

1956. aug. 18. Én, Harsányba: „Tegnap moziban voltunk ketten: Az ördög szépsége, Gérard Philippe és Michel Simon, szellemes, jó, nagyon élveztük. Utána a Moszkva téri új sörözőben (kibővített Trombitás-kert) táncoltunk egy pohár sör mellett. Ma kenyér-ünnep volt az oviban: tegnap a gyerekek dagasztották, együtt elvitték a pékhez, megnézték, hogyan készül és megkérték a péket, süsse meg nekik. Panka: 'Ha elmegyek Tündérországba, Harsányba és Túrkevére, mit hozzak neked?' Aranyalmát kértem erről a három mesebeli helyről. Mici varrónéni egész héten itt volt. Pali lódenje remek lett, a lányok piroskockás szoknyája örült helyes, Fruzsának varrt egy zászlóból piros iskolaköpenyt, Zsókanak hálóingeket a hálósákokból, ráigazított két hosszú nadrágot, átalakította az én barna állapotos ruhámat és megjavított egy csomó apróságot, összesen 200-ért.” Mici néni rendszeresen, kb. havonta egy napra jött hozzánk, hihetetlen ügyesen, sikkesen és gondosan varrt, és nem riadt vissza semmitől. Így történt, hogy Pali két fehér alsónadrágot a lányok régi fejkendőjével foltozta meg, egyikre cicás, a másikra nyuszis foltot varrt. (Így legalább biztosan nem lépsz félre, ugrattam.)

1956. augusztus 21. Ma d.e. K. Bandi tanácsára elmentem a Minisztertanács panaszirodájára, ahol állítólag nagyon rendszeresen intéznek most ügyeket. Sajnos kb. 50 várakozó fogadott, én pedig csak egy órára lógtam el, így meg se próbáltam kivárni. Pali mehetne pénteken, de talán inkább megyek én, amint lehet, jobban tudok rimázkodni.

1956. augusztus 24. Pityu levelezőlapja, New Yorkból: „Nagyon régen nem hallottam hírt otthonról, remélem mégis, hogy egészségesek vagytok. Nálunk szörnyű a meleg, a meteorológusok csak szeptemberre ígérik a javulást. Akkor kezdődik az egyetem, egy hóna-pos szünet után. Karival elhatároztuk, hogy hamarosan közös fényképeket csináltatunk a felhőkarcolók árnyékában és a képeket elküldjük mind a két családnak. Mi ketten jól vagyunk, sokat dolgozunk és rendszeren megélünk.” Ezt persze igazolásnak szánta arról, hogy már nincs Münchenben.

1956. augusztus 26. Én, Harsányba: „Megnéztük a gyerekekkel a Bagdadi tolvajt, képzelt-hetitek, mennyire tetszett nekik. Tegnap a Szigeten láttam az Aidát (potyajeggyel, egyedül), a nézőtérén csak idegen beszéd, minden tele külföldiekkel. Egy kedves történet: Az USA varsói követe feleségének 2 rétegből álló karosszérijű autója van, amelyikbe különböző színű folyadékot spriccel, így változtatja a színét. Olyan feltűnést keltett, hogy már közlekedni se tudott vele és a Kül.Min. felszólította a követet, hozasson egy szolidabb autót. Azóta szegény nyomorult kénytelen lila kosztümhöz kék autót hordani!”

1956. augusztus 30. Én Pityunak: „Fruzsza iskolás, holnap lesz a ballagás az óvodában, holnapután évnyitó. Csoda kedves, okos, figyelmes, tapintatos, nagylányos – igazán semmi probléma nincs vele, meg lehet vele beszélni mindent. Pankával már több a baj, nehezebb korban van, akaratos, kényeztetni magát – nyilván, mint középső gyerek, úgy érzi, nem tartjuk őt eléggé fontosnak. Nagyon okos, szép, óriási, különös tekintetű szemével és finom, pikáns orrával. Ő nagyapja kedvence. Zsóka talán a legszebb, de komisz: erőszakos, bölgős, vere-kedős. Épp egy éves. Villámgyorsan mászva közlekedik a kertben. Áll, de még nem jár, viszont bukfencezik, mindenre felmászik, stramm. Csodájára járnak a baba-képének és a hosszú hajának. Még álmában is durcás, pökhendi és akaratos képet vág, csoda édes. Pali sokat fest, de arra már nem ér rá a hivatali munka mellett, hogy el is adjon képet. Az én új állásom kényelmes, de még az én csekély – igazában csak a családra irányuló – ambíciómat sem elégíti ki. Majd ha már elfelejtették 1-2 év múlva családi ügyeimet, talán sikerül igényesebb munkát találnom.

A múltkori levélben, amit úgy látszik, nem kaptál meg, már írtam arról, hogy milyen jól esett, hogy sem Pali, sem a családja soha nem tett szemrehányást nekem, ill. neked, mind nagyon szeretünk és nagyon várjuk a találkozást – majd egyszer. Azt is írtam, és most megismétlem: ne felejtsd el soha, hogy nem vagy olyan szabad és független, mint ahogyan érzed magad, mert családod van itthon. Lehet, hogy fáj neked, hogy nem kíméltelek úgy, mint anyuék (és ez a magyarázata előző ellentmondó üzeneteinknek is), belátom, hogy ők semmi áldozatot nem sokallnak, és tudom, h. te ezt nem is akarnád elfogadni. Borzasztó fontos a sürgős, teljes szakítás, és az erről szóló levél, minél hivatalosabb formában.”

1956. szeptember 19. Pityu levele Palinak – nem postán jött. “Amint tudod, most már véglegesen itt, New Yorkban telepedtem le. Azt, amit Éva kér, t.i. a nyílt lemondást és bevallást, nem vállalhatom. Sokan vannak az én helyzetemben, és erkölcsi, emberi kötelességem, hogy őket – akik állásukról nem mondtak le – ezzel a nyílt bevallással és valóságos visszavonulás-sal ne tegyem ki még fokozottabb zsarolásnak. A zsarolás már így is egyes esetekben szörnyű méreteket ölt, és minden siker a zsarolókat újabb akcióra ösztönzi. Hidd el, Pali, hogy nem túlzok. A szívem meghasad, hogy nem tehetek többet családomért, rossz lelkiismeretem nagyon sok kint okoz, de tanácstalan vagyok. Mondd el otthon, hogy nagyon örülök a Columbia egyetemnek, ahol most már a Masters degreet készítem elő, már tavaly is amerikai egyetemre jártam. Hamarosan Ford ösztöndíjért folyamodom, állítólag megkapom majd.”

1956. szeptember 3. Én Harsányba: Az óvodai ballagó nagyon szép volt, nehéz volt kis könnybuggyanással megüszni. Fruzsza búcsúztatta Rózsi nénit (akinek, mint tudjuk ’hátral is van szeme’), aki ettől agyon sírta magát. Táncoltak, énekeltek, volt zenekar kis karmesterrel (Fischer Ádám), Fr. volt a dobos, jól ütötte a ritmust, aztán a kis és középső csoport átadta az ajándékokat, a kicsik egy kis kartont, benne fénykép, amint a Szöcskéből integetnek, a közép-sősök virágrajzot, Pali mindenkinek a jelét ráfestette 28 nylon tizóraizacsókora, volt tolltartó, finom uzsonna és ballagás, a Cukibácsi a konyhában mindet végigpuszilta. Fruzsza kikönyö-rögte, h. Zsókat is vigyem oda, hadd mutassa meg még egyszer a gyerekeknek. Elsején iskolai megnyitó, Mihalovics Évike üdvözölte az elsősztályosokat. Aztán első nap az iskolában: ezen a héten délutánosok, $\frac{3}{4}$ 2-re kell menni, $\frac{1}{2}$ 4-ig lesznek. Pali odakísérte, de persze egyedül jött haza. Az udvaron az énekkar fogadta őket, az iskolában a nagyok sorfala közt vonultak fel, a padokon ajándék. Szept. 5-én szülői

értekezlet. Mindjárt nagyon büszke voltam, mert a mamák azt kérdezték, melyik lehet a Veress Fruzs, mert az első nap készült rajza ki volt akasztva. Mikor kiderült, hogy melyik az, mind ismerte: 'Ja, az a szép nagy feketehajú, aki egyedül jár már iskolába!' Mesélte egy ovis mama, hogy a múltkor viharban félt a kislánya, de Panka átölelte és azt mondta, ne féljen, minden házon van villámhárító. Panka először odavolt, hogy Fruzs nélkül kell oviba járnia, de most már nagyon vidám. Bízom benne, hogy felszabadultabb, önállóbb és vidámabb lesz. Zsókat igazán nem lehet kibírni. Örökké vartyog, ha megkérdezik, hogy rossz volt-e, rávágja, hogy jó. Ha megkérdezik, álmos-e, két kézzel dörzsöli a szemét, ha nem, megrázza az üstökét. Honnan tudja, hogy aki álmos, szemet szokott dörzsölni? Ha leejt evésnél egy morzsát, meg nem enné, ehhez kényes, de más szájába dugja. A töletek kapott piros labda a kedvence: felemeli két kézzel, meglóbálja, nagy nyögéssel és hopp kiáltással elejti és nagyot kacag is hozzá. 'Csincs'—mondja és kiforgatja a tenyerét, ha elfogyott a kávéja, aztán a számba tömködi az üres cumisüveget: 'Edd me!', és még csámcsog is hozzá. Bezzeg nem adja, amíg egy csepp is van benne! Ildi jobban van, de még fájnak az izületei. Évinek nyomdában van egy könyve, Györffyvel közösen írták: Túrkeve története.

1956. szeptember. Az Újságírószövetség bécsi utat szervezett. Pali leveléből: „Én már egy hete úgy éltem, hogy minden d.u. 4-kor megtudom, utazom-e este 10-kor, illetve este meg-tudom, hogy utazom-e reggel 6-kor, és hogy vonaton vagy buszon. Most már csak annyi biztos, hogy jövő utáni vasárnap előtt nem. Miután a közös útlevél megszerzése 2 hétig tartott, azt képzelték, hogy az osztrákok majd 1 nap alatt megadják a vízumot. Közben odalett a megrendelt busz, az ott lefoglalt szállás stb.' Végül vonaton utaztak szeptember 21-én, így állítólag még olcsóbb is, és én is mehettem volna, mert a buszon nem jutott volna hely.

Egy szeptemberi, Harsányba írt levelemből: „Elmentem Debreczy Magdihoz egy tornaóra végét megnézni. Fruzs szépen, fegyelmezetten, intelligensen mozgott, büszke voltam, milyen fess tornaruhában, milyen szép és nagy. Kifogástalanul, teljes komolysággal végzett minden gyakorlatot. A németben is jól halad – és Panka mindent megtanul vele, már mondtam, hogy neki fogok tandíjat fizetni.” Máshol: „Eladtam a fekete kosztümöt 350-ért. Így végre együtt van a tüzelőpénz, 20 mázsánk van, ebből és a már félretett pullover, stb. pénzből még 15 mázsát veszünk.”

1956. szeptember 24. Apu levele dr. Szűcs András barátunknak, volt bírónak, aki nemrégiben szabadult Recskről: „A BM-től az alábbi lesújtó levelet kaptuk: 'B.M. Budapesti Főosztály Rendőrkapitánysága SZIG. és Igazgatásrendészeti Osztály, Rendészeti csoport. Tárgy: Deák István és felesége kitiltási ügye.

Deák Istvánnak, Körösnagyharsány /Békés megye/. Beadványára értesítem, hogy kitiltásának megszüntetése iránti kérelme ezidőszerint nem teljesíthető.

Budapest 1956. szept.20. Dénes J. Tamás r.őrnagy. osztályvezető r. őrnagy'

Képzelted, hogy az előzmények után milyen csalódottság, elkeseredés és tanácstalanság fogott el. Nem szeretnék szó nélkül belenyugodni, nagyon kérlek, tedd megfontolás tárgyává a következőket: 1. Minthogy nem tudjuk, mi az oka az elutasításnak, a jövőbeli magatartásunk érdekében meg lehet-e tudni, mi okozta a kedvezőtlen döntést. A fiam tevékenysége még min-dig kifogásolható? De akkor miért kértek innen információt? Nem hiszem, hogy innen rossz információ ment volna. 2. A végzés csak Budapestről való kitiltásunk megszüntetéséről beszél. Nem lehetne-e arról szó, hogy a kitiltás megtartása mellett megszüntetnék a rendőri felügyelet alá helyezést és ezzel Budapesten kívül bárhová költözhetünk. 3. Ha ez nem lehetséges, nem jelölnének-e ki tartózkodási helyül egy általunk kérelmezett községet, pl. Visegrád, Szentendre, Leányfalu, vagy más, Bp-től 30-50 km távolságra levő helységet, vagy ha ilyen közeli helyről nem lehet szó, akkor mi a legközelebbi, amit engednének. 4. Van-e összefüggés a fenti végzés és a Legfőbb Ügyészségnél folyó eljárás között— a dátumokból arra következtettek, hogy igen. De ha nem így volna, nem lehet-e hozzájuk fordulni, arra hivatkozva, hogy az alapvégzés teljesen törvénytelen volt: A végzést nem kézbesítették ki nekem, csak felolvasták; nem történik a végzésben hivatkozás semmiféle jogszabályra, csak azt

mondja ki, hogy a fennálló rendelkezések alapján kitiltanak bennünket Budapestről és r.f. alá helyeznek. Nem hiszem, hogy ilyen súlyos ítéletek meghozatalának ez volna a módja, és hogy ez megfelelné a szocialista törvényességnek.

Kedves Öcsi, nagyon hálás volnék, ha kérdéseimre sürgősen választ tudnál adni, mert közeleg a második tél és nagyon nagyon félünk tőle.”

1956. szeptember vége. Én, Harsányba: „Nagyon elkeseredtem tegnap érkezett rosszkedvű leveleteken. Az, hogy a napokban lejárt egy ilyen bizonytalan határidő, nem jelent semmit, és én most már biztosra veszem, hogy hamarosan meglesz. Öcsi lebeszélte arról, hogy most bemenjek, várjak még egy hétig. A Minisztertanácsnál van ismerősöm, ott sürgettem a kérvényt. Chatel beszélt a főmérnökkel, az sajnos nem látja megvalósíthatónak az újítást, de az újítási kérvényt beadják, a rajzmásolatokat a vállalat költségére elkészítették.”

1956. okt. 6. Én, Harsányba: „Pali csüt. éjjel megérkezett. Nagyon érdekes, jó volt, de olyan rövid volt az idő, hogy alig látott valamit. Kiállításokra járt, a Kunsthistorisches Museumba, egy cinemascopé filmet látott, a többi időt a nagybátyjánál, Kurt bácsiéknál töltötte, náluk lakott.

Ma délben az Újságíró Szövetséggel elvonultunk a ravatalok előtt. *(Rajk temetése)* Felejthetetlen élmény volt az utcán és a temetőben a tömegek néma, végnélküli felvonulása, a szélviharban szinte színpadiasan csapkodó zászlók alatt. Rengeteg ember jött, – állítólag 300,000 –, mindenütt folyt a szervezkedés, hogy tüntetésjellege legyen, a felelősségrevonás érdekében. Az egész így persze rémes komédia, de mégis úgy érezzük, hogy most végre érdemes és kell verekedni, minden cseppfolyós, most talán el lehet érni valamit.

Mindenki állandó izgalomban él, a lapok napról napra érdekesebbek, az Irodalmi Újságból illegálisan hatezerrel többet nyomtak a héten, mégse lehetett az utcán kapni egy félóra múlva, úgy szétkapkodták (támadják benne Darvast, Hegedüst, a kommunisták önteltségét, a szoc.realizmust, stb.). Állítólag nagyon jó lesz Boldizsár új lapja, a Hétfői Hírlap (holnap jelenik meg az első szám). Sok új lap lesz, én kis híjja elszegődtem egyhez: Grandpierre Emil lapja lesz a Nagyvilág, nyugati szépirodalmi szemle, ahová többnyelvű szerk.titkárt keresnek. Nagyon izgalmas lett volna és talán több fizu, de kiderült, hogy már betöltötték, Emici nagyon oda volt, szeretett volna engem.”

1956. október 9. Én, Harsányba: „Most telefonált Öcsi: az ügyészségi embere (Polt Miklós) azt mondta, hétfőn vagy kedden ad választ a ti ügyetekre, és ő legalább olyan bizakodó, mint Öcsi. Ziegler (Zágoni) Feri biztatására elmentem a Szabad Nép panaszirodájára, valami Korennéhez, aki szintén mindent megígért és állítólag sok mindent meg is tud tenni, a SzN súlyával. Most megyek Lakatos Évához.”

1956. okt. 11. Én, Harsányba: „Sokat szórakoztunk: hétfőn láttuk az indiaiakat az Operában, díszelőadáson. Csodálatosak. Gyönyörű nők, gyönyörű ruhák, csodálatos táncok, nagyon érdekes zene. A közönség is elegáns volt – én kevésbé. Kedden cirkuszban voltunk, itt a kínai állami cirkusz. Fantasztikusak, nem olyan mint a gyűlölt szokványos cirkusz. Gyerekek nélkül voltunk, este, potyajeggyel.”

1956. október 12. Lelkendező, boldog – de túlzottan optimista levelet írtam a szülőknek Körösnagyharsányra: „Lakatos Éva telefonált: beszélt Kopácsyval, minden rendben van, postafordultával megkapjátok a teljes felmentést, Pestre is lehet jönni!!! Jaj, csak már kézben lenne! A következő lépés: vissza kellene szerezni a lakást (én már vérszemet kaptam). Lakatos Éva első kérdése az volt: „Mi van a lakással, ki lakik benne?” – és nagyon csóválta a fejét a válaszra. Persze azt is vissza kellene kapni – mondta. Közben én már feladtam egy Budapest-környéki lakást kereső hirdetményt, nem vonom vissza, mert Pestre nem is érdemes hirdetni, másképpen kell hozzáfogni, de hogy hogyan, azt nem tudom. Addig majd nálunk laktok. Lakatos azt állította, hogy ő hallott ugyan a tavalyi kitelepítésekről, de nem hitte el (!?) Különösen az hatott rá, hogy apu most is dolgozik, és hogy a Tervezőintézet vissza-venné. Kikérdezett mindenről, Pityu itteni életétől kezdve

a ti ottani életetekig. Előttem hívta fel Kopácsyt, aki emlékezett az ügyre, a Columbia egyetem igazolására is, megígérte, hogy rögtön utánanéző, és ez meg is történhetett, mert tegnap d.u. 4-kor voltam nála érdeklődni, szombat reggel megkapjátok a teljes felmentést. Beszélt Kopácsyval, elmondta neki azt is, hogy engem régóta ismer, jól dolgozom, stb. Hát mégis jó volt valamire a Béketanács. Nem is tudom, megköszöntem-e neki rendesen, olyan izgatott voltam, csak habogtam. Hát ilyen levélírássra vártam már régóta!”

1956. október közepe. Én Harsányba: „Megkaptuk a rémes hírt és Öcsi telefonját, nem is tudok mit írni, úgy kétségbe vagyok esve. Mindenki mennyire biztatott! *(Nem derül ki a levelekből, de úgy látszik elutasították a kérvényt a kitiltás feloldására.)* Most beszélek azzal a pártközpontos nővel, hátha hajlandó segíteni legalább a közelebb költözésben. Most ez a leg-fontosabb, keresünk helyet, szólunk a világon mindenkinek.” Ugyanebben a levélben Pali: „Szentendre nem volna rossz, vagy Hajduszoboszló, csak nem nagyon drága? Hülyeség, hogy közbejött ez az információ-ügy. Anyu megnyugtatóására, az Igazság-ban *(a fent idézett Truth-cikk)* megjelent cikknek itt semmi szerepe nem lehetett. Erről én gondoskodtam. Annak azon-ban bizonyosan, hogy az alibinek utánanyomoztak és megállapították, hogy egyelőre (de ezt nem kötelesek elhinni) hamis.”

Nagyon remélem, hogy ha nem is Pesten, de valahol közelebb teleltek.

Albert Camus, 18, 28
 Andreas Chillag, 10
 Anna Frank, 90
 Annemarie Sulzer, 10
 Arany Bálint, 9
 Arany János, 27, 34
 Aranyi Krisztina, 47, 85
 Arthur Koestler, 24, 26
 Babits Mihály, 14
 Balogh Anna, 122, 133
 Barcs Sándor, 132
 Basilides Mária, 4
 Békefy Elemér, 100
 Benke Valéria, 57, 128
 Bernáth Pál, 129
 Bertrand Russel, 61
 Bethlen Margit, 25, 34
 Bikics Gábor, 43
 Bodnár Margit, 104, 109, 122, 124
 Bodnár Veronika, 111
 Bokor Zsuzsa, 10, 109
 Boldizsár Iván, 22, 25, 26, 93, 114
 Borsiczky Sándor, 12, 14, 45, 50
 Camille Desmoulins, 36
 Carlo Lazagna, 90, 91
 Charles K. Deak, 10
 Charles Péguy, 50
 Christina Deak, 10
 Claude Bourdet, 28
 Császár Mária, 9
 Csécsy Magda, 3
 Cseh László, 7
 Cserépfalvi Imre, 55
 Csillag Imre, 86
 Csillag Mátyás, 35, 130
 Csillag Ottó, 10, 20, 110, 122, 142, 144
 Csillag Veronika, 122
 Csizmadia György, 136
 Cynthia Jolly, 22
 Daniel Kendzior, 10
 Dániel Zsuzsa, 47
 Darázs Endre, 27
 David Oystrach, 106
 Deák Éva, 138
 Deák Gedeon, 10
 Deák Imre, 10
 Deák Károly, 10, 59
 Deák Mariann, 9, 13, 16, 47, 50, 110, 122,
 130, 136, 139, 142, 144
 Deák Pál, 9, 93, 94
 Deák Péter, 9, 85
 Debreczy Magdi, 149
 Déry Tibor, 146
 Derzsi Sándor, 4
 Dessewffy Gyula, 81
 Dinnyés Lajos, 38
 Dr. Boda Fiore, 122
 Dr. Fritz Kahn, 109
 Dr. Káldor György, 49
 Dr. Klein Antal, 38
 Dr. Lóránt Henrik, 136
 Dr. P. Leslie Barnes, 139
 Dr. Veress Gábor, 8
 Elsa Triolet, 78
 Emil Deutsch, 110
 Endresz György, 90
 Eötvös Loránd, 38
 Farkas Ferenc, 4
 Farkas Imre, 118
 Fehér Éva, 10, 109
 Fehérváry István, 8
 Feleki László, 53, 129, 132
 Feleki Szendi, 129
 Fényes Adolf, 3
 Ferencz Sári, 3
 Ferenczy Béni, 30
 Fischer Ádám, 97, 148
 Fischer Annie, 108
 Fodor József, 25
 Fónagy Iván, 104, 107
 Füsy András, 85
 Gács Kálmán, 124, 128, 131
 Gál Péter, 29, 54, 79, 83, 87, 113, 114
 Gara László, 2, 32
 Gary Davis, 24
 Garzó Zoltán, 74, 91
 Gáspár Endre, 36
 Gegus Ildikó, 6, 11, 13, 33, 40, 42, 62, 63, 79,
 80, 81, 86, 88, 94, 96, 97, 98, 99, 107, 111,
 113, 114, 121, 122, 132, 134, 136, 139,
 141, 145, 149
 Gegus Imre, 5
 Gelb Malvin, 138
 Gimes Ágnes, 4
 Grandpierre Emil, 26, 36, 130, 150
 Grandpierre Magda, 57, 135
 Gritzbach Éva, 9
 Grósz Juliska, 10
 Gulyás Pál, 112
 Gyarmathy Erzsébet, 27
 Harangozó Gyula, 144
 Haraszi György, 7

Harold Aragon, 19
 Havas Endre, 2, 26, 36
 Heckenast Gusztáv, 6, 104
 Heinrich Mann, 84
 Horváth Béla, 27
 Horváth Márton, 146
 Hubay Miklós, 27
 Hunyadi János, 67
 Huzella Péter, 85
 id. Deák István, 126, 139, 140, 149
 ifj. Deák István, 1, 2, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72,
 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 123, 124, 126, 127,
 132, 133, 135, 140, 142, 143, 144, 147,
 148, 149, 150
 Illyés Gyula, 74, 75
 Imecs Béla, 4
 Iván Szilárd, 4, 33
 Jámbor Pál, 38
 Jan Hunyadi, 67
 Járdányi Pál, 19
 Jónás Pál, 35
 József Attila, 14, 27, 84, 126, 134
 Justh Béla, 17
 Káldor György, 4, 18, 22
 Karácsonyi Béla, 104
 Karlóczayné Kelemen Mariann, 110
 Károlyi Mihály, 2, 36
 Katona Ferenc, 20
 Kelemen Péter, 2, 110
 Kemény Zsuzsa, 135
 Képes Géza, 4
 Keresztes Ilona, 84, 144
 Keszi Imre, 26
 Kilvály Szendile, 129
 Király István, 27
 Klein Antal, 38
 Kopácsi Sándor, 129
 Köpeczi Béla, 17
 Korolovszky Klári, 83, 100
 Körtvélyes Géza, 144
 Kovács Arisztid, 55
 Kovács Endre, 116, 132
 Kovács Márton, 19
 Kovács Pál, 25, 84, 110, 134, 139
 Kovácsné Keresztes Éva, 12
 Kramer Imre, 81
 Kruchina Károly, 90
 Kuczka Péter, 27
 Kuczka Tamás, 81
 Lakatos Éva, 129, 150
 László Endre, 137
 Le Corbusier, 50, 65
 Lehotay Árpád, 33
 Lukács Anna, 137
 Lukács György, 25, 27, 31
 Lukács Soma, 130
 M. Cocteau, 18
 M. E. Deak, 50
 Maleczky Oszkár, 33
 Mányi Dóra, 8
 Márai Sándor, 93, 143
 Marilyn Radinsky, 10
 Márkus Éva, 136
 Marosi Károly, 140
 Marton László, 112, 135
 Máté Kálmán, 116, 122, 125
 Máthé György, 146
 Megyeri Barna, 4
 Michel Simon, 147
 Mindszenty József, 22
 Mme Colette, 18
 Mme Viciot, 122
 Molnár Erik, 107
 Móricz Virág, 105
 Móricz Zsigmond, 105
 Nagy Ágnes, 27
 Nagy Imre, 97, 129
 Nagy Lajos, 25
 Nemes Nagy Ágnes, 27
 Nemes Tamás, 23
 Ortutay Gyula, 129, 136
 Ortutay Zsuzsa, 135
 Palánkay Klári, 109
 Papp László, 81
 Papp Oszkár, 5
 Peter Gál, 87
 Péter Katalin, 7
 Pierre Gál, 81
 Polt Miklós, 150
 Rákóczi Ferenc, 30, 116
 Rákos Sándor, 4, 27
 Rákosi Mátyás, 4, 14, 36, 38, 64, 125, 139,
 145
 Rákosi Zoltán, 4

Ráth György, 14
Ratkó Anna, 134
Révai József, 146
Rózsa Anna, 84, 99, 144
Rupert Gosling, 17
Sándor Kálmán, 141
Schöpflin Gyula, 24
Sikuta Gusztáv, 4
Sirio Piovesan, 19
Solange Claude, 114
Somlyó György, 3, 4, 93
Somogyi Iván, 130
Spira György, 104
Stafford Cripps, 61
Stollár Béla, 19, 129
Svéd Sándor, 109
Szablya János, 77
Szabó Pál, 141
Szabó Zoltán, 36, 93
Széll Kálmán, 85
Szentágothai János, 7
Szenthegyi István, 136
Szentkirályi Ágnes, 10
Szentpál Mónika, 4
Szilágyi Erzsébet, 5
Sziráki Mária, 10
Szloboda Eszter, 16, 130
Szloboda Irén, 16, 74
Szombathelyi Zsuzsa, 107
Takács István, 44
Tardos Béla, 19
Tardos Tibor, 146
Tarisznyás Györgyi, 16, 38
Tarnai Péter, 33
Tímár Anna, 10, 87, 127, 132, 137
Tímár István, 103, 115
Tímár Pál, 10, 14, 16, 25, 26, 84, 88, 93, 94,
95, 110, 112, 122, 135, 142, 144
Tímár Zsófi, 73
Tóth András, 20
Tristan Tzara, 19
Udvarhelyi György, 20
Unterreiner Viktor, 1, 110
Varga Dénes, 7
Varga Magda, 4
Vargha Balázs, 4
Vargha Lívია, 33
Vas István, 26, 27
Végyvári Lajos, 3
Veres Péter, 25, 82, 83
Veress Anna, 11, 13, 14, 15, 40, 72, 73, 74,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 89, 91, 94,
95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107,
109, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 121,
122, 123, 126, 128, 129, 132, 133, 139,
145, 146, 147, 148, 149
Veress Éva, 5, 7, 118, 121
Veress Fruzsina, 13, 14, 15, 32, 40, 49, 50, 56,
57, 63, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 83,
84, 86, 88, 94, 96, 97, 100, 101, 103, 107,
108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117,
118, 122, 128, 129, 130, 131, 133, 135,
141, 145, 147, 148, 149
Veress Gábor, 34
Veress Icuka, 94
Veress Katalin, 8, 73, 107
Veress Pál, 5, 20, 32, 85, 91
Veress Zsóka, 9, 14, 16, 88, 121, 122, 126,
129, 130, 133, 135, 136, 144, 145, 147, 148
Vidéky Brigitta, 4
Víggh Ottó, 14
Virág Mária, 35
Weisz Lajos, 116
Weltner Magda, 13, 122
Weöres Sándor, 4, 27, 86
Záboji Mária, 38
Zádor Ágnes, 130
Zelk Zoltán, 27, 35
Ziegler Ferenc, 129
Zrínyi Ilona, 30